Çizgimizi Hecelerken

Prizma

M. Fethullah Gülen

8

Çizgimizi Hecelerken
(PRİZMA - 8)

M. Fethullah Gülen

NİL YAYINLARI

Çizgimizi Hecelerken
(Prizma - 8)

ISBN
978-975-315-375-1

Yayın Numarası
325

Çağlayan A. Ş.
TS EN ISO 9001:2000
Ser No: 300-01
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR
Tel: (0232) 274 22 15
Mayıs 2011

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31
Tek-Er İş Merkezi Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Nil Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No:1
Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.nil.com.tr

TAKDİM

Bir zamanlar bu coğrafyada, metafizik enginliklere açık, sulh u sükûnun hâkim olduğu, emniyet ve güvenin soluklandığı, atmosferinde üfül üfül huzurun estiği bir medeniyet tesis edilmişti. Uhrevî derinlikli bu vicdan medeniyeti kendine has rengi, şekli, deseni ve ruhuyla çok iyi biliniyor; bilindiği ölçüde yaşanıyor ve müntesiplerine semavîleşme yollarını gösteriyordu. Ne var ki, bir taraftan düşmanlarının amansız ve imansız hücum ve tahribatı, diğer taraftan da müntesiplerinin kendini yenileyemeyişi ve vefasızlığı sonucunda bu güzelim dünyanın insanları adım adım kendinden uzaklaştı, kendi değerlerinden koptu, kendine yabancılaştı; yabancılaştı ve yıllar boyu sürecek ferdî ve içtimaî pek çok hastalıklara maruz kaldı. Ancak her kışın bir baharı, her gecenin bir neharı olduğu gibi, birkaç asırlık zulmetin ardından bizim dünyamızda da yeniden diriliş rüyaları görülmeye başlandı.

Evet, asırlık hasret ve hicrandan sonra insanımız yeniden kendine dönüyor, özünü arıyor, yabancılaşmadan kurtulup kendini bulmaya çalışıyor. İşte bu noktada toplum olarak kendi medeniyetimizi, düşünce dünyamızı çizgi çizgi bize yeniden anlatacak, resmedecek; tabir caizse "dirilişimizin yol haritasını" ortaya koyacak rehber eserlere ihtiyacımız var: Asrın getirdiği problemlere çözümler sunacak, ortaya atılan sorulara doyurucu ve ikna edici cevaplar verecek, yıllar boyu zihinlerde oluşturulmaya çalışılan şüphe ve tereddütleri izale edecek ve aynı zamanda bizi biz yapan değerleri natürel ve saf bir şekilde yeniden ruhumuza içirecek, gönlümüze duyuracak eserlere...

Kanaatimizce, elinizde tuttuğunuz bu kıymetli eser, işte böyle bir niyet ve azmin, ceht ve gayretin ürünü. Elbette ki kitabın isminden de anlaşılacağı üzere, Muhterem Müellif bu mevzuda herhangi bir iddiada bulunmamaktadır; aksine bu eseri, sadece o istikamette ortaya konan bir heceleme gayretinden ibaret görmektedir. Fakat yayınevi olarak eserin muhtevasını ve o muhtevanın takdim keyfiyetini göz önünde bulundurduğumuzda, öyle inanıyoruz ki, insanımız, günümüzde zihinleri kurcalayan, aslı, iç yüzü bilinmediğinden dolayı şüphe ve tereddütlere yol açan pek çok sorunun cevabını bu eserde bulacaktır.

Evet, 1970'li yıllardan itibaren farklı zamanlarda sorulan, Hz. Âdem'i harekete geçiren nefha-i ilâhîden farklı dillerin, renklerin, ırkların meydana geliş keyfiyetine; "İslâm sosyalizmi" tabirinden beşer tarihi boyunca ihtilâlleri meydana getiren içtimaî hastalıklara; mezheplerin doğuşu ve çok oluşunun

hikmetlerinden kabir hayatında verilecek hesaba kadar çok çeşitli ve farklı konular, bu eserde Kur'ân ve Sünnet perspektifinden ele alınmaktadır.

Aynı zamanda bu eserde, milletçe topyekûn yeniden dirilişimizin temel esasları da farklı sorulara verilen cevaplarda tahlil edilmektedir. Meselâ, "Osmanlı Devleti'ndeki "devlet-i ebed müddet" düşüncesini ayakta tutan dinamikler'in ele alındığı makale aynı zamanda bize yeniden dirilişin temel esaslarını da göstermektedir:

"Bizim anlayışımıza göre devletin ebed müddet devamı için hayatta dikkat edilmesi gereken en önemli unsur, dindir. Din, hayatın hayatı, hem nuru hem esasıdır. O olmadan, özellikle de şark akvâmı için hiçbir başarının elde edilemeyeceği rahatlıkla söylenebilir. Evet, ayakta durabilmek için din ruhu önemli bir faktördür.

Bir diğer dinamik de ilimdir. İslâm tarihine genel olarak baktığımızda bir mânâda ilimde ve fünûn-u medeniyede (pozitif bilimler) İmam Gazzâlî dönemine kadar ciddî bir ihmal görülmez. Bu yönüyle de o döneme kadar ilimlerle tam içli dışlı görünürüz. (...) Ayrıca, fünûn-u müsbete dediğimiz Allah'ın kudret ve iradesinin yazdığı âyât-ı tekvîniye, Selçuklular'ın sonuna kadar belli ölçüde bir meşher gibi temâşâ, bir kitap gibi mütalaa edilmiş, okunmuş ve değerlendirilmiştir. Batı karanlıklar içinde yüzerken –ki onlar o dönemlere zaten "İlk Çağ" ve "Karanlık Çağ" diyorlar– biz hicrî beşinci asrın başında doğuda bir Rönesans gerçekleştirmişizdir ki, bu yenilik Endülüs yoluyla uzun asırlar batılılara ışık tutmuştur."

Muhterem Müellif, başka bir soru münasebetiyle de bu dinamiklerin günümüz şartlarında ifade ettiği mânâ üzerinde durur ve akıl ve kalbin izdivacıyla, din ve ilmin birleşik noktasında ortaya çıkacak güzel semereleri nazara verir:

"Bana göre kalbi kafayla evlendirmenin zamanı gelmiştir. Bir taraftan fünûn-u medeniye dediğimiz fizik, kimya, matematik ve fen bilimleri, diğer taraftan da ulûm-u diniyeyi imtizaç ettirmenin tam zamanıdır. Ayrıca fünûn-u medeniyede terakki ancak ulûm-u diniyeye sarılmakla mümkündür. Evet, müspet ilimlerde ilerleyebilme, kâinatın basiretli bir şekilde okunup yorumlanmasına, âdeta bir meşher gibi temâşâ edilmesine ve bir kitap gibi gözden geçirilip değerlendirilmesine bağlıdır. Kısaca, oturmuş bir imana ve Kur'ân'ın ufkunu yakalamaya bağlıdır. Geleceğin ilim adamları bu hususu kat'iyen ihmal etmemelidirler."

Hâsılı, insanımızın yeniden kendi değerlerine yöneldiği, değişik aşağılık komplekslerinden sıyrılıp kurtulduğu, hummalı bir diriliş gayreti içine girdiği ve aynı zamanda bütün bir yeryüzü için de ümit ve diriliş kaynağı olduğu şu günlerde *"Çizgimizi Hecelerken",* bize, hece hece geleceğin hülyalı dünyasından bahisler açmakta, çizgi çizgi bize o dünyayı resmetmektedir. Siz kıymetli okuyucularımızı, daha nice böyle feyizli ve bereketli eserlerle buluşturmak ümit ve duasıyla, hayırlı okumalar!

Nil Yayınları

Birinci Bölüm

PERSPEKTİF

BELÂ VE MUSİBETLER KARŞISINDA EFENDİMİZ

Soru: Efendimiz'in maruz kaldığı belâ ve musibetler nelerdi ve bunlar karşısında O'nun tavrı nasıl olmuştu?

Olumlu ve müspet davranışların, temsil mevkiinde bulunan insanlar tarafından ortaya konulması, o işin müessiriyeti açısından çok önemlidir. Yani bir insan namazı anlatıyorsa öyle bir namaz kılmalı ki, dışarıdan ona bakanlar, "Bu zatın hiçbir şeyi olmasa, sadece şu namazı onun hak çizgide olduğunu gösterir." demelidirler. Tabiî o, namazını öyle kılması gerektiği için öyle kılacak, öyle desinler diye değil. Öyle ki onu böyle bir namazda görenler tam inanmasalar da onun bu namazının büyüsüyle inanmalıdırlar. Evet, temsilde hep önde yürümek gerektir.

İnsanlar için "üsve-i hasene" olan Nebiler Serveri, başına gelen türlü türlü belâ ve musibetlere karşı takındığı tavrında, tebliğinin yanında temsilde de en iyi ve kusursuz bir örnekti.[1] Meselâ bir defasında O (sallallâhu aleyhi ve sellem) istirahate çekildiği bir gece, sabaha kadar dönüp durmuş ama bir türlü uyuyamamıştı. Evet, sağına soluna dönüyor, "uf"layıp duruyor ve âdeta ızdıraptan iki büklüm oluyordu. Sabah olunca hanımı O'na (aleyhi ekmelüttehâyâ) sordu: "Yâ Resûlallah, bu gece rahatsız mıydınız? Çok ızdırap çektiniz." Allah Resûlü'nün cevabı şu oldu: *"Yatağımı hazırlarken, yere düşmüş bir hurma buldum. Onu ağzıma koydum. Fakat sonra aklıma geldi ki, bizim evde bazen sadaka ve zekât hurmaları da bulunuyor. Ya bu hurma, onlardan idiyse! İşte sabaha kadar bunu düşündüm, bunun ızdırabıyla sağa sola dönüp durdum ve bir türlü gözüme uyku girmedi."*[2]

Evet, sadaka ve zekât O'na haramdı.[3] Ancak bu hurma, kendine ait hediye

hurmalardan da olabilirdi. Hatta bu ihtimal, diğer ihtimalden daha kuvvetliydi. Çünkü O'nun hanesinde, sadaka veya zekât malları kat'iyen gecelemezdi, geldiği gibi dağıtılırdı. Şimdi şüphenin böyle en küçüğüne karşı bu ölçüde hassas davranan ve hayatını hep bu hassasiyet içinde sürdüren birinin, kesin haram olan bir işe yanaşması mümkün müdür? Evet, O, en küçük şüpheli bir şeyle dahi ruh dünyasını kirletmeme mevzuunda fevkalâde hassastı.

O bir başka sefer mihrapta namaza duracağı esnada –O'na canlar kurban!– aklına birden bir şey geliyor ve hemen kendi hücrelerine çekiliyorlar. Hücre-i saadetlerine soluk soluğa giriyor; yapacağını yapıyor sonra da namaz için tekrar geriye dönüyor. Ve daha sonra durumu şöyle izah ediyor: *"Ben namaza dururken evde fakirler için dağıtılacak bir şey vardı. Onu dağıtmadan namaza durursam kalbimi meşgul edeceğinden korktum. Sonra eve gidip Âişe'ye onu hemen verilecek yerlere vermesini söyledim. (Belli bir sorumluluktan sıyrılarak gelip öylece namaza durmayı arzu ettim.)"*[4]

Evet, herhangi biri Efendimiz'in sadece cömertliğine, infak mevzuundaki hassasiyetine ve dünya karşısındaki tavrına baksa kendi kendine: "Bu Zât'ın hiçbir şeyi alınmasa bile şu tavrı ve duruşu alınabilir!" diyecektir.

Efendimiz'in haccını ve orucunu da bu çerçevede ele alıp aynı değerlendirmeyi yapmak mümkündür. Meselâ, oruç konusunda kendileri visal yapıyor,[5] fakat başka birisi visal yapmaya kalkınca ona dayanamayacağını söylüyordu.[6] Ve O, kendine has konsantrasyonu ile o durumu atlatıyor ve Allah'ın kendisini yedirip içirdiğinden bahsediyordu.[7] Aslında Efendimiz o konsantrasyonun ve o câzibedâr güzelliklerin engin iklimi içinde cismaniyete ve bedene ait şeyleri âdeta duymaz hâle geliyordu. Bunlar O'nun için ne olacak ki! Günümüzde Uzak Doğu toplumlarında bahismevzuu olan, bir kısım ruhî terbiye ile belli ölçüde aç ve susuz durulabiliyor. Ne var ki Allah Resûlü bunu bir ibadet neşvesi içinde yaşıyordu ki, bütün bunlar Allah'ın her şeyin en mükemmelini ortaya koymada O'nu örnek yarattığını göstermektedir. Evet, Allah (celle celâluhu), ölüm gelip çatıncaya kadar O'nun sürekli kullukta bulunmasını istiyordu ve öyle de oldu.[8]

Nebiler Serveri'nin temsil gücü ve duruşu, başına gelen belâ ve musibetlerde de en bariz bir şekilde kendini gösterirdi. Evet, Allah Resûlü çok defa belâların en büyüğüne maruz kalıyordu; kalıyordu zira bu, ilâhî ahlâk ve

ilâhî âdetin bir neticesiydi. O: أشَدُّ النَّاسِ بَلَاءً اَلْأَنْبِيَاءُ ثُمَّ الْأَمْثَلُ فَالْأَمْثَلُ *"İnsanların belâya en çok dûçâr olanları, nebiler (Bazı rivayetlerde nebilerden sonra salihler,*[9] *bazı zayıf rivayetlerde ise nebilerden sonra evliya*[10] *denmektedir) daha sonra da derecesine göre başkaları gelir."*[11] buyurarak işte bu hakikati dile getirir.

Bu demektir ki, insan ne kadar zirvede ise o kadar çok musibete maruz kalır. Soğuk, kar, fırtına ve tipi ilk defa zirveleri tuttuğu gibi, sıkıntı ve ızdıraplar da en başta zirve insanları vurur. Eğer belâ bir yerden kalkmamaya karar vermişse, bu zirve insanların karar kıldığı yerden kalkmaz ve dolayısıyla bu başı yüce kâmetlerin bir yanında sürekli kış yaşanır durur. Zirveye yakın olan yerler ise, onlar da değişik mevsimlerde hem o kardan, hem doludan, hem de dumandan nasiplerini alırlar. Önce konuyu böyle anlamak gerekir; gerekir, zira bu ilâhî bir âdettir. Çünkü öyle olmasa, önlerindeki temsil konumunda bulunan bu zatlara gözünü dikip bakan kimselerin: "Maşaallah keyfi yerinde!" gibi sözler söylemeleri de ihtimal dahilindedir.

Aynı zamanda bu insanlar, belâ ve musibetlere maruz kalmasalar, insanları kıvrandıran bir kısım belâ ve musibetler karşısında onların nasıl bir tavır almaları lâzım geldiği hususunda okunan bir kitap, taklit edilen bir rehber ve kendisine uyulan bir imam olamazlar. Uyulan bir imam, taklit edilen bir insan, belâ ve musibetler karşısında okunan bir kitap olabilmek için evvelâ bu sıkıntıların onlara gelmesi çok önemlidir. Evet, bu gibi olumsuz hususlar peygamberler ve peygamberlik sona erdikten sonra Hak dostu, peygamber vârisi büyük insanlar için de söz konusudur; zira onlar da rehber konumundadırlar. Âdeta belâlar bu insanların başlarına sağanak sağanak yağar; hatta yağmadığı zamanlarda bu rehberler hemen bir kordon kopukluğu olduğu paniğine kapılıp Rabbileriyle alışverişlerinin kesildiğini zannederler. Fuzûlî ne güzel söyler:

"Yâ Rab belâ-i aşk ile kıl âşinâ beni,
Bir dem belâ-i aşktan etme cüdâ beni."

Gerçi Allah'tan belâ istenmez, aksine af ve afiyet istenir. Ne var ki o büyük insanlar bütün bütün terk edilmişliği, cismanî ve hayvanî yaşayışa terk edilmişlik içinde görürler. Sanki Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Hz. Âişe Validemiz gibi kimseler belâlara o ölçüde maruz kalmışlardır ki, âdeta o musibetler onların hayatlarının bir yanı hâline gelmiştir. Ayrıca bu mevzuda

rehberlik etmeleri için onların belâlara katlanmada özel olarak hazırlandıklarını söylemek de mümkündür.

Bu açıdan hayatının hemen her karesini ızdırapla geçiren Efendimiz'in hayat serencâmesini gözden geçirmenin faydalı olacağı kanaatindeyim.

Öncelikle şu hususun vurgulanmasında yarar var: Efendimiz çok hassas ve duyarlı bir ruha sahip idi. Çevresine bakınca insanların bakışlarından onların içlerini okur; bakışlara göre insanları ve onların duygularını hissederdi de ne olumsuz şeyleri sineye çekerdi. Zaten bu kadar hassas ve duyarlı olmasa idi O'nun için sema âlemlerine kapı aralanması da mümkün olmazdı. O, fizik ile metafiziği birden duyan ve yaşayan bir ruha sahip olmakla beraber yarım adım atarak hemen öbür âleme geçebilecek derecede bir enginliğe sahipti. Bir yetimin ağlamasıyla ızdırap duyar, hatta bazen hıçkıra hıçkıra ağladığı da olurdu. Tabiî mukavemet gereken yerde de mukavemetini gösterirdi. Evet, Üstad Hazretleri'nin de ifade ettiği gibi, zıt sıfatları nefsinde cem etmesi O'nun engin bir yanı ve peygamberliğinin de deliliydi.[12]

Gelin şimdi bu ölçüde yüksek bir duyarlılığa sahip olan O Nebi'nin hayatının akışlarını gözden geçirmeye çalışalım:

O hassas Ruh, çocuk yaşta iken yetim kalmış, daha iki-üç yaşında iken annesinin dul bir kadın olma acısını derin derin içinde hissetmiş ve hayatı boyunca hep bu hisleri ruhunda duyarak yaşamıştır. Daha sonraki hayatı da uzun bir süre bir dedenin evinde geçmiştir. Bütün âlemin babası vardır ama O, babasını daha doğmadan kaybetmiştir. Hayatı dört –veya daha kuvvetli rivayete göre altı– yaşına kadar böyle geçmiştir. Tam anasını idrak edip sıcaklığını ve okşamalarını duyacağı an o da ötelere göç etmiştir. Sekiz-on yaşına girince annesi gibi dedesi de O'nu bağrına basıp "Evlâdım!" deyince Allah onu da huzuruna almıştır. Aslına bakılırsa bunların her bireri kendi çapında çok büyük değişik birer imtihandır. Bi'set-i seniyyenin 8. senesinde –ki bu seneye Senetü'l-hüzn denmiştir– Cenâb-ı Hak, Efendimiz'in iki dayanağı sayılan Hz. Hatice'yi ve Ebû Talib'i almıştır.

Bunların hepsi derinlemesine düşünüldüğünde her birinin ayrı dalga boyunda büyük birer imtihan ve ibtilâ olduğu anlaşılacaktır. Âdeta Nebiler Serveri iç içe imtihanlar yaşamıştır. Öyle ki sebepler açısından hiçbir hâmisi kalmamış ve sanki Cenâb-ı Hak O'na fiilen: *"Senin başka hâmin olmamalı. Ben sana yeterim. Sen sürekli* حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ[13] *diyecek, sana inananları*

da arkana alacak ve onlara örnek olacaksın. Veyahut da [14]حَسْبِيَ اللّٰهُ *diyecek, tek başına Bana dayanacak ve Bana itimat edecek ve ruhunda sürekli Bana teslimiyeti, tefvîzi ve sikayı en âlî derecede yaşayacaksın."* demektedir. Bu duyguyu bazen başkaları da ruhlarında derinlemesine hissetmiştir. Onlar ahireti özleyince, oraya gitme arzusu içlerinde tutuşunca bu hislerini mantıklarıyla baskı altına alıp âdeta ahirete tatlı tatlı yürümeye niyet etmişken geriye durmuş ve şahsî kaderlerine razı olmuşlardır.

Son olarak Allah Resûlü'nün hayat-ı seniyyeleriyle alâkalı bir hususu daha arz etmek istiyorum. Efendimiz arkadaşlarına öyle alışıktı ki, ruhunun ufkuna yürümesine bir ay kala başını kaldırıp ashabına bakmış, sonra tekrar başka tarafa çevirmiş ve ağlamaya başlamıştı. Daha sonra da bu hareketini tekrarlamıştı.[15] Çevresiyle bile bu kadar alâkadar olan ve onlara karşı derin bir alâka duyan bir insanın ne derin bir hassasiyete, ne engin bir duyarlılığa sahip olduğu her türlü açıklamadan vârestedir. Fazla söz zait, konuyu sizin idraklerinize havale ediyorum.

O (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu duyarlılık içinde oladursun bir gün etrafına gelip giden insanların ciddî tehdit altında olduklarını ve yanına rahat bir şekilde sokulamadıklarını görüyor; görüşmeler sağda solda hep kaçamak gerçekleşiyor. Bu durumda O, üç-beş kişilik meclisler teşkil edip onlarla yetiniyordu. O zamanlar hiç olmazsa eve döndüğünde de derdini dinleyecek ve kendiyle mânevî alışveriş yapacağı, ufkuna göre bir zevcesi vardı. Ne var ki Allah (celle celâluhu) onu da elinden alınca sekiz-on (veya on-on beş) yaşlarındaki yetim çocukları ile baş başa kaldı. Bu arada onların en büyükleri olan Zeynep ve Rukiye evlenmiş de olabilirler. Valideleri vefat edince bütün dayanakları ve destekleri gitmiş oluyordu. Bunun ne derece zor bir hâdise olduğunu ancak böyle bir durumu kendimiz bizzat yaşayarak anlayabiliriz. Dışarıda O'nu tehdit eden bir şiddete mukabil, alışık olduğu evde de yalnızlığın O'na verdiği ızdırabın derinliğini varın siz kıyas edin. İşte Efendimiz bu ölçekteki sıkıntılara maruz idi.

Allah O'na bu tür imtihanları tattırıyor ve daha ağırlarına hazırlıyordu. Evet, O daha hayatta iken çocuklarının ölümlerini görecekti. Zira O arkadan gelen insanlara her hususta bir rehberdi. O'nun yolundakiler de aynı şeyleri çekeceklerdi. O onlara da rehberdi. Bu kadar imtihana karşılık Efendimiz hiçbir zaman feryâd ü figân etmemişti. Bu gibi hâdiselerin o ölçüde hassas bir

ruhta nasıl tesir icra ettiğini ve sinesinde nasıl duyulduğunu Allah Resûlü'nün hassasiyeti içinde aramak ve anlamak lâzımdır ki O'nun maruz kaldığı o imtihanların buudları da anlaşılabilsin.

Ben bir yakınım vefat ettiğinden beri her aklıma geldiğinde hâlâ onu özlüyor ve "Ne olur gece bir kere görsem!" diyorum. Siz buradan Allah Resûlü'nün hassasiyetine yükselebilseniz –bu mümkün değildir– göreceksiniz ki O bu mevzuda ne tahammül-fersâ şeylere katlanmış.. evet, çok duyarlıydı ve o duyarlılık O'nun için çok büyük bir ızdırap vesilesiydi. Efendimiz'in başından geçen imtihanları buna göre değerlendirmek icap eder.

O'nun diğer bir imtihanını da Mekke'den ayrıldığında görüyoruz. O'nun Mekke'ye karşı olan alâkası ve irtibatı da bizim herhangi birimizin kendi vatanına karşı olan irtibatından çok farklıdır. Efendimiz kendisinin Mekke'deki konumunun idrakinde olduğu gibi Sidretü'l-Müntehâ'nın izdüşümü ve yerin göbeği olan Kâbe ile aynı memeden süt emmenin ve bununla beslenmenin de şuurundaydı. İşte bu derin alâkaya rağmen kendisi için âdeta ikinci bir eş olan Kâbe'den ayrılmak zorunda kalmıştı.[16] O hicretle, sadece yurdunu ve yuvasını değil her gün Cenâb-ı Hakk'ın cemalinin tecelligâhı olan mübarek bir yeri bırakıp gitme durumundaydı.

Bunun yanında O, Medine-i Münevvere'ye gittiğinde de on altı veya on sekiz ay Kâbe'ye doğru namaz kılmaktan men edilmişti. Hadis-i şeriflerin umumu birden mütalaa edilince görülür ki, Efendimiz göz ucuyla hep oraya doğru hareketlenir ve bir nigâh-ı âşinâ ile *"Kâbe'ye döndürülür müyüm?"* şeklinde bir beklenti içine girerdi. Bunun üzerine Kur'ân O'na şöyle diyecekti: *"Elbette ilâhî buyruğu bekleyerek yüzünün semada aranıp durduğunu görüyoruz. (Artık müsterih ol, işte) memnun olacağın kıbleye seni yöneltiyoruz. Haydi şimdi yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir! Siz de ey mü'minler, nerede olursanız olunuz yüzünüzü oraya doğru çevirin!"*[17]

Nebiler Serveri hicret esnasında Mekke'den ayrılırken bu duygularla dopdolu ve derin hislerle, *"Eğer beni çıkarmasalardı senden çıkmazdım. Ey Kâbe! Allah şahit ki seni çok seviyorum!"*[18] demişti. Böylece Efendimiz yurttan yuvadan edilmenin yanı sıra Kâbe gibi bir mekândan edilmenin ızdırabını da sinesine basmıştı; basmıştı zira O (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendisinden sonra yurdundan ve yuvasından edilenlere örnekti. Bu itibarla denebilir ki "Efendimiz'in hayatının hiçbir karesi imtihansız geçmemiştir."

Yine bir keresinde Efendimiz bir yere gelip oturmuş ve bir tâli'sizin suikastına maruz kalmıştı. Bugün bazı medyada olduğu gibi, Efendimiz döneminde de hemen her gün bir kısım densiz sürekli komplo peşinden koşar ve sürekli yargısız infazda bulunurlardı. Evet, o gün Nebiler Serveri'ne belki on defa suikast tertip edilmişti.[19] Bazen Efendimiz'in başına taşlar atılmış bazen de kılıçlarla üzerine gidilmişti. Bu tür olaylar öyle bir hâl almıştı ki o büyük Güven İnsanı, Medine'de bir gün yalnız olarak hücre-i saadetlerinde yatarken, içinden, "Keşke birisi gelse, başımda beklese de biraz uyuyabilsem!" şeklinde bir düşünceye dalmıştı. O öyle düşünürken Sa'd b. Ebî Vakkas, kılıcını kuşanmış olarak oraya gelmiş ve Efendimiz'in kim olduğunu sorması üzerine kendini tanıtmış ve *"Allah'ın Resûlü rahat uyusun, size bir şey olmasın diye kapınızda bekleyeyim mülâhazasıyla geldim."*[20] demişti. İşin doğrusu Efendimiz'in hayatının hemen her bölümünde değişik imtihanlara dair kareler görmemiz mümkündür. Cenâb-ı Hak Medine'de O'nu korkuyla imtihan etmiştir. *"Biz mutlaka sizi biraz korku ile, biraz açlık ile, yahut mala, cana veya ürünlere gelecek noksanlıkla deneriz. Sen sabredenleri müjdele!"*[21] âyetiyle buna işaret edilmektedir.

Evet, O Rehber-i Küll, Bedir Savaşı münasebetiyle ashabından bir kısmını kaybetmişti. Yani her şeye o derece katlanan Nebiler Serveri, arkasına aldığı ve belirli bir kerteye kadar beraber hareket ettiği ashabını kaybetmesiyle de imtihan olmuştu.

Evet, O başına gelen sıkıntılarla imtihan olduğu gibi başlarına gelmesi muhtemel musibetlerle de, bunların ağırlığını her an ruhunda derin derin hisseden bir vicdandı. Meselâ, Efendimiz'e yakın olan insanlardan bazıları Bedir'de harp başlayacağı esnada şöyle diyebilmişlerdi: "Biz bir kervanı takip etmek ve Mekkelilerin elimizden aldığı mallarımızı istirdat etmek için bu yola çıkmıştık. Bizim harp mülâhazamız yoktu!" Böyle bir söz sarf etmemiş olsalardı bile, böyle bir ihtimalin dahi ona ne kadar ağır geldiği/geleceği ortadadır. Bu meseleyi, kendimizi onların yerine koyarak değil de O'na inanarak, O'nun için yurdunu yuvasını terk etmiş veya evini başkalarına açmış kimseleri düşündüğümüzde, O'na inanmış bazı insanların bu sözü veya benzerini söyleme ihtimalinin Efendimiz için ne büyük bir imtihan olduğu anlaşılacaktır.

Efendimiz ciddî bir imtihan olarak Bedir'den sonra da öyle bir fırtına ile

(Uhud Savaşı) karşı karşıya kalacaktır ki bu kasırga her şeyi âdeta yerle bir edecek ve yetmişe yakın sahabiyi önüne katıp ötelere götürecektir. Öyle ki bu fırtınanın önüne katıp götürdüğü şehitler arasında Efendimiz'in amcası Hz. Hamza da vardır. Bu demekti ki Efendimiz'in acılarına bir de amca ızdırabı ekleniyordu. Vâkıa O, Bedir'de de amcasının oğlu Ubeyde b. Hâris b. Abdulmuttalib'i kaybetmişti. Bu ibtilâlar zinciri devam ediyor, O, Hendek'te Yahudilerin ihanetleri ile daha farklı şekilde karşı karşıya geliyor ve onları Medine'den teb'îd etme mecburiyetinde kalıyordu. Tabiî hem dünkü hem de bugünkü münafıkların yapacakları dedikoduya rağmen…

Günümüzde, "Medine Vesikası" adıyla neşredilen mukaveleyi "Kendi eliyle bozdu!" suçlamasına maruz kalması da O'nun için apayrı bir imtihandı. Zeynep binti Cahş ile evlâtlık edindiği bir insanı evlendiren Efendimiz, teşrîe esas olsun diye azatlı kölesi Zeyd b. Hârise'nin boşadığı Hz. Zeynep'le Allah'ın (celle celâluhu) emriyle izdivaç etmiş ve böylece ayrı bir imtihana daha maruz kalmıştı.[22] Ezvâc-ı Tahirât'ın yer yer dahi olsa dünyaya karşı küçük olan taleplerini dile getirmeleri de O'nun için ayrı bir imtihandı. Ve hayat-ı seniyyeleri boyunca bu imtihanlar hep devam edip durmuştu.[23]

Görüldüğü üzere Rehber-i Küll, Mukteda-i Ekmel ve Ekrem olan Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), her meselede olduğu gibi musibetlere dayanma mevzuunda da bizim için en güzel ve en mükemmel bir numunedir. Bu sebeple diyebiliriz ki, Efendimiz vasıtasıyla Allah'ın bize ihsan ettiği en büyük lütuf, O'na iktida ve ittiba hususudur. Rabbimiz'in bizi O'na iktida ettirmesi niyetiyle...

1 Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/21.

2 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/183; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 12/132.

3 Bkz.: Müslim, *zekât* 167; Ebû Dâvûd, *harâc* 19, 20.

4 Buhârî, *ezân* 158; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 17/354.

5 Bkz.: Buhârî, *savm* 49; Müslim, *sıyâm* 57, 58.

6 Bkz.: Buhârî, *savm* 55; Müslim, *sıyâm* 181.

7 Bkz.: Buhârî, *savm* 49; Müslim, *sıyâm* 57, 58.

8 Bkz.: Hicr sûresi, 15/99.

9 İbn Mâce, *fiten* 23; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/172.

10 el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/28; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-hasene* s.117.

11 Tirmizî, *zühd* 57; İbn Mâce, *fiten* 23; Dârimî, *rikak* 67.

12 Bkz.: Bediüzzaman, *Âsâr-ı Bedîiyye (Şuâât-ı Mârifeti'n-Nebi)* s.233.

13 Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/173.

14 Bkz.: Tevbe sûresi, 9/129.

15 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 2/256; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 4/20.

16 Tirmizî, *menâkıb* 68; İbn Mâce, *menâsik* 103; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/305.

17 Bakara sûresi, 2/144.

18 Tirmizî, *menâkıb* 68; İbn Mâce, *menâsik* 103; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/305.

19 Ebû Nuaym, *Delâilü'n-nübüvve* s.489-490; el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 3/180-181.

20 Buhârî, *temennî* 4; Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 39-40.

21 Bakara sûresi, 2/155.

22 Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/37-38.

23 Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/28-34; Tahrîm sûresi, 66/1-5.

NASIL ANLATMALI?

Soru: Her şeyi maddeden ibaret görüp mânâyı görmeyen kimselerde mânâya ait duygular nasıl geliştirilebilir?

Bir materyalistte mânevî duyguların nasıl uyarılacağı soruluyor aslında. Kalbî ve ruhî hayatına, mânevî letâifine ve iradesine karşı lâkayt kalmış, nefs-i emmâresinin güdümüne girmiş, aklı gözüne inmiş, maddeden başka bir şey görmeyen, tamamen hayvaniyetini ve cismaniyetini yaşayan insanlarda mânevî duyguların uyarılmasında *ilk anlatılacak şeyler,* imana müteallik meseleler olmalıdır. Ancak buna da herkes aynı ölçüde hüsnükabul göstermeyebilir. Bir insan lâkayt, laubali ve tamamıyla cismaniyetini yaşıyorsa, bu insanı tenbih edip uyarma çok zor olsa gerek. Hipnozla uyumayan insanlar gibi, siz ona sürekli telkinde bulunacaksınız ama ona hiç tesiri olmayacaktır. Çünkü o, kendi âlemindedir ve sizin dediklerinize kulak asmamaktadır. Dediğiniz şeylerin mâkes bulması için öncelikle onun sizi dinlemesi gerekmektedir. Ne var ki, her şeye rağmen çok zor olan bu vazifenin mutlaka yapılması lâzımdır. Böyle birinin kalbindeki yaraların kendisine gösterilmesi ve küfrün tehditlerinin ve neticelerinin kendisine hissettirilmesi çok önemlidir.

Ayrıca her şeyi maddede arayan, mânâyı hiç görmeyen bu insanların bazıları da ihmal neticesinde bu hâle gelmişlerdir. Bu tür insanların imdatlarına az koşulabilse çok çabuk netice alınacağı muhakkaktır. Zira pek çok istidatlı kimse sırf yetiştikleri kültür ortamı itibarıyla rahat anlaşılacak meselelerde bile zorluk yaşayabilir. Bunlardan bazılarına meseleler bir lise talebesi seviyesinde bile anlatılınca, sanki o işe teşne imiş gibi hemen dize geliyor ve "Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlüllah" diyorlar.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Halid b. Velid Müslüman olduğunda ona iltifatlarda bulunmuş ve Hz. Ömer'e söylediği benzer şeyleri söylemişti: *"Şaşırıyordum; nasıl olur da Halid gibi bir insan şirkte bu kadar ısrar eder?"*[1] Bu sözlerle Allah Resûlü, onun çarçabuk Müslüman olmasını ve küçük bir ameliye ile tasaffi edip som altın hâline geldiğini ifade eder. *"İnsanlar, aynen altın ve gümüş madenlerine benzerler. Cahiliyede hayırlı olanları, İslâm'a girip, onda derinleşip (onu hazmettiklerinde) yine en hayırlıdırlar."*[2] sözü de Söz Sultanı'na ait. Aradaki fark şudur: Cahiliyede bu altın, taş-toprak içindedir; Müslüman olunca tasaffi eder, yirmi dört ayar som altın hâline gelir.

İşte Ömer, işte Halid! Neticede ikisi de birbirinden yiğit! Hep pozitif kutupta bulunup, daima pozitifliği temsil eden bu iki zat, yer yer cahiliye devrinde birbirlerine karşı olmuşlardır; ama sarrafı bulunca birer meleğe dönüşmüşlerdir. Ben pek nazar-ı itibara almasam da Mahmud Akkad'ın kendisinden nakilde bulunduğu bazı tarihçiler, cahiliye döneminde Hz. Ömer ile Halid efendilerimizin güreş tuttuğunu ve Hz. Ömer'in Halid'i yendiğini ve daha sonra Hz. Halid'in Hz. Ömer'e karşı içinde ufak bir kırıklık olduğunu söylerler.[3] Bu doğru olsa da Cenâb-ı Hakk'ın İslâm adına yenilmez hâle getirdiği bu iki müstesna simada mutlaka bir benzerlik vardır ki, bunlar Efendimiz'in huzuruna çıktıklarında Efendimiz ikisine de benzer şeyler söylemiştir. Meselâ, Hz. Ömer'e şu mealdeki sözler: *"Daha ne zamana kadar yâ Ömer?"*[4] Yani senin gibi bir insan nasıl oluyor da bu yamuk yumuk yolda yürüyor? Senden evvel niceleri geldi ki, bunlar senin kâbına (topuğuna) çıkamazlar. Sen niye hâlâ bu yanlış yolda yürüyorsun? Hz. Halid, Huzur-u Risaletpenâhî'ye gelip aynı atmosferi paylaştığında da ona söylediği şeyler benzer şeylerdi.[5]

Bu iki müstesna insan, Efendimiz'le tanışıp O'nun yaydığı nurdan istifade etmeye başlayınca hep derinleşti ve hiç ters düşünmediler. Hz. Halid ziynetler içinde Efendimiz'in huzuruna gelmişti. Orada bütün ziynetlerini çıkardı ve "Huzurunuzun edebine muhaliftir yâ Resûlallah!" deyiverdi. Bunları bir yerden öğrenmemişti ama fıtratı çok selimdi. Sadece bir kibrit çakmayı bekliyordu ki tutuşsun. Bu kibrit, Efendimiz'in atmosferi oldu.

Günümüzde de böyle dimağlar vardır. Fakir öylelerine de şahit oldum ve öylelerini gördüm ki –Allah'ın izniyle– bir iki söz, bir iki görüntüyle buzdağı sanılan bu insanlar bir anda eriyip "Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlüllah" deyiverdiler. Bugün bu insanlar Allah adına yapılan çalışmalarda en önde bulunuyorlar. Bunlar arasında ilhaddan gelmiş, imanı en ulvî mânâda temsil eden nice kıymetli kimseler vardır ki, insanın bazen "Bizim de geçmiş hayatımız öyle olsaydı da biz de onlar gibi Allah için koştursaydık!" diyesi geliyor. Allah dedirtmesin, zira küfür çok çirkin bir şeydir. Ama meyhaneden gelip füze hızıyla mâbede, oradan da Kâbe'ye koşan insanlar, insanın aklına bunları da getirebiliyor. Meselâ Hz. Hamza'da bu ışığı yakan hâdise, o zamandaki masum Müslümanların mağdur edilmelerine onun şahit olmasıydı. Bu bakışlar onun yüreğini yakmış ve süratle yer değiştirmesine vesile olmuştu.

Bunlardan bazıları da vardır ki, imana müteallik meseleleri uzun uzun anlatmakla bunlarda bir değişim görülmeye başlar. Aslında bizim elimizdeki dinî kitaplar, –kanaat-i âcizanemce– serâpâ orijinal ifadelerle dolu. Evet, başta Kur'ân olmak üzere bu kitaplar, profesörleri de filozofları da hayrette bırakacak kadar orijinal meselelerden bahsediyor. Mühim olan husus, bunlardaki meseleleri yerli yerince değerlendirip takdim etmektedir. Evet, takdim tekniği ve meselelerin seçilmesi çok önemli olduğu gibi seçilen konularda ferdin seviyesinin gözetilmesi de önemlidir. Zira bir çocuğa bile her türlü yiyeceği hemen vermeyiz. Onun yaşına göre yediği şeyler değişir ve ona öyle sunarız. Allah, çocuğu anne karnında başka şeylerle, değişik bir yoldan ve değişik şeylerin terkibiyle besler. O dünyaya gelince önce normal sütten farklı bir sütle beslenir. Daha sonra verilen şeyler de hep yaşa göre değişir.

Bunun gibi irşad ve tebliğe müteallik meseleler de, ondan mahrum gönüllere intikal ettirilen birer mama gibidir. Bu mamanın seviyeye göre verilmesi lâzımdır. Yine bir büyük dimağ bu meseleyi anlatırken, *"Ata et, ite ot atmayınız!"*[6] demiyor mu? Bu, neye ne verilecek onu çok iyi bilin demektir. Yemeklerin hepsi mideye girer; fakat baştan kompostoyu veya sütlacı takdim ederseniz, yemek âdâp ve erkânına muhalif hareket etmiş olursunuz. Denene denene tebeyyün etmiştir ki, insan sofrada yemek yerken evvelâ çorba içer, sonra değişik yemekler, en sonunda da tatlı gelir. Şimdi her şeyin bir usûlü varken, en büyük mesele nasıl usûlsüz olabilir ki..!

Şimdi bu en büyük meseleyi, kaynaklarına müracaat ederek, oradan alıp çıkaracak, sorular hâline getirecek, sonra o soruların cevaplarını icmalen arkadaşlarımıza ve bize muhtaç gibi görünenlere duyurmaya çalışacağız. Gerekirse izah ederek anlatacağız; tekrar ber tekrar, yılmadan, usanmadan, belki bir konuyu elli defa tekrar edeceğiz. Bu işin en önündeki yüce zât Efendimiz, mesajını belki elli sefer Ebû Cehil'e ve onun gibi inatçı Utbe'ye ve Şeybe'ye anlatmışlardı. Öyle ki bir gün, o küfrün ve cehlin babası Ebû Cehil, "Artık bize gelme!" mânâsına, "Sen ahirette vazifeni yaptığına dair bizi şahit göstermek istiyorsan, buna şahitlik yaparız!"[7] demişti.

Evet, bunlar Efendimiz'in o kadar ısrarına rağmen inatlarını bırakmamışlardı. Biri inadı içinde ölürken diğerinin hanımı belli bir devreden sonra "Dalâlet üzerinde miydik?" diye sorunca, "Evet, dalâlet üzerineydik, inat ve gurur bizi alıkoyuyordu, O'nun doğru olduğunu bilmemize rağmen!" demişti.

Aslında kalanların hepsi bilâistisna bunu demiş; gidenler de dalâlet ve küfür üzerine gitmişlerdir.

İnanmış insanlar da aynı hassasiyet ve aynı nezaket içinde, –Rabbimiz'in bizi teşrif ve tekrim için üzerimize yüklediği– imana ve Kur'ân'a ait meseleleri bıkmadan anlatmalıdırlar. Kim bilir belki de her anlatma bize ayrı irşad sevabı kazandıracaktır. Zaten bizim vazifemiz de sadece tebliğdir. Nebi'ye de Kur'ân bunu hatırlatmaktadır: *"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilen buyrukları tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan, risalet vazifesini yapmamış olursun..."*[8] (Âyette, Efendimiz'e, şayet tebliğ vazifeni yapmazsan, Allah'a ait elçiliği eda etmemiş olursun deniyor ki, burada bir tehdidin de hissedildiği açıktır.) Binaenaleyh her mü'min kendisine ait vazifeyi yapmakla yetinmeli ve tesiri Allah'tan beklemelidir.

Evet, muhatabın kabul edip etmemesi bizi ilgilendirmez; elverir ki biz usûlünce anlatalım. Kaldı ki Rabbim'e binlerce hamd ve senâ olsun, O'nun lütfuyla az bir şey anlatılan insanlar bile hemen hâdiselere ve kâinata bakışlarını değiştirebilmektedirler. Burada Cenâb-ı Hakk'ın bir lütfu da velilerin, Şah-ı Geylânî ve Bahaeddin Nakşibend gibi kutupların, Mevlâna Halid, İmam Rabbânî gibi büyük zatların yirmi beş-otuz sene çalışıp ancak elde edebildikleri, o insanların kalbinde imana ait meşaleyi yakma, günümüzde çok daha kısa zamanda ve kemmiyet plânında daha fazla bir muvaffakiyet şeklinde gerçekleşmektedir. Bu, Allah'ın ne büyük lütfudur ve bu lütuf karşısında da, *"Değildir bu bana lâyık bu bende / Bana bu lütf ile ihsan nedendir?"* demek veya Hz. Pîr gibi, "Nefis cümleden ednâ, vazife cümleden âlâ"[9] demek lâzımdır.

1 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 4/252, 7/395; el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-meğâzî* 1/748.

2 Buhârî, *menâkıb* 1; Müslim, *birr* 160.

3 Bkz.: Akkad, Mahmud, *el-Abkariyyâtü'l-İslâmiyye* 3/392-393.

4 Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 2/190; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* 3/81.

5 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 4/252, 7/395; el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-meğâzî* 1/748.

6 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.322 (Yirmi Altıncı Lem'a, On Altıncı Rica).

7 İbn İshak, *es-Sîre* 4/191; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/255-256.

8 Mâide sûresi, 5/67.

9 Bediüzzaman, *Şuâlar* s.424, 442 (On Dördüncü Şuâ).

MEHDİ ŞAHS-I MÂNEVÎDİR

Soru: Ahir zamanda Mehdi'den sonra vazifeli şahıslar gelecek mi? Gelecekse kimlerdir?

Öncelikle şunu ifade etmeliyim ki, Mehdi ve Mehdi'den sonra zuhur edecek şahıslar her hâlde birer şahs-ı mânevî olarak vazife yapacaklardır. Mehdi'nin zuhuruyla alâkalı sahih kaynaklarda pek çok hadis vardır. Bu mevzuda peşin hükümlü olmamak ve Mehdi'yi, Mehdiliği bütün bütün nefyetmemek gerekir.

Bu meseleyle alâkalı ilk hatayı kısmen determinist olan bazı önemli şahıslar yapmışlardır. Onlar, Allah'a inanan, ancak bazı hususlarda determinist kimselerdir. Bazı düşünceleri itibarıyla İbn Haldun da bunlar arasında sayılır. O, devlet yapısı ve felsefî tarih mevzuunda âlem-i İslâm'ın yetiştirdiği nadide simalardandır. Ama sebeplere tesir-i hakikî verme bakımından da esbapperest addedilir. Zira o, her şeyi sebeplerle izah etmeye çalışır. İhtimal bu yüzden Mehdi'ye ait hadisleri inkâr edenler arasında yer almıştır. İbn Haldun, Hâkim'in Müstedrek'inde, Beyhakî, Ebû Dâvûd ve Tirmizî'de ismi ile geçen Mehdi hadislerini çeşitli yollarla reddeder.[1] Günümüzde de bu anlayışta pek çok determinist vardır ve onlar da Mehdiliği temelden inkâr etmektedirler.

Aslında Mehdilik inancı, insan iradesiyle mütenakız değildir. Aksine böyle bir inanç, insanlara ümit verir. Yani Cenâb-ı Hak, bu dinin sahibidir. O, evvelâ, insanların hidayete ermeleri için peygamberler göndermiş, peygamberliğin kesilmesiyle de veliler göndermiştir. Allah'ın bu sevgili kulları da cemaatlerinin şahs-ı mânevîsiyle bu önemli alanda hizmet vermişlerdir.

–Allahu a'lem– Mehdiyet de işte böyle bir şahs-ı mânevînin adıdır. Ancak bu şahs-ı mânevînin başında onu temsilen bazı zatların bulunması da bazen söz konusu olur ki, bu zatlar genelde, devirlerinin kültürlerine, din-i mübîn-i İslâm'ın bütün ilimlerine vâkıf kimselerden olagelmiştir. Yani onlar, Kitap, Sünnet, icma-ı ümmet, kıyas-ı fukaha ile Kelâm ve Fıkıh ilimlerini bilmekle beraber, devirlerinin fünûnuna vâkıf, zâhir ve bâtından haberdar bir kısım mümtaz simalardır ve yaşadıkları çağı doğru okuyup doğru yorumlayacak kadar da küllî bir bakış ve değerlendirmeye sahiptirler. Aksine bunlar, sağda-solda kış sineği gibi uyuşuk uyuşuk pinekleyen müddeîler türünden seviyesiz kimseler değildir.

Evet, onlar, devirlerini müdrik, devirlerinin şartlarına bihakkın vâkıf insanlardır. Belki hiç belli olmayacaklar ve pek çokları tarafından

bilinemeyeceklerdir. Ama edip eyledikleriyle umumî bir dirilişe öncülük edeceklerdir. Mehdi'nin cemaati içinde bulunmak mevzuunda bir mecburiyet yoktur. Bir insan onun cemaatinin dışında da bulunup dine hizmet edebilir.

Mehdi (hidayete vesile olan) mânâsında yeryüzünde pek çok insan çıkmış, her birisi kendi sahasında hizmet etmişlerdir. Müstakîm olanların Cenâb-ı Hak sa'ylerini meşkûr etsin! Bu mevzuda bizleri de ifrat ve tefritten muhafaza buyursun! Nice ifrat eden cemaatler vardır ki, kendi şeyhlerini veya mürşitlerini Mehdi saydıkları için cemaatleri dışında bulunan kimselere Müslümanlık adına hakk-ı hayat tanımamakta ve böylece gaflet ve dalâlete sürüklenmektedirler. Nice kimseler de vardır ki, ümmet-i Muhammed için ümit kaynağı olan Mehdiliği inkâr etmek suretiyle onlar da ayrı bir inhirafa düşmektedirler. Bunların biri ifrat, diğeri de tefrittir. Her ikisi de, sırat-ı müstakîmden inhirafın ifadesidir. Sırat-ı müstakîmde kalmayı düşünen kimseler, Mevlâ-i Müteâl'e sığınmalı ve O'ndan sırat-ı müstakîm erbabı olmayı dilemelidir.

1 İbn Haldun, *Mukaddime* 1/311-312.

İSLÂM'IN GÜNÜMÜZDEKİ SUNUMU

Soru: Bugünün şartları içinde, İslâm'ı daha iyi anlatabilmek için kelâm, felsefe ve mantıkî eserler okumak mahzurlu mudur?

İslâm'ı anlatırken devrin ihtiyaçlarını, fikrî açıdan ilhad cephesinin hücum silâhlarını, bunlara nasıl ve hangi silâhlarla mukabele etmek gerektiğini bilmek elzemdir. İnsan kendi devrinde mücadele ederken mücadele silâhlarını bilmezse mağlup olur. Köroğlu, "Tüfek icat oldu, mertlik bozuldu!" diyor. Evet, tüfek ve ateşli silâhlar kullanılmaya başlandıktan sonra artık kılıçla harp yapılmazdı. O devirde savaşmaya mecbursan bunu onun dediği delikli demirle yapacaksın. Bir devirde, Hazreti Fatih (Cennetmekân) İstanbul'un surlarını Şahin adı verilen, o güne göre kocaman bir topla tahrip etmiş ve aşmıştı. Bu top, Avrupa'da hatırı sayılan bir toptu o dönemde. O bile daha sonraki devirlerde müzelik bir nesne hâline geldi ki, sadece seyredilip ibret alınsın diye halkın enzârına arz edilmekte. İşte bunun gibi her devrin kendine göre bir silâhı vardır ve mutlaka o silâh kullanılmalıdır.

Bugün "madde" esas alınmak suretiyle Allah, Peygamber ve Kur'ân inkâr ediliyor. Öyleyse yapılacak şey, devrin ulûm ve fünûnuna tam ıttılâ peyda ederek, inkârın açtığı delikleri yine ona ait malzeme ve unsurlarla kapamaktır. Bu şekilde, halkın kanaati ve inançları takviye edilmelidir ki yapılması gereken de işte budur.

Kelâm ve felsefeye gelince, bunları bilmek de önemlidir; ama çağın problemlerine çözüm vaad etmeleri ölçüsünde. Felsefe, Latince bir kelimedir ve onu biz bir mânâda "hikmet" diye tefsir ederiz. Bize göre felsefe (hikmet), daha ziyade eşyanın iç yüzüyle meşgul olma, ilmin ortaya koyduğu şeylerin ötesinde kısmen meselelerin, niçin ve nedenine de inerek her şeyin sebep ve sonuçlarını inceleyen zihnî ve fikrî faaliyetlerin ayrı bir unvanıdır. Fakat felsefe, doğrudan doğruya eşyayı evvelen ve bizzat mütalaa mevzuu olarak aldığından, yüzde 99.9 eşyanın hakikatini görme hususu üzerinde durur. Bir fikir adamımızın ifadesiyle, felsefe, içinde sadece bir tanesi sağlam olan bir çuval ceviz gibidir. Sağlamı bulabilmek için hepsini teker teker kırmak gerekmektedir. Aslında şimdiye kadar birbirini nakzetmeyen hiçbir felsefî doktrin de olmamıştır. Felsefe ile, felsefe talebesi olamayacak çağda meşguliyetin kalb ve ruhta ciddî yaralar açma ihtimali vardır. –Allah muhafaza buyursun!– Doğru ve ilâhî bilgilerle meşbu olmayanlar için o çok defa tehlikeli

olabilir. Ama insan, imanî bilgilerle doluysa, gelen şeyler alttan-üstten akıp gider de ona hiçbir zararı olmaz. Tam olmasa bile Cenâb-ı Hak bu durumu bana da lütfetti. Rüşte ermemiş bir çocuk hava ve edasıyla bazı feylesofların hayat ve eserlerini tetkik edince, çoğunu hem yaralayıcı hem de çürük gördüm ki, hiçbiri insana kemal-i ilmî verecek muhteva ve mahiyette değildi. Hemen birçok feylesof ister septistler ve sofistler, ister onların karşısındaki rasyonalistler olsun hep birbirleriyle cedel hâlinde idiler. Aristo farklı düşünüyor, Zenon değişik şeyler söylüyor; bir cidaldir ki sürüp gidiyordu. Bakıyorsun birbirine muasır feylesofların, hatta birbirine yakın çizgide yürüyenlerin –Kant, Leibniz gibi kimseler– dedikleri birbirine tamamen zıt olabiliyordu. Öyle olunca da insan, hakikatten şüphelenmeye başlıyor ve tereddütten tereddüde sürükleniyor. Öyle ki insanın karşısına birbirini çürüte çürüte her sayfası "hükümsüzdür" damgası yemiş kocaman bir düşünce yığını çıkıyor. Böylece nice hayatlar heder olup gidiyor.

Mâneviyattan yoksun felsefenin sadece bir zevk-i sûrîsi vardır. Tumturaklı laflar, rasyonalist olma, akıllıca sözler söyleme, şunu bunu ilzam etme, kimsenin bilmediği şeyleri bilme gibi, bir mânâda insanı yoldan çıkaracak ve nefsin firavunluğunu, nemrutluğunu şahlandırarak demedik-etmedik bir şey bırakmamaktadır.

Keşke, kendi kıstas ve kriterlerimiz içinde bir felsefemiz ve felsefe tarihimiz olsaydı; ama olmadı. Aksine genç nesillere hep başka dünyalar, düşünce tarzları ve felsefeleri okutuldu. Hem de hiç gözden geçirilmeden ve tashihe tâbi tutulmadan. Vâkıa Fransız felsefe tarihçileri Paul Janet ve Gabriel Sealles tarafından yazılan, kısmen faydalı bir felsefe tarihi var. Elmalılı Hamdi Yazır merhum bunu –felsefe tarihinin adına uygun olmasa bile– *Metalib ve Mezahib* adıyla tercüme etti. Böyle bir felsefe, konunun meraklıları için faydalı olabilir. İnsan oradan felsefeyi ve feylesofu görüp öğrenebilir. Fakat Türkiye'de henüz herkese faydası olacak "hikmet" diyebileceğimiz felsefenin kendi çizgileriyle mevcut olduğunu söylemek mümkün değildir. Bundan dolayı, şunun bunun felsefesini okumak, susuz bir kuyuya dibi delik bir kovayı salıp çıkarmaktan farklı olmayacaktır.

Kelâma gelince o, Akaid-i Hakka-i İslâmiye'yi, ulûhiyet, nübüvvet ve haşir gibi meseleleriyle, selefin usûlüyle değil de, kısmen felsefe ve aklî-mantıkî şeyler karıştırmak suretiyle ispat etmede kullanılan farklı bir ilmî yoldur. Şu ana kadar, eslâfımız –Cenâb-ı Hakk'ın rızası ve rahmeti üzerlerine olsun–

kelâm yoluyla din-i mübin-i İslâm'ı müdafaa etmişlerdir. Allah'ı Zât'ı ve sıfatlarıyla insanlara anlatırken, devirlerinin ilimlerinden yararlanmış, kendi dönemlerindeki insanları ikna etmeye çalışmışlardır. Burada unutulmaması gereken husus şudur: Onlar o devrin ilimlerine göre konuşmuşlardır. O zamanın ilim anlayışına göre küre-i arz durmakta, güneş dönmektedir. Bugün böyle bir yolun kullanılması doğru olmadığı gibi uygun da değildir. Hatta yanlış riyâzî ve hendesî hesaplarla hasmın karşısına çıkmak isabetli olmadığı gibi aynı zamanda zararlıdır da. Bu tıpkı ağızdan dolma tüfekle tomsonlara (thompson) karşı çıkma gibi bir şeydir...

Öyleyse bugün İslâm anlatılırken, ilmin "Bu, kanundur." dediği ilmî prensipler değerlendirilmelidir. İlim hiçbir zaman ulûhiyet hakikatini ispata karşı olmadığı gibi, Kur'ân'la da çelişmez. İlim, Allah'ın kâinatından süzülen hulâsa, Kur'ân da Allah beyanıdır. Dolayısıyla bu ikisinin birbirine zıt olması düşünülemez. Aksine bunlar bir hakikatin iki yüzünden ibarettir. Bugünün atom anlayışı, atom fiziği telâkkisi, astronomi ve tababet anlayışı ve fünûn-u müsbete (pozitif bilimler) içinde öyle enteresan şeyler vardır ki, meselâ bir insan anatomisini ele alıp tevhide istidlâl etseniz karşı tarafın dize gelmemesi mümkün değildir. Ben hâlâ bazı ilim adamlarının niçin Allah karşısında doğru bir duruş almadıkları hususunda hayret içindeyim. Esbab ve tabiatla izah edilemeyecek enteresan şeyler var ki, ihtimal bazıları görmemek için devekuşu gibi gözlerini kapatıp başlarını kuma sokuyorlar. Aksine başka hiçbir sebep göstermek mümkün değil. Bir insan tababet tahsili yapsın da mülhid olsun. Buna imkân ve ihtimal veremiyorum. Ama gel gör ki, daha ziyade bir kısım ilim adamları ilhadda ısrar ediyorlar. İnşâallah onların içlerinde bugün az da olsa çoğalma istidadında bulunan, evvelâ kendi dertlerinin hekimi, sonra da başkalarını tedavi etmeye hazır hekimler dertlerimizi ele alacaklar. Biz de işte o zaman sıhhate kavuşacağız.

Şayet bugün bir Kelâm ilmi düşünüyorsak, bunu devrin fünûn-u müsbetesi içinde yapmamız lâzımdır. Beyin yapıcımız bunu, *"Vicdanın ziyası, ulûm-u diniyedir. Aklın nuru, fünûn-u medeniyedir. İkisinin imtizacıyla hakikat tecellî eder. O iki cenah ile talebenin himmeti pervaz eder. İttihad etmedikleri vakit, birincisinde taassup, ikincisinde hile, şüphe tevellüd eder."*[1] şeklinde ifade etmiştir. Bu iki şey imtizaç edince kalb, imanla dolup taşacak, Kur'ân ve hadisin varlığı şerh ettiği görülecek, kalb ve kafa fünûn-u müsbete ufuklarında pervaz edecektir. Ayrıca bu ikisi imtizaç edip evlendiği

zaman da neseb-i sahih bir veled doğacaktır. O da annesi babası belli ilim demektir. Şu ana kadar, buna muvaffak olamadık; geleceğin böyle bir şeye hamile olduğu düşüncesindeyim.

1 Bediüzzaman, *Münazarat* s.125.

NAMAZ-CİHAD DENGESİ

Soru: "Namaz bir yönüyle fertle Allah arasında bir meseledir, başkasını çok ilgilendirmez. Fakat cihad öyle değildir; o terk edildiğinde topluma zarar verecek neticeler hâsıl olabilir. Bunun için cihad birinci plânda gelir. Bu devirde himmetler insanları namaza alıştırmak yerine fiilî mücadeleye sarfedilmedir." deniliyor. Bu hususta ne dersiniz?

Her ibadetin kendine göre bir yeri ve bir ağırlığı vardır. Mü'minin bütün mükellefiyetleri, usûlden fürûa, en temel konulardan en uzak dala, meyveye kadar bütün ibadet ü taat ciddî bir tenasüp içindedir ve aralarında hiçbir aykırılık yoktur. Namazsız ve oruçsuz bir cihad tesirli olamayacağı gibi cihadsız bir namazın da mahiyet-i nefsü'l-emriyesine uygun edası mümkün değildir. Evet, bunlar birbiriyle omuz omuza ve diz dizedirler. Mevcudiyetlerini tıpkı bir kubbede baş başa vermiş taşlar gibi beraber sürdürürler.

Akide de böyledir; imansız İslâmiyet olamayacağı gibi İslâmiyet'siz iman da tam olmaz.[1] İnsan inanması gereken şeylere sağlam inanacaktır ki sağlam Müslüman olabilsin. Bir insan sağlam inanmadan İslâmiyet'in emirlerini yerine getirse bir noktada ya kendisi ya da nesli bırakır o emirleri. İnsan hem sağlam inanmalı hem de tam tekmil amel etmelidir. Amelle desteklenmeyen iman yavaş yavaş zayıflar ve çözülür ki nesl-i hâzır bunun canlı misalidir.

Binaenaleyh cihadla namaz birbirinden ayrılmamalı. Sahabe-i kiram hem Allah yolunda cihad eder hem de namaz kılardı. Çünkü namaz, kulun günde beş defa Allah'a karşı ahd ü peymânını yenilemesi, cihadla beraber sair vazifeler ise Allah nezdinde mükemmeliyete yürümesi demektir. Aslında insan günde beş defa değil, belki beş yüz defa ahd ü peymânını yenilese yeridir.. evet, ancak bu sayededir ki insan aşk u şevk, samimiyet ve ihlâsla cihad vazifesini de yapma iz'anına sahip olur.

Kur'ân-ı Kerim'de salât-ı havf tafsilâtıyla anlatılır.[2] Bu namazla bize, düşmanın bizi oka tuttuğu, savaşın en çok kızıştığı zamanda dahi namazın aksatılmaması gerektiği gösterilir.. evet, düşmanın okları altında dahi namaz kılınacak, hem de cemaat fevt edilmeden. Şöyle ki, cemaatin bir kısmı düşman karşısında dururken diğerleri gelip imam arkasında namaz kılarlar. İmam arkasında ilk rekâtı kılanlar ikinci secdeden sonra ayrılır vazife başına giderler; bu defa da düşman karşısında duranlar gelip imama uyarak namaz

kılarlar. Bunlar da imamla bir rekât kıldıktan sonra bu sefer onlar cepheye giderler. Birinci kısım döner gelir, lâhik olduklarından dolayı namazı kıraatsiz olarak tamamlayıp selâm verir, sonra düşman karşısına dönerler. Daha sonra ikinci kısım gelir, namazlarını kıraatle tamamlar. Bu şekilde o iki rekât namaz eda edilmiş olur.

Evet, düşman karşısında savaşırken dahi namaz kılınacak ve hiçbir şekilde Allah hatırdan çıkarılmayacaktır. Yümün ve bereket olması için insanlar bu vazifeyi yerine getirirken bunu O'nun emrinden dolayı yapacaklardır. Evet, namaz ve mücahede birbirinden ayrılmayan şeylerdir. Sahabe, kanlı elbise ve kılıçlarıyla düşmanın karşısında namaz kılıyordu. Dolayısıyla da Cenâb-ı Hak onları hep teyit ediyordu. Bu itibarla teyit görmeyenler, bunu Allah'la (celle celâluhu) münasebetlerinde aramalıdırlar.

Günümüzde, gece hayatı olmayan, sadece işin lafını yapan bazı insanlar vardır ki bunlar sadece işin edebiyatını yapmaktadırlar. Oysaki bizim daha çok ruh sıhhatine, gönül selâmetine, ledünniyat temizliğine ve saflığına ulaşmaya ihtiyacımız vardır. Kur'ân, عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ *"Siz kendinizi düzeltmeye bakın!"*[3] diyor. Allah, Kendi rızası istikametinde ibadet yapan ve Rabbine karşı saygılı insanları sever. Kolaycılar ise hem "Ben, Allah'ın kuluyum, Allah'ın bana yüklediği vazifeleri yapıyorum." derler hem de bin türlü isyan içinde bulunurlar.

Hakikî mü'mine gelince o, Allah'ın kendisine yüklediği vazifeleri yapmayı başkalarına müessiriyet adına önemli bir esas kabul eder. Çünkü Allah, bu hususta *"Benden hayâ et yâ İsa!"*[4] diyerek Hz. İsa'ya dahi tembihte bulunur. Bu da *"Yapıyorsan anlat, yapmıyorsan Allah'tan utan !"* demektir. İnsanın asıl vazifesi, sorumluluklarını önce kendisinin yapması sonra da fırsat buldukça bunları anlatmasıdır. Böyle biri misali başkalarından verse de hep yaptığı şeyi anlatıyor gibi olacaktır. Evet, bir insan meselâ teheccüt kılmıyorsa, ona başlamadan başkalarına tavsiyede ürpermeli. Zira bunun tesiri olmayacaktır ve o boşuna çene çalacaktır. Keza bir insanın "Haftada pazartesi ve perşembe olmak üzere iki gün oruç tutun!" diyebilmesi için önce kendisinin tutması lâzımdır. Zira Allah *"Niye yapmadığınız/yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz?"*[5] buyuruyor. Sanki *"Utanmıyor musunuz?!"* der gibidir.

Bunun gibi namazı irşaddan ayıramayız. Cihad mühim bir farz olduğu gibi namaz da insanın nefsine karşı en mühim cihadıdır. Allah Resûlü bir savaştan

dönerken, *"Şimdi küçük cihaddan, büyük cihada dönüyoruz!"* buyurmuş, bunun üzerine sahabe büyük cihadın ne olduğunu sorunca da Efendimiz, *"Nefis ile olan cihaddır."*[6] cevabını vererek asıl büyük cihadın nefisle boğuşma olduğunu ifade etmiştir. Namaz kılmayan insan ise nefsine yenik düşmüş demektir.

Hiç unutulmaması ve asla hatırdan çıkarılmaması gereken bir husus da, sözümüzün karşımızdaki insanda mâkes bulması, bizim, Allah ile irtibatımıza bağlıdır. Zira hüsnükabule mazhar edecek olan Allah'tır. Mü'min, hâl ve hareketleriyle her zaman Allah'a hakkıyla kul olmaktan başka bir ideal ve gayesi olmadığını göstermelidir ki Allah (celle celâluhu) da onu muvaffak kılsın.

1 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.33 (Dokuzuncu Mektup).

2 Bkz.: Nisâ sûresi, 4/101-103.

3 Mâide sûresi, 5/105.

4 Ahmed İbn Hanbel, *ez-Zühd* 1/54; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 2/382.

5 Saf sûresi, 61/2.

6 el-Beyhakî, *ez-Zühd* 1/165; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* 13/523.

SİYASETE BAKIŞ

Soru: Zamanımızda mutlaka siyasî bir fikre katılmanın zarurî olduğunu söylüyorlar. Ne dersiniz?

Siyasî bir fikre katılma bazen bir vazife olabilir. Toplumun kaderini belirlemede her mü'min behemehâl reyini kullanmalıdır. Zira bu, vatanî bir vazifedir. Bir mü'min, seçimlerde kendisine düşen vazifeyi yapmazsa, Allah indinde mesul olur. Aynı zamanda o, bu meselenin ciddiyetini ana baba, dede nine gibi yakın dairede bulunan kimselere de mutlaka anlatmalıdır.

Ancak, oyların hangi partiye verilip verilmemesi meselesi beni çok ilgilendirmez. Hayatımın sonuna kadar da bu mevzuda, değil açık ve sarih bir şey söylemek, iş'ardan dahi içtinabı kendime vazife sayarım. Ben, "Falan partiye oy verin, filân partiye oy vermeyin!" demiyorum. "Oy kullanmak bir vecibedir. Herkes bu vazifeyi yerine getirmeli yoksa mesul olur!" diyorum. İşte bu kadar ben de siyasîyim...

Bir partiyi tutma mevzuuna gelince; bizim gibilerin bir partiyle alâkası seçime bir hafta kala başlar. Onlar kendi aralarında, hangi partiye oy verecekleri mevzuunda konuşur, görüşür ve seçim günü de gider reylerini kullanırlar. Daha sonra da artık bu işin münakaşasını yapmazlar. Çok demokratik ülkelerde anlayış böyledir. Nitekim Amerika'daki seçimler sonrası Türkiye'ye Amerikalı bir vatandaş gelir. Buradan birisi ona, "Siz hangi partiyi tutuyorsunuz? Cumhuriyetçileri mi, yoksa Demokratları mı?" şeklinde bir soru sorar. Adam, "Ben hiçbirini tutmam!" diye cevap verir. "Rey kullanmadınız mı? Oyunuzu nereye attınız?" diye sorunca adam ona şu cevabı verir: "Oyumu Kennedy'ye verdim. Ancak ben daha sonrasını düşünmem. Çünkü benim seçimle alâkam ve iştigalim muvakkattır."

Bunun gibi bizim de dar dairede devamlı bir vazifemiz vardır ki biz büyük ölçüde onu düşünürüz. Bu itibarla da vazifemizi yaparken şu veya bu nokta-i nazar bizim görüşümüze kat'iyen tesir etmez. Bizim bu dar dairedeki vazifemiz kalbî hayatımızla alâkalıdır. Biz daha ziyade bununla meşgul oluruz.

Yukarıda söylenilenler, mü'minler için de önemli düstur ve prensiplerdendir. Zira mü'minin ruhuna ve kalbine karşı muttasıl sürekli vazifeleri vardır. Beş vakit namaz kılma, kalbini pak tutma, Allah ile münasebetlerine dikkat etme ve O'ndan kopuşu kopukluk sayma… gibi bir sürü vazife. Bunlar bir mü'minin hiç inkıtasız devamlı vazifeleridir. Seçimler dört

senede bir olur. Bir hafta kadar onun yoğun propagandası sürer. Rey atılır ve kavga biter. Akıllı insanların yapacağı şey de bundan ibarettir. Akılsız insanlardır ki, her şey bittikten sonra yok yere çene çalar, şuna buna sataşır, sürekli iftirak türküleri söyler, sevdirme yolu varken herkesi tenfir ettirir ve ömrünü kavga yolunda tüketir.

Resûl-i Ekrem'i düşünelim. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Uhud öncesi, *"Uhud'a çıkmayalım, Medine'de kalalım!"* der. Buna karşılık hususiyle de gençler, "Çıkalım, savaşalım, onlara karşı koyalım!"[1] derler. Meşveret gereği gençlerin dediği olur. Oraya kadar gidilir. Savaş başlarken münafıklar cepheden çekiliverir. İşte böyle bir durumda Efendimiz'in yerinde kim olursa olsun çok öfkelenebilirdi. Belki O, her şeye rağmen yine öfkelenmeyecekti ama yine de Allah ikazda bulunur: *"Senin insanlara yumuşak davranman da başka değil Allah'ın merhametinin eseridir. Eğer öfkeli, şiddetli, hiddetli ve katı kalbli olsaydın (ki değilsin) onlar etrafından dağılıp gidecek ve seni yalnız bırakacaklardı. Öyleyse bağışla onları, kusur işlediler. (Bir de Bana karşı kusur işlediler.) Onlar için istiğfar et. (İş bitti diye 'Artık sizinle meşveret etmiyorum' deme. Şu yaralı hâlinle –ki onların kalbleri de kırık– topla onları ve) meşveret et (ve 'şimdi ne yapalım' de.) Bir kere de azmettin mi yalnız Allah'a tevekkül ol!"*[2]

İşte Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) öğretilen ölçü budur. Şimdi siz de kendi durumunuzu hesap edin ve ne demek istediğimi değerlendirmeye çalışın...

1 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/351; İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 4/8-9.

2 Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/159.

İkinci Bölüm
DÜŞÜNCE BOYUTU

DİN VE DOKTRİN

Soru: Kur'ân'ı doktrin olarak kabul edebilir miyiz? Değilse, neden edemeyeceğimizi izah eder misiniz?

Doktrin, aslen Latince bir kelimedir. Türkçede tam bir karşılığı olmamakla beraber en yakın anlamı ifade eden "mezhep", felsefî, siyasî, fikrî sistem teşkil eden kavramların, dogmaların bütünü anlamında bir kelimedir. Meselâ komünizm, kapitalizm, faşizm doktrini denilir ki, bunlar içtimaî birer mezheptirler. Doktrin, daha ziyade, Latincede me'haz olarak kullanıldığı yer itibarıyla, beşer karihasından çıkan, hayatta mâkes bulsun bulmasın hayatın belli yönlerine ait, tekevvün eden bir kısım sistemler bütünü demektir ki, Durkheim'in nasyonal sosyalizmi bir içtimaî doktrin olduğu gibi, içtimaîliğin yanında iktisadı da ele alan Marksizm de başka bir doktrindir.

Bunlar, beşer karihasından çıkan, beşere ait pek çok yönden tek bir tanesini ele alan ve sonra belki bazı şeylere de hâşiyeler, derkenarlar olarak el atmaya çalışan tamamen beşerî sistemlerdir. Bunlar, zamanla yaşlanınca rafa kaldırılırlar ve yerlerine başkaları gelir oturur. Yani doktrinlerde daima tebeddül ve tahavvül söz konusudur. Nitekim komünistler bir dönemde, revizyoncu olanlar ve olmayanlar diye birbirlerine düşmüşlerdi. Aslında beşer karihasından çıkan her şey ihtiyarlamaya mahkûmdur. O, daha adamın ağzından çıkarken ihtiyarlama sürecine girmiş demektir. Ve birkaç sene sonra belinin bükülmesi kaçınılmazdır.

Bolşevizm, 1917'de ilân edildi. Kendi ifadelerine göre 1919'da rayına oturdu. Neredeyse her sene bir revizyon gördü. Onu cazip göstermek için durmadan boya ve cilâ vuruldu. Aslı sağlam olmayınca cilâ da tutmadı. Ve ardında bıraktığı acı hatıralarla tarihin hafizasındaki mukadder yerini aldı. Zatında beşer karihasından çıkan her şeyin âkıbeti budur. Bir bakıma da bu,

doktrinin âkıbetidir. Uzun ömürlü, doğduğu günden bu zamana yaşamış tek bir doktrin gösterilemez.

Mesele böyle ele alınınca, Kur'ân-ı Kerim'e ve İslâm dinine doktrin denmesi kat'iyen doğru değildir. Çünkü Kur'ân, İslâm dininin ifadesi olarak, ezelden gelmiş ve ebede namzettir. Allah, maziyi ve müstakbeli hâl (şimdiki zaman) gibi görür ve bilir. Bunun için de vaz'ettiği ahkâm, daima terütaze kalmıştır ve kalacaktır. Onu ne zaman ele alırsanız alın, tebdil ve tağyire ihtiyaç hissetmeden prensiplerini rahatlıkla yaşayabilirsiniz. Böyle olması zarurî ve bedihîdir. Çünkü o, bütün kevn ü mekânı elinde tutan Allah'ın ifade ve beyanına dayanmaktadır.

Her doktrin, beşerin bir-iki veya üç yönünü ele alır ve aksettirir. İnsanın letâifine, kalbî melekelerine ve beyin fakültelerine kadar bütün vücudunun maddî-mânevî ihtiyaçlarına cevap verecek şey ancak dindir. Meselâ, bir doktrin sadece mideyi esas alarak yürümüştür. Ona göre işin temelinde madde, yani karnını doyurma ve mide yatmaktadır. Bu anlayışta âdeta kalb mideye yedirilmektedir. Böyle bir sistem, insanın sadece bir yönünü ele almaktadır. Başka biri, insan, iktisadî durumunu düzeltirse sair şeyler de düzgün gider demektedir ki, bunların hemen hepsi insanın sadece hayvanî ve nebatî yönünü ele almaktadır. Bunlara göre insan, yukarıdan hava, aşağıdan su alacak, büyüyüp çınar hâline gelecek, sonra da gümleyip gidecek bir cisimdir.

Bu doktrinlerin hiçbiri, benim ezel ve ebetle alâkamı anlatmıyor; ruhumdaki meyilleri, tûl-i emelimi anlatmıyor; kanat çırpıp semalara doğru uçuşumu, bütün kevn ü fesada bir tekme vurup itişimi anlatmıyor; ebedden ve ebedî Zât'tan başka bir şeye razı olmadığımı anlatmıyor; ve tabiî ki, insanın ebedî hayattaki durumunu da hiç mi hiç anlatmıyor.

Din ise, bütün bunların hepsini kâmilen anlatıyor ve hepsini kucaklıyor. Bu noktada da doktrin-din birbirinden ayrılıyor. Hâsılı, din başka, doktrin başkadır.

ŞAHS-I MÂNEVÎ

Soru: "Bu zaman, cemaat zamanıdır. Ehemmiyet ve kıymet, şahs-ı mânevîye göre olur. Maddî, ferdî ve fânî şahsın mahiyeti nazara alınmamalı."[1] sözü şahs-ı mânevîyi teşkil eden zatların kıymet ve değerini yükseltir mi, alçaltır mı?

Ben bu soruyu şöyle anladım: Bu zaman cemaat zamanıdır. Cemaat içinde çok büyük fertler zuhur etse bile onlar, o cemaatten beklenen büyük işleri yapamazlar. Bu zamanda üst üste yığılmış müterakim meselelerde, hususiyle de profesyonel ehl-i dalâlet karşısında muvaffak olabilme, sağlam bir şahs-ı mânevî teşkil etmiş heyetlerin plân ve hareketine bağlıdır. Kimse tek başına bu türlü meselelerin üstesinden gelemez. "Zaman, cemaat zamanı" derken acaba cemaati teşkil eden fertleri alçaltıyor muyuz, yoksa yükseltiyor muyuz?

Evvelâ, bu zaman cemaat zamanıdır ve zamanımızda cemaat konusu daha bir ehemmiyetini artırmıştır. Yoksa Hz. Âdem'den bu yana zaman hep cemaat zamanı olmuştur.

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ diyen bizler, mâşerî vicdanla günde kırk defa bu hususu seslendirerek Allah'ın huzurunda kemerbeste-i ubûdiyetle kulluğumuzu ve Allah karşısında cemaat olduğumuzu ifade ediyor; evet "Ben" demeyip "Biz" diyerek, *"Allahım, Sana kulluk ediyor ve bu konuda yardımı da ancak Senden istiyoruz!"*[2] şeklinde arz-ı ubûdiyette bulunuyoruz.

İslâm, ferdin vicdanının cemaate rükün olabilecek hâle gelmesini sağlamış ve bunu en kâmil şekilde gerçekleştirmiştir. Tarihte mücedditlerin ve müçtehitlerin yoğurdukları teknenin içindeki bütün ıstıfalar (tabiî ve fıtrî bir ıstıfa olmayıp doğrudan doğruya iradeye bağlı bir ıstıfa, bir seçilme ve bir saflaşma ile cemaat şuuruna varma) oluşa oluşa bugünkü hâlini almıştır ve bugünkü hâli alabilmesi de bir bakıma gayet tabiîdir. Çünkü günümüzde küre-i arz, bütün devletleriyle tek bir devlet hâline gelmiştir. Televizyonlar, radyolar ve seri vasıtalar, insanların muhabere ve muvasalasını o kadar kolaylaştırmıştır ki, eskiden köyler arasında cereyan eden muhabere süratinde, şimdi Japonya ile Türkiye arasında muhabere gerçekleşmektedir.

İşte bu durum, vicdan ve ruhlarda da cemaat şuurunun gelişmesini zarurî kılmaktadır. Ancak bugün, değişik hâdise ve cereyanlar karşısında toplumu yoğurup böyle heyetler oluşturmak, Allah'ın inâyetine vâbeste bir husustur ve o da bir mânâda vardır. Bu heyetler, Devr-i Risaletpenâhî'den bugüne, Kur'ân-ı

Kerim'in potasında, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) vaz'ettiği esasatı sayesinde yoğrula yoğrula belli bir seviyeye gelmiştir. Şimdilerde bizler etrafımıza baktığımızda bunu gayet net olarak görmekteyiz. Dahası, Cenâb-ı Hakk'ın inâyetine kalmıştır.

Bu sözün bir diğer mânâsı da şöyledir: Daha evvelki devirlerde insanlar arasında, ilmî hayat, değişik doktrinler ve fikrî cereyanlar gelişmediği için, yığınlar, hakkı veya bâtılı temsil eden bir insanın arkasından sürüklenip gitmişlerdi. İnsanlar ayrı ayrı menbalardan ders almadıkları, farklı kaynaklardan su içmedikleri, hayat-ı içtimaiye belli standartlar içinde mahpus bulunduğu için bir fert bütün toplumu arkasından sürükleyip götürebilirdi. Meselâ, hak cephesinde Ebû Hanife, Alparslan, Tuğrul Bey ve Fatih; bâtıl cephesinde ise Hasan Sabbah ve Bedrettin Simavi bir kısım kimseleri arkalarından sürükleyip götürebilmişlerdi. Bundan da anlaşılmaktadır ki, eskiden cemaatler belli bir kültürle yetiştiklerinden daha saf oluyor, daha rahat sürüklenebiliyor ve bugünkü anlayışımızla onlar içinde kitle hâlet-i ruhiyesini heyecana getirmek ve kitle psikolojisinden istifade etmek daha rahat oluyordu.

Günümüzde ise herkes ayrı ayrı kültürlerden istifade edip ayrı menbalardan beslenmektedir. Kimi Marks'ı, kimi Engels'i, kimi Mao'yu, kimi Lenin'i, kimisi de Kur'ân'ı ve Resûlüllah'ı dinlemektedir. Bu kadar kültür farklılığı da, hâliyle bir çok akımın zuhuruna sebep olmaktadır. Bu itibarla da bugün yığınlar birbirinden kopuktur. Bu kopuk kopuk insanlar, tek başına allâme-i cihan, dâhi-i âzam da olsalar hiçbir şey yapamazlar. Ayrıca günümüz insanının gelişmiş olmasından ve bazı şeylere vukufundan ötürü enaniyete dayalı bir kopukluk içindedir ve herkes aslan gibi müstakillen hareket etmek istemektedir.

Buna binaen, günümüzde insanları bir ve beraber hareket etme fikrine çağırma çok ehemmiyet kazanmıştır. Dünyadaki değişik dalâlet cereyanları, fikir birliği yapmak suretiyle aradaki mesafeleri kaldırmakta ve bir vahdet teşkil ü tesisine çalışmaktadırlar. Meselâ, bir dönem bütün matbuat, Çin ve Rusya'da sansür edilmiştir. Devletin sansür müesseselerinden geçmeyen hiçbir gazete –masum dahi olsa– bir fikri neşredememiştir. En masum düşüncelerin altında dahi çeşitli şeyler aranmakta ve meselâ bir gazete, "Atomdan daha küçük partiküller var. Bunlar atomu teşkil eden parçacıklardır. Bu atomun parçaları, bilemediğimiz bir kanunla bir araya gelip atomu teşkil etmektedir." şeklinde bir haber yapsa –ki bu gayet masum bir haberdir– uyanık bir Marksist şöyle diyerek bu yayını engelleyebilmektedir: "Hayır, hiç de öyle değil; siz

burada ‘Bilemediğimiz ve esrarengiz bir şeyle bunlar bir araya geliyor’ deyince bize bir dış müdahalenin var olduğunu anlatıyorsunuz.”

Onun için, böyle ülkelerde değişik fikirler ve anlayışlar olamazdı. Olsa bile hemen engellenirdi. Ancak bizim gibi hür dünya blokunda yerini alan milletler, –burası memerr-i efkârdır– Avrupa, Rus ve Çin gibi dünyaların nâşir-i efkârı gazeteler, neleri varsa, rahatlıkla neşredebilirlerdi. Şimdi herhâlde bu kadar eracifin içine giren kalb ve dimağlarda sıhhat kalmayacak ve bir vâhid-i sahih teşkil edebilme durumu da mümkün olmayacaktır. Onun içindir ki, inanmış sineler sağlam bir vahdet teşekkül ettirerek kendilerini ifade etmeye çalışmalıdırlar. Böyle bir dönemde inananların sürtüşmesi dalâlettir, tuğyandır ve Allah’ın hakkımızda bir azabıdır. Öyleyse böyle bir zamanda mü’minler, gizli-açık düşmanları karşısında onlara mukabele edebilmek, millî bütünlüklerini koruyabilmek için sahih bir cemaat teşkil etmek ve cemaat hâlinde hareket etmek mecburiyetindedirler. Bu devirde Gavs-ı Âzam Abdulkadir Geylânî, Muhammed Bahaüddin Nakşibend ve İmam Rabbânî Hazretleri de olsaydı, onlar dahi böyle davranıp bu tür bir heyetin uzvu olmaya razı olacak ve cemaat hâlinde hareket edeceklerdi.

Şimdi de böyle bir mesele, cemaatin fertlerinin kıymetini yükseltir mi alçaltır mı meselesine gelelim. Kıymetli bir bütünü meydana getiren parçalar, kendi kendine kıymet kazanır. Nasıl ki dağdaki, sokaktaki ve taş ocağındaki taş, yerinde kaldığı müddetçe sadece bir taştan ibarettir. Ancak bu taş kubbede diğer taşlarla baş başa verdiği zaman binlerce lira değerinde bir kıymet kazanır. Bir güzelliği olan –meselâ nâfizü’l-kelim ve natûk (sözü tesirli ve güçlü hatip) olan– bir kimse aynı zamanda sağlam bir kalb yapısına sahip birisiyle yan yana gelirse, iki güzellik yan yana gelmiş olur. İki güzellik bir araya gelince, o onun güzelliğinden, o da diğerinin güzelliğinden istifade eder. Her biri iki güzelliğe sahip olur ve bu şekilde dört güzellik ortaya çıkar. Bunlardan bir tanesi servetiyle gelip onlara omuz verse, bir başkası ilmiyle destekte bulunsa, dört adam meydana gelmiş olur. Dört güzelliğin teatisiyle burada sekiz güzel ortaya çıkar. Dairevî olarak meseleyi ele alırsak nâmütenâhî güzellikler meydana gelebilir demek de mümkündür.

Hâsılı, kıymet şahs-ı mânevîye verilirse fertlerin kıymeti alçalmayıp yükselecektir. Kıymetli bir cemaat içinde her fert abdestle kılınan namazın her rüknünün kıymet kazanması gibi çok aziz ve kıymetler üstü kıymeti haizdir.

1 Bediüzzaman, *Kastamonu Lâhikası* s.2.

2 Fâtiha sûresi, 1/5.

KÜÇÜK ŞEYLERDEKİ BÜYÜK SANAT

Soru: Bazı kimseler, "Madem Allah büyüktür, neden zerre kadar küçük şeylerle uğraşıyor?" "Zerrecikler ve hücrelerin olmasını sebepler yapıyor." diyorlar. Yani bu işleri sebeplere veriyorlar. Bunu söyleyenlere nasıl cevap verilmelidir?

Cenâb-ı Hakk'ın umûr-u hasîseyle, yani küçük küçük şeylerle şe'n-i rubûbiyetinin gereği meşgul olması Allah adına bir nakîse değildir. Esasen, büyük şeylerle beraber küçük şeyleri de yapması Allah'ın büyüklüğündendir.

Bazı büyükler vardır ki, onların nazarları sadece büyükleri görür. Dolayısıyla sadece onlarla meşgul olur ve küçükleri göremezler. Meselâ, bir mareşal, ordunun içinde sadece kurmaylarıyla temas ediyorsa, bu temas tam değildir. Büyüklüğün şe'ni odur ki, ara sıra onbaşılık mertebesine de insin ve onu da dinlesin. Bazen eratın arasına çıkıp onlara muhatap olsun. Böylece o, neferlerin mertebesinde neferlere kendi mevcudiyetini hissettirecek ve onları da memnun edecektir ki, bu meşguliyet onun neferlere de ehemmiyet verdiğini gösterecektir. Binaenaleyh işte bu, büyüklüğün önemli bir yanıdır.

Allah (celle celâluhu), sistemlerin yanı başında, insanı da yaratıyor. Sistemlere kıyasla insan mikroskobik bir varlıktır. Evet, koskocaman nebülözler karşısında insana ancak bir mikrop nazarıyla bakılabilir.

Meseleyi daha büyük cisimler açısından ele alacak olursak –şayet muteriz olsa– güneş şöyle diyecektir: "Allah ne diye şu mikrop kadar insanları yarattı? Bizim gibi büyüklerle meşgul olsaydı, şe'n-i rubûbiyetine daha uygun düşerdi!" Bu, böyle teselsül edip gidecektir. Zavallı insan! Sistemler karşısında mikroskobik durumunu unutuyor da mikropların küçüklüğüne bakıyor. Hâlbuki bilemiyor ki, esas mikro âlemde ve zerrât âleminde ne küçükler var ki, bunlar şe'n-i rubûbiyetin birer dili ve tercümanıdırlar.

Allah'ın Zât'ında şeriki olmadığı gibi rubûbiyetinde de ortağı yoktur. Ehad ve Vâhid olan Allah, her şeyin sevk ve idaresini tek başına yapar. Atom çekirdeğinin etrafında elektron ve protonları çeviren bizzat O'dur. Kanunlar sadece itibarî ve izafî şeylerdir. Sistemleri çeviren ve kanunları koyan da Allah'tır. Şayet Allah, başka bir âlemde başka türlü bir düzen kursaydı, biz sünnetullaha bakıp bunların da prensiplerini bulur yine onlardan sabit kanunlar çıkarabilirdik. Meselâ, Nevton'un anlayışıyla, câzibe (yerçekimi) kanunu olmasaydı da, her cisim devamlı bir surette birbirinden uzaklaşsaydı, bu defa

biz bunun da kanununu bulur ve “Cisimler birbirini iterler, her cisimde anilmerkez (merkezkaç) bir keyfiyet vardır.” derdik. Bunun aksi de olabilirdi. O zaman biz, “Cisimlerde müthiş bir ilelmerkez (merkezçek) gücü vardır.” derdik. Ölçüyü ve kıstası vaz’eden Allah olduğu gibi bütün bu azim icraatı yapan da O’dur ve icraat yaparken ne makro ne de mikro âlemde işine bir şerikin burun sokmasını istemez. Evet, her şeyi Allah’ın Kendisi yapıyor. Bunu, düşüncemizle bunların içine girdiğimiz zaman anlayabiliyoruz; anlıyor ve görüyoruz ki, tabiat ve sebepler bu işlere zerre kadar parmak karıştırsa, her şey altüst olacaktır. Allah küçük dairede de büyük dairede de şerik istemediği gibi, küçüklerden de merhametini esirgememektedir.

Meselenin dikkatlerden kaçmaması gereken bir yönü de şudur: Küçükler küçüklükleri içinde öyle harika keyfiyet ve sanatlara sahiptirler ki, bunları çok defa büyüklerde bulmak mümkün değildir. Bir mikrobun, bir bakterinin çok büyük bir mahareti ve ince işleri vardır. Bir diş bakterisi, elindeki manivelası ile senin dişinin bir tarafina yanaşır ve sanatını icra etmeye başlar. Dişini eritirken manivelasının sesini başka bir mikrop duyar gelir ona refik (arkadaş) olur. Anlaşıp, senin dişin üzerinde hâkimiyet tesis etmek için bir koalisyon kurarlar ve dişinin iflâhını keserler. Bu işi bir fil yapamaz.

Bu itibarla maharet ve sanat, büyüklük ve küçüklükle mâkusen mütenasiptir (ters orantılı) denebilir. Evet, görülebilse, küçüklerde Allah’ın sanatı daha barizdir. Bu bakımdan mikroskopla bir hücreyi teşrih masasına yatırıp bir kapı kadar büyütsek, hücrenin DNA ve RNA’sının içine girsek, öyle harika icraatlar müşâhede edeceğiz ki, onu, ne filin boyunda ne de hortumunda görmek mümkün değildir.

SINIRLININ SINIRSIZA MİKYAS OLMASI

Soru: Sınırlı olan mevcudat, sınırsız olan esmâ ve sıfât-ı ilâhiyeye nasıl mikyas olmaktadır?

İnsan, Cenâb-ı Hakk'ın esmâsının nokta-i mihrakiyesidir. Kâinata dağılan esmâ-i ilâhiye, insan mahiyetinde belli bir noktaya tevcih edilmiştir. İnsan, bin bir esmâ-i ilâhiyenin cilvegâhı veya kısm-ı âzamının tecellî ettiği bir varlıktır. Bu mahiyetiyledir ki insan, Cenâb-ı Hakk'ın esmâsına ayna olabilecek zenginlikte yaratılmıştır.

Bir diğer husus, insan kendisinde bulunan sınırlı ve nâkıs vasıfların çehresinde nâkıs olmayan birinin esmâ ve sıfatlarını okuyabilir. Evet insan, varlığıyla bunları kendisine veren ve ihsan edenin hazinesinde her şeyin bulunduğu kanaatine ulaşır ve "Bunlar bana, O'ndan geliyor." der. Meselâ onda bir cemal varsa, O Hz. Cemil'den, idrak varsa O'nun ilim sıfatından, irade varsa yine O'nun Mürid isminden, kudret varsa o da Kudret sıfatından geldiğini idrak edebilir. Yani insan kendisinde mevcut olan şeyleri gördükten sonra kendisini yaratan Zât'ta da bunların mevcut olduğu kanaatine varır.

Ayrıca bizde her şey sınırlı ve muhat, Cenâb-ı Hak'ta ise nâmütenâhîdir. Biz bizdeki sınırlı şeylerle O'nda bunların nâmütenâhî olduğunu görürüz. Bizim iktidar ve gücümüz elimizin ulaştığı daire içinde cereyan eder. Bu itibarla da elimizin ulaşamadığı daire içinde tasarrufta bulunamayız. İşte biz, böylesine dar bir irade ve kuvvetle, kâinat çapında cereyan eden hâdiselere bakar, Hâlık'ın nâmütenâhî kudret ve iradesine muttali olur, belli ölçüde O'nu tanıma imkânına ulaşırız. Keza ilmimiz de dar bir sahada cereyan eder. Âyet-i kerimenin ifadesiyle Allah'ın bildirdiğinden başka bir şey bilemeyiz ve ancak O'nun dilediği kadar bir şeye muttali olabiliriz.[1] Biz yarın ne olacağını bilemeyiz. Çünkü ilmimiz sınırlıdır.

İşte bu kadar dar bir dairede cereyan eden sınırlı ilmimizle Hâlıkımız'da bunun nâmütenâhî olduğunu görürüz. Çünkü bütün kâinatı baştan sona sarsmadan, bozmadan, bir arıza meydana vermeden, hâdiseleri aksatmadan idare etmek öylesine muhit bir ilim ister ki, ilk sebeple en son müsebbebi birden görsün ve her şeyi arızasız sevk ve idare etsin. Evet, sebep ve müsebbebi vaz'eden O, onları gören O, sağlam bir tenasüp içinde onları birbirine bağlayan O, muhit ilmiyle her şeyi plânlayan, keşfeden, kontrol eden ve hepsinin üzerinde nigehbân olan da yine O'dur (celle celâluhu).

Konuya Üstad Bediüzzaman'ın yaklaşımı bir hayli enfestir. O, şöyle der: *Mutlak ve muhit bir şeyin hudut ve nihayeti olmadığından ona bir mahiyet biçilemez, bir suret ve taayyünle hükmedilemez. Meselâ, zulmetsiz daimî bir ziya bilinemez ve hissedilemez. Ne vakit hakikî veya vehmî bir karanlık haddi çekilir, işte o zaman bilinebildiği kadar bilinir. İşte Cenâb- ı Hakk'ın ilim, kudret… gibi sıfatları; Hakîm, Rahîm… gibi isimleri, muhit, hudutsuz, şeriksiz olması itibarıyladır ki, onlar mahiyet-i nefsü'l-emriyelerine uygun bilinemez ve hissedilemezler. Bu gibi isim ve sıfatların hakikî nihayet ve hadleri olmadığından farazî ve vehmî birer had çizilmelidir ki bilinebilsinler. İşte onu da vehmî ve hayalî evsaf ve buudlarıyla enaniyet yapar.*[2]

Esasen bizim kelâmî (maksadı ifade) gücümüz de oldukça dardır. Değil Allah'a ait evsafın ve kâinat esrarının ifade edilmesi, kendi içimizde oluşan mefhumları dahi ifadeden âciziz. Zannediyorum hiç kimse içinde hissettiklerini tam ifade edemez. Onun için büyük şair, *"Ben o nağmeden müteheyyicim / Ki yoktur ihtimal-i terennümüm."* der. Bundan da anlaşıldığı üzere içte hissedilen şeyler çok başkadır.

Şimdi gelin Cenâb-ı Hakk'ın kelâm sıfatına bakalım. Allah bütün kâinata ve bütün insanların kalbine bir anda ilhamda bulunur ve konuşur. Her kalb, vicdanında Mevlâ'nın sesini bî kem u keyf hissettiği zaman ve her vicdan Mevlâ'ya ait ilhamlara mehbit olduğu zaman –bunlar mecazdırlar– Allah onunla konuşuyor demektir. Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücud karıncadan alın da insana kadar her varlıkla konuşur. Allah, hayvanata da ilhamda bulunur. Nitekim *"Rabbin arıya vahyetti."*[3] âyeti bu hakikati ifade eder. Arı o muhteşem peteğini hazırlamasında, "sevk-i ilâhî" diyeceğimiz Allah'ın ilhamıyla yapacağını yapar. Yeryüzünde veya diğer gezegenlerde ne kadar canlı hevam veya haşerat varsa hepsi her an Cenâb-ı Hakk'ın sevkiyle sevk olunmaktadır. Demek ki, Allah, hususî telefonuyla bunların hepsiyle birden konuşmaktadır.

İşte bu kelâm sıfatıdır ki, Cenâb-ı Hak onunla Hz. Musa'ya teveccüh edince Hz. Musa şöyle der: *"Senin kelâmın bu mu Allahım; bu kelâm bin insanın sözünden daha kuvvetlidir."* Burada bin rakamı, kesretten kinayedir; Hz. Musa'nın orada duyduğu kelâm-i ilâhî belki milyar kere milyar insan sözünün çok üstündedir. Bunun üzerine Hz. Musa kendinden geçer ve bayılır.[4] Bu, "Vâhidiyet" tecellîsiyle kelâm sıfatının zuhur ve in'ikasıdır. Bu, ehadiyetin

mazharı olabilme itibarıyla işi kavrayacak olan Hz. Musa'nın tahammül edeceği bir şey değildi. O zaman biz bizdeki dar kelimeyle bütün kâinatla bir anda konuşan ve biriyle konuşması diğeriyle konuşmasına mâni olmayan Hz. Allah'ın "kelâm" sıfatında nâmütenâhîliğini anlarız.

Bunun gibi duyma mevzuunda da biz, duyulacak olan şeylerin milyonda beş-altısını ancak duyarız. Bir defasında Hac'da şöyle bir hâl yaşamıştım: "Cenâb-ı Hak, her elini açıp 'Yâ Rabbi!' diyene 'Lebbeyk!' diyor ve birinin duası, diğerinin duasının dinlenmesine mâni olmuyor." Evet, milyar defa milyar diller O'na dua eder de Allah hepsinin duasını duyar. Tabir caizse Sem'-i Mukaddesiyle her şeyi dinler. Evet, işte biz de mahdut ve sınırlı duyuşumuzla Cenâb-ı Hak'taki bu sınırsızlığı idrak ederiz.

Şimdi meseleyi biraz daha açalım: Bizde Cenâb-ı Hakk'a ait bir kısım hakikatlerin gölgeleri vardır. Biz bu gölgeler sayesinde bunların birer asılları olabileceği kanaatine varırız. Bu sınırlı şeyler, her şeyiyle sınırsız birinden gelir. Hatta bizdeki tûl-i emel, ölmeme arzusu, ebediyet iştiyakı, Cennet isteği, Cenâb-ı Hakk'ın ebediyetinden gelen arzulardır. Bu sınırsızlık arzusu Allah'tan gelmeseydi bizde böyle bir arzu olamazdı. Evet, her insan kendi kendine: "Babam öldü. Ondan evvel dedem öldü ve bütün bunlar bana kat'î telkin etti ki, ben de burada ebedî değilim." demelidir. Herkes bu telkin altında kalıp da böyle ebedî olmadığına öyle inanmalıdır ki, hiçbir mülâhaza onun o kanaatini değiştirmemelidir. Bununla beraber bin tane vâiz ve nâsih ona ders verse ve fâni olduğunu anlatsa o yine "Ah bekâ!" der. Bu, Hâlık'taki ebediyetten insan ruhu, fıtratı ve vicdanına in'ikas eden bir hakikatin ifadesidir. Onun için rasyonalizmin kurucularından Descartes *"Bende bir kısım nâmütenâhî arzu ve istekler var. Bunlar, benden olamazlar. Çünkü ben sınırlıyım. Etrafımdaki eşyadan da olamaz. Çünkü onlar da sınırlı. Öyleyse bende kendisini gösteren bu nâmütenâhîlik arzusu bir nâmütenâhîden geliyor."* der.

Bunun gibi, her vicdan sahibi kendi vicdanını dinlediği zaman, kendisinde eksik ve gedik birer evsaftan ibaret olan hakikatlere tutunmak suretiyle bu gölgelerin asıllarının, hakikatlerin hakikati olarak Zât-ı Vâcibü'l-Vücud'da bulunduğunu görüp gerçeği idrak edecektir. O zaman insanın hakikatini oluşturan sıfât, esmâ ve şuunat-ı ilâhiyenin nokta-i mihrakiyesi bir varlık, kısmen bunları kendisine mâl edecek ve "Bunlara ben sahibim!" diyecektir. Daha sonra bunlardaki eksiği ve gediği görerek eksik ve gedik olmayan, her zaman münezzeh ve mukaddes bulunan esmâ ve sıfâta intikal edecek ve her şeyi

Allah'a verecektir.

Meselenin diğer bir yönü de şudur: İnsanın kendisine –bir maslahata binaen– benlik arzusu verilmiştir. Bu biraz iradeye de bağlıdır. Zira iradeli olan herkes bir bakıma "Ben" der. İşte bu irade suistimal edilince bundan firavunluk, nemrutluk veya karunluk çıkabilir. Kur'ân-ı Kerim'in ifadesiyle Karun, *"Bana verilen her şey nezd-i beşeriyetimde bulunan ilimle bana verilmiştir. Bütün mal, menal ve servet benim malûmatımın semeresidir."*[5] der. İşte bunlar, suistimal edilmiş bir benliğin ifadesidir. Bu benlik, şeriat-ı garrânın tezgâhından geçip terbiye gördüğü, Efendimiz'in irşad potasında eridiği zaman vâhid-i kıyasî olarak Allah'ı tanımaya vesile olur. Yani bunlar insanda benliğin gereğidir.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) tasavvufî bir üslûpla ele alınırken "Nokta" diye anılır. Gerçi günümüzde insanlar tasavvufa ve tasavvuf terminolojisine çok yabancılar. Oysaki eskiden "Nokta"ya dair risaleler yazılmıştır. Meselâ, Bismillâh'taki "be"nin noktasıyla alâkalı bir kitap yazılmış ve bununla hakikat-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) anlatılmıştır. Bunun hulâsası şudur:

Nokta, bir çizginin en küçük parçasıdır ve kalem hakikatinin ucunun ademe temasıyla ilk meydana gelen mevcuttur. Bununla adem gibi görülen şeye bir işaret konmak suretiyle adem parçalanmış ve verâsında mutlak ademin olmadığı görülmüştür. Zıddı ve niddi olmayan bir vücudun bilinmesi için böyle bir nokta lâzım ve zarurî idi ki o, bir vâhid-i kıyasî olarak verâsında kendi gibi olmayan şeyi göstersin. Çünkü Allah'ın zıddı ve niddi yoktur. Bu itibarla da Allah, Mevcud-u Mutlak olarak bilinemez. Nasıl karanlıksız bir ışık bilinemez ve mertebeleri ihata edilemez. Bu durumda ışığın içine bir karanlık koymak lâzımdır ki, derecesine göre bütün ışıklar bir tertip çerçevesinde sıraya girsin ve bilinebilsinler. Meselâ, sıfır derecede karanlık, bir derecede karanlık, iki derecede karanlık, üç derecede karanlık... Bunları bir tertibe koyabilmek için karşısında bir ışık tasavvuru gerekir. Veya bir derece ışık, iki derece ışık, üç derece ışık diyebilmek için yine bir karanlık mevcudiyetine ihtiyaç vardır.

İşte mutlak nur, mutlak feyiz ve feyezan olan ve Vücud-u Akdes'ten gelen şeylere karşı, O'nun envarı karşısında ve Cenâb-ı Hakk'ın yokluk âleminde varlığının gölgesi mahiyetinde, Nur-u Muhammedî (aleyhissalâtü vesselâm) bir nokta hâlinde Allah ism-i celilinin remzi "Elif"in üzerine konunca elif

bilinmeye başladı. Biz “Elif”i ancak “Nokta” sayesinde bildik. İşte bu “Nokta” “Elif”in hâsiyetine işaret etmektedir. Elif’te ne varsa tecellî cihetiyle min vechin noktada vardır. Ancak bunların hâsiyetini toplayabilmek, bir yerde toparlayıp nokta-i mihrakiye hâline getirmek için milyar defa milyar nokta gerekir. Sonra o “Elif”e ait bütün hâsiyetlerin hepsi bunda vardır denebilir.

Evet, noktaya dair çok kitap yazılmış ve bizde bunlar hep anlatılmıştır. Hulâsa edecek olursak bunun mânâsı şudur: Zıddı olmayan bir şey bilinmez. Onun için Cenâb-ı Vâcibü’l-Vücud ve Tekaddes Hazretleri bir kısım aynalar yaratmıştır ki, o sayede kendi varlığı idrak edilsin. İşte bu ayna, insan enaniyeti ve benliğidir. Yeryüzüne şuurlu varlıklar gelmeden evvel, Allah bilinemezdi. Onun için tasavvufçular insana çok önem vermektedirler. Tasavvufta bunun mânâsı şudur: İnsan yeryüzünde var olacağı ana kadar kâinatta Allah câmi sıfât ve esmâsıyla bilinemiyordu. Bunlar ancak insan sayesinde bilindi. Allah, Hz. Âdem’e esmâyı talim etti ve Kendisini bildirdi. Allah yeryüzünde insan sayesinde bilinir oldu ve bir Mevcud-u Meçhul olarak kendini duyurdu.

Keza insan, benliği sayesinde, “Buraya kadar ben kendi irademle yapıyorum. Benim iradem bu kadardır ve o bir nokta gibidir. Verâsında bütün işleri Allah yapıyor. Benim izafî kudretimle her şey buraya kadar benim tasarrufum dahilindedir. Ötesi Allah’ın tasarrufu içindedir.” der. İnsan, sem’i, basarı ile buna bir hat çizer. Kendi benliğinin yerini tayin etmeye çalışır. Sonra onunla Allah’ın nâmütenâhî varlığına intikal eder.

Bu noktada insan terbiye-i Ahmediye ile müteeddip olmuşsa, nefsine ayırdığı bu şeylerden de vazgeçer ve neticede elindeki o noktayı da atıverir. Çünkü o nokta oraya kadar işe yarıyordu. İşi bitince, “Sen O’nu bana sadece tanıtmak için verilmiş bir emanetsin.” der ve kullanılmış partal bir eşya gibi onu da atıverir. Evet o, insana Hâlık’ını tanıtmak için verilmiş bir emanettir. İnsan, onun işi bitince ve yükselip Hâlık’ını tanıyınca onu kaldırır atar. Neticede temerrüt etmeden, firavunluk gayyâsına düşmekten kurtulur ve nübüvvete ait mânânın şahikalarına yükselir.

1 Bkz.: Bakara sûresi, 2/32.

2 Bediüzzaman, *Sözler* s.584 (Otuzuncu Söz, Birinci Maksat).

3 Nahl sûresi, 16/68.

4 et-Taberî, *Câmiu’l-beyân* 6/30; İbn Ebî Hâtim, *et-Tefsîr* 4/1119.

5 Bkz.: Kasas sûresi, 28/78.

KALB VE KAFA İZDİVACI

Soru: Kalb ve kafanın izdivacından ne anlamalıyız?

Günümüzde ilmi baş tacı edip her şeyi ona bağlayan bir kısım materyalistler olduğu gibi, müspet ilimlerin hiçbir şey ifade etmediğini ve bir işe yaramadığını iddia eden cahil ve mutaassıp insanlar da az değil.

Bu konuda dünya çapında bir ilim adamı olan Albert Einstein'ın yaklaşımı ile Üstad Bediüzzaman Hazretleri'nin yaklaşımı bir mânâda benzerlik arz etmektedir. Einstein, *"Dinsiz ilim kör, ilimsiz din de topaldır."* derken, Üstad ise, *"Vicdanın ziyası ulûm-u diniyedir. Aklın nuru fünûn-u medeniyedir. İkisinin imtizacı ile hakikat tecellî eder. O iki cenah ile talebenin himmeti pervâz eder. İftirak ettikleri vakit, birincisinde taassup; ikincisinde hile, şüphe tevellüt eder."*[1] demiştir. Einstein başka bir defa da *"Kâinatın Yaratıcısına olan inanç, ilmî araştırmanın en kuvvetli ve en asil muharrik gücüdür."* diyerek farklı bir hususa dikkat çeker.

İnsan mantığı, muhakemeyi ve aklî ilimleri ister ve pozitif ilimlerle meşgul olmayı iktiza eder. Kalbe gelince o da dinî ilimlerle ve ruhanî hayatın verdiği vâridâtla meşgul olmayı gerektirir. İşte bunların ikisi imtizaç ettiği zaman ilim adamının himmeti bir üveyik gibi kanatlanır. Bunun aksi bir durum söz konusu olduğunda ise insanın taassuba girdiği, mantık ve muhakemede şüphe ve tereddütlerinin hâsıl olduğu ve ilâhî ilimlerle irtibatının kesildiği, hususiyle de felsefenin açtığı yaralarla hep tereddüt içinde bocaladığı görülür. Bu iki hastalığa dûçâr olmamanın yegâne çaresi kalb ile kafa ziyasının cem edilip mantıkî bir prizmadan geçirilerek İslâmî düşünce çizgisinin yakalanmasıdır.

Meseleye bir de tarih perspektifinden bakarak açıklık getirmenin yerinde olacağını düşünüyorum. Tarihte takva ile fünûn-u medeniyede ilerlediğimiz pek çok zaman olmuştur. Ta hicrî beşinci asırda biz Asya'da bir Rönesans gerçekleştirmişiz ki, Avrupa henüz böyle bir kelimeyi bilmiyordu. Hicrî beşinci asra kadar pek çok ilim adamı aynı zamanda zâhidâne bir hayat yaşamışlardır. Evet, bizim rasathanede oturup aynı zamanda gökyüzünü temâşâ ederken yıldızların hareketleri karşısında hıçkıra hıçkıra ağlayan âlimlerimiz vardır. Niceleri orada vecde gelip kendinden geçmiştir. Yani denebilir ki o zaman ilim araştırma merkezlerimiz ve rasathanelerimiz aynı zamanda tekye ve zaviye vazifesi görüyordu. Keza ilim tarihimize bakıldığında anatomi alanındaki çalışmalarımız, insan vücudunun esrarengiz noktalarındaki

araştırmalarımız çok defa başımızı döndürürdü. Diyebiliriz ki, belli bir dönemde fünûn-u medeniye de aynen ve aynı mekânda medrese ilimleri gibi tahsil ediliyordu.

Bu meselede Farabî'nin bir kısım kural dışı sözlerine ve İbn Sina'nın bazı eğri büğrü düşüncelerine bakıp aldanmamak lâzımdır. Kaldı ki onlar da hep Müslüman olduklarını ifade etmişlerdir. Bir kısım yaklaşım ve üslûplarında hata olsa da böyle demiş ve böyle düşünmüşlerdir. Tarih boyunca seleflerimiz arasında dünya kadar beş başı mamur insan yetişmiştir ki hepsinin ayrı bir derinliği olmuştur. Ancak hicrî beşinci asırdan itibarendir ki, kalb kafadan ayrılmış ve bunlardan hangisi hâkimse diğerini talâk-ı selâseyle boşamıştır. Ve denebilir ki ondan sonra da bu ikisi bir ölçüde hep ayrı yaşamışlardır.

Şimdi isterseniz meseleyi bir de yakın tarihimiz açısından ele alalım: Biz, Tanzimat'la Avrupa'nın ana salonuna, Meşrutiyet'le de harem dairesine hem de balıklamasına girdik. Cumhuriyet'le münasebetlerimiz daha bir derinleşti. Bunlar, bizim hesaplarımıza bağlı olduğu takdirde elbette ki mahzursuzdu. Ama acaba hep öyle olabildi mi?

Üstad Hazretleri sürekli kalb-kafa imtizacından (bütünlüğünden) bahseder. Ben ise o ikisine evlendirme mânâsında izdivaç demeyi tercih ettim. Bu millete hizmet etmeye gönül vermiş olanlar, iman ve hayat mülâhazaları ile, çağlaya çağlaya nihayetinde ummana ulaşıp ayrı bir kıvama ulaştığında, işte o zaman işi elinde bulunduranların yerine getirmeleri gereken en mühim vazife, aklın ziyası olan fünûn-u medeniye ile kalbin nuru olan ulûm-u diniyeyi yani aklı ve kalbi evlendirmek olmalıdır. Biraz da esprili bir üslûpla asırlardan beri birbirine küsmüş ve cüdâ düşmüş akıl erkeğini kalb dişisiyle evlendirmek ve "Yeter bunca ayrı yaşamak, Batıyla bunca zevc-i âher olup hulle yaptınız, artık geriye dönebilirsin!" diyerek bu izdivacı gerçekleştirmek, gelecek adına çok önemlidir.

Bu arada şunu da ifade etmenin yerinde olacağını düşünüyorum. Cenâb-ı Hakk'ın bu millete ve milel-i İslâmiye'ye lütfedeceği nimetlere bel bağlayarak hükümleri onlara bina etmek, İslâm'a hizmet düşüncemiz açısından bize düşmeyeceğinden onlarla meşgul olmayı hizmet felsefemize ve yolumuza zıt ve ters görüyoruz. Ayrıca böyle bir yaklaşım Rabbimiz'le pazarlık yapmak mânâsına geldiğinden dolayı böyle bir saygısızlıkta bulunmanın da kat'iyen doğru olmadığını ifade etmek istiyorum.

Bu vesile ile bir hatıramı aktarmak isterim: Burdur'da ilk sorguya çekildiğim

sıralarda bana “Ya hoca! Allah aşkına senin gayen nedir?” demişlerdi. Ben de tavrımı hiç bozmadan, “Vallahi şahsen ben akılla kalbi evlendirmeyi düşünüyorum.” deyip fünûn-u medeniye ile ulûm-u diniyenin izdivacından, talebenin himmetinin pervaz etmesinden bahsetmiştim. Ama aradan beş on dakika geçince aynı soruya bir daha muhatap olmuştum. Ben yine, “Elimden gelse zâviye, medrese ve mektep ruhunu barıştırmak istediğimi, bunlardan birinin bizim ruh enginliğimizi ve İslâmî ufkumuzu ifade ettiğini, diğerinin de kâinat kitabını hallaç etmede bize kanat olacağını” anlattım. Zannediyorum üç dört defa bana evirip çevirip aynı soruyu sordular. Ben de aynı mihverde cevap vermeye çalıştım. Tabiî bu arada benim de hakikaten çocuksu tavırlarım olmuş olabilir. Sonra görevlilerden biri bana şunu söylemişti: “Yahu hoca, senin yerinde olsaydım ben her şeyi dosdoğru konuşurdum.” Oysa ben hiç mi hiç yalan konuşmamıştım. Zaten şimdiye kadar da hiç böyle bir düşüncemiz olmamıştı. Bundan sonra da olmayacaktı. Biz başkaları gibi düşünseydik şimdiye kadar bunun bir tereşşuhu olurdu. Ama bizim öyle bir hesabımız ve düşüncemiz hiç olmamıştı; evet bunu bir kez daha ifade etmek istedim.

Sadede dönelim; bana göre kalbi kafayla evlendirmenin zamanı gelmiştir. Bir taraftan fünûn-u medeniye dediğimiz fizik, kimya, matematik ve fen bilimleri, diğer taraftan da ulûm-u diniyeyi imtizaç ettirmenin tam zamanıdır. Hatta günümüzde insanları idare etme adına sosyal bilimler de çok önemli bir hâl almıştır. Sosyal bilimler bizim gibi geri kalmış milletlerde pek önemsenmemesine mukabil pek çok açıdan ilerlemiş milletlerde bugün çok değer verilen bir bilim dalıdır. Bu bilim dalına gerekli değeri vermeyen milletler daha ziyade fen bilimlerine ağırlık verirler. Aslında geleceğin zimamdarları, idarecileri ve siyasetçileri sosyal bilimlerle uğraşan insanlardan çıkacaktır. Bu itibarla da fünûn-u medeniye denen bütün medenî ilimlere bu nazarla bakmak mümkündür.

Ayrıca fünûn-u medeniyede terakki ancak ulûm-u diniyeye sarılmakla mümkündür. Evet, müspet ilimlerde ilerleyebilme, kâinatın basiretli bir şekilde okunup yorumlanmasına, âdeta bir meşher gibi temâşâ edilmesine ve bir kitap gibi gözden geçirilip değerlendirilmesine bağlıdır. Kısaca, oturmuş bir imana ve Kur’ân’ın ufkunu yakalamaya bağlıdır. Geleceğin ilim adamları bu hususu kat’iyen ihmal etmemelidirler.

Dikkat çekmek istediğimiz diğer bir nokta, bu mevzuda fikirlerini naklettiğimiz Einstein ile Üstad Bediüzzaman’ın hemen hemen aynı hususu

seslendirmiş olmalarıdır. Bununla beraber yaklaşımlarının biraz farklı olduğu da önemli bir husustur. Bunlardan birinin yaklaşımı din ağırlıklı olduğundan, o kendine has özel bir çizgidedir. Diğerinin yaklaşımı ise, kendini fünûn-u müsbeteye biraz fazla kaptırdığından, onda da ilim önde, din geridedir. Bu konuda Bediüzzaman'ın yaklaşımında dinin önde, fakat ilmin "kendi çerçevesinde" olduğunu ve kesinlikle (ilmin) geride olmadığını söylemek de yerinde olur; zira her ikisi de birbirine yakın fikirler beyan etmişlerdir. Ama aynı şeyi söylemelerine rağmen her ikisinin yaklaşımları farklı farklıdır.

Günümüzde de din ve ilmin birlikte ele alınması, zannediyorum bize yeni bir ufuk açacaktır. Çünkü her meseleyi götürüp Big Bang'a (Büyük Patlama) bağlamak ve kaostan nizam ve âhenk beklemek er ya da geç yolda kalmayı netice verecek bir yaklaşımdır. Bu, günümüzde de sıkça münakaşası yapılan bir mesele olmasına karşılık âlemin varlığı mevzuunda ilim adamları kaostan nizam çıkmayacağını açıkça ifade etmektedirler. Üstad da Risalelerin değişik yerlerinde ısrarla bu yaklaşımın üzerinde durmakta ve özellikle de "Tabiat Risalesi"nde sebepleri anlatırken "kendi kendine teşekkül etme" meselesinin olamayacağını aklî ve ilmî bir şekilde ortaya koymaktadır.[2]

Binaenaleyh bugün din ile ilmi birleştirmek için yeniden çalışmalar yapmak gerekmektedir. Bu çalışmalara imza atarken belki işin başlangıcında biraz zorlanmamız gerekebilir. Bugün başkalarının yanlış da olsa hazırlayıp belli bir blokaj üzerinde istif ettiği sistem ve teorileri değerlendirerek bir yere varmaya çalışmak söz konusu olabilir. Evet, şimdilik belki mevcut neticeleri transfer ederek değerlendirip ulûm-u diniye ile bir bütünlük oluşturacak şekilde kendi dünyamızı kurmaya çalışmalıyız. Şimdilerde mevcut ilmin karşılaştığımız bir kısım aşırı pozitif yanlarını ayıklamaya tâbi tutmalı, hakikatle uyum içinde olanlarını almalı, sonra da yeni açılımlara geçmeliyiz. İhtimal böyle bir meşguliyet değişik alternatiflerin oluşmasını da netice verecektir. Ama bununla uğraşırken fizikî dünya içinde onun bir buudu olarak metafiziği ihmal etmemeli ve onu da mutlaka düşünmeliyiz. Hatta bu yaklaşım, işimizi sadece fen sahasında kolaylaştırmakla kalmayacak, aynı zamanda bizim estetik ve sanat anlayışımıza, romandan tiyatroya kadar hemen her hususta kendisini hissettirecektir. Yani meseleye kaos bir dünyadan yaklaşma söz konusu olduğu gibi, yaratılmış olmanın aydınlığıyla beslenen bir başlangıçtan yaklaşma da söz konusu olabilir. Daha da açacak olursak, meseleyi hem götürüp Allah'a dayandıracak bir yaklaşım içinde bulunmak hem de tecrübî alanda kusur

etmeden varlığı doğru yorumlayarak varlık ve hakikat arasında çelişkiye düşülmemiş olacaktır.

Burada şunu da ifade etmekte yarar var: Bugün ilim ve dini tekrar barıştırma şansına zannediyorum sadece Müslümanlar sahip. Bir dönemde Avrupa'da Orta Çağ'ın karanlığında skolastik düşünce ile din ve ilmi telif etme gibi bir tekellüf içine girilmiş ise de işin tabiatı müsait olmadığı için bu hususta bir ilerleme kaydedilememiştir. Ancak Müslümanlar bu konuda çok şanslı sayılırlar. Zira şimdiye kadar onların ilim adına keşfettikleri çok şey vardır ve bundan sonra da pek çok şey olacaktır. Ben burada aşağılık duygusu içinde, "İlim adına ne keşfederseniz onu Kur'ân daha önceden söylemiştir." şeklinde bir yaklaşımda bulunmayacağım. Fakat ilim adına ortaya konan hususların hiçbirinin Kur'ânî gerçeklerle çelişmeyeceğini en gür sesle haykırmaktan da geri kalmayacağım. Evet, günümüzde ilmî gerçekler incelendiğinde, eskilerin ifadesiyle her bir gerçeğin Kur'ân ile telif ve teellüf (uyum) içinde bulunduğunu görmek mümkündür.

Pozitif bilimlerde ihtisas yapan uzmanlar, imkân el verdiği ölçüde keşke ihtisaslarının arasında hiç olmazsa biraz da Kur'ân tefsiri okuyabilseler. Hatta bu konuda daha tercüme edilmemiş olsa ve biraz tekellüflü yorumları ihtiva etse de Tantavî Cevherî'nin (v. 1940) *"el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerim"* adlı tefsiri okunabilse çok faydalı olabileceğini zannediyorum. *"Kur'ân ve Çağdaş İlimler"* adında bir eseri daha olan Cevherî'nin bu tefsiri, içinde bazı tekellüflü telifleri bulunsa da Kur'ân âyetleri ile ilmî gerçeklerin telifini ifade açısından çok enfes tespitleri ihtiva eden ansiklopedik bir eserdir.

1 Bediüzzaman, *Münazarat* s.125.

2 Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s.224-226 (Yirmi Üçüncü Lem'a, İkinci Mesele).

İMAN HAKİKATLERİ AKLA TERS DEĞİLDİR

Soru: Bazıları akıllarına ters gördüklerinden dolayı bazı iman hakikatlerini inkâra kalkıyorlar. Ne dersiniz?

Akıl, önemli bir unsurdur. Eline bir rehber ve pusula verildiği takdirde, o rehber ve pusulaya bakmak suretiyle çok hayatî şeylere imza atabilir. Bu itibarladır ki biz, aklı külliyen nefyetmiyoruz; etmiyor ve bir kısım tecrübecilerin, pozitivistlerin iddia ettikleri gibi "Akıl, kat'iyen hakikate ulaştırmaz." veya rasyonalistlerin iddia ettikleri gibi "Hakikate ulaştıran tek şey varsa o da akıldır." da demiyoruz. Nasıl diyebiliriz ki, bize göre, ilmin sebepleri üçtür:

Birincisi, *akl-ı selimdir.* Akl-ı selim, bozulmamış, akladebilen akıl demektir. Ben buna "şartlanmamış akıl" da diyorum. Ayrı bir yaklaşımla Allah'ın sevmediği, istemediği şeyler gelip akla yerleşmekle aklın istikameti değişmemişse, işte bu akıl, selim veya sâlim akıldır.

İkincisi, *haber-i mütevatirdir.* Bunu aşağıda arz etmeye çalışacağım.

Üçüncüsü, *havâss-ı selimedir.* Yani insanî duyuların, daha doğrusu havâssın selâmetidir. Bu, el yordamıyla kavranılacak şeyler için elin sağlamlığı, gözle görülecek şeyler için gözün sağlam görmesi, kulakla duyulacak şeyler için de kulağın sağlam olması demektir. Yani dokunma, koku alma, tatma, duyma ve görme gibi beş duyu organının sağlamlığı da ilmin sebeplerinden biridir. Ancak her şeyi müşâhedeye dayayanlar da ilmi sadece bunlara vermek suretiyle diğer esbab-ı ilmi görmezlikten gelmektedirler.

Yukarıda işaret edildiği gibi ilmin diğer bir sebebi de *haber-i mütevatir*dir. Haber-i mütevatir, yalan üzerine bir araya gelip ittifak etmeleri muhal bir cemaatin verdiği haber demektir. Halk arasında mütevatir sözü daha ziyade yalana ve ekazibe (uydurma sözler) denir. Oysaki mütevatir, en doğru haber demektir. Meselâ, pek çok insan Amerika'ya gitmemiştir. Şimdi ben kalkıp "Amerika diye bir yer yoktur!" desem herkes bana güler. Pek çok kimse gidip görmediği hâlde yalan üzerinde ittifak etmeleri mümkün olmayan bir cemaat böyle bir yerin olduğunu anlattığı için buna inanılır. İngiltere'de arzın küre olmadığına ve Ay'a da gitmenin imkânsızlığına inanan ve bunu iddia eden bir cemiyet var. Bizim içimizde de bu görüşte olan bazı kimseler olabilir. Onlara göre Ay'a gidilmez. Çünkü Ay nurdur. İnsanın gözleri kamaşır. Ay, oraya gidenleri yakar. Bununla beraber yalan üzerine ittifakları muhal olan bir grup,

Ay'a gidildiğini ve üzerinde araştırmalar yapıldığını söylediği için biz bunlara inanırız. İşte böyle haberlere mütevatir haber denir.

Bizim ilim adına mesnet olarak kullandığımız pek çok konuda yüz yirmi dört bin[1] veya iki yüz yirmi dört bin[2] peygamber "Bu böyledir." diye haber vermektedirler. Aynı zamanda nebilerin vahiy yoluyla "Bu böyledir." dedikleri meseleleri, zevken ve keşfen gören, müşâhede edip ruh ve vicdanında duyan yüz yirmi dört milyon veya iki yüz yirmi dört milyon evliya da "Bu böyledir." demektedir. Biz, buna da mütevatir diyoruz. Böyle bir haberi tekzip etmek, ilmî hakikatlere ters düşmek ve temerrüt göstermek demektir. Onun için biz ilme sebep olarak sadece aklı kabul etmiyoruz. Yani rasyonalistlerin anladığı mânâda akılcı değiliz. Akla ve müşâhedeye, aynı zamanda haber-i mütevatire de inanıyoruz. Oysaki ne müşâhedecinin ne de akılcının müşâhedesi içinde tevatürün yeri vardır. Bu şekilde biz, ilmî meseleleri kapsamlı bir hüviyetle ele alıyor, en mâkul şekliyle ilim ancak böyle elde edilir diyoruz.

Aklın bir yeri vardır. Akıl vahyin ışığı altında hakikati keşfetmek için önemli bir alettir. Müşâhedenin de bir yeri vardır. Gerçek mesnedi Kur'ân'da görmek suretiyle müşâhede bizi fünûn-u müsbeteye götürür. Darvin bir kısım beşerî ve hayvanî müstehâse (fosiller) üzerinde çalışmalar yapmış, bir kısım hakikatlere gitmiş, meseleleri müşâhedelerine dayandırmış ve bir iskelet bulduğu zaman onunla tekâmülü yorumlamaya çalışmıştı. Keza maymunların şeklini ve şemailini görünce "Bundan insan olabilir." diyerek nazariyesini yine bu tür müşâhedelere dayandırmıştı. Ancak o, bu mevzuda tevatürü sem'-i itibara hiç almamış ve vahy-i semavîye de kulağını tıkamıştı. Neticede Hz. Mesih'in getirdiği envar ve esrarın dışında bir sapma yaşamıştı ki iddia ettiği bu şeylerin hepsi birer nazariyeden ibaret kalmıştı.

Evet, bunlardan da anlaşıldığı üzere sadece müşâhede, ilim adına yeterli değildir. Müşâhedenin içinde akıl olmalı, akılla ilmî terkiplere varılmalı ve onunla yeni buluşlara gidilmelidir. Aynı zamanda bunun içinde tevatür de bulunmalıdır. Çünkü akıl sadece vasıtadır. Hz. Mevlâna'nın dediği gibi akıl, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yoluna kurban olduğu zaman, toprak mertebesinden evc-i kemala çıkacaktır. Biz, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in bir prensibi olarak hakikati anlamada aklı bir vasıta olarak kabul ediyoruz. Onun için mücerret aklın bir kısım iddialarda bulunması, bazılarının "Aklım almadı." demesi bir imanî hakikatin inkârına yol açmamalıdır. Evvelâ bunu diyenin aklının tam olup olmadığı sorgulanmalıdır. Nice fatîn (akıllı) ve fetanette de

zirve kimseler, böylelerinin iddia ettiği şeyin aksini iddia etmektedir. Bu, nebi ve veliden olabileceği gibi feylesoflardan da olabilir. Meselâ Descartes, Leibniz ve Malebranche akılcı insanlardır ama “Allah vardır.” demektedirler. Hatta bunlardan bazıları bizim anladığımız mânânın da ötesinde bir bakıma spritüalist bir anlayış içinde “Allah vardır ve her şey O’dur. Siz birer gölgeden ibaretsiniz. Bizi aldatıyorsunuz.” diyecek kadar meseleyi ileri götürmüşlerdir. Demek ki çok akıllı kimseler de Allah’ın mevcudiyetini kabul etmektedir. Meselâ Shaekspear ve Goethe de Allah’a inanıyordu.

Evet, akıl, inkârın aleti değildir. Aklı iyi kullanamayan, aklın açtığı gayyaya baş aşağı düşer. Aklı, tevatürü ve havâss-ı selîmenin semeratını birbirinden ayırmadan, kelime-i vâhide ile Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat’in yolundan ayrılmadan onların cadde-i nuraniyesinde gidenler ise aldanmamıştır, aldanmayacaktır. O caddeyi terk eden ve akıllı geçinenler ise aldanmışlardır ve aldanacaklardır.

1 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/265; el-Bezzâr, *el-Müsned* 9/427.

2 el-Halebî, *es-Sîratü’l-Halebiyye* 3/343.

ASHAB-I KİRAM'IN FİKİRLERİNİ SÖYLEME SERBESTİSİ

Soru: Sahabe efendilerimiz, Peygamber Efendimiz karşısında teslimiyetin zirvesindeydiler. Ama aynı zamanda çok rahat bir şekilde her şeyi sorabiliyor, fikirlerini ifade edebiliyorlardı. Bu dengeyi nasıl kuruyorlardı?

Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer başta olmak üzere diğer güzide halifeler ve ashab efendilerimiz, İslâm'a ve Efendimiz'e olabildiğine teslimiyetlerinin yanında şahsî düşüncelerini ifade adına da oldukça rahat idiler ve belli bir terbiye içinde fikirlerini ve şahsî düşüncelerini serbestçe ifade edebiliyorlardı. Tabiî herhangi bir yanlış yaptıklarında da özür dilemesini çok iyi biliyorlardı.

Evet, ashab-ı kiram, fikirlerini söyleme serbestisine sahip olmaları yanında hemen her zaman takındıkları edep tavrını da hiç değiştirmemiş ve bu konuda hep saygılı bir üslûp takip etmişlerdir. Zira onların herhangi biriyle değil, bir nebi ile muhatap olmaları söz konusudur. Onların nebiyle konuşurken seslerini yükseltmemeleri gerektiğini bizzat Cenâb-ı Hak: لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ "*Peygamberin huzurunda sesinizi O'nun sesinden daha fazla yükseltmeyin.*"[1] âyetiyle bildirmiştir.

Halid b. Velid'e kadar ashab-ı kiramın hemen hepsi O'nun huzurunda kendi düşüncelerini çok rahatça ortaya koyabiliyorlardı. Hatta bu yıldız insanlardan her biri daha sonraları vazifeli olduğu bir makamı halefine devrederken, "Ben şunu şunu yaptım, şunu yapmayı da düşünüyorum…" diyorlardı.

İsterseniz konuyu bir misalle biraz daha açalım: Efendimiz'in Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken onunla arasında şöyle bir konuşma geçer. Bu mesele aynı zamanda İslâm Hukukundaki içtihad telâkkisine de bir menat mahiyetindedir: Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hz. Muaz'a, kalbleri hakikaten yumuşak, daha sonraları Ehl-i Beyt'e duydukları muhabbet ve sevgi ile de mümtaz bir yere sahip olan Yemen halkı hakkında gerekli malûmatı vermiştir. Hakikaten Yemen'deki İmamiyye (Zeydiyye) İran'daki Fars Aleviliğinde olduğu gibi hiçbir zaman sertliğe girmemiştir. Onlar Sünnîlerle hep diyalog içinde olmuş ve hep yumuşak davranmışlardır. Tarih boyunca da genelde hep bu hâllerini devam ettirmişlerdir. Dünyayı çok iyi tanıyan Allah Resûlü, Hz. Muaz'ı Yemen'e kadı olarak gönderirken O'na:

“Yâ Muaz! Orada bir hâdise ile karşılaşırsan nasıl hüküm vereceksin?” diye sorar. Hz. Muaz:

“Allah Teâlâ’nın Kitab’ı ile yâ Resûlallah.” diye cevap verir. Resûl-i Ekrem devamla:

“Ya o hâdisenin hükmünü Kitap’ta bulamazsan?” diye sorunca Hz. Muaz:

“Allah’ın Resûlü’nün sünnetine müracaat ederim.” diyerek cevap verir. Bunun üzerine Efendimiz:

“Allah Teâlâ’nın kitabında ve benim sünnetimde de o hâdisenin açık hükmünü bulamazsan, nasıl hüküm verirsin?” diye sorunca da Hz. Muaz:

“O zaman kendi içtihadımla hüküm veririm.”[2] demiştir.

Burada dikkat edilmesi gereken husus, Hz. Muaz’ın Efendimiz ile konuşmasındaki rahatlığıdır. Evet, saygı ve teslimiyetin yanında bu rahatlık çok önemlidir. Ayrıca Muaz b. Cebel sahabenin gençlerindendi. Ayrıca o, kılığı kıyafeti itibarıyla da görkemli, oturup kalkması da dikkat çeken, hareketleri ve bakışlarıyla emniyet telkin eden, çok temiz ve nezih bir sima idi. Gencecik yaştaki Hz. Muaz’da böyle bir özellik görüldüğüne göre, hemen herkese bu serbestinin verildiği söylenebilir.

Tabiî şunu da ifade etmeliyim ki, Peygamber’i kendi konumunda kabullenme ve O’na saygılı olma, Efendimiz’in isteğinden daha çok Allah’ın istediği bir husustur. Vâkıa Peygamberimiz bir kısım yanlışlıkları, kaba sayılabilecek davranışları bir eziyet gibi sinesine çekiyor ve eritiyordu. Bu münasebetle Kur’ân-ı Kerim insanları irşad sadedinde, farkına varmadan Peygamber’e eziyet etmiş olabileceklerinden, O’nun huzurunda seslerini yükseltmemeleri gibi bazı hususlarda onları ikaz ediyordu.

Ayrıca ashab-ı kiram, düşüncelerinin müzakere edilmesine de gayet derecede açık idiler. Özellikle de birbirleri arasında oturur her şeyi rahat bir şekilde konuşurlardı. Hatta bu arada Efendimiz de sahabenin eski devirlere ait bir kısım menkıbeleri birbirlerine anlatmalarını tebessüm ederek dinlerdi. Bizdeki bazı tekye, zaviye ve eğitim yuvalarında başkalarına konuşma ve düşüncelerini ifade etme hakkının tanınmamasına mukabil Efendimiz ashabına en geniş mânâsıyla bu serbestliği vermişti ki herkes Allah Resûlü’nün huzurunda edebe riayet ederek her meselesini rahatlıkla O’nunla müzakere edebilirdi. Tabiî her şey bir edep dairesi içinde cereyan ederdi. Zira Efendimiz’e karşı edepli olmak, Allah’a karşı edepli olmak demektir. Ayrıca

Allah Resûlü de onlara karşı çok içten ve saygılıydı. Efendimiz'i anlatanlar O'nu anlatırken, *"Örtüsünün arkasından halkın içine hiç çıkmamış, evlilik bilmeyen genç bir kız gibiydi."*[3] derler. Yani Efendimiz o kadar hayalı ve utangaçtı ki, Hz. Hatice Validemiz (evlilik öncesi) kendisini tavsif ederken, *"O buram buram ter dökmüştü."* der.

Konuyu bir kıyasla devam ettirmek istiyorum: Bizler kesinlikle Efendimiz gibi edepli olabildiğimizi/olabileceğimizi söyleyemeyiz; söyleyemeyiz, zira bazı kimselerin öyle dayatmaları ve metazori ile dediklerini yaptırma hisleri oluyor ki insan belli bir noktadan sonra çatlayacak hâle gelebiliyor. Bazen buna bir şey de denemiyor. Basit bir misal vereyim: Namazın farzını kıldıktan sonra kalan sünnetini kılmak için odaya giderken merdivende biri gelip önünüzü kesiveriyor. Oysa Allah Resûlü'nün âdet-i seniyeleri, hep sünneti kendi hücrelerinde kılmalarıydı. Ayrıca farz ile sünnetin arasını açmamak gerektiği de bu konuda riayet edilen hususlardandır. Şimdi bu kadarcık kısa bir arada bile belki yirmi tane ashab-ı mesâlih geliyor ve sizi meşgul ediyor. Siz vicdanınızda öyle bir ızdırap yaşıyorsunuz ki, bazen hezeyana girip değişik şeyler bile söyleyebiliyorsunuz. Çünkü her gelenle teker teker görüşmenin yanında yazı yazma ve yazıları tashih etme gibi işler için de zamana ihtiyacınız oluyor. Bazen yirmi dört saat yetmediği için dua ediyor ve "Keşke günler kırk sekiz saat olsaydı!" deyip inliyorsunuz.

Evet, bazen buna benzer durumlar öyle bir eziyet hâlini alıyor ki insan bunu sineye çekmekte bir hayli zorlanıyor. Zira yanınıza gelen bu insanlar sizin ehl-i iman kardeşleriniz. Aslına bakılırsa Allah indinde çok değerli olan bu insanlar için zakkum yutsanız bile değer. Şimdi bir de o edep, nezahat ve nezaket âbidesi, efendi olarak doğmuş ve insanlığın efendisi olmuş Efendimiz'in maruz kaldığı onca eziyete rağmen hiç sesini çıkarmadığını düşünün; hiç "Ah!" etmeden duruşu ne müthiş bir hâdisedir.

Şair sanki onun için söylemiş:

"Âşıkım dersin belâ-i aşktan âh eyleme!
Âh edip ağyârı âhından âgâh eyleme!"

Cenâb-ı Hak (celle celâluhu) O'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) hislerini tercüme edip göndermesine ve insanları Peygamber'e karşı eziyet işlediklerini bildirip uyarmış ama O, yine de herkese karşı çok açık davranmıştı. Meseleler O'nun o herkese açık meclislerinde müzakere edile edile bir taraftan vuzûha ve

inkişafa kavuşuyor, diğer taraftan da meknî istidatlar ve kabiliyetler ortaya çıkma imkânı buluyordu.

Bu meyanda şunu da ifade etmek gerekir ki, Efendimiz kimsenin sözünü kat'iyen ağzına basmıyor ve sesini kesmiyordu. Günümüzdeki siyasîler kendilerini seçen insanlara medyun oldukları/olmaları gerektiği hâlde, onların ağzından çıkan iki kelimeden ötürü "Bırakın da onu biz söyleyelim!" derler. Oysa ben, Allah Resûlü'nün hiç böyle dediğini hatırlamıyorum. Evet, fikirlerin açık görüşülmesinin yanında rencide olabilme ihtimaline de katlanmak gerekmektedir. Bu meseleyi kendimizle kıyaslarsak bu mevzuda ne kadar yaya olduğumuz görülecektir. Kim bilir bizler belki de nice kabiliyetli insanların duygu ve düşüncelerini ifade etmelerine fırsat vermeyip kendimize ne kayıplar yaşatıyor ve nice istidatların körelip gitmesine sebebiyet veriyoruz. Kim bilir yanımızda ne istidatlar körelip gitmiştir de inkişaf etme imkânı bulamamıştır.

Ayrıca mevzu ile alâkalı, her biri bir yıldız olan ashab-ı kiramın bazen kendi fikirlerinden sarf-ı nazar ettikleri de olurdu. İsterseniz bu konuyu bir misalle biraz daha açalım: Hz. Ömer Hudeybiye'de Efendimiz'in yanına gelip gider ve Allah Resûlü'ne bazı farklı mülâhazalarını söyler. Ancak Allah Resûlü o mevzuda aldığı işarete binaen: *"Yâ Ömer! Ben Rabb'imin peygamberiyim. O'na muhalefet etmem!"*[4] der. Hz. Ömer de Efendimiz'in yanından ayrılıp gider ve konuyu Hz. Ebû Bekir'le görüşerek doğruya ulaşır ve kendi kanaatinden vazgeçer. Evet, daha sonraları Hz. Ömer, bu hâdiseyi her hatırlayışında ızdırapla iki büklüm olur ve büyük bir pişmanlık duyardı. Bu yolda verdiği sadakanın, tuttuğu orucun ve ettiği istiğfarın da haddi hesabı yoktu.

Bu misallere, Hz. Ebû Bekir'in rüya yorumlamadaki sözlerini[5] ve İbn Ömer'in büyükler meclisinde otururken Efendimiz'in sorduğu sorunun cevabını bilmesine rağmen, saygısından ve hayâsından dolayı bir şey söyleyememesini ve daha sonra babasının, o mecliste, bildiğini söylemesi durumunda, bunun kendisinin daha hoşuna gideceğini[6] ifade ettiği hâdiseleri de ekleyebiliriz.

Sonuç olarak diyebiliriz ki İslâmiyet, teslimiyet dini olduğu gibi, her zaman kapılarını fikir hürriyetine karşı açık tutmuş, edebi ve erkânına göre herkesin bu deryadan nasiplenmesine asla engel olmamıştır. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) de her zaman hayatında bu hakikati yaşayarak bizzat göstermiş, ashabıyla olan muamele ve münasebetlerinde onların fikirlerini her zaman

mühimsemiş ve onlara düşüncelerini her daim açıkça ifade etme fırsatını vermiştir.

1 Hucurât sûresi, 49/2.

2 Tirmizî, *ahkâm* 3; Ebû Dâvûd, *akdiye* 11.

3 Buhârî, *menâkıb* 23; Müslim, *fezâil* 67.

4 Buhârî, *hibe* 8; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/330.

5 Bkz.: Buharî, *tâbir* 47; Müslim, *rüya* 17.

6 Buhârî, *ilim* 4, *edeb* 79; Müslim, *sıfâtü'l-münâfıkîn* 64.

OSMANLI DEVLETİNDE “DEVLET-İ EBED MÜDDET” DÜŞÜNCESİ VE ONU AYAKTA TUTAN DİNAMİKLER

Soru: Osmanlı Devleti’ndeki “devlet-i ebed müddet” düşüncesinden bahseder misiniz? Onu ayakta tutan dinamikler nelerdi?

Milletimizin i’tilâsı, sürekli zirvelerde dolaşması ve büyük bir millet olması bugün de hepimizin arzusudur. Şimdilerde yeryüzünde, muhteşem milletimizin, Devlet-i Âliye döneminde olduğu gibi, devletler muvazenesinde hâkim bir unsur hâline gelmesini, söz sahibi olmasını kim arzu etmez ki? Evet, devletlerarası değişik platformlarda karar alınırken, keşke bizim gözümüzün içine de bakılsa; zannediyorum bu, hepimizin hayalinden geçen bir husustur. Çok acıdır biz, üç yüz senedir başkalarının gözlerinin içine bakıyoruz.

Çok uzun sürecek bir hâkimiyeti ifade eden ve aslında kinaye olarak kullanılan “Devlet-i ebed müddet” şeklinde bir tabirimiz vardır bizim. Burada ebed kelimesi ile alâkalı bir mülâhazayı az açmak istiyorum. Aslına bakılırsa “Ebed” kelimesi Allah’ın Zât’ının lâzım-ı gayr-i mufârıkıdır. Ne var ki biz bu sözü burada mecazen, “Kıyamete kadar devam etsin” şeklinde ve dua, dilek mânâsında kullanırız. Çünkü ebedî ve ezelî olan sadece O’dur (celle celâluhu). Ayrıca ahirette, Allah’ın ebediyeti ile kâim izafî bir ebediyet daha vardır; uhrevî âlemler, Cennet ve Cehennem’in mevcudiyeti zatî değil, Allah’tandır ve O’nun ebediyeti ile kâimdir. İşte buradaki ebed tabirinden asıl kasıt da, devletin kıyamete kadar devam etmesi mânâsınadır.

Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda “Devlet-i ebed müddet” gaye-i hayalinin önemli bir tesiri olmuştur. Bu işe baş koyanlar, sûfîlere ve ulemaya başvurmuş ve Selçuklulardan intikal eden müesseseleri hep canlı tutup yaşatmışlardır. Böyle bir anlayış kaybolunca da devlette yavaş yavaş çözülmeler baş göstermiş, Devlet-i Âliye-i Osmaniye büzülerek âdeta bir fanus içine girmeye başlamıştır. Öyle ki bir yönüyle i’tilâ dönemi tedennîye dönüşmüştür. Evet, bir devleti var edecek, onu uzun ömürlü kılacak ve bizim düşüncemize göre devlet-i ebed müddet hâline getirecek husus böyle yüksek bir mefkûredir.

Tarihte uzun müddet hüküm sürmüş devletler incelendiğinde, hâkimiyetini uzunca sürdüren devletlerin arasında Roma ve Mısır gibi devletler görülür. Evet, Roma’da olduğu gibi Orta Doğu’da firavunlar da değişik sülâleleri ile uzun müddet hâkimiyetlerini devam ettirmişlerdir. Fakat bu büyük devlet ve

imparatorlukların tarihinde tek bir sülâlede Osmanlı kadar uzun ömürlü olanına rastlamak mümkün değildir. Roma'da ayrı aileler hüküm sürmüş, bir süre devam etmiş, daha sonra başka bir aile gelerek hâkimiyeti ele geçirmiştir. Roma tarihçilerinin tabiri ile, doğudan gelen barbar kavimler orada yeni bir yapılanma ve şekillenme meydana getirmişlerdir. Bunun gibi Mısır'daki firavunlarda da birinci, ikinci ve üçüncü sülâle şeklinde ayrı ayrı sülâleler vardı ve o şekilde firavunlar saltanatı devam ediyordu.

Osmanlılara gelince, tarihte sadece onlar bir sağlam kökten gelerek hâkimiyetlerini tam altı asır devam ettirmişlerdir. Bunun dört asra yakınında, devletler muvazenesine hâkim olarak, hem de koca bir dünyanın husumeti karşısında sağlam bir unsur olarak dimdik ayakta durmuşlardır. Osmanlılar son iki asırda, değişik husumet cepheleri karşısında sarsıntı geçirmiş olmalarına ve iç-dış ihanetlere maruz kalmalarına rağmen hâkimiyetlerini başarıyla devam ettirip güçlüklere karşı dayandıklarını söyleyebiliriz. Şu an, bu ölçüde bile olsa keşke devlet-i ebed müddet diyebileceğimiz bir güce sahip olabilseydik…

Bizim anlayışımıza göre devletin ebed müddet devamı için hayatta dikkat edilmesi gereken en önemli unsur, *din*dir. Din, hayatın hayatı, hem nuru hem esasıdır. O olmadan, özellikle de şark akvâmı için hiçbir başarının elde edilemeyeceği rahatlıkla söylenebilir. Evet, ayakta durabilmek için din ruhu önemli bir faktördür.

Bir diğer dinamik de *ilim*dir. İslâm tarihine genel olarak baktığımızda –Ufuk Turu'nda arz ettiğim üzere– bir mânâda ilimde ve fünûn-u medeniyede (pozitif bilimler) İmam Gazzâlî dönemine kadar ciddî bir ihmal görülmez. Bu yönüyle de o döneme kadar ilimlerle tam içli dışlı görünürüz. Evet, hicrî dördüncü asrın sonu ve beşinci asrın başı itibarı ile her şey gibi ilim hayatında da çok büyük bir canlılık söz konusuydu. Nizamiye de bir yönüyle bu canlılığın ürünüdür. Dahası ilim hayatı Nizamiye'deki canlılığa yeni can ve kan katarak uzun süre devam etmiştir. Ayrıca, fünûn-u müsbete dediğimiz Allah'ın kudret ve iradesinin yazdığı âyât-ı tekvîniye, Selçuklular'ın sonuna kadar belli ölçüde bir meşher gibi temâşâ, bir kitap gibi mütalaa edilmiş, okunmuş ve değerlendirilmiştir. Batı karanlıklar içinde yüzerken –ki onlar o dönemlere zaten "İlk Çağ" ve "Karanlık Çağ" diyorlar– biz hicrî beşinci asrın başında doğuda bir Rönesans gerçekleştirmişizdir ki, bu yenilik Endülüs yoluyla uzun asırlar batılılara ışık tutmuştur.

Ne var ki daha sonraları, Allah'ın bu ümmete ihsan ettiği nimetleri, onun çok

iyi değerlendirdiğini söylemek zordur. Hususiyle tecrübe (deney) ve ciddî araştırmalar bir mânâda ta o dönemde bırakılmış ve artık o ciddiyette ele alınmamıştır. Tabiî bütün bütün inkıtaa da uğramamış ve bir ölçüde eskinin ani'l-merkez hızıyla altı asır öncesine yani Fatih dönemine kadar tesirini sürdürmüştür. Fatih devrinde İstanbul'un fethinin çok önemli olduğu tartışılamaz, ama değişik alanlarda bir kısım ihmallerin olduğu da unutulmamalıdır. O dönemden sonra bir taraftan fünûn-u müsbete terk edilirken, diğer taraftan da ulûm-u diniye mevzuunda eskiye nispetle çok bereketli bir çağın yaşandığını söylemek zordur. Binaenaleyh dinî ilimlerde son bereketli ve altın zamanların yaşandığı hicrî üç, dört ve beşinci asırlar olduğunu söylemek mümkündür. Bu itibarla Osmanlı, devlet-i ebed-müddet idealinin önemli bir ayağı olan ilim konusunda istenen performansı tam mânâsıyla gösterdiği söylenemez.

Burada tarihî olayları tahlilde faydalı olduğunu zannettiğim bir bakış açısını istidradî, nazara arz etmek istiyorum. Tarihî olaylar bazen öyle gelişir ki, tarih sahnesinden silinen bir devlet, yıkılırken de ilim hayatı adına en son en büyük semerelerini verir, sonra duraklama veya yıkılmaya gider. Bunun tarihte pek çok misalleri vardır ve bu mesele beni hep hayrete düşürmüştür. Meselâ, Osmanlı'nın son zamanlarından Cumhuriyet dönemine geçerken çok bereketli bir dönem olmuştur. Bu dönemde Üstad Bediüzzaman'ın yanında, Filibeli Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, Abdulaziz Çaviş, Ahmed Naim Efendi, Allâme Hamdi Yazır, Mustafa Sabri Bey… gibi dev insanları görürüz.

Bunlar öyle büyüklerdir ki, hemen hepsine allâme diyebilirsiniz. Bunlar, çok güçlü ve engin ufuklu insanlardır. Mehmet Âkif gibi bize göre allâme olan birisi, bu büyük zatların çalıştığı yerlerde sekreterlik yapmıştır. Bu devâsâ kâmetlerden biri de Zâhid el-Kevserî'dir. Bu zat, Mısır'a gidip oraya yerleşmiştir ki, son devrin ünlü muhakkiklerinden Abdulfettah Ebû Gudde, ona olan hayranlığını ifade etmek için soyadını değiştirmiş, kendisine Abdulfettah el-Kevserî demiş ve Zâhid el-Kevserî'yi müceddit ilân etmiştir. İşte bütün bunları görünce bir yönüyle şöyle demek geliyor içimizden: Osmanlı Devleti biterken bütün vâridâtını ortaya dökmüş, ta ki bu insanlar tekrar bir dirilişi gerçekleştirsinler veya gerçekleşecek olan dirilişe fikrî muhassalalarıyla zemin hazırlasınlar.

Bu arada yine aynı dönemde tasavvuf cephesinde Arvâsî, Süleyman Efendi, Ali Haydar Efendi gibi büyük zatlar yetişmişlerdir ki bunlar sadece İstanbul'da

bulunan âbidelerdir. Doğu'da Küfrevîlerden Alvarlı Muhammed Lütfî Efendi, Tâğîlerden Sırrı Efendi gibi büyük zatlar vardır. (Bu büyüklerden bazıları bize gelir giderlerdi ki, babam da onların rahle-i tedrisine oturmuş bahtiyarlardandı. Babamın ruh yapısı onlardan vicâhî olarak aldığı vâridât ile şekillenmişti.)

İşte böyle Devlet-i Âliye, tarih sahnesinden silinirken bir sürü tohum bırakıp gitmişti. Hani bazı canlılar vardır, yavrularını hiç görmezler. Bu canlılar gidip okyanusun bir yerinde yumurtalarını bırakırlar ve bu yumurtalar hiç ana babalarını görmeden civcive dönüşür, sonra da kalkıp denize girerler. Aynen bunun gibi bu büyük Devlet-i Âliye de âdeta tarihe yumurtalarını bırakıp dünyaya öyle veda etmişti.

Şeriat-i fitriye içinde şöyle bir kanun caridir: "Herkes nevi adına bir yönüyle kâinata hâkim olmak ister ve bunun için de giderken bir yumurta bırakıp gider. Fakat Allah (celle celâluhu) tek bir kişi hâkim olmasın diye bunları dengeler."[1] Evet, dikenlere fırsat verilseydi yeryüzü diken tarlası olurdu. Kobralara fırsat verildiğinde onlar da akrepleri dahi iflah etmezlerdi. Allah, bunlarla ekolojik dengeyi korumaktadır. Aslında insanlar arasında da bu kanunu icra etmektedir.

Bu meyanda Cenâb-ı Hak rahmetini öyle tecellî ettirmektedir ki, bu ehadî tecellî; mizaçlara, meşreplere ve mezâklara göre, hiç kimseyi mahrum bırakmayacak şekilde ve çok geniş dairede herkesin hususiyetlerine uygun tezahür etmektedir. Meselâ, Osmanlı'nın son döneminde sadece Hz. Bediüzzaman olsaydı mezâkı ve meşrebi farklı olan diğerleri ne yapacaktı? Hz. Süleyman Efendi'nin yolundan yürüyecekler için o, Arvâsî'nin yolundan yürüyecekler için o, Ali Haydar Efendi'nin yolundan yürüyecekler için o.. ve Alvar İmamı'nın yolundan yürüyecekler için de aynı şeyler söz konusudur. Eğer bunlardan biri olmasaydı, mizaçları bunlardan herhangi birine açık olan insanlar için bir mahrumiyet söz konusu olacaktı. Netice itibarı ile herkes kendi yumurtasını bırakıp gitmeliydi. Allah, dünyanın dört bir tarafında, adını duyurmak için çalışan kimseler için de bu kanunu icra etmektedir. Evet, hep Cenâb-ı Hakk'ın tecellî eden rahmet dalga boyuna bakmak gerekir ki, O'nun hiç kimseyi mahrum etmediği görülsün.

Şimdi açtığımız bu büyük antrparantezi kapatıp, biraz da devlet-i ebed müddetin önemli bir dinamiği olan ve belli dönemde bir ilim yuvası sayılan medreselerden İslâm'ın ruhî hayatı diyebileceğimiz tasavvufun uzaklaştırılması meselesinin ve dinî ilimlerin yeni baştan yepyeni bir metotla ele alınması

gerektiğinin üzerinde duralım.

Şu an için dinî ilimler, İslâm'ın ruhî hayatı diyebileceğimiz tasavvuftan mahrum olarak gelişiyor. Hicrî beşinci asra kadar olan ve bir bakıma Ebû Nuaym'lar (v. 430) ve Kadı Iyaz'larla (v. 544) son bulan süreçte dinî ilimlerle tasavvuf iç içeydi. Ne var ki daha sonra tasavvuf sadece sistem olarak ele alınmaya başlanmış, Osmanlı'ya kadar –hepsi için öyle konuşmak doğru olmasa da– büyük ölçüde hep önde gelen kimseler taklit edilmiş ve yine büyük ölçüde meselenin ruhu kendi kaynağında aranmamıştır. Bütün bunlardan daha kötüsü de, medrese, tasavvufu bünyesinden söküp atmıştır. Evet, medresenin İslâm'ın ruhî hayatından mahrum olarak gelişmesi çok önemli bir dinamikten yoksunluk demektir. Şu bir gerçektir ki, bu mahrumiyetle bir devletin iflah olması mümkün değildir.

Mehmet Âkif ne güzel ifade eder:

"Bu hissizlikle cemiyet yaşar derlerse pek yanlış,
Bir ümmet gösterin, ölmüş mâneviyatıyla sağ kalmış?"

Binaenaleyh mâneviyatı ölen bir insanlığın ruhen sağ kalması da düşünülemez.

Günümüzde ulûm-u diniyenin yeniden bir kez daha ele alınması gerektiği açıktır. Ulûm-u diniyeyi ihya edebilmeye ferdî içtihatlarla güç yetirilemese de bu vazife her zaman kolektif şuura havale edilebilir. Şunu da belirtmeliyim ki, ciddî bir ihmalin olduğunu söylemek de selef-i sâlihînin tenkidi mânâsına gelmemelidir; gelmemelidir ama şu da bilinmelidir ki, zaman değişmekte, asır başkalaşmakta ve bir ölçüde bahr-i bî-pâyân olan Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet-i Seniyye'nin çağa göre yorumlanıp değerlendirilmesi zaruret hâlini almaktadır. İlhamın Kur'ân'dan alınması ve bulunduğumuz çağa göre onun söylettirilmesi çok önemlidir. Şair-i şehîrimiz Mehmet Âkif bu meseleye şöyle değinir:

"Doğrudan doğruya Kur'ân'dan alıp ilhamı,
Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı."

Evet, günümüzde bu meselelerin üstesinden ancak kolektif şuur ile gelinebilir. Aksine şahsî içtihat çok zor hatta imkânsızdır. Üstad'ın içtihat kapısının açık olduğunu söylediği doğrudur.[2] Fakat bu iş günümüzde çetinlerden çetin bir iştir. Ayrıca laubalilerin kendilerini müçtehit zannettiği bir dönemde o kapıyı aralamak bir hayli tehlikelidir.

Bununla beraber şunu da kaydetmemiz gerekir ki, devlet, ulûm-u diniyeyi

desteklediği dönemlerde mutlaka seviyeli insan yetiştirmeliydi. Bu yapılmayacak bir şey değildi. Hicrî 2. ve 3. asırda bir hayli devâsâ kâmet yetişmiş ve yetiştirilmişti. Öyle ki bu insanlar, değil sadece günlük problemleri çözmek, belki bir tek probleme elli tane alternatif çözüm üretebiliyorlardı. Hele bunların içinde Ebû Hanife'nin de bulunduğu Kûfe Mektebi vardır ki bu konuda çok ileri idi. Bundan dolayı onların adı bir kısım muhaddislerce "Eraeytiyyûn" sözcüğüyle anılıyordu.[3] Yani bu insanlar; "Pekâlâ şöyle olsa ne diyeceksin, böyle olsa ne diyeceksin?" şeklinde sorular sorarak zihin jimnastiği yapıyor gibi, olması muhtemel her problemi çözme yoluna gidiyorlardı. Bu devâsâ kâmetler o kadar alternatif çözümler üretmişlerdir ki, bir yerde icracı olan bir müfti, her meseleyi çok rahat olarak kitaplardan bulup söyleyebiliyor ve en muğlak problemleri çözebiliyordu. Bütün bunlardan sonra meselenin sadece "İslâm Hukuku ile ilgili meselelerde hükme tesiri olmayan yabancı özellikleri ayıklama" mânâsına işin "tenkih"i kalıyordu ki, bu da günümüzde ansiklopediler ve mu'cemler gibi hüküm ve meselelerin sistemleştirilip bir araya getirilmesiyle sağlanabilirdi ve sağlanmaktadır.

İşte bu meyanda, bu dev insanların niçin o devirde yetişip de daha sonra yetişmediklerini sormak gerekmektedir. Bu soruyu sorduğumuzu düşünerek cevabını vermeye çalışalım: Çünkü medrese İslâm'ın ruhî hayatına kapılarını kapatmasının yanı sıra; bünyesinden fünûn-u müsbeteyi (pozitif bilimleri) de kovmuştu.

Konuyu biraz daha müşahhaslaştırması adına bir misal arz etmek istiyorum. Osmanlı döneminde Kadızâdeler namında bir aile vardır ve bu aile uzun zaman bu alana hâkim olmuştur. Bunlar fünûn-u müsbetenin hep karşısında olmuş ve tekvînî emirlere karşı nemelâzımcı bir tavır almışlardır. Batı bu mevzuda, bizim getirip kapılarına koyduğumuz ilimleri o kerteden daha ileriye götürüp değerlendirerek bunlarla ilerleye dursun, bu aile "Matematik, hendese ve geometri ne işe yarar?" gibi hiçbir akl-ı selimin kabul etmeyeceği sığ fikir kalıpları içinde oyalanıp durmuşlardır. Tabiî ki devlet de bu olaylardan kaynaklanan sebeplerle tereddütler yaşayıp durmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerinde basiretli ve ciddî atılımlar olduysa da artık iş işten geçmişti. Değişik ad ve unvanlar altında pek çok müessese için dışarıdan getirilen uzman adamlar, haddizatında Osmanlı'nın kurduğu müesseseleri bozuyordu. Zira ulûm-u medeniyenin medreseden uzaklaşması ile bu yeni atılımlar arasında büyük bir boşluk meydana gelmişti ve bu boşluk bir türlü kapatılamıyordu.

Bizim burada ifade etmeye çalıştığımız bu dinamikler önemli dinamiklerdir. Şayet bundan sonra büyük bir Türkiye düşünülüyorsa bu hayal, ancak kalb ve kafanın izdivacıyla gerçekleştirilebilir. Evet, "Büyük Türkiye" hayalini kuranlar ulûm-u diniye ve fünûn-u medeniyenin uzlaştırma meselesini mutlaka yeniden düşünmelidirler.

Geçmişe bakınca, Ebû Hanife'nin derslerine devam eden çoğu müçtehit binlerce talebesi olduğu söylenmektedir. Bunu söylemek kolaydır ama bu vak'a bizzat yaşanmış bir vak'adır. Ayrıca hadis ricali ile uğraşanlar bilirler ki, derslerine binlerce talebenin devam ettiği pek çok âlim vardır. Ve bu insanlardan İmam Âzam'ın büyüklüğüne bakın ki bu yüce kâmet, dinî meseleleri önce meşhur talebeleri İmam Ebû Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Züfer gibi kimselerle müzakere eder, sonra karar verirdi. Bu müzakereler elbette günümüzdeki çirkin tartışmalar şeklinde değil, âdâbına uygun olarak yapılan münazaralar şeklindeydi. Evet, meseleler önce bu müzakerelerle olgunlaştırılıyor, sonra bir icma-ı zımniyle bağlanıyordu.

Süfyan-ı Sevrî Hazretleri bir keresinde itiraf eder ve der ki: "Şu adamın büyüklüğüne bakın ki, akşam Kur'ân böyle diyor, Sünnet böyle diyor, onların yoruma açık yanlarıyla alâkalı bazı değerlendirmelerde bulunuyor, sonra da sabah gelip, ben içtihadımda hata etmişim, gece kafamı zorladım, malzemeyi bir kere daha gözden geçirdim, meselenin öyle olmadığını gördüm." diyor.

İşte her mesele bu şekilde bir hakşinaslıkla, bir titizlikle tespit, tersih ve tersin ediliyordu. Öyle ki her mesele âdeta kurşunla perçinleştirilen bir bina rasanetine ulaşıyordu.

Binaenaleyh, eğer yeniden bir "devlet-i ebed müddet" deniyorsa, evvelâ misallerini yukarıda arz etmeye çalıştığımız şekilde bir ilim hayatının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Yoksa müçtehidîn-i izâmı yerden yere vuran, sahabe-i kiramı ve hadisleri sorgulayan, daha sonra da Kur'ân'ın tarihselliğini iddia eden, hatta bunu herkese kabul ettirmeye çalışan insanlarla bir yere varmak mümkün değildir. Bunların içinde bulunduğu durum bir dalâlet midir, bir sapkınlık mıdır onu bilemeyeceğim ama Kur'ân'ın tarihselliğini iddia etmek, onu sadece bir dönemde kabul görmüş olan muharref kitaplarla eş tutmak demektir ki, bu da adı konmamış yeni bir tahrif hareketidir.

Bu itibarla her şeyin ilme bağlı olduğunun şuurunda olarak gerçek ilim adamı yetiştirilmedikten sonra "devlet-i ebed müddet"ten bahsetmek hayal olsa gerek. İmam Malik ne güzel der: *"İlim, bilgileri oradan oraya nakletmek değildir. O,*

Allah'ın insanın içine koyduğu bir nurdur."[4] Evet, bugün ilim adına ortaya konan ve söylenen şeylere bakınca insanın ürpermemesi mümkün değil. "Efendimiz de bizim gibi bir insandı. –Hâşâ– O da günah işlerdi ve O da yanlış yapardı. O'nun da aklı her şeye ermezdi." Bunlara sahabeyi tenkidi de ekleyen bu insanların ortada cirit atmasının gerçek sebebi, hakikî ilim adamlarından yoksun oluşumuzda aranmalıdır.

Evet, gerçek ilim adamları olmayınca meydan atıp tutanlara kalmaktadır. Aslında bu insanlar, bırakın İnsanlığın İftihar Tablosu'nu ve sahabeyi, Ebû Hanife'yi bilselerdi, dilleri ve nutukları tutulurdu. Demek ki içinde bulunduğumuz zaman diliminde ciddî ilim adamlarından yoksun olmamız, bizi başkaları hesabına bir davul hâline getirmiştir. Öyle ki her boşluk bir davul olmuş ve her boşluğu dolduran ehliyetsiz insanlar çıkmıştır. Evet, "devlet-i ebed müddet", fünûn-u müsbetedeki boşluğun doldurulmasının yanında dinî ilimlerde de ehliyetli ve İslâm'ın ruhî hayatına açık insanların mevcudiyetine bağlıdır.

Bunlardan başka devletin ebed müddet olması için *sağlam bir kışla ruhu* gereklidir. Başbuğuna bağlı, onun gözünün içine bakan, askerliği meslek hâline getirmiş, onun dışında başka bir şey düşünmeyen asker olmadan devletin ebed müddet olması mümkün değildir. Evet, şu üçlü sacayağının en önemli ayaklarından biri de disiplin ocağı olan kışla kültürüdür. Bizdeki en ciddî inhitat da işte bu müessesenin sarsılmasıyla başlamıştır. İnhitatın yeniden bir i'tilâya dönmesi ve bir rampaya binmiş gibi yukarılara doğru çıkabilmek, bu müesseselerin toplum hayatında yeniden ihya edilmesine bağlıdır.

Meselenin bir buuduna daha temas etmekte yarar var. Dinî ve müspet ilimleri ihya etmek için çalışan insanlar, şu an itibarı ile dünyanın dört bir yanına tohumlar saçmış ve saçılan bu tohumlar da neşv ü nema bulmuş olabilir. Ve gayrı bundan sonra her şey şeriat-i fıtriyeye göre boy atıp gelişebilir. Ancak bütün bu işlerin ötesinde bizde hep bir kırağı korkusu ve dolu vurması endişesi olmalıdır. Aslında mü'minin vazifesi, Allah rızası yörüngeli hareket etmek ve ihlâsla Cenâb-ı Hakk'ın rızası doğrultusunda i'lâ-yı kelimetullah için çalışmaktır.

Bu dengelerin bozulması, bizim bozulmamız demektir. Bunun dışındaki her şey bizim için tâlidir. Her türlü mülâhaza ve beklentinin dışında millete hizmet ve Allah'ın hoşnutluğu deyip koşmak, başka beklentileri tâli bir iş olarak kabul

etmek ve Cenâb-ı Hakk'ın rızası haricindeki her şeyden kat-ı alâkada bulunmak gerekir. Öyle ki insan, değişik hizmet alanlarında yapacağı bazı şeyler varsa ve bu hususlar kendisi olmayınca yapılamayacak şeylerse –sırf bu sebepten dolayı– o alanlarda vazifeye talip olmalıdır. Aksine kendi hırslarını tatmin etmek ve ondan bir kısım gelir ve çıkar teminine çalışmak için istemek kat'iyen doğru değildir. Hangi konuda konuşursa konuşsun sözünü bağlarken, bir şekilde sözü Kartaca'ya getirip her defasında: "Nihâî fikrim odur ki Kartaca yıkılmalıdır." diyen Romalı meşhur senatör Marcus Porcius Cato, Kartacalıları yendiği her defasında gelir, hükümdara başkumandanlık atını teslim eder ve "Ben köyüme dönüyorum!" der. Bir dönemde Sasaniler'in, başka bir dönemde de Bizans'ın başına bir balyoz gibi inen Hz. Halid b. Velid gibi koca bir kumandan can verdiğinde geriye sadece bir atı, bir kılıcı ve bir de kalkanı kalmıştı.[5] Hz. Ömer, onun bu durumunu anlatırken şöyle der: عَاشَ حَمِيدًا وَمَاتَ فَقِيدًا ... *"O, herkesin senâ ettiği ve övdüğü bir insan olarak yaşadı, İslâm'ın bir yitiği olarak da öbür âleme göçtü. Geriye sadece bir atını, bir kılıcını ve bir de kalkanını bıraktı."*[6]

İşte bu mantık ve felsefeyle hareket edildiği takdirde devlet ebed-müddet var olacaktır. Yoksa devletin içinde veya onun yönettiği milletin herhangi bir ferdi, "Devletin parası deniz…" yaklaşımıyla hareket ederse, böyle bir idealin gerçekleşmesi asla mümkün olmayacaktır.

Hâsılı, devlet-i ebed müddet bir idealdir ve bu idealin gerçekleşmesi için de bir kısım dinamiklere ihtiyaç vardır. Biz bu dinamikleri, sözün bazen kendi mecrasında akışına mâni olmadan uzun istidratlarla arz etmeye çalıştık. Ama öyle anlaşılıyor ki, *devlet-i ebed müddet, din, ilim ve yaşatma arzusuyla yaşamaktan vazgeçmiş asker ruhlu hamiyet erlerinden oluşan sacayağı üzerinde yükselir* ve bu dinamiklerden veya sacayaklarından birinde arıza olursa istenen neticeye asla ulaşılamaz.

1 Bediüzzaman, *Sözler* s.315 (Yirmi İkinci Söz, İkinci Makam).

2 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.522 (Yirmi Yedinci Söz).

3 Bkz.: Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 4/320; İbn Abdilberr, *Câmiu beyâni'l-ilm* 2/146.

4 İbn Ebî Hâtim, *et-Tefsîr* 10/3180; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 6/319.

5 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 7/397; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 16/276, 279, 280.

6 Bkz.: İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 16/279.

EKONOMİK KRİZLER VE İSRAF

Soru: Yakın geçmişte 5 Nisan (1995) krizini yaşadık. Herhâlde bu kriz ekonomiyi sarsmasının yanında bizim alışkanlıklarımızı ve hayat tarzımızı da ortaya çıkardı. Ne buyurursunuz?

Ülkemiz şimdiye kadar pek çok kriz görmüştür. Bu ekonomik krizlerden biri de 5 Nisan 1995'te yaşadığımız krizdir. Zannediyorum Müslümanca yaşayabilseydik bu ekonomik krizi daha ucuz atlatabilirdik. Kriz başa gelince tasarruf ve kanaate, daha doğrusu Müslüman gibi yaşamaya yönelmiş olduk. Bununla beraber bizler biraz daha kanaatkâr olduğumuz bu durumu, oldukça mükemmel ve çok fedakârca bir yaşama tarzı zannettik. Oysa Hazreti Sahib-i Şeriat, yemek yerken midenin üçte birini yemeye, üçte birini suya, diğer üçte birini de havaya ayırmak gerektiğini tavsiye etmişti.[1] Eğer biz, bütün hayatımızı, yeme adına verilen bu kıstasa göre ayarlayabilseydik en azından kendi yaşantımızda büyük bir tasarruf sağlayacak ve içinde bulunduğumuz krizin de biraz daha hafiflemiş olduğunu görmüş olacaktık.

Bir misalle konuyu biraz daha açmak istiyorum. Boy abdesti alırken kullanılması gereken su miktarı Efendimiz'in tavsiyeleri ile yaklaşık üç litredir. Bu hususa fıkıh kitaplarında da geniş yer ayrılmıştır. Bu miktarı "Ben biraz daha fazla istiyorum" diyen için dört litre olarak takdir etsek bile zannediyorum fıskiyenin altında harcadığımız su ile kıyaslandığında görülecektir ki biz çok büyük bir israf içindeyiz. İsterseniz boy abdesti alırken altınıza bir leğen koyarak kaç litre su ile yıkandığınızı ölçebilirsiniz. Bunu yaptığınız takdirde en iyi şartlarda dört litreye kadar harcamamız gereken su miktarının kaç litreye çıktığını görürsünüz.

Evet, fıkıh kitaplarında boy abdesti için harcanacak üç litre üstü su için israf denilmektedir.[2] Sahib-i Şeriat'ın tavsiyesine rağmen dört veya beş litre[3] olduğunu kabul etsek bile –Allah affetsin– leğende yirmi litre su birikiyorsa, on beş litre su fazla harcanıyor demektir. Aynı zamanda su öyle bir nimettir ki doğru kullanılmadığı takdirde, karşılığı iki veya üç misli ödenen bir israf kaynağına dönüşebilir. Muslukların da, en az su kullanmaya göre ayarlanması çok önemlidir. Zira kullanılan suyun en az israf edilmesi ancak böyle bir ayarlama ile mümkün olacaktır.

Başka bir misalle konuyu biraz daha açmak istiyorum. Şöyle ki bizim yaktığımız elektrikte yapılan israfın da haddi hesabı yok.. Allah'ın ışığı varken,

gündüz çalışmak en güzelidir. Sabahlara kadar oturmak veya televizyon ve radyo deyip bütün bir gece boyu ışıkların açık kalmasıyla da çok ciddî israflara girilmektedir. Gerçi devlet bu mevzuda bir tasarruf kapısı aralamış, bütün dünyada devam ettiği gibi bizde de yaz ve kış günlerinde saati bir saat ileri veya geri alma şeklinde bir uygulama devam ettirmektedir. Ama bu konuda iş yine de fertlere düşmektedir ve devlete bu faaliyetlerinde yardımcı olmak gerekmektedir. Oysa bazı insanlar bu saatlere, değiştirilmiş saat nazarıyla bakıp onu sun'î saat diye nitelendiriyor ve meselenin tasarrufa bağlı olduğunu hiç mi hiç düşünmüyorlar. Meseleyi toparlayacak olursak, aslında gırtlağımıza kadar israfa girdiğimizi söylememiz mümkündür.

Yeme ile alâkalı diğer bir misal; bugün biz, kalori olarak bize yeten gıdanın üç katını harcıyoruz. Bu da şu demektir; aslında biz yeme, içme vs.de ihtiyacımız olan miktarın dışında iki kat israf yapıyoruz. Bizler asker veya sürekli hareket eden insanlar değiliz ki 2500 veya 3000 kaloriye ihtiyaç duyalım. Rahatlıkla söyleyebilirim ki ağır iş yapmayan normal yaşantısı olan insanlara 1800 kalori yeter de artar. Meseleye bize lâzım olan kalori açısından bakarsak zannediyorum israf içinde harcadığımız üç bin lira yerine bin lira bize yetecektir. İsterseniz deneyiniz. Şimdi bu meseleyi şöyle hulâsa edebiliriz: Biz Türkçe kazanıp Amerikanca yiyoruz. Millî hâsıladan herkesin geliri belli olmasına, kazanmada geri olmamıza rağmen Amerikalılar gibi yaşamak istiyoruz.

Üstad Hazretleri israfa, öncelikle bereketin kesilmesine sebep olması açısından yaklaşmaktadır. İsraf, bereketin kesilmesine sebep olunca[4] iktisat da bereketin sebebi sayılabilir.[5] O, bir okka balı üç ay boyunca kardeşlerine de birer çay kaşığı vererek kullandığını söylemektedir.[6] Bir okka, yaklaşık bir kilo üç yüz gram demektir. Ben 1983'te yani Üstad Hazretleri vefat ettikten tam 23 sene sonra Üstad'ın has talebesi Albay Hulusi Bey'e uğramıştım. Merhum Hulusi Ağabey bizzat o baldan olduğunu belirterek bana bir yemek kaşığı vermişti. Demek ki o zamana kadar o bal hâlâ bitmemişti. İktisadın sebeb-i bereket olduğunu söyleyen zat bunu hayatında misaliyle de göstermiştir.

Biz bugün suda, elektrikte, yemede, içmede ve belki de en önemlisi zamanda büyük bir israf yaşıyoruz. Evet, o kadar çok yiyen ve içen muhakkak ki zaman açısından israfa girecektir. İmam Nevevî'ye soruyorlar; “Niye yemiyorsunuz?” O şöyle cevap veriyor: “Helâ ile mutfak arasında gelip gitmekten Rabbime

karşı hicap duyuyorum!" Daha sonra da "Yemek yemeyi günde bir kereye veya iki günde bir kereye indirmeye çalışıyorum." diyor.

Günümüzde, bir eve bir taksi yetmezmiş gibi, ailenin her bir ferdinin özel bir arabasının bulunması oldukça yaygın. Örnek mi istiyorsunuz, Bostancı'dan Altunizade'ye kadar bir yolculuk yapsanız yaklaşık hemen hepsinin içinde sadece bir insan göreceğiniz bin arabaya şahit olursunuz. Bu, millî zayiat ve israf değil de nedir? Acaba bin arabanın her birine dörder insan binse, caddedeki arabaların sayısı iki yüz elliye inmeyecek midir? İnecek ve dolayısı ile de trafik seyrekleşecek ve arabalar hızlı hareket edecektir. Kıyamet kopmaz her hâlde bir gün insanlardan biri komşusunu arabasına alsa, ertesi gün de diğeri aynı şeyi yapsa. Veyahut da baba, diğer aile fertlerini bir arabaya bindirip her birini gideceği yere bıraksa. Acaba böyle bir yöntemle trafik yoğunluğu giderilmiş olmaz mı?

Görüldüğü gibi sistemin bu şekilde işlemesiyle ciddî bir zaman israfı söz konusu. Öyle ki bazen yarım saatte gidilebilecek bir yere ancak iki saatte gidilebilmekte ve dolayısıyla bir buçuk saat israf edilmektedir. Bu israf, her gün gidiş-geliş olarak günlük, haftalık, aylık ve yıllık hesap edildiği takdirde israf edilen zamanın ne kadar olduğu ortaya çıkacak ve bu korkunç israfın boyutları da görülmüş olacaktır. Necip Fazıl merhumun dediği gibi zaman âdeta çayın buğusu gibi tül tül eriyip gitmektedir.

Trafiğin bu durumu ile alâkalı bir tespitte daha bulunmak istiyorum. Bu keşmekeş içinde ayrı bir israf da benzin israfıdır. İki yüz elli arabanın masrafı ile bin arabanın masrafı karşılaştırıldığında dörtte üç nispetinde bir tasarruf söz konusu olacaktır. Ayrıca durup kalkan araçların iki kat benzin yaktığı ve amortisman yıpranmasının iki kat fazla olduğu da bilinen bir gerçektir. Evet, bunlarla hem millî servet hem de şahsın serveti göz göre göre yok olmaktadır. Bunun üzerine çok hızlı yıpranan arabayı da o kadar hızlı değiştirmek gerekiyor ki bunların hepsi ayrı birer israf kalemi sayılabilir.

Evet, bugün biz tepeden tırnağa kadar israf içindeyiz. Türk gibi kazanıp Amerikalı gibi yaşamaya devam edersek bu israfın devamı da gelecek demektir. Bence 5 Nisan'da maruz kaldığımız sıkıntı da aslında bunun sıkıntısıdır. Bu krizde kimseyi kınamayalım. Ne dönemin başbakanını ne de bir başkasını… Oscar'ın dediği gibi, "Âlemin bize yaptığı ne kadar büyük olursa olsun, bizim kendimize yaptığımız hepsinden büyüktür." Evet, bu krizi biz âdeta kendimiz icat ediyoruz.

Şimdi de pratik hayattan basit bir misal; bizim mutfak masraflarımız için bazılarımız bulunduğumuz yerde haram yenmesin diye suyunun, elektriğinin, yemeğinin parasını yüklenmiş durumdayız. Bazıları da bu hesaba kendi imkânları ölçüsünde, her ferde düşen hisse ile katılmış olabilirler ki burada bulunanlar şüpheli bir şey yiyip içmesinler. 5 Nisan'daki istikrar paketi açıklanmadan on beş-yirmi gün öncesine kadar sanki böyle bir kriz çıkacakmış gibi Cenâb-ı Hak bizi düşünce plânında bu işe hazırlamıştı. Vâkıa, ben bir-iki senedir bu arkadaşlara bir çeşit yemek çıkmasını söylüyorum. Hatta Allah da şahittir ki bu konuda bazen kavga bile ettiğim oluyor. "İsraf etmeyelim, Allah'a hesap veremeyiz, bir çeşit kahvaltı çıksın." deyip durduk. Evet, istikrar paketinden bir ay kadar evvel böyle bir işe giriştik. Sonra anladık ki bizim plânımız bir istikrar paketi imiş. Daha sonra elektrik adına da çok ciddî bir tasarrufumuz oldu.

Biz toplum olarak yemeklerde de israf ediyoruz. Bugün her şey gibi yiyecekler de pahalılaşıyor. Para sürekli değer kaybediyor. Eğer biz ayağımızı yorganımıza göre uzatmaz isek israftan daha çok çekeriz. Eğer herkes evinde bu şekilde tasarruf etse çok ciddî bir israftan kaçınılmış olacak ve Allah'ın (celle celâluhu) lütuf ve ihsanları da artarak devam edecektir.

Öyle zannediyorum ki bu mesele az bir dikkatle ayarlanıp uygulanabilir. Aslında biz bir hesapsızlık krizi yaşıyoruz. Şu anda İbn Haldun gibi devâsâ bir kâmet de yaşamış olsaydı zannediyorum bu meseleye biraz daha akıllıca, benden daha derli topluca yaklaşır, benim gibi işi dağınıklığa dökmez ama bunlara benzer şeyler söylerdi. Eğer dağınıklık bizde ise, devlet onu toparlayamaz. Kriz insandan kaynaklanıyorsa devlet onunla başa çıkamaz. Problem insanda ise onu devlet çözemez. Gelin israf mevzuunu kendi kendimize çözelim ve bu meselede devletin işini kolaylaştıralım.

1 Bkz.: Tirmizî, *zühd* 47; İbn Mâce, *et'ime* 50; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/132.

2 Muhammed eş-Şeybânî, *el-Mebsût* 1/223; es-Serahsî, *el-Mebsût* 1/45.

3 Buhârî, *gusl* 2, 3; Müslim, *hayz* 40, 41, 42

4 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.174 (On Dokuzuncu Lem'a, Birinci Nükte).

5 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.181-185 (On Dokuzuncu Lem'a, Yedinci Nükte).

6 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.179-180 (On Dokuzuncu Lem'a, Beşinci Nükte).

İSLÂM SOSYALİZMİ

Soru: İslâm sosyalizmi diye bir şey var mı?

İslâm sosyalizmi bir fantezi olarak bazı İslâm müellifleri tarafından bir süre üzerinde durulan bir konu oldu. Her şeyden evvel hemen şunu ifade edeyim ki, bu konuyla alâkalı bir iltibas ve karıştırma söz konusu.

Sosyalizm, sosyalleşme ameliyesini esas olarak ele alma, her şeyin temeline bu görüşü yerleştirme, ondan sonra da dinden güzel sanatlara kadar hayata ait her şeyi buna bağlama düşüncesi demektir. Bu mânâda İslâm ile sosyalizmin hiç mi hiç alâkası yoktur. Ancak İslâm'a bir sosyalizm ilâve etmek isteyen kimseler, bizim içtimaî dediğimiz yönü nazara vermek istiyorlarsa tabiî ki İslâm'ın da engin bir içtimaî yönü vardır. Ama İslâm, bütün mekanizmalarıyla içtimaîliğin emrinde değildir ve sosyalizmin İslâmî yapının temeli şeklinde algılanması da yanlıştır. İslâmî yapının temelinde, imanın erkânı ve İslâm'ın şartları olan on bir temel rükün vardır. Bu itibarla da İslâm, iman ve islâmın şartları üzerine müessestir.

Bunlardan zekât gibi çok mühim bir müessese İslâm'ın içtimaî yapısını çok yakından alâkadar eder. Zekât müessesesi ve sair teberruat konuları bu hususun önemli bir çizgisini teşkil etmektedir. Her şeyden evvel bilinmelidir ki, İslâm'ın temel on bir rüknünden sadece bazıları bu meseleye bakmaktadır. O bakımdan da İslâm'da, komünistlerin ve sosyalistlerin iddia ettikleri gibi her şeyin temelinde iktisat ve ekonomik yapı esas değildir. Nasıl olur ki, bu anlayışta bir bakıma dini de güzel sanatları da ve toplum üzerinde müessir olan daha başka faktörleri de inkâr vardır. Bir kere Marksist felsefede her şeyin cebrî determinizmaya bağlanması söz konusudur. Bu büyük bir yanlışlıktır ve tenakuzları da ortadadır. Bu düşünce sistemini batıda ve doğuda binlerce münekkit tenkit etmiş ve Marksizmin tutarsızlığını ortaya koymuşlardır. Bu mânâda İslâm ile sosyalizm arasında çok azim ve ciddî bir fark söz konusudur.

Burada bir noktaya daha dikkatinizi istirham etmek istiyorum. Türkiye'de yetişmiş herkesin, kendilerini sevip saydığı –tabiî ki sevmeyenler de olabilir– iki mühim ilim adamı vardı. Bunlardan biri hakikaten velud bir dimağ, şark ve garp düşüncesini yerinde değerlendirebilmiş ve felsefenin özüne bihakkın vâkıf, hususiyle de Bergson mektebine çok saygılı, Anadolu'nun yetiştirdiği nadide simalardandı. Diğeri de memleketimizde köksüzlükle, nesebi gayr-i sahih fantezilerle mücadele etmede kararlı ve millî bünyede mahutlar yarasına

ilk defa neşteri vuran oldukça yetişkin bir entelektüeldi. Her ikisi de çeşitli gazete ve mecmualarda konuyla ilgili yazılarıyla tanınıyorlardı.

Bu iki müellif de yazılarında sosyalizm çeşitlerinden bahsederek "İslâm sosyalizmi"ne imada bulunmuşlardı. Aslında batılı müellifler de bu mevzuda pek çok sosyalizm çeşidinden bahsederler. Ama bana öyle geliyor ki İslâm sosyalizmi derken, İslâm'ın içtimaî yönü vurgulanarak o her şeymiş ve İslâm ondan ibaretmiş gibi gösteriliyordu. Hâlbuki böyle deneceğine, Merhum Kutup'un *"el-Adâletü'l-içtimaiyyetü fi'l-İslâm – İslâm'da içtimaî (sosyal) adalet"* kitabında dediği gibi, sosyal adaletin İslâm'daki öneminin vurgulandığı hatırlatılabilirdi; zira İslâm'da bunun yanında daha yüz fakülte vardır. Bunların da kendilerine göre fonksiyonu, tesiri, icrası söz konusudur. Bu itibarla içtimaînin de ayrı bir müessiriyeti ve yeri vardır denebilirdi.

Allah indinde hak din ancak İslâm'dır.[1] Mesele böyleyken Karl Marks ve emsalinden kalma nesebi gayr-i sahih bir düşünceyi İslâm'da esasmış gibi kabul edip temel taşı sayma, İslâm adına ciddî bir yanlış anlamadır. Cenâb-ı Hak bizi iltibaslardan muhafaza buyursun!

* * *

Bu meselede bir kavram karmaşıklığı ve mefhum keşmekeşliği de söz konusudur. Frenkçe bir ifade olan sosyalizm kelimesi yer yer Müslümanlıktaki içtimaînin karşılığında kullanılmıştır. İçtimaînin Müslümanların hayatında çok büyük yeri vardır. Evet, İslâmiyet'te fertten, kabilelerin refah ve saadetinden, kapitalist ve feodalist sistemin getirdiği şeylerden daha ziyade topyekün toplumun huzur ve saadetini esas alma esprisi söz konusudur. Bu yönüyle İslâm, çok müesseselerinin yanı başında içtimaî hayata bakan yönüyle bir faikiyet arz etmektedir.

Her şeyden evvel dünyada en modern beşerî sistemlerde hedef olarak insan ele alınmaktadır. Onlara göre, bir devlet mutlaka lâzım ama ne bir zümre diğer zümreyi ne de bazı fertler diğer fertleri istismar etsinler. Devletin fertlere baskısı olmasın; fert, kazanma, yeme, içme, gezme hürriyet ve serbestiyetine sahip olsun. Keza düşünceye baskı yapılmasın; insanlar, istediği gibi konuşabilsin ve istediği gibi yazabilsin. Kanaatimce medenî olmak da ancak bu istikamette teşekkül etmiş bir toplumda gerçekleşebilir. Zira insanın huzur ve saadetini hedef almayan şeyler medeniyete de zıttır.

Esasen her medeniyette bir kısım açıklar, eksik ve gedikler bulmak

mümkündür. Ne var ki bugüne kadar arkasından koşulan ve ideal sistem diye insanlığa dayatılan ve bir gün tahakkuk edecektir diye bugünden rüyaları görülen, hülyalarının arkasına düşülen sistemlerin eksiği gediği sayılmayacak kadar çoktur.

İslâm ise meseleyi hiçbir kişi ve zümreyi incitmeden, tabiat-ı beşere ve kâinata uygun şekilde tahakkuk ettirmiştir. Başka sistemlerde baskıyla tahakkuk ettirilen bu içtimaî sistem, İslâm'da gönül rızasıyla tahakkuk ettirilmiştir. Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Komşusu aç iken kendisi tok yatan bizden değildir.",*[2] *"Müslüman'ın derdiyle dertlenmeyen bizden değildir."*[3] buyurmuştur ki bunun yansımalarından oluşan pek çok misal pratik hayatta yaşanmıştır. Meselâ birisi kendisi evinde aç durmuş ama mü'min kardeşini doyurmuştur. Hicretten sonra ensar, muhacirlere kapılarını ve gönüllerini ardına kadar açarak onlarla her şeylerini paylaşmışlardır. Konu bu zaviyeden ele alındığında ne İskandinavya ne Rusya ne de Çin sosyalizminin henüz bu meselenin topuğuna dahi ulaşamadığı görülecektir. Bu hüviyetiyle İslâm, ilâhî ve rabbânî olduğu kadar içtimaî bir dindir. O, akidevî, amelî ve muamelevî fakülteleri içinde içtimaî alana da ciddî bir yer ve ağırlık vermiştir.

Günümüzde pek çok İslâm yazarları, biraz ona dayalı olarak içtimaîyi, sosyalizm istikametinde bir yorumla kullanmışlardır. Bundan ötürü burada bir mefhum karmaşıklığı meydana gelmektedir. İçtimaî, İslâm'ın çeşitli yönlerinden sadece bir yönüdür. Ondan evvel ve sonra gerekli olan daha bir sürü şey vardır ve o, bu şeylerden sadece bir tanesidir. "İslâm, sosyalist bir idaredir." denildiğinde bütün fakültelerin kapılarına kilit vurulmakta ve sosyalizm âdeta baytarlık mertebesine yükseltilerek sadece beden ve cismaniyete bakan tarafa mahkûm gösterilmektedir. Oysaki bunun yerine şöyle denilebilir: İslâm'ın içtimaî yapısı, sosyalizmin çok önünde insana bir şeyler vaad etmekte ve bunları tahakkuk ettirirken de hiçbir zümreye baskı uygulamamaktadır. Çünkü mü'min bu mevzuda hasbilik ve fedakârlık yaparken Allah'tan O'nun hoşnutluğunu ve Cennet'i beklemektedir. Sahabe-i kiram, *"Kim Allah'a karz-ı hasen verirse kat kat karşılığını alır."*[4] âyetini duyduklarında hemen bağlarını, bahçelerini, mallarını fukaraya vakfedivermişlerdi. Evet, milletine ve fakir fukaraya hizmet, muhtaçların imdadına koşma karşılığında Rabbin rızasını kazanma suretiyle Cennet'e girme vardır.

Peyami Safa bir kitabında, 150-160 çeşit sosyalizm sayarak bunlardan bir

tanesinin de İslâm sosyalizmi olduğunu söylemiştir. İbadet ü taatte aşk ve şevkinin yanı başında önemli bir mütefekkir olan Nurettin Topçu da İslâm sosyalizmi tezi üzerinde durmuştur. İslâm'ı bu tür müesseselere bağlama, onun içinde mütalaa etme İslâm'ın ilâhî vahye dayanmasını hafife alma anlamına geleceğinden biz o mülâhazalardan uzak duruyoruz.

Hâsılı, İslâm, içtimaî yönü itibarıyla sosyalizmin çok önünde ve ilerisinde olarak, topyekün insanlığın huzur ve saadetini, devletin otoritesini, askerî yapının sağlamlığını tekeffül etmiş bir dindir. Bu hususiyetin, İslâm sosyalizmi olarak tavsif edilmesi ise kesinlikle doğru değildir.

1 Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/19.

2 Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* s.231; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 12/154.

3 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 1/151, 7/270; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/356.

4 Bakara sûresi, 2/245.

BERMUDA ŞEYTAN ÜÇGENİ VE UÇAN DAİRELER

Soru: Bir zamanlar gazetelerde şeytan üçgeni ve uçan dairelerden bahsedildi. Bunların bir aslı var mıdır? Varsa neye işaret eder?

Bazı sahih hadislerde şeytanın otağının denizler olduğu zikredilmektedir.[1] Binaenaleyh şeytanlar bazı denizlerde saltanat kurup kendilerince manyetik bir alan meydana getirebilirler. Bu, bizim içinde yaşadığımız buudların dışında olabilir. Bu itibarla da bizim için harikulâde sayılan icraatlarda bulunabilirler.

İkincisi, şeytan üçgeniyle alâkalı o yerde, tamamen yer fiziği, yer çekimi ve mıknatısla alâkalı bir durumun bulunması da ihtimalden uzak değildir.

Üçüncüsü, bütün esâtîrciler (efsane yazarları) Atlantik Okyanusu'nun içinde Atlantis diye bir medeniyetin yirmi dört bin sene evvel yaşadığından bahsetmektedirler. Yahudiler, Hıristiyanlar ve bir kısım İslâm müellifleri bir kısmı itibarıyla batan bu medeniyetin Hz. Nuh tufanıyla alâkalı olduğu hususu üzerinde dururlar. Vâkıa, Hz. Nuh tufanıyla alâkalı daha sonra başka nokta-i nazarlar ileri sürülmüş ise de bir ihtimal olarak bu meselenin de mütalaaya alınmasında fayda var. Gökten gelen çok korkunç bir gök cismi Atlantis medeniyetinin bulunduğu yere çarpar ve orayı yerle bir ediverir. Bu kızgın kütlenin denize girmesiyle sular kaynayıverir ve buharlaşmalar olur. Derken yağmurlar yağar, her yanı sular kaplar ve tufan meydana gelir.

Bunlar konunun esbap dairesindeki izahı. Hakikat-i hâle gelince bu, Allah'ın bir gazabıdır. Allah'ın bu gazabı Hz. Nuh devrine rastlamıştır. Hemen hemen bütün dinler bu hâdiseyi anlatırken ittifak hâlindedirler. Hz. Nuh'la alâkalı Kur'ân'ın ifadesi şüphesiz bizim için biricik gerçektir. Ancak bu vak'a, ne zaman cereyan etmiştir, onu Allah (celle celâluhu) bilir. Üstûreler bu vak'ayı mutlak mânâda Atlantis medeniyetinin denizin dibine battığı yer olan Bermuda Üçgeni'ne bağlarlar. Kim bilir belki de o batan yerde şeytanlara ait bir hükümranlık teessüs etmişti ve onlar, bizim buudlarımızın dışında hükümlerini icra ediyorlardı.

Bu hususu teyit eden bir sahih hadiste Efendimiz, *"Helâk olmuş cemaatlerin yerine uğradığınız zaman ağlayarak uğrayın."*[2] buyurur. Yine başka bir hadislerinde Allah Resûlü, Tebük'e giderken, *"Tebük'e gittiğiniz zaman ben gitmeden sakın Tebük suyundan içmeyin ve dışarıya çıkmayın. Helâk olmuş o*

cemaatin yerine de uğramayın!”[3] buyurur. Ancak iki kişi, bu emri dinlemeyerek helâk olmuş o cemaatin yerine uğrarlar. Netice itibarıyla da onlardan birini korkunç bir fırtına alır ve çok uzaklara fırlatır. Diğerini ise ararlar fakat bulamazlar. Vak’anın bu ikinci kısmını Sahihayn (Buhârî, Müslim) anlatmasa bile meğâzî yazarları naklederler.[4] Buradan da anlaşıldığı üzere günah ve cürümlerinden ötürü belâ ve musibete maruz kalmış Lut gölü veya Sodom ve Gomorre gibi yerlerde de şeytanlar saltanat kuruyor olabilirler. Evet, Bermuda Üçgeni’nde de böyle bir şeytan saltanatı bahis mevzu olabilir.

İşte bu ihtimaller içinde bunlardan biri biraz olsun hakikate yakın ise bana göre ötesinde bir şey söylenemez. Bununla beraber ileride yer fiziğiyle ciddî meşgul olan kimseler bu hususta değişik şeyler de ileri sürebilirler.

Uçan dairelere gelince; askerde bize on parmak daktilo yazmayı öğretmişlerdi. On parmak daktilo öğrenirken alıştırma yapmak için karşımıza koydukları metinde, uçan daireler vardı. Bunların yaklaştıkça kızıllaşan, gittikçe mavileşen cisimler oldukları söyleniyordu. Bunları dört ay boyunca hep yazıp durduk. Askeriye gibi ciddî bir müessesenin bize bir şey öğretirken vesile olarak bunları kullanmaları o zaman benim dikkatimi çekmişti. Herhâlde hakikati olmayan bir yalan bu kadar genelleşemez. Fakat keyfiyetleri ne idi bu garip cisimlerin, hâlâ mütehayyirim.

Her şeyden evvel uçan daireler, bizim cismaniyetimiz gibi canlı varlıklar olamazlar. Zira atmosfer içine seri girme ve çıkmalar, ışık hızıyla hareket etmeler, yıldızlar arası seyahatler… evet, bütün bunlar ne feza ne hava ne küre-i arz fiziğiyle ne de küreler arası çekimle izah edilmesi mümkündür. Allahu a’lem, bazı kimselerin gözüne görünen bu görüntüler, ervah-ı habîsenin saltanatı adına onların donanma gecelerinde kendilerine has düzenleriyle görünmelerinden ibarettir. Yani bunlar cin ve şeytanlardır. Bu tür görüntülere şahit olduklarını söyleyen kimseler, “Kaldırdılar, götürdüler, falan yere attılar, kaybolduk!” gibi eskiden beri cin ve şeytan tayfası tarafından insanlara musallat oldukları zaman duyulup bilinegelen şeylerdendir.

Evet, uçan dairelerin bir aslı varsa bunları cin, peri ve şeytana irca etmek mümkündür. Tanrıların Arabaları yazarının iddia ettiği gibi göklerde büyük bir medeniyet olması, Ehramları onların ilham etmesi, Piri Reis’in haritasını hazırlamaları gibi esâtire, ilim dünyasında kimse inanma niyetinde değildir. Ayrıca bu türlü şeylerden bahsedenlerin bazıları halüsinasyon görüyor da

olabilirler.

1 Müslim, *sıfâtül-münâfıkîn* 66, 67; Tirmizî, *fiten* 63.

2 Buhârî, *salât* 53, *enbiyâ* 17; Müslim, *zühd* 39.

3 Buhârî, *enbiyâ* 17; Müslim, *zühd* 40.

4 İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 5/201; el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 5/240.

İHTİLÂLLERİ MEYDANA GETİREN İÇTİMAÎ HASTALIKLAR

Soru: Bilhassa son asırlarda insanlık âleminde büyük karışıklıklar ve ihtilâller olmuştur. Bunları meydana getiren içtimaî hastalıklar nelerdir?

Bu tür karışıklıkların başında akide (inanç) sakatlığı, din adına şüphe ve tereddütler gelmektedir. İnsanlar, fakr u zaruret içinde olsalar da mazbut bir akide ve ahlâka sahip iseler, belli ölçüde de olsalar huzur içindedirler. Evet, nice kimseler vardır ki, hayatları amelelikle geçtiği hâlde onlar huzur içinde ve mutludurlar. اَلسَّاعِي عَامِلٌ شَاكِرٌ *"Sa'y eden hem işler hem de Allah'a şükreder."* sözü meşhurdur. Evet, o, her gün bir şeyler bulur ve bulduğu şeylere yenilerini ilâve etmeyi düşünür. Allah'a hamd eder, zevkle, şevkle ve neşeyle dopdolu olarak hep işinin başındadır.

Demek ki, servet ü sâmân dışında da huzur olabiliyor. Hatta bazen servetle beraber huzursuzluğun atbaşı gittiği de görülür. Bugün değişik yerlerde pek çok millet ekonomik meselelerini halletmiş ve içtimaî problemlerini aşmıştır ama ne ferdî ne ailevî ne de içtimaî huzuru elde edememiştir. Meselâ Avrupa'da ekonomik durum ve maddî refah yerindedir ama, aynı ölçüde huzur ve itminanın var olduğundan söz edilemez. Bizim dünyamız da dahil huzura aç yığınlar sadece tenvim (birtakım uyutucu ve uyuşturucularla düşünmekten kaçmak) ile yaşamaya çalışmakta ve bohemlikle müteselli olmaktadırlar.

İskandinavya memleketleri, iktisadî ve içtimaî meselelerini halletmiş ülkelerdir. Ancak bu mağmum dünyada o kadar çok intihar vak'aları yaşanmaktadır ki, İslâm âleminde en fakir olan yerlerde dahi bunun onda biri görülmemektedir. Evet, bugün pek çok ileri ülkede intiharlar, katiller, cinayetler doruk noktadadır. Amerika pek çok meselesini halletmiş dünyanın en zengin ülkesidir. İç buhranları itibarıyla o da sarsıntıdadır. Bütün sosyalist ve komünist sistemler ne huzursuzluğu giderebilmiş ne de huzuru getirip ikame edebilmişlerdir. Bazı bahtsız ülkelerde yüzlerce mesâvi yaşanmakta ve insanlar bunalımdan bunalıma sürüklenmektedir. Zira bu ülkeler, içtimaî huzuru getirecek esaslardan mahrum bulunmaktadırlar. İçtimaî huzuru temin edecek hususların en önemlisini âyet-i kerimeler bize şöyle anlatmaktadır: *"Dikkat edin! Kalbler ancak Allah'a imanla (zikirle) oturaklaşır ve huzura erer."*[1]; *"İnanıyorsanız (fakir dahi olsanız) üstünsünüz, mesutsunuz ve*

bahtiyarsınız."[2]

Keşke bu kıvamı elde edebilseydik; keşke elde ettiklerimizi koruyabilseydik…

Diğer bir husus, işçi-işveren münasebetlerindeki aksaklıklardır. İşveren çıkarcı, bencil, hodbin, her şeyi kendi menfaatine göre plânlıyorsa, yukarıdan aşağıya doğru mütemadiyen zulüm, tahakküm, istismar ve istibdat; aşağıdan yukarıya doğru da hürmetsizlik, saygısızlık ve isyan duygusu yükselecektir. Tabiî bu arada orta sınıf eriyecek, sınıflar arasında açılma, daha sonraları da şiddetli vuruşma ve sürtüşmeler meydana gelecektir ki, bunun temelinde de yine mâneviyatsızlık, hakka saygısızlık, hak sahibine hakkını vermeme ve Allah huzurunda hesap vereceğine inanmama gibi hususlar söz konusudur. Bu hususlar düzeltildiği takdirde huzur ve emniyet de büyük ölçüde teessüs etmiş olacaktır.

Ayrıca, insanın maddî-mânevî yapısı, ümit ve emelleri, dünyası ve ukbâsı birden nazara alınmadan nizam adına ona dayatılan şeyler, huzur adına da olsa onu huzursuz etmiş ve bunalımlara sürüklemiştir. Meseleyi bir misalle müşahhaslaştırmakta yarar var: Komünizm 1917'de Rusya'da bir zümre tarafından ilân edilmişti ki, aynı zamanda ona Bolşevizm de denir. Çünkü o dönemde bir Bolşevikler bir de Menşevikler diye iki grup vardı. Bunların her ikisi de radikal değişim peşindeydi. Ancak Bolşevikler, Menşeviklere –şimdi birbirlerine dedikleri gibi– biraz daha revizyonist nazarıyla bakıyorlardı. Bolşevikler işçi ve daha sonraki unvanıyla Kızıl Orduyla ittifak ederek ihtilâli yaptılar. Haddizatında başında Troçki ve Lenin'in bulunduğu bu yapılaşma, bir komünist hareketti. Ancak bununla yetinilmedi; ihtilâlden az sonra 1919'da bir enternasyonal yapıldı, bu yeterli bulunmayarak ardından başka bir enternasyonal..

Bütün bu enternasyonallerin mânâsı nedir? Bunun mânâsı, sistemi sağlam kaideler üzerine oturtma, revizyona tâbi tutma, yeni bir şekil verme ve deformasyonlara karşı her şeyi sık sık reforme etmektir. Hâlbuki yirminci asrın Mevlânası İkbal'in istihza ile anlattığı gibi, şişirilmiş bu içi boş insanların, aradan daha yarım asır geçmeden fikirleri rafa kondu ki, işin doğrusu, onca değişimden sonra bugün Marksizm'in içinde Marks'a ait fikirleri bulmak imkânsız gibidir.

Evet, insanlık, beşeri tıpkı bir mekanizma, bir sistem gibi yaratan ve sonra onun yanı başına –tabir caizse– bir katalog gibi kitabını koyan Hz. Allah'ın

esas ve prensipleriyle idare edildiği takdirde huzur bulacak, bu esas ve prensiplere riayet edilmediğinde de huzursuzluk çıkacaktır. Çünkü burada yanlış bir müdahale mevzuubahistir. Allah’ın sanatına, kâinatı, insan ruhunu bilmeyen ve inkâr edenlerin, dahası insanı tanımayanların müdahalesi söz konusudur ki bunun bir fiyasko ile neticelenmesi kaçınılmazdır.

Her şeyi en iyi bilen Allah’tır (celle celâluhu).

1 Ra’d sûresi, 13/28.

2 Âl-i İmrân sûresi, 3/139.

OSMANLI SARAYINDAKİ CARİYELER

Soru: Osmanlı İmparatorluğu'nda hemen her padişah imparatorluk sınırları içine giren bölgelerden güzelliğiyle ünlü bazı kadınları saraya alarak cariye yapmıştır. Bu sizce uygun mudur? Uygunsa, bu tip cariyelerden bazılarının Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesinde büyük etkileri olmuş mudur? Bunu nasıl izah edersiniz?

Evvelâ, dünyanın her tarafında güzellik kraliçesi gibi güzelliğiyle ün salmış kimselerin Osmanlı sarayına getirilmesi meselesi kat'iyen doğru değildir. Böyle bir hâdise bilmem ki bir kere vâki olmuş mudur? Ama o günkü dünya şartları gereği savaşlar birbirini takip ediyor.. bu savaşlarda galipler, mağluplar oluyor.. o günün şartlarına göre savaş meydanında mağlup olan bir devletin bazen kadın ve çocukları da esir olabiliyordu. O zaman esir kampları ve buralarda insanları öldürme ve hapsetme yoktu. Esir kamplarında âtıl bırakmak yerine onlar esirleri hususî pazarlarında satıyorlardı. –Burada, şimdiki esirlere yapılan muameleyi düşünün!– Hitler'in binlerce insanı cayır cayır yaktığı ve 20. asırda buna benzer daha pek çok hâdisenin yaşandığı düşünülünce, eskiden olanların şimdikilerine göre çok daha insanî olduğu söylenebilir.

Evet, o devirde insanlar esir pazarlarında alınıp satılıyorlardı. Şayet Osmanlı pazarlarına da getirilmiş ve satılmış iseler, Osmanlılar da bu esirleri almıştır. Bunlar arasında cariyeler (kadın esirler) de vardır. Osmanlı padişahlarının bazılarının saraylarında esirler ve esireler vardır ve bunlar o saraylarda hizmet etmektedirler. O günkü şartlar yeniden tahakkuk etse ve yeniden harp esirleri ile karşılaşılsa, zannediyorum, alternatif bir düşünce olarak bazı kimseler onu yine dillendirecektir.

Osmanlı hanedanı, esirleri saraylarına almış, onlara İslâm edep ve terbiyesini öğretmişler ve çok defa da bu kadınları başkaları ile evlendirmiş veya İslâm'ın köleler hakkındaki mükâtebe emrine uyarak onları belli bir ücretle serbest bırakmışlardır. Şöyle ki, esir, efendisiyle anlaşıp ona verdiği/vereceği bir miktar parayla hürriyetini satın alır ve esaretten kurtulur. Aynı şekilde dinin bir emri olması hasebiyle muhtelif ibadetlerin ve bazı hususî durumların keffareti olarak da esirleri hürriyete kavuşturma yolları vardır.

Ayrıca bu esirler, saraya girmiş, Osmanlı âdâp ve erkânını, İslâm ahlâk ve seciyesini öğrenmiş, Müslümanlarla temas etmiş ve bunlardan da çok

istifadeleri olmuştur. Sonunda bir de hürriyetlerini elde etmişlerdir ki, bu onlar için "nûrun alâ nûr" olmuştur. Öyle ki bazen böyle esirlerin çoğunu Osmanlı serbest bıraktığında, onlar gitmiyorlarmış da hayatlarının geri kalan kısmını onların yanında geçirmek istiyorlarmış…

Esirler hakkında İslâm'ın bir hükmü daha var ki, buna göre insan, esiri bir mülk-i yemin olarak istifraş edebilir. İnsan, nikâhlısı ile zifafa girdiği gibi, aynı şekilde esir kadınla da zevciyet muamelesinde bulunabilir. Bunun sonucunda da ortaya şöyle bir hüküm çıkar: Cariyeden dünyaya gelen bir çocuk, annesini cariyelikten kurtarır. Çocuk, o efendinin öz oğlu sayılır ve artık annesi de satılmaz. Bir insanın, esirken bir evde kadınefendi olmasının ne zararı var? Cariye meselesi hep mübalâğa ile anlatılır ama, bir kadını sokaktan kurtarma çaresi olarak bunun hiçbir zararı olmadığı açıktır.

Osmanlı'nın saraya aldığı kadınlardan bazılarının, devletin gerilemesinde etkileri olduğu söylenmektedir ki, bunlar arasında Kösem Sultan, Hürrem Sultan, 3. Murad'ın zevcesi Venedikli Safiye Sultan gibi kimseler sayılabilir. Bunların tasvip edemeyeceğimiz, icraata karışma gibi bazı yanları olabilir –tabiî olmayabilir de–… Bu itibarla, Osmanlı sarayında bulunan her yabancı kadının zararlı olduğunu söylemek kat'iyen doğru değildir; dahası, bunlar arasında çok faydalı olanlar da olmuştur. Meselâ, Yıldırım'ın Sırp Olivera ile evlenmesi, Osmanlılara Balkanlarda sadık bir destek olduğu gibi İstanbul'un kuşatılmasında Yıldırım'a bazı faydaları da olmuştur. 2. Murad'ın zevcesi olan, Fatih'in analığının da İstanbul'u fethetmede faydaları görülmüştür. Demek ki, onları her zaman entrikalarla beraber düşünmek kat'iyen doğru değildir.

Bence ille de bir geriletmeden söz edilecekse, Osmanlı'yı, bir kısım işlemeyen kafalar geriletmiştir. Kafa işlemediği, ilim erbabına sırt çevrildiği, meşveretle iş yapılmadığı, ihtilâf ve iftirakların ön aldığı durumlara bağlı olarak Osmanlı gerilemişse gerilemiştir. Binaenaleyh onun gerilemesinin, saraydaki birkaç kadın entrikasına bağlanması, Osmanlı'yı karalamaya matuftur ve doğru değildir.

Ayrıca şu hususun hatırlatılmasında da yarar var: Osmanlı'nın gerileme ve yıkılmasının en önemli sebeplerinden biri hiç şüphesiz Karlofça'dan sonra hasım dünyanın Devlet-i Âliye içindeki çıkardıkları fitnedir. Zira onlara göre Osmanlı bölgede bir baştır; o gidince etrafındakiler de paramparça olacaktır. Nitekim aynı şey olmuştur da. Osmanlı'yı bertaraf edince Hindistan, Afrika, Balkanlar, Fas, Cezayir, Tunus, Basra Körfezi memleketleri birer birer düşmüş

ve koca bir dünya yabancılara yem olmuştur. O gün-bugün de farklı boyutta yem olmaktadır.

Burada ecdada saygı üzerinde de durmak istiyorum: Herkes ecdadına hürmetkâr olmalı. Avrupa'ya baktığımızda onların doğru-yanlış bir eser ortaya koyan bütün atalarına saygılı olduklarını görürüz. Ne acıdır ki, Türk milleti kadar ecdadına söven sayan başka bir millet gösterilemez. Öyle ki bugün ecdada sövme bu milletin hâsse-i lâzıme-i gayr-i mufarıkası (ondan ayrılmaz bir özelliği) hâline gelmiştir.

Almanya'da, ilim ve teknoloji ile alâkalı bir müzeyi gezdiğimizde, orada her şeyin başladığı tarihten günümüze, sırasıyla parça parça aletlerin teşhir edildiği görülür. Aynı şekilde orada sırasıyla kâşifleri görmek de mümkündür. Bu kâşifler içinde bir hayli tespitleri doğru olmayan insanlar da vardır. Ama orada herkes saygıyla yâd edilmektedir. Kadirşinas düşünce orada Nevton'u tazimle andığı gibi, arkasından gelip çok şeyi değiştiren Einstein'ı da onun yanına koymuş ve âbideleştirmiştir. Yani Batılı yanlış şeyler söyleyeni de saygıyla anar. Sadece bizdedir Fahreddin Râzî gibi büyük âlimlerin, yirminci asırda söylenmesi gereken sözü söylemediklerinden dolayı kınanması. Oysaki bugünkü durumumuz itibarıyla gelecek nesillerin bize tükürmemesi mümkün değildir. Gelecek tükürüğün yüzümüze gelmemesi için hiç olmazsa gelin ecdadımıza sövmeyelim. مَـنْ دَقَّ دُقَّ "Kim ne yaptıysa aynısını görür." fehvâsınca, geçmişi sövüp de geleceğe kendimizi sövdürmeyelim.

CEMAL GÖRÜLMEK İSTER

Soru: Her kemal ve cemal sahibinin kendi cemal ve kemalini görmek ve göstermek istemesi nedendir? Göstermek istemek, noksanlıktan ve âcizlikten ileri gelmez mi, deniyor. Ne cevap verilir?

Bu, insanın aklına gelebilecek bir sorudur ve aynı zamanda bir sorunun da cevabıdır. Cenâb-ı Hak kâinatı ve bizi niçin yarattı? Niçin şu meşhergâh-ı âlemi bir panayır gibi enzâr-ı âleme arz etti? Niye Cenâb-ı Hak, ağaçların başında değişik türden sofralar hazırladı. Neden her yanı sofralar hâline getirdi? Niye zemini bir çemenzâr olarak insanların seyr ü seyahatlerine müheyyâ kıldı? Yer niçin bizim için zelûl (sırtına binip gezeceğimiz bir hayvan gibi itaatkâr) oldu? Bütün bunlara cevap verdiğimiz zaman, sorunun cevabını da bulmuş oluruz.

Her cemal ve kemal sahibi, cemal ve kemalini göstermek istemesine binaen, Cenâb-ı Hak da mutlak kemalini ve kemal derecesine varan mutlak cemalini görmek ve göstermek istemiş ve kâinatı yaratmıştır. Kısaca, kâinatın yaratılması tezahür-ü rubûbiyet içindir. *"Cin ve insi yarattım, Beni bilsinler ve Bana kulluk yapsınlar diye."*[1] buyuran Cenâb-ı Hak, kâinatı Kendisini bildirmek, şuunatını göstermek ve bir de Zâtını başka aynalarda müşâhede etmek için yaratmıştır.

Soruda, insan aklına gelen, Cenâb-ı Hakk'ın Kendisini göstermek istemesidir. Bu isteme meselesine karşı insanın içinden gelen reddiye de, insanın kendisinin görme ve görünme istediği zaman riyakârlık yapması keyfiyetidir.

Evvelâ, Cenâb-ı Hakk'ı mahlukata kıyas etmek doğru değildir. Bizde suiedep olabilecek bir kısım durum ve keyfiyetler ve akla gelen noksanlıklar –O, mülkün sahibi olduğundan– O'nda olmaz. Yani biz kalkıp "Şunu biz yaptık, şu işe sahibiz!" desek, bu suiedep olur. Çünkü biz kendi adımıza, o işin aşr-ı mi'şarına (yüzde bir) dahi müdahale edemeyiz. Ama Cenâb-ı Hak, –bir kudsî hadiste de dediği gibi– *"Ben melikim. Ben melikler melikiyim. Bütün meliklerin kalbi elimdedir. Bana itaat ettiğiniz zaman, onların kalblerini lehinize çeviririm, isyan ettiğiniz zaman aleyhinize çeviririm. Öyleyse kimseyi değil, nefsinizi levmedin!"*[2] dese bu, O'nun azametine uygun bir söyleyiş olur.

Evet, Allah, yarattıklarından farklı ve yücedir. O'nun bazı sıfatları

insanlarda cüz'î olarak görülse de Allah mütealdir. Nitekim Efendimiz, bir kudsî hadiste Allah'ın azametinden bahsederken şöyle buyurur: *"Ben Allah, Melik ve Cebbarım! Her şeyin üzerinde mutlak sultan ve hâkimiyetim vardır. Kimse Benim taht-ı tasarrufum dışına çıkamaz. Nerede yeryüzünün melikleri ve orada büyüklük taslayanlar?"*[3]

İşte bunlar, Kendisini anlatmada Cenâb-ı Hakk'ın ifadeleridir. Sahabi, Allah Resûlü'nün bu ifadeleri anlatışını resmederken der ki, *"Birdenbire minber lerzeye geldi, Efendimiz düşecek diye korktuk."*[4] O, bu meseleyi o kadar şuurlu ve içten söylüyordu ki, âdeta orada her şeyi lerzeye getirecek ve neredeyse cami kubbesiyle beraber çökecek gibi oluyordu.

Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'de de çokça anlatır Kendini. لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ *"Bugün mülk kimin?"* diye sorar. Cevabı da çok nettir: لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ *"Vâhid ve Kahhâr olan Allah'ın."*[5] O, her şeyi siliyor, süpürüyor, âdeta bütün mahlukat üzerine bir sünger çekiyor, sonra da *"Kimin bu mülk?"* diyor ve cevap veriyor: *"Vâhid ve Kahhâr olan Allah'ın..."*

Şimdi bu arz ettiğim hususların herhangi birini bir insan söylese, gurur ve kibir alâmeti olur. Ama Cenâb-ı Hak *"Kibriyâ Benim sıfat-ı lâzimem, Benden ayrılmaz bir şeydir."* mânâsına اَلْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي *"Kibriyâ Benim ridamdır."*[6] buyuruyor. Rida, insanın sırtına giydiği cübbemsi bir şeydir. Allah, bu türlü şeylerden münezzehtir. Ama bir insan kalkıp bunları söylese, kibir ve gurur izhar etmiş olur. Çünkü haddizatında insan, o mülke sahip değildir.

Bir insanın, sahip olmadığı bir meseleyle ortaya çıkıp kendisini göstermesi bir kibir ve gurur alâmetidir. Bir insanın sahip bulunmadığı bir meseleyi duyurması, yani vaziyetini başkalarına işittirmesi "süm'a", kendisine ait olmayan bir meseleyi içinde gizleyip "Ben bu güzelliğe mazharım." demesi de "ucb" alâmetidir. Haddizatında bir insan, bazı faziletlere hakikî olarak sahip bulunsa, meselâ o, hakikaten büyük olsa, gösterisini yaptığı şeylerin hakikîsini gösterme durumunda bulunsa, o insanın "Ben melikim, mâlikim." demesi kibir ve gurur olmaz. Demek insanda işin hatarlı olmasının sebebi, onun iddia ettiği şeylere sahip olmamasında...

İnsan, namaz kılarken gösteriş izhar edebilir. Allah Resûlü, zayıf diyeceğimiz bir hadiste *"Sizin hakkınızda en çok korktuğum şey, küçük şirktir."* buyurur. Sahabinin, "Küçük şirk nedir?" sorusuna Allah Resûlü,

“Riya” cevabını veriyor.[7] Büyük şirk, puta tapma, Allah’a eş ortak koşmadır. Öyleyse küçük şirk nedir? O, gösteriş ve kendine takılı yaşamaktır. İnsan namaz kılar ama, namazı nasıl kıldığı ve hangi duyguları taşıdığı önemlidir. Öncelikle namaz, Allah rızası için ve Cenâb-ı Hakk’ın şu ana kadar verdiği nimet-i sâbıkaya şükür olsun diye kılınmalıdır. Allah’ın insana bu yaşına kadar, hayatın her merdiveninde bahşettiği sonsuz nimetler vardır. Evet Allah, bize mânevî yapımız itibarıyla temiz bir muhit vermiş, ibadete kabiliyet bahşetmiş, gönlümüzü açmış, rüşte ve hidayete erdirmiş.. dahası, kulluğumuzu rahatlıkla yapabilmemiz için –kelâmî ifadeyle– istitaat (işin üstesinden gelme kabiliyeti) vermiştir. Yani biz namaz kılmak istediğimizde kılabiliyoruz. Zaman olur insan niyet eder, mefluç olur sırt üstü yatar da o namazı kılamaz. Niyet eder de zindandadır, kıldırmaz kâfirler. Dolayısıyla hayat merdiveninin her basamağında içimiz sonsuz şükranla dolu olarak Mevlâmız’a kulluk yapmalıyız. Aslında mü’min namaza dururken Allah’ın huzurunda evvelâ O’na karşı medyûniyetini ifade ediyor, çünkü O’na borçlu, hem de tepeden tırnağa. O, Kendisine ait olan şeyleri bizden bir alıverse, ortada sadece sıfır kalır. Demek ki, biz O’nun karşısında da ancak O’nun bizi donattığı şeylerle durabiliyoruz.

Anlaşıldığı gibi namaz bütünüyle Allah’ın bir lütfu. Allah’ın lütfettiği şeylerle O’nun huzurunda dururken ve O’na karşı şükran vazifesini eda ederken halka görünme, Hakk’ı unutup halka gönül verme ve gösteriş yapma bir densizliktir. İşte gerçek riya da budur. Riya bu olduğundan ötürüdür ki, bazen insanın iradî riyadan tevakki etmesi bile riyadır. Riyadan bu kadar endişe eden insan acaba neden endişe ediyor? Eğer bir insan bilse ki, mal-mülk başkasının; bilse ki, kendisi başkasının âriye olarak verdiği ayakları üzerinde duruyor; bilse ki, Hakk’a karşı başkasına ait bir güçle ubûdiyetini izhar ediyor; bilse ki, gönlü başkasının çarptırmasıyla çarpıyor, riyadan tevakki etmesine lüzum kalmaz. Onun için ehl-i hakikate göre, “Riya yaparım” mülâhazasıyla bir kısım meseleleri terk etmek de riya sayılmıştır. Halka karşı gösteriş yapmak ise şirktir. Avam ve havas bunda ayrılır; mesele bir idrak meselesidir.

Tekrar hatırlatmalıyım ki, riya, insanın sahip olmadığı bir şeyi göstermesidir. Bu meseleyi, muhaddis Ebû’l-Leys es-Semerkandî, Tenbîhü’l-gâfilîn (Gafillerin uyarılması) isimli kitabının İhlâs bahsinde çok güzel bir misalle anlatır: Amelinde riya yapan insanın misali şuna benzer: Tembel tembel yatan, uyuşuk uyuşuk oturan iş yapmaz bir marangoz ve dülger düşünün; emsali iş yapmadığını bilmesin ve “Evine para götürüyor” desinler diye her

akşam dükkânından çıkıp evine giderken mendiline yonga doldurur. Şimdi böyle birinin evine götürdüğü bu yonga ile bir şey alması mümkün müdür?[8]

İnsan riya ile amel ederken esasen sahip bulunmadığı bir şeyi satıyor demektir. Boyu kendisi için açılan pencereye yetişmediğinden o pencereyi dolduruyor veya parmaklarının ucuna dikiliyor sayılır. Bediüzzaman'ın ifadesiyle hayat-ı içtimaiyede herkesin görüp görünmesi için böyle bir pencere vardır. Bir insanın boyu uzun ise, yani hakikaten kâmet-i kıymeti var ise, o takavvüs edip iki büklüm olacaktır. Onun için kâmilde kemalin alâmeti tevazudur. Şayet kendisine açılan pencere kâmet-i kıymetinden yüksek ise, o da pencereyi doldurmak için uzun görünmeye çalışacaktır. Küçüklerde küçüklüğün alâmeti, büyük görünmektir.[9] Kim riya yaparsa Allah, ona kime ibadet yaptığını öbür âlemde gösterecektir. Kim süm'a yaptıysa, Allah onu da Mele-i Âlâ'da ilan edecek ve duyuracaktır.

Mesele bu açıdan ele alınınca, Cenâb-ı Hakk'ın Kendisinin sahip bulunduğu şeyleri anlatması hakkın ifadesidir. İnsan ise, Allah'a ait şeyleri ve Allah'ın lütuflarını kendine aitmiş gibi gösterdiğinden onunki riya ve süm'a olur. O bakımdan Allah'ın Kendisini göstermek istemesi gayet normaldir. Çünkü O, mülk sahibidir, mülkünde dilediği gibi tasarruf eder, istediği gibi konuşur, istediği gibi beyanda bulunur ve "Benim" diyebilir. İnsana gelince o, neye "Benim" diyebilir ki! Neye "Benim" dese, arkasından başkasına ait olduğu ortaya çıkar. Başkasına ait bir şeyle tezahür ise, Yunus Emre'nin dediği gibi, âriye gömlekle, yani başkasının elbisesiyle zifaf odasına girmek gibi olur ve onun kime ait olduğu da ertesi gün ortaya çıkar. Evet, bu meselede insanla Hâlık'ın durumu birbirinden tamamen ayrıdır.

1 Zâriyât sûresi, 51/56.

2 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/63; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 9/9.

3 Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre (39)* 3; Müslim, *sıfâtü'l-münâfıkîn* 23, 24, 25

4 Bkz.: Müslim, *sıfâtül-münâfıkîn* 25; İbn Mâce, *mukaddime* 13; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 12/389.

5 Mü'min sûresi, 40/16.

6 Ebû Dâvûd, *libâs* 26; İbn Mâce, *zühd* 16; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/376.

7 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/428, 429; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 4/253.

8 Bkz.: es-Semerkandî, *Tenbîhü'l-gâfilîn* s.5.

9 Bediüzzaman, *Mektubat* s.536 (Hakikat Çekirdekleri).

RUH, ÂLEM-İ EMİRDEN GELEN ŞUURLU BİR VARLIKTIR

Soru: Ruhun özü nedir?

Ruh, Kur'ân-ı Kerim'de işaret edildiği gibi bir kanun-u emrîdir.[1] Ruh, âlem-i emirden gelen şuurlu bir varlıktır ve âlem-i maddîden değildir. Şimdi, bu iki âlemi kısaca izah etmeye çalışalım:

Âlem-i maddî (veya âlem-i şehadet), gördüğümüz ve şahit olduğumuz şu âlemdir. Allah (celle celâluhu) değişik türden varlıkları bu âlemde var eder, öldürür, diriltir, renklendirir, soldurur ve sürekli farklı şeyler gösterir. Meselâ O, küre-i arzı, üzerindeki ağaçları, ağaçlarda dalı budağı, dalda budakta yaprağı, yapraklar arasında meyveyi halk eder. Bütün bu ibda, inşa ve ihya ve imateler, O'nun âlem-i şehadetteki kudret ve iradesinin fizikî eserleridir.

Âlem-i emir ise maddî ölçülere girmeyen ve daha ziyade kanunların hâkim olduğu fizik ötesi bir âlemdir. Bu âlemde esas olan madde değil, mânâdır. Maddî hâsselerle mânâyı kavrama ve yakalama ise mümkün değildir. Biz, duyu organlarımızla bu âlemin sadece maddî ve şehadet âlemine uzanan fonksiyonlarını görür ve ancak bunlarla âlem-i emir hakkında bir fikre sahip oluruz. Meselâ, maddî âleme ait olan tohum, içinde taşıdığı hayat düğümü itibarıyla, emir âlemiyle de alâkalıdır. Aslında tohum âlem-i şehadetten bir varlıktır; ancak bu tohum içindeki ukde-i hayatiye ve canlanma, neşv ü nema bulma istidadıyla fizik ötesi âleme de açıktır. O, müsait vasatı bulduğu, yani toprağa atıldığı, güneşlendirildiği, sulandığı ve havalandırıldığı zaman, ondaki o ukde-i hayatiye açılıverir ve rüşeym, topraktan başını çıkarır. Derken bir filiz oluverir. İşte bu, ondaki nümüv (bitme) kanunundandır. Ağacın yaprağı, çiçek ve meyvesi hep bu nümüv kanunuyla meydana gelir. Fakat biz bu kanunu göremeyiz. Sadece bu kanunun âsârını görebiliriz.

Anne karnında cenin de Allah'ın bu kanunuyla varlığa erer, sperm gelir, yumurtanın içine girer, yumurta kapanır. Daha öncesi de var; spermin gelmesi için prostat bir kısım usâre ifraz eder, vasatı kaygan hâle getirir ve canlının rahat hareket etmesini sağlar. Sonra yumurta ince bir yerinden kapı aralar, bu misafiri kabul eder gibi ona hoşâmedîde bulunur. O, içeriye girdikten sonra da "Artık kimseyi almam!" deyip kapıyı kilitler. İşte bütün bunların içinde hükümferma olan kanunlar vardır ki, bu kanunlara ilmü'l-ecinnede cari kanunlar (Embriyoloji kanunları) denilmektedir. Bunun gibi bir de kütleler

arasında birbirlerini çekme ve itme kanunları vardır ki, âlem-i emir denildiğinde işte bütün bu tür kanunlar kastedilmektedir.

Ancak bütün bu kanunlar şuursuzdur. Şuursuz olan bu kanunların verâsında Allah'ın ilmi ve iradesi vardır ve O, bunları ilmiyle, iradesiyle idare etmektedir. İnsandaki ruh da bu kanunlar cinsinden bir şeydir. Cisimleri birbirine çeken iten (câzibe-dâfia) kanunu ne ise, insandaki ruh da aynı cinsten bir kanundur. Bir tohumda rüşeymi tahrik eden, onun neşv ü nema bulmasını sağlayan kanun ne ise, insandaki ruh da aynı kanundur. Anne karnını hazırlayan, ceninin orada gelişmesini temin eden hangi kanun ise insanın ruhu da işte öyle bir kanundur. Fakat insandaki bu kanun şuurludur. Aradaki fark da budur. Onun için Kur'ân-ı Kerim, Efendimiz'e bu meseleyi anlatırken, قُـلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي[2] demektedir.

Burada bir hususa daha dikkatlerinizi çekmek istiyorum. Allah Resûlü, hulâsa-i beşer olarak, *"Ruh, benim Rabbimin emirlerindendir."* demek suretiyle kâinattaki cari kanunlar değil de beşere ait bu zîşuur kanunun hususiyetini anlatmaktadır; evet, onun aklı ve şuuru vardır. İçine girdiği cisimde hayat ve nizam hükümfermâ olur; içinden çıktığı zaman da mekanizma bozulup tefessüh etmeye durur. Ervah ile münasebet kuran binlerce insan, bunu görüp bilmektedir. Hususiyle de bunların tecrübelerinin yapıldığı günümüzde bu meseleleri inkâr etmeye asla imkân yoktur. Bugün pek çok mülhit, sadece bu meseleleri müşâhede ile imana gelmektedir.

* * *

Soru: Rüyada iken ruh cesetten ayrılır mı?

Rüya, âlem-i misale açılan menfez ve kapılardan, misal âlemine ait temessülâtı seyretmek demektir. Rüya ile şehadet âleminden alâkası kesilen insan, kendisini tenteneli bir perde gibi çepeçevre saran bir çeperin aralıklarından, âlem-i misale doğru nazarını çevirmesi ve nazarına misal ve berzah âleminden bir kısım levhalar aksetmesinden ibarettir. Ancak her rüyada böyle olmayabilir. Meselâ, şuur altı hâdiselerin rüyalara aksedişi böyle değildir. Siz, bir hâdisenin tesirinde kalırsanız, mütemadiyen rüyada onu görürsünüz. Susayan bir insanın kendisini, çağlayanların kenarında, aç bir insanın kendini ekmek fırınında görmesi bu kabîldendir. Bazen de bir kısım müheyyiç hâdiseler, o türden görüntülere sebebiyet verebilirler. Öyle ki insanın yaşadığı bir kısım olaylar belli kalıplarla rüyalarda da devam ederler.

İnsan bunları âdeta görme mecburiyetinde kalır gibi olur. Bunların da bir hakikati yoktur ve bu görüntüler hiçbir mânâya delâlet etmez. Biz bu iki sınıfı, –Kur'ân-ı Kerim'deki ifadesiyle– أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ *(karışık düşler)*[3] içinde mütalaa ediyoruz. Bu kategoride mütalaa edilen bir tür daha vardır ki, onlar apaçık şeytan ilkaatıdır.

Bunlardan başka bir de istikbale ait bir kısım hâdiselere dair insanın gördüğü rüyalar vardır ki, zamanı geldiğinde bunlar birer birer zuhur eder. Ehl-i keşif ve şuhud bunları yakazaten, bizim gibi avam halk ise rüyalarında görürler. Efendimiz, hususiyle ahir zamanda çok sadık rüyalar görüleceğini ifade buyururlar. Nübüvvetten uzaklaşıldığı, mânâ âleminde tatmin edecek şeyler azaldığı böyle bir dönemde insanlar rüyalarda teselli olurlar. Öyle de olsa ahir zamanda mü'minlerin gördüğü rüyaların çoğu sadıktır. Aslında, olmuş-olacak her şey belli sembollerle âlem-i misalde mevcuttur. Buna temessülât (misal âlemi) ve daha ötesine de âyân-ı sâbite denilmektedir.

Rüyada ruh bedenden ayrılır mı meselesine gelince ruh, madde gibi belli bir yeri ihraz etmez. Madde, boşlukta bir yer işgal eden veya hayyiz tarafından çekilen, Nevton'un görüşüne göre yerçekimine tâbi olan hacimli bir şeydir. Ruh ise bütün bunlardan müberradır. Çünkü o, âlem-i halka değil âlem-i emre aittir. Avamca anlayışımızla ifade edecek olursak, ruh, Cenâb-ı Hakk'ın *"Kün!"*[4] demesiyle olan bir varlıktır; görüp kavrayacağınız, yakalayıp tutabileceğiniz bir şey değildir. O, şuurlu bir kanundur ve bir mânâda hayyizden müstağnidir. Bir anda değişik yerlerde temessül edebilir. Tıpkı bin aynayı güneşe mukabil tuttuğunuz zaman bu aynalar içinde güneşin temessülünü gördüğünüz gibi, ruhu da, nuraniyeti ve ruhaniyeti itibarıyla bin insanın mir'ât-ı ruhunda görmek mümkündür. Ama bu her zaman böyle olur demek de değildir. O, dilediğinde olur. Onun için Efendimiz bir gecede belki bir milyon insanın rüyasına girer ve onlara temessül eder.

Bu açıdan, ruhun bedenden ayrılması meselesi bahismevzuu değildir. Kur'ân, uykuya [5]سُبَاتًا demektedir ki, o da, değişik faktörlerden ötürü bünyeye adem-i merkeziyet havasının hâkim olması ve dinlenmek üzere, otomatikman seni uyutmayan ve gözlerini açık tutan mekanizmanın devreden çıkmasından ibarettir. Ne var ki, bu durumda da ruh, bedenle alâkasını kesmemektedir. Çünkü beden hâlâ bütün fonksiyonlarını icra etmekte ve teneffüsünü sürdürmektedir.

Öyleyse rüya hâlindeyken ruhun çıkması bahismevzuu değildir. Uykuyla insanın gözleri âlem-i şehadete kapandığı için, bu defa ruh, âlem-i gayba açılan gözlerle âlem-i misali müşâhede etmektedir. Evet, ruhu iyi anlarsak rüya hâlindeyken onun bedenden ayrılmadığını da anlamış oluruz.

* * *

Soru: Bâki âlemde mücâzât veya mükâfatı ruh ve ceset beraber mi görecek?

Biz Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat olarak cesedin ruhla beraber haşr ü neşrine inanıyoruz. Bazı mutasavvife, tamamen spritüalist (ruhçu) bir görüş sergileyerek, ceza ve mükâfatı sadece ruhun göreceği kanaatindedirler. Bazı diyanet mensupları da bu inanca sahiptirler. Bir kısım Grek filozofları da böyle düşünmektedir. Daha sonra gelen Neoplatonist (Yeni Eflatunculuk) düşünürlerde bu kanaatin tesiri görülür. Maktul Sühreverdî, Hallac-ı Mansur, az dahi olsa Muhyiddin Arabî Hazretleri gibi bazı önemli zevatın sözleri, dîk-ı elfâz sebebiyle aynı şeylermiş gibi anlaşılmıştır. Hatta İmam Gazzâlî'nin de öyle düşündüğünü zannedenler çıkmıştır. Ancak, bütün bunlara rağmen Ehl-i Sünnet, ruh ve cesedin beraber haşrolacağı hususunda ittifak içindedirler.

Rasyonalist felsefeciler, "İnsanların hayatları da tıpkı bir marula benzer. Marul, toprakta gelişip büyüdükten sonra çürür. Daha sonra toprağa karışarak gübre olur. Gübrelenmiş bu toprak üzerinde yeni marullar biter. Bu marullar, insanlar tarafından yendikten sonra onların vücutlarında yerlerini alırlar. Daha sonra da ölür ve toprağa karışarak başka marullara gübre olurlar." diyerek alaylı bir şekilde haşr ü neşri tamamen inkâr etmişlerdir.

Kanaat-i âcizaneme göre karmakarışık gibi görünen bu meseleyi bugünkü atom anlayışıyla telif etmek mümkündür: Her şeyden önce ruhun mekânla mukayyet olmaması prensibiyle hareket edildiğinde bir cismin küçültülmesi veya büyütülmesi, onun kendine ait vücudun zerrâtıyla münasebet kurması gayet basittir. Meselâ, vücudumuzun 1.75 m. boyunda ve 80 kg. ağırlığında olduğunu düşünelim. Bu vücudun bir hacmi vardır ve vücudun bütün hücreleriyle ruhun bir münasebeti söz konusudur. Bu vücudu küçültüp atom kanunlarına ait mesaili bertaraf etseler ve o vücut, bir yüksüğün içine girecek kadar küçülse –ki daha küçük de olur– ruh, yine o cesetle tam bir münasebet içindedir.

Şimdi çevirip tam tersini söyleyelim. Vücut çok büyüse, bir bulut gibi olsa ve 50 km. çapında bir yeri işgal etse de, ruh o cesetle yine münasebet içinde olacaktır. Ruh kendisine ait cesetle denizin dibinde, arşta, ferşte, sera ve

süreyyada da olsa cesetle münasebetini devam ettirecektir. Binaenaleyh zerrâtın dağılıp değişik yerlere gitmesi meseleyi cerh etmez.

İkinci olarak, pek çok ehl-i tahkik, zerrât-ı asliye denilen insandaki asıl ve temel zerrelerden bahsederler. İnsanın ilk zerreleri, yani insan bedenine âdeta kaide ve temel olup, hadiste "acbü'z-zeneb" (kuyruk sokumu) kemiğiyle ifade edilen[6] bu zerrât-ı asliyenin tam nerede olduğunu tespit etmek mümkün değildir. Allah, insanı bu temel zerreler üzerine kurmuştur ve ahirette de onlara bağlı haşredecektir. İnsana ait hususiyetleri câmî olan bu zerreler kim bilir belki de genlerdir. Eğer öyleyse, Hz. Âdem'den bu yana bütün insanlardaki genler bir araya getirilse, bir yüksüğü ya doldurur ya doldurmaz. Ama bu kadarcık az bir şey, ruhla kontak olduğu zaman cismaniyet adına acı duyuyorsa, elbette lezzet de duyacaktır.

İşte insanın vücudundaki bu zerrât-ı asliyedir ki, cesedin esasını teşkil ederler. Allah, insanı bu zerrât-ı asliyesi ile haşredecektir. Sair zait zerrât, bu zerrât-ı asliyenin etrafında toplanır, haşr ü neşr öyle olur ve problem kalmaz. Evet, Allah, bir ruh, bir de asıl zerrelerle haşreder ve herkesin asıl zerresini her zaman üçüncü olarak, bizim de arz u semanın da maddî yapısı tamamen değişeceğinden insana ait parça-altı veya parça-üstü bizim öz ve usâremizle bizleri haşr ü neşr edecektir.

Mesele muhit olan ilm-i ilâhî açısından ele alınacak olursa; biz belki zerreleri karıştırırız ama ilm-i ilâhînin cüz'iyata dahi taallukunu düşününce hiçbir problem kalmaz. Allah ilmiyle, meselâ uranyum atomunun içindeki elektron ve protonunun sayısını, dönüşünü bilir ve onları nizam içinde tutar. İşte bizim, "Her şeyin zerrelerini muhafaza eder." dediğimiz Allah, böyle bir Allah'tır. Aksine bu iş, bize havale edilse, el ele verip bir adamın zerrâtının muhafazasına çalışsak yine de karıştırırız. Evet, bu iş, Allah'a ait bir iştir.

1 Bkz.: İsrâ sûresi, 17/85.

2 İsrâ sûresi, 17/85.

3 Bkz.: Yûsuf sûresi, 12/44.

4 Bkz.: Yâsîn sûresi, 36/83.

5 Nebe sûresi, 78/9.

6 Buhârî, *tefsîru sûre (78)* 1; Müslim, *fiten* 141-143.

ZULMÜN ÖMRÜ AZDIR

Soru: "Zulüm olursa, ömrü de az olur." denmektedir. Açıklar mısınız?

Büyüklerimizin ortaya koydukları bir kaidedir bu. اَلظُّلْمُ لَا يَـدُومُ وَالْكُفْرُ يَدُومُ Yani: *Zulüm devam etmez, fakat küfür devam edebilir.*[1] Soruda ifade edilen sözün mânâsına yakın, Hz. Ali'ye nispet edilen şöyle bir vecize vardır: *"Zâlimin ömrünün gölgesi, bu dünyada kısadır."*[2]

Evet, zulüm bir tecavüz ve haksızlıktır. Çok defa kâinatın hukukundan, inanan insanların, hatta bütün fertlerin hukukuna kadar, zulüm ve tecavüz bahismevzuu olduğunda, Allah mazlumlar namına zalimlerden intikam alır ve onları iflah etmez. Bu konuda bir taraftan zâlimin zulmünün Arş'a kadar varması, orada cevap bulması ve Arş'ın Sahibinin şefkatini celbetmesi, diğer taraftan da zulüm gören kimselerin imtihanda olma durumları söz konusudur. Bu iki durumun çok iyi anlaşılması iktiza eder.

Evvelâ, dinlerinden, dinî düşüncelerinden ve mü'mince yaşamalarından ötürü zulme uğrayan kimseler imtihanda olduklarını hiçbir zaman hatırdan çıkarmamalı ve mutlaka sabretmelidirler. Zulme uğrayan bu insanlar içinde öyle kimseler de vardır ki, dişlerinden birisi kırıldığı veya başları ağrıdığı zaman, onlara bu cevr ü cefayı reva gören kimselerin başlarına bir belâ gelse hemen her şeyi kendilerinden bilir ve liyakatlerinin olup olmadığına bakmadan maddeten ve mânen zafer kazanmış havasına girerler. Zira bunlar hiç mi hiç kalbura konmamış ve elenmemişlerdir. Bu mesele ile ilgili bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Allah herhangi birinizi, sizden kuyumcuların altını ateşe koyup orada erittiği gibi imtihan eder, ateşlere kor, potalarda eritir , kalıptan kalıba sokar ve şekillendirir; ta özünüzü bulup kendiniz olasınız..."[3]

Evet gerçek mazlum için işte böyle bir imtihan bahismevzuudur. Yoksa başına küçük bir belâ gelen her mü'min, bu mevzuda hemen imanını veya Kur'ân'ını sütre gibi kullanma diyeceğimiz şekilde kendilerinden zulüm gördüğü insanların başlarına bir şey gelmesini beklememelidir. Zira Allah Halîm'dir. O, suçluların cezalarını hemen vermek gücüne sahip olduğu hâlde sonraya bırakır ve hep hilmi ile muamele eder. Bu konuda, Müslümanların çektikleri eza ve cefaları gören Hz. Ebû Bekir, Allah'ın halîmliği karşısında defaatle: مَا أَحْلَمَكَ يَا رَبَّنَا *"Ne kadar Halîmsin ey Allahım!"*[4] demiş ve hilm

ü silm yolunda yürümüştür. Allah Halîm'dir ve Rabbü'l-âlemin'dir. Evet, mü'min ne kadar dayanıklı olduğunu, Allah için ne kadar dayanabileceğini, ızdıraba ne kadar tahammül edebileceğini, çilelere ne kadar katlanabileceğini göstermeli ve rüşdünü ispat etmelidir! Meselenin mü'minlere bakan yönü de işte budur.

Bu konuda bir de zâlimin, bütün bütün affedilme hakkını kaybetmesi ve bunun neticesi olarak da, onun zulmünün Arş'a kadar yükselmesi durumu söz konusudur ki, zulüm bu kerteye geldiğinde artık Cenâb-ı Hak zâlimi yakalar, derdest eder ve cezalandırır. Evet, zulüm gidip oraya dayandığı zaman zâlime Allah'ın azabının dokunması hak olur. Bu durum âyette şu şekilde ifade edilmektedir: *"Halkı zâlim olan ülkeleri cezaya çarptırdığı zaman Rabbinin çarpması işte böyle olur! Şüphesiz ki O'nun azapla çarpması pek acı, pek çetindir!"*[5]

Aynı konuya işaret eden bir hadis-i şerifte de Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Allah zâlime (zulmünden döner diye) imkân, fırsat ve mühlet verir. Çünkü Allah âlemlerin Rabbi ve Erhamü'r-râhimîn'dir. Bütün bunlara rağmen zâlim zulmünden dönmez ise bir kez daha fırsat verir. Fakat bir de yakaladı mı artık onu iflâh etmez ve onun canını çıkarır."*[6] Efendimiz bu beyanın sonunda da Hûd sûresi'nde geçen yukarıdaki âyeti okumuştur. İşte meselenin diğer tarafında da bu konu yani zulmün belli bir noktaya geldikten sonra gayretullaha dokunması meselesi vardır.

Bu konuda gayet latîf bir vak'a anlatılır: Derler ki: Ehlullahtan birisi, kervanla hacca gidiyormuş. Kervancı da ehl-i kalb bir insan imiş. Ehlullahtan olan zatı da iyi halli görmüş ve kervanı ile beraber onu da alıp hacca götürmek istemiş. Giderken yolda şakiler kervanın önünü kesmiş, herkesi soymuş ve kimsede bir şey bırakmamışlar. Hatta kervancıbaşını da soymuşlar. Daha sonra başka bir şey var mı diye sorduklarında bu Hak dostu, kervancının sırtında çok güzel ve çok kıymetli bir gömlek olduğunu söylemiş. Şakiler de gelip o çok kıymetli olan gömleği kervancının sırtından almışlar. Tabiî ki bu durum kervancıya çok dokunmuş. Daha sonra kervancı etrafındakilere bu veli kula yaptığı iyilikleri sıralamış, onun ise kendi gömleğini şakilerin gasbetmesine ön ayak olduğunu ifade edip bu durumdan rahatsız olduğunu anlatmış.

Aradan beş altı saat geçince, devlet tarafından gelen bir ulağın, yolda her rastladığına şöyle bağırdığını duymuşlar: "Falan yerde aylardan beri kervanları

soyan bir eşkıyâ gürûhu ellerindeki bütün mallarıyla yakalandı. Herkesin neyi varsa, gelsin alsın." Bunlar da gitmiş ve mallarını almışlar. Tabiî netice böyle olunca atmosfer yumuşamış ve kervancıbaşı ehlullahtan olan o zatın yanına gidip ona durumu izah etmiş ve niçin böyle yaptığını sormuş. Ehlullahtan olan zat da ona şöyle demiş: "Onlar hac kervanını soymak gibi büyük bir zulmü işlerlerken, ben bu zulmün gayretullaha dokunması için bir gömleklik mesafe kaldığını gördüm ve son zulümlerini de yapsınlar da Allah'tan bulsunlar istedim ve buldular da."

Evet, bu çok latîf bir nüktedir. Bunun olup olmadığı önemli olmamakla beraber ifade etmeye çalıştığı mânâ mühimdir. Kıssada anlatılmaya çalışıldığı gibi zâlimin zulmünün gayretullaha dokunması için bir zaman olmalıdır ve mü'minler o zulme dayanmalıdırlar ki zulüm son sınıra ulaşınca Allah, o zulmedenleri derdest edip yakalayacak ve mutlaka onları tazip edecektir. Böylece bizim zulmedenlere karşı, dünyada başlarına gelebilecek cezalardan başka Cehennem'in ve azab-ı ilâhînin yeteceğini düşünmemiz en isabetli bir yol olsa gerek. Bu itibarla mü'min her zaman haddini bilmeli, Rabbine karşı edepli olmalı, kendisine eza ve cefa eden hemen herkese Rabbinin ceza vermesini istememelidir.

Nitekim mü'minler olarak her birerimiz Cenâb-ı Hakk'ın zulmedenlere bu dünyada verdiği cezalara bizzat şahit olmuşuzdur. Çok defa görmüşüzdür ki, Allah, zâlimlerin çevirdikleri dolabı getirip kendi başlarına çevirmektedir.[7] Evet, bu konuda mü'mine düşen sabırla intizar etmektir. Her şeyi gören ve bilen Rabbimiz Müheymin'dir. O, her şeyi bilip ve etrafımızdaki her hâdiseyi tedbir edendir. Eğer bir şey çekiyorsak, O, çekilen şeyleri, çektirenlerin kimler olduklarını ve onların durumlarını da görmektedir. Öyle ise *"Doğacaktır sana vaad ettiği günler Hakk'ın / Kim bilir belki yarın, belki yarından da yakın."* (Mehmet Âkif) deyip teslimiyet içinde intizarda bulunmalıyız.

1 Bkz.: el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 2/107.

2 *Emsal-i Hazreti Ali* s.19.

3 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 8/166; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/350.

4 İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 2/218; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* 3/95.

5 Hûd sûresi, 11/102.

6 Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre* (11) 5; Müslim, *birr* 61.

7 Bkz.: Fetih sûresi, 48/6; Fâtır sûresi, 35/43.

DİN BİR VİCDAN İŞİ MİDİR?

Soru: "Din bir vicdan işidir." diyen kimse küfre girmiş olmaz mı?

Fransız İhtilâl-i Kebiri'ni müteakip hem Hıristiyanlık âleminde hem de Batı mukallitleri vasıtasıyla âlem-i İslâm'da, hususiyle pâyitaht ve hilâfet mahalli olan İstanbul'da, "Din bir vicdan işidir, hayata müdahale etmemeli, elden geldiğince onun dışında tutulmalı." şeklinde kartezyence bir moda türedi.

Bu konunun insanî ve hukukî olanı şöyledir: Bir dindarın dindarlığına kimse müdahale etmemelidir. Evet, bir insanın dini hayatına müdahale edilmez. Ancak burada dinin vicdana hapsedilmesinden söz edilmektedir ki bu doğru değildir. Din, insanın Allah ve Resûlü'nün bütün fermanlarını dinleyip itaat etmesinden ibaretse, benim, Allah'a imandan tesettüre, kılık ve kıyafetimi kendim seçmemden çocuklarımı istediğim gibi yetiştirmeme kadar her şey hem hayatımla alâkalı benim işim hem de vicdanımın işidir. Buna müdahale eden de insanlara zulmetmiş olur. Aynı zamanda bu şekildeki bir kabul demokrasinin de gereğidir. Böyle bir kabulden, kimseye dinî meseleler anlatılmayacak şeklinde bir mânâ çıkarılması da bir tenakuzdur. Çünkü dindar olmanın içinde aynı zamanda benim dinimi anlatma meselem de vardır.. evet, dinî hayatı anlatmak benim mü'minliğimin muktezasıdır. Yani Allah (celle celâluhu) bana, namaz kılacaksın, oruç tutacaksın, zekât vereceksin, hacca gideceksin demekle birlikte aynı zamanda Beni, Peygamberimi ve Kur'ân-ı Kerim'in emirlerini de anlatacaksın, demektedir. Bu açıdan, anlatmak da bir mü'minin dinî hayatının içine girmektedir. O zaman bu da bir bakıma vicdan işi sayılmaktadır.

Ayrıca bir mü'min olarak, gayret-i diniye açısından, başkaları inkarcılığa, inançsızlığa ait düşünceleri neşrederken ben dinimi anlatmazsam dinime karşı saygısızlık etmiş olurum. Evet, inançsızlığa ait kitaplar kütüphanelerde okumaya arz edilirken, ben, gökten inen, Arş'ı ferşe bağlayan ve kendisine tutunanları a'lâ-yı illiyyîn-i insaniyete çıkaran Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan ve ondan nebean eden hakikatleri; Efendimiz'in söz ve beyanlarını anlatmayacağım. Bu, benim dinime karşı vefasızlığımın ifadesi olur.

Bir de İslâm'da dini neşretmek için irşad müessesesi vardır. Bidayette Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm), Kur'ân'ın kendisine o günün gereği لَكُـمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ *"Sizin dininiz size, benim dinim bana."*[1] diyerek bir bakıma kimseye bir şey söylememeyi ifade etmişti. Ama bu âyet nâzil olduğu zaman Mekke-i Mükerreme'de Müslümanların sayısı beş-on kişiyi geçmiyordu.

Müslümanlığı büyük ölçüde halk kabul ettikten sonra Efendimiz, Allah'ı anlatmak için irşada yönelmişti ki, bu mânâda o mânevî cihad her zaman var olmuştur ve olacaktır da. Bu zaviyeden, din, inanç ve iz'an da bir vicdan işidir fakat aynı zamanda inanılan şeyin neşir ve tebliğ edilmesi de onun emridir. Evet, mü'min dini bütünüyle omuzlarına aldıktan sonra onu başkalarına da anlatacaktır.

Şimdi hükmü ortadan kalkmış olan anayasanın 19. maddesi bu mevzuda bir kısım ahkâm getirmiş, ceza kanunu vâzıı bu ahkâmdan 163. maddeyi istinbat etmiş, dinî propaganda ile şahsî nüfuz temin etmeyi, dini neşretme mevzuunda bir araya gelerek bir cemiyet teşkil etmeyi ve sonra bu cemiyetin içine girip hizmet etmeyi yasaklamıştı. Yani buna göre bir kişinin dinini neşretmesi ve anlatması yasaktı. Bununla beraber daha önceleri devlet belli kanunlara dayalı olarak bir diyanet müessesesi meydana getirmişti. Bu diyanet müessesesinin vaizleri vardı. Bunlar bütün cami kürsülerinde, din ve İslâm'ın usûl ve fürûunu anlatacaklardı. Yani kanunun yasakladığı propagandayı yapacaklardı ki bu da eski telâkki ile yeni anlayışın tenakuzu demekti.

Niçin bu serbesti ile yasak iç içeydi? Niçin bu böyle yapılmıştı? Bunu soracak kimse de yoktu. Sorana da "Kanunun sırrına kimsenin aklı ermez." denirdi. İleride idrakli ve basiretli bir topluluk kanunlardan bu tenakuzları, daha doğrusu kanunlardaki tenakuzu bertaraf ederek birbiriyle mütenakız düşmeyen ahkâmı getirecek ve toplum da o gün aradığını bulup huzura erecektir.

1 Kâfirûn sûresi, 109/6.

Üçüncü Bölüm
DİN EKSENİ ETRAFINDA

KUR'ÂN MAHLUK DEĞİLDİR

Soru: Kur'ân'ın mahluk olduğunu iddia edenler bununla ne demek istiyorlar? Kur'ân'ın mahluk olup olmadığını izah eder misiniz?

Bu mesele, avam halkın işi değildir. Dolayısıyla da bilmeyenler bu meselelerde münakaşa etmemelidir. Aslında bunlar bir kısım nazarî meselelerdir ve çok hassas vaz'edilmiştir. İnsan, bu meseleleri anlamada ve inanmada dengeyi kuramazsa baş aşağı gidebilir. Böyle ağır ve dakik meseleler, avam halkın kaldıracağı meselelerden değildir. Ancak biz kısaca da olsa meseleyi avamlaştırıp arz etmeyi düşünüyoruz.

Kur'ân'ın mahluk olduğunu iddia edenler, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ten ayrılan Mutezile ve o çizgide olanlardır. Mutezile, Kur'ân'ın mahluk olduğuna kâildir.. ve bu onların ilk hatası da değildir. Daha başka hataları da vardır. Meselâ, Mutezile, Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarını da nefyetmekte, her şeyi Zât'ına irca etmektedirler. Allah birdir, eşi ve benzeri yoktur. Allah'ın vahdâniyeti (birliği) ve kıdemi (kadim olması), Mutezile'ye göre Allah'a mahsus en özel ve Zâtî bir sıfattır. Onlara göre eğer Allah'ın Zâtî kıdemi hâricinde O'na çeşitli sıfatlar isnat edilirse birçok kadim varlığın mevcudiyeti kabul edilmiş olur. Böylece "taaddüd-i kudemâ" yani kadimlerin çokluğu ortaya çıkar ki, bu durum, Allah'ın birliği gerçeğine aykırıdır. O'nun sıfatlarından hiçbiri beşerin sıfatlarına benzemez. Eğer böyle bir benzetme yapılırsa Allah ile kul arasında müşabehet hâsıl olur. Onlara göre "Allah âlimdir." demek doğru, ancak "Allah ilim sahibidir." demek yanlıştır…

Buna karşı Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in cevabı da şöyledir: Allah'ın sıfatları vardır. Fakat sıfât-ı ilâhî ne Zât'ının aynıdır ne de gayrıdır. Sıfatlar, Allah'ın Zât'ından başka değil ama Allah'ın Zât'ının aynı da değildir ve bizim için bunun keyfiyeti de meçhuldür.

Şimdi de Kur'ân'ın mahlukiyetine gelelim: Onlar, Cenâb-ı Hak Kur'ân'la konuşmuş, onu ifade etmiştir ki bu da onun yaratılması demektir derler. Ayrıca onlara göre Kur'ân ses, harf, âyet, sûre ve benzerlerinden oluşmakta ve telif, tanzim, tenzil, inzal gibi hudûs (sonradan olma) nitelikleri taşımaktadır. Bu nedenle de o, kadim değil, mahluktur. Allah'ın konuşması (mütekellim olması), kelâmı belli bir yerde, meselâ Cebrail'de, peygamberlerde, Levh-i Mahfuz'da, insanın okuyuşunda yaratmasıdır. Kur'ân'ın kadim (ezelî) olması, Allah'ın Zât'ı ile birlikte ikinci bir kadimin daha bulunması demektir ki, bu da tevhide ters düşer.

Bize göre Kelâm-ı İlâhî kadimdir. Nitekim Kur'ân'a "Kelâm-ı Kadim" denilmektedir. Kur'ân, Allah'ın ezelî kelâmıdır. Burada akılların karışmaması için Ehl-i Sünnet kelâmcıları, Kelâm-ı İlâhî'yi, kelâm-ı nefsî ve kelâm-ı lafzî olmak üzere ikiye ayırmışlardır.

Kelâm-ı nefsî, Allah'ın doğrudan doğruya Zât'ındaki kelâmını ifade etmektedir. Hatta bir mânâda herkesin de nefsî kelâmı vardır. Meselâ, insanın, içinde bir şeyi kurması, ifade etmesi, fikrî bir kısım ihzârâtta bulunması, şöyle veya böyle diyeyim diye bir fikir silsilesi içinde kafasında bir kelâm silsilesi meydana getirmesi bir kelâm-ı nefsîdir. Bunun lafızla, kitabetle, hitabetle alâkası yoktur. Zira o tamamen nefsîdir. Kur'ân'da bunu teyit eden en açık örnek, Hz. Yusuf'un kardeşleri karşısında, Bünyamin'i kınadıkları zaman, içinden *"Belki siz ondan daha fazla kötü durumdasınız."*[1] demesi gösterilebilir. Evet, Yusuf (aleyhisselâm) bunu içinden söyler. İşte bu, bir kelâm-ı nefsîdir. Aynen bunun gibi, Cenâb-ı Hakk'ın da kitabet ve hitabete gelmeyen, matbaa mürekkebi görmeyen kelâm-ı nefsîsi vardır. Bu kelâm-ı nefsî, ebedî ve ezelîdir.

Kelâm-ı lafzî ise kelâm-ı nefsîye delâlet eden ses ve harflerden oluşmuş Kur'ân'ın lafzıdır. Bu lafzî kelâm, hudûs (sonradan olma) nitelikleri taşıdığı için ezelî değil mahluktur. Kur'ân, bir mushaf mazrufu içinde zarf hâline gelmesi keyfiyetiyle yani eşyaya taalluku keyfiyetiyle hâdistir ve o, bu yönüyle de mahluktur.

Ahmed İbn Hanbel, Kur'ân'ın mahluk olduğunu kabul etmemekte hassasiyet gösterdiği için devrin Mutezile hâkimi tarafından ağır şekilde cezalandırılmıştır.[2] Bana öyle geliyor ki, İmam Ahmed İbn Hanbel bu mevzuda yanlış anlaşılmış ve Mutezile katılığının kurbanı olmuştur. Koca İmam,

“Kelâm-ı nefsî, ebedî, ezelî ve kadimdir. Kelâm-ı lafzî mahlukata taalluk eden yani mahlukat tarafından inşası yapılıyor gibi olan yönüyle hâdis ve mahluktur.” diyerek cumhurun dediğinden başka bir şey dememiştir.

Bu tür meselelerde münakaşaya girmemek, bilgisizce kendi kendimize bir kanaat yürütmemek gerekir. İstemeyerek insan, Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat’in cadde-i nuraniyesinden çıkmış olabilir. Bu, çok derin bir mevzudur. Hususî bir cemaate ben bu meseleyi daha arîz ve amîk arz edebilirim. Avam-ı mü’minine avamlaştırarak arz ettiğim bu bilgilerin dışında daha fazla bir şey anlatmak hatarlı ve tehlikelidir. Allah bizi sürç-i lisan ve zeyğ-i beyandan muhafaza buyursun!

1 Yûsuf sûresi, 12/77.

2 Bkz.: Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel, *es-Sünne* 1/289; ez-Zehebî, *Târîhu’l-İslâm* 18/103-104.

İSLÂMÎ EMİRLERİ HAFİFE ALMAK

Soru: "Hangi devirdeyiz?" diyerek bugünkü kadınların gayr-i İslâmî giyinişini normal görmek küfür sayılır mı?

İslâm'ın en küçük emrini yapmamak değil, hafife almak küfürdür. Tesettür mevzuunda Kur'ân'da değişik âyetler mevcut.. aynı zamanda tesettürü ifade eden bazı hadisler de var ki bunlar pek çoğu itibarıyla mütevatirdirler. Âyeti ve âyetin hükmünü inkâr eden kâfir olur. Hadisin mütevatirini inkâr mevzuunda ise ulema, "fîhî nazar" demişlerdir. Kuvvetli bir ihtimal ile, mütevatiren ifade edilen hadisteki bir hakikati inkâr eden veya hafife alan kimse de kâfir olur. Kaldı ki elfâz-ı küfrü anlatanlardan İmam Birgivî'nin Tarikat-i Muhammediye adlı eserini Berîka ismiyle şerheden İmam Hâdimî, elfâz-ı küfrü saydığı yerde şöyle demektedir:

Efendimiz'den açık nassla gelen hususlar şöyle dursun, zayıf dahi olsa O'na nispet edilen şeyi hafife alan kâfir olur. Meselâ, "Efendimiz şundan hoşlanırdı." Buna karşılık birisi, "O hoşlanırdı ama ben hoşlanmıyorum." derse küfre düşer.[1] Bir insan o tür bir şeyden hoşlanmayabilir. Ancak burada mesele Efendimiz'e nispet edildiği için, bir kimsenin böyle bir tepkisi, Allah Resûlü'nü hafife almayı işmam ettiğinden böyle bir tepki o kişiyi küfre götürür.

Bir de doğrudan doğruya Efendimiz'in eliyle tahkim edilmiş bir mevzuda, vâzı-ı şeriat gibi "Hayır, bu öyle değil de böyle olmalı!" diyen kimse de küfre düşer. Binaenaleyh "Bu zamanda tesettür olur mu?" diyen bir insanın durumu tehlikelidir. Ancak, "Bu zamanda kadını ille de siyah çarşafa sokmanın bir mânâsı yoktur!" deme aynı değildir. Çünkü tesettür ne çarşaftır ne mantodur ne de başka bir şey; tesettür, kadının tepeden tırnağa, başka erkekleri tahrik etmeyecek şekilde kapanmasıdır. Bu, siyahla olabileceği gibi beyazla, maviyle veya pembeyle de olabilir. Ancak şu bilinmelidir ki, zâtî tesettürü inkâr veya hafife alma dine karşı çıkma sayılır.

Ne var ki bu mevzu fazla kurcalanarak insanlar küfre zorlanmamalıdır. –Allah muhafaza buyursun!– şer'î kıstaslar olmadığından çoğu kimse bu konuda küfre gidebilir. Her şeyden önce akidenin iyice güçlendirilmesi gerekir. Evet, insanlarda dini duygu ve düşünce öyle râsıh hâle gelmelidir ki, onlar dine ait herhangi bir meseleyi konuşurken başlarında kuş varmış gibi konuşmalı, onu uçurup kaçırırım diye ödleri kopmalıdır.

Evet, evvelâ, insanları bu hâle getirmek gerekir. Laubali bir insanla, dinin

teferruatına ait meseleler konuşulmaz. Böyle bir kişi meseleyi keser atar ve dalâlete düşer. Bu sebeple tesettürü hafife alan kimseyle münakaşaya girişilmemelidir. Zira böyle bir insanın derdi daha büyüktür; büyüğü bırakıp daha alttaki konularda münakaşa ve tartışma, maksadın aksiyle sonuçlanır.

Meselenin bir diğer yönü de şudur: Tesettürün, zamanla, mekânla, şartlarla hiçbir alâkası yoktur. İnsan acayip kılık ve kıyafete de girse yine kafası çalışabilir. Meselâ, diyelim ki bir ülkede kadın-erkek herkes başlarına kalpak giymektedir. Bu ülkede başına kalpak giyen kimse aptallaşmamış, aptallaşmak bir yana sanayii ve tekniğiyle çok ileriye gitmiş de olabilir. Düne kadar Avrupa başını kapatıyordu. Onların başlarını kapatmaları, gelişmelerine mâni olmadı; açılıp saçılmaları da daha farklı bir performans sergilemelerine…

Ayrıca ben, medeniyet mefhumuyla da bu meseleyi telifte zorlanıyorum ve "Medenî insan açık gezer." sözünü kabul etmiyorum. Medeniyet, eski devirlere nispeten onlardan uzak olmak, onların tarz-ı hayatından berî olmak ise, tam aksini düşünmek de mümkündür. İslâm, tesettürü getirmiş; tesettür, kadını bir mânâda daha cazip hâle getirmiş, içlerde ona karşı hürmet hissini güçlendirmiş ve zamanla o, kadının sevdiği bir kıyafet hâline gelmiştir. Diğer bir açıdan, eğer medeniyet, çok eski devirlere ait şeylerden uzaklaşma ise, bugünkü durum, İslâm'dan evvel cahiliye devrinde de yaşanıyordu. Bu itibarla da meseleyi bir kısım ön kabullere bağlayarak "Şu medenî, şu ise gayr-i medenî" demek fevkalâde yanlıştır.

Şimdilerde kadının kılık ve kıyafetine şiddetle reaksiyon gösterenler acaba neyi müdafaa ediyorlar ve niçin bu mevzuda ısrar ediyorlar? Bunu anlamak mümkün değildir. Bana öyle geliyor ki bu düşünce sahipleri, başkaları hakkındaki hükümlerde başkalarının oyununa geliyorlar ki, bu da delilsiz, mesnetsiz bir kısım iddialara kalkışmak demektir. Mü'min, iddia ettiği şeylerde bir delil insanıdır. Binaenaleyh yobazlık, mü'minin semt-i nâsûtîsinden fersah fersah uzak olmalı, mesnetsiz iddialara girmemeli, hak ve insaftan ayrılmamalıdır. Cenâb-ı Hak bizi basiretten mahrum etmesin!. İsterseniz, *"İnsaf, dinin yarısıdır."*[2] deyip bu hususu da noktalayalım.

1 Hâdimî, *Tarikat-ı Muhammediye Şerhi: Berika* 2/448.

2 el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 1/43.

KUR'ÂN'DAKİ TEKRARLAR VE HİKMETİ

Soru: Deniliyor ki, "Kur'ân'da pek çok âyet tekerrür etmektedir. Bu gibi tekrarlar belâgate münafidir, usanç veriyor." İzahını rica ediyoruz.

Evet, Kur'ân-ı Kerim'de tekrarlar vardır ve bazı vak'alar çok tekrar edilir. Bu tekrarlar daha ziyade kıssalardadır. Bu arada bazen icmalen, bazen de tafsilen iman etrafında tahşidat da yapılır, yerinde amele ait meseleler beslenir ve takviye edilir. Bunların hepsinin kendine göre bir yeri vardır.

İtikada (inanç esasları) müteallik meseleler; Cenâb-ı Hakk'a imanımız ve bunun delilleri, Kur'ân-ı Kerim tarafından ifade edilirken şüphe ve tereddütlerimizin de izale edilmesi hedeflenir. Kur'ân, Allah (celle celâluhu) hakkındaki kanaatimizi pekiştirmek için çok tahşidat yapar. Bu mevzuda o kadar çok misal ve mevzu ile bu hususu sunar ki, onun beyanından sonra ön yargısı olmayan bir insan artık Allah'a iman hususunda asla tereddüt ve şüpheye düşmez.

İşte böyle bir mevzu ne kadar anlatılırsa anlatılsın fazla değil, aksine imanın gönüllerde kök salmasına vesile olması itibarıyla zarurîdir. Aynı şekilde, Peygamberimiz veya peygamberân-ı izâmın anlatılmasında da bu maksada matuf, yani imanı takviye adına tekrarlar vardır. Tıpkı bir çocuğa belletilir gibi bu husus da tekrar edilir. Bunun gibi Kur'ân-ı Kerim'in ahiret ve Cennet'e, haşir ve haşir safahatına dair yüzlerce meselesi vardır ki bunlar belki Kur'ân-ı Kerim'in dörtte üçü veya beşte üçünü teşkil eder. Bu sayede haşir ve onun verâsında olacaklara imanımız takviye edilmiş olur.

Aslında *Kur'ân hem itikada müteallik hem de amele müteallik meseleleri insanlığa bildirmek için indirilmiştir.* Bu itibarla beşer, daimî bir ders olarak, her an Kur'ân'a muhtaçtır. Hâlbuki hayat-ı içtimaiyede vazifelerin çokluğu ve mesainin yoğunluğu herkesin her an Kur'ân'ın bütününü okumasına imkân bırakmıyor. Onun için Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, çeşitli sûreler içinde Kur'ân'da geçen bütün ahkâmı sık sık tekrar ediyor. Ta bütün Kur'ân-ı Kerim'i okumaya muktedir olamayan kimse, uzun bir sûreyi okuduğu zaman, tafsilen olmasa bile, icmalen bütün Kur'ân'ı tezekkür edebilmiş olsun. Meselâ, bir kısa sûresinde إِنَّ هٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولٰىۙ صُحُفِ إِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى *"Bu bahsettiğim şeyler ilk suhuflarda vardır; İbrahim ve Musa'nın suhufunda."*[1] buyuruyor ki, burada bir tafsilât yoktur. Önce bu hususa dikkat çekiliyor, sonra da atıf yapılıyor ve başka sûrelerde tafsil ediliyor.

Bu açıdan denebilir ki Allah, beşere merhamet etmiş, kâinatı anlatan öyle bir kitap indirmiştir ki, bu kitabın içinde bütün kâinatın mânâları, insanın vazifeleri, gideceği yerde göreceği şeylerin hepsi mündemiçtir. Ama bir insan her gün bunu baştan sona okuyamaz. Bazıları belki ayda bir bile okuyamaz; ihtimal gafletin hükümferma olduğu 20. asırda gafil Müslümanlar bunu senede bir defa bile okuyamazlar. Hele mânâsının derinliklerine inerek hiç mi hiç okuyamazlar.

İşte bunlar, meselâ, Bakara sûre-i celilesi gibi bir sûreyi bir kere okuyuverseler ahkâm-ı Kur'ân'ı bütünüyle içinde görür ve itminana ulaşırlar. Bir başka defa da başka bir sûreyi okur, orada da yine değişik ahkâmla karşılaşırlar; âdeta bütün Kur'ân'ı okumuş gibi bir feyiz ve bereket elde ederler. Onun için müfessirler "Allah bütün kitapları Kur'ân-ı Kerim'de, Kur'ân'ı Bakara sûre-i celilesinde, Bakara sûre-i celilesini Fatiha sûresi'nde; Fatiha'yı da Bismillâhirrahmânirrahîm'de hulâsa etmiş." demişlerdir.[2] Bismillâhirrahmânirrahîm'de, Fatiha'da Kur'ân'ın bütününü tekellüfsüz bir teville göstermek mümkündür. Başka yerlerdeki izaha binaen şimdi o konuyu geçiyorum.

Evet, *bütün varlıklar insanda hulâsa edildiği gibi, geçmiş bütün kitaplar da Kur'ân-ı Kerim'de hulâsa edilmiştir.* Nitekim Allah, bütün peygamberleri de Hz. Muhammed'de (sallallâhu aleyhi ve sellem) hulâsa etmiştir. İnsanlık peygamberlerde, peygamberler Hz. Muhammed'de hulâsa edilmiştir denebilir. Hulâsa, öz ve kaymak mânâsına O'na "Mustafa" diyoruz. Zira O, en safi, en öz ve özün özüdür. Bir diğer yaklaşımla mahlukatın özü beşerdir; hususiyle de Hz. Muhammed'e iman etmiş olan ümmet-i Muhammed'dir. Ahkâm-ı ilâhiyenin ezelden ebede kadar hulâsası da Kur'ân-ı Kerim'dir. Binaenaleyh her peygamber kendine ait hissesiyle bu hulâsanın içinde yerini almış; Hz. Musa Tevrat'ıyla, Hz. Davud Zebur'uyla, Hz. Mesih de İncil'iyle hulâsa edilmiştir. Diğer peygamberler de suhuflarıyla bunun içindedirler: "Bize de hakk-ı beyan ve hakk-ı ifade ver!" demiş ve o câmi kitaptan istifade ve istifaza etmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerim'in, hususiyle kıssalar mevzuunda anlattıkları zâhiren tekrar gibi görünse de aslında tekrar değildir. Kur'ân'da kıssalar çeşitli münasebetlerle zikredilir. Her zikredilişte de meselenin hangi yönü anlatılıyorsa konu ona dair yönüyle dile getirilir. Meselâ, mev'izelerde sık sık anlatılan ashab-ı kiramdan Hanzale b. Âmir'i düşünelim. Ona, "Gasîletü'l-melâike" denmektedir. Zira zifafa girdiği gece cihada davet vuku bulunca,

gusletme imkânı bulamadan hemen cihada iştirak eder ve o savaşta şehit olur. Efendimiz'in ifadesiyle, yerle gök arasında melekler tarafından gasli müşâhede edilir.[3] İşte o böyle nadide-i fitrat bir insandır.

Şimdi ben bu vak'ayı size on kere anlatabilirim, ama bunlar tekrar sayılmaz. Çünkü her seferinde onu başka bir yönüyle ele alırım. Meselâ, bunu bir seferinde, dünyayı aşan bir insanın, onu nasıl aşmış olduğundan bahsederken anlatırım. Şöyle ki, "Bir insanın hayatta dönüm noktalarından bir tanesidir gelin güveyi olduğu gece. Bakın kendini aşabilen insan ne yapıyor. Hemen orada, eli kınalı, başı duvaklı gelini bırakıyor ve cihada gidiyor."

Bir başka zaman, *"Ey iman edenler! Allah ve Resûlü size hayat verecek hakikatlere sizi davet ettiği zaman zinhar beklemeden hemen o davete icabet edin."*[4] âyetiyle irtibat kurarak derim ki: "Aynen Hanzale b. Âmir'in zifaf gecesinde kapının önünde cihada davet sesini duyup icap etmesi gibi siz de hiç gecikmeyin." Şimdi bu, evvelkisinin aynı değildir. Ben burada Allah ve Resûlü'nün davetine icabeti anlatıyorum.

Başka bir zaman ise, Allah yolunda dökülen terler ve yapılan sa'y ü gayretin boşa gitmeyeceğini anlatırken de aynı misali verebilirim: "Teriniz öbür âlemde terazinin kefesine konacak, kanınız misk-i amber gibi kokacak; hiçbir şeyiniz bedavaya gitmeyecek. Allah, kendi yolunda olan bir kimseyi huzuruna kirli ve günahlı olarak almayacaktır. Nitekim Hz. Hanzale yıkanma imkânını bulamadan cihada iştirak etmişti ama, Allah onu cünüp olarak huzuruna almamak için gökle yer arasında meleklerine yıkattı."

Bunun gibi tek bir hâdiseyi yirmi yerde, yirmi mevzua misal yapabiliriz…

Kur'ân bazen meseleleri anlatırken konuyu açar, bir yere kadar getirir ve insanı irşat eder. Kur'ân'daki vak'alarda öyle bir elastikiyet, revnaktarlık ve canlılık vardır ki, aynı vak'a başka taraflarda başka bir misal olarak gelir, âdeta, "Ben bir daha görünebilir miyim!" der. Her defasında aynı şey arz edilse de, dinleyenler onda farklı şeyler görür. Ancak nâdânlardır ki, işin nüanslarını anlamaz, aynı şeylerin tekrar edildiğini zannederler.

Meselenin mühim bir yönü de, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) kuvve-i mâneviyesinin takviye edilmesidir. Sık sık peygamberân-ı izâmın misalleri anlatılmak suretiyle, "Ey Nebiyy-i Âzam, ey Resûl-i Emced! Senden evvel başka peygamberler de geldiler. Senin başına belâlar geldi ve sana yalancı dediler. İşte sana Nuh, ona da yalancı demişlerdi. Ey Nebiyy-i Efham!

Kendi kavmin dahi sana iman etmediler diye üzülüyorsun. Bak, Hz. Musa'nın cemaati ona neler yapıyor; sen bir adamından –meselâ Hâtıb İbn Ebî Beltaa'dan– onu küfre götürmeyecek bir ihanet gördün. Belki kalb-i pâkin müteessir oldu. Unutma! Hz. İsa'nın ümmetinden biri de kendisine ihanette bulundu ve onu düşmanlarına teslim etti. Öyle ise sen de maruz kaldıklarına aldırış etme!" denilmektedir.

Kur'ân, Peygamberimiz'in maruz kaldığı musibetlere karşı, bir bakıma onu teselli edici ve kuvve-i mâneviyesini takviye edici mahiyette her fırsatta kalb-i pâk-i Nebevî etrafında itminan esintileri meydana getirmiş ve onun kuvve-i mâneviye-i imaniyesini takviye etmiştir.

1 A'lâ sûresi, 87/18.

2 Bkz.: es-Suyûtî, *el-İtkân* 2/425; Aliyyülkârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh* 5/15.

3 İbn Hibbân, *es-Sahîh* 15/495; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 4/10.

4 Enfâl sûresi, 8/24.

ANNE BABANIN GÜNAHLARI ÇOCUĞU ETKİLER Mİ?

Soru: "Çocuğun şaki mi said mi olduğu anne rahminde yazılır. Anne ve baba haram yediyse ondan meydana gelen çocuk haramzâde olur." deniliyor. Çocuk dünyaya gelmeden hiçbir şeyden haberi olmadığına göre onun suçu nedir?

Her şey Levh-i Mahfuz'da tespit edilmiştir. Levh-i Mahfuz, ilm-i ilâhînin mahlukata taalluk eden plân ve alanının –dîk-i elfâzın sesi– unvanıdır. Kur'ân'da buna "İmam-ı Mübîn" de denilmektedir. Zerrelerin hareketinden sistemlerin deveranına kadar her şey bu Levh'te tespit edilmiştir. Levh-i Mahfuz'da yazılmadık hiçbir şey yoktur. Buna, doğacak bir çocuğun said mi şaki mi olacağı da dahildir. Buradaki her mesele, bu büyük defterden alınmak suretiyle küçük defter olan ve hakikî zaman'ın bir unvanı olan Levh-i Mahv ve İsbat'ta istinsah edilir. Yani gelmiş ve gelecek, illet-mâlul, sebep-müsebbep kıyamete kadar manzar-ı âlâdan kendilerine bakan ilm-i ilâhî altında, ne olacak, nereye gidecek, kaç adım ileriye veya geriye çekilecek… bütün bunların hepsi tespit edilmiştir ve bunu sadece Allah bilmektedir.

Ayrıca, bu büyük defterden (Levh-i Mahfuz) her hususun alınması ve teker teker Levh-i Mahfuz'un numunesi olan küçük defterlere istinsah edilmesi söz konusudur. Meselâ, rahm-i mâderde spermle yumurta buluştuğu andan itibaren gelişmeler başlayınca yeni bir kitabet de başlar. Kâinatın misal-i musağğarı (küçültülmüş bir örneği), büyük kitabın nüsha-i suğrâsı (küçük kopyası) yeni bir varlık meydana gelir. (Tabiî bu, âlem-i mülk itibarıyladır. Yoksa melekût âlemi itibarıyla insan, kâinattan daha büyüktür. Kâinat insanda matvîdir, dürülmüştür.[1]) Bu yeni varlık meydana gelince Allah'ın emriyle melekler büyük defterden onunla alâkalı hususları kaydederler. İster Levh-i Mahfuz'daki yazı olsun, ister Levh-i Mahv ve İsbat'ın bir parçası olan bu misal-i musağğardaki yazı olsun, her ikisi de Allah'ın ilmi ve ıttılâı altındadır.

Ne var ki, insanın iradesi, çevrenin tesiri ve aynı zamanda ortam şartları hesaba katılmadan bir takdir de yapılmamaktadır. Binaenaleyh Levh-i Mahfuz'da, şekavetine veya saadetine delâlet eden işler hesaba katılmadan bir insan hakkında ne "said" ne de "şaki"dir hükmü verilmez. Cenâb-ı Hak kişinin dalâlet yoluna gideceğini bildiği için o kişi hakkında "Dalâlete gidecek." şeklinde yazılmıştır.

İlim maluma tâbidir. Levh-i Mahfuz'dan alınan bu şey, çocuğun kendi hususî defterine yazılırken aynı şekilde yazılır; ama bu arada çocuğun iradesi de göz ardı edilmez. Çocuğun iradesi, çevresi ve muhitin tesiri hesaba katılarak yazılacaklar yazılır. Öyleyse Levh-i Mahfuz'da anne karnındaki çocuğun said veya şaki yazılmasıyla, doğacak çocuğun said veya şaki olması arasında bir zıtlık yoktur. Belki burada o büyük kitaptan istinsah, teksir ve oradan alıp burada yenileme söz konusudur.

Peki anne baba günah işlemişse çocuğun ne günahı var, denebilir. Bazen anne baba haram yemiş, günah işlemişse bu işe sebebiyet vermiş olurlar; böylece çocukları da onun azabını çekerler. Meselâ, onlar büyük bir günah işlemişlerdir; çocukları da dünyaya sakat gelmiştir; kader, anne ve babaya çektirmiştir. Ancak burada şu da var; masum insanların çocukları da sakat doğabilir. Dolayısıyla bu meselede kat'î bir prensip söylenemez. Anne baba dalâlet içinde yüzmüşler, çocukları da şaki olmuştur. Onların işledikleri günahların çocukta bir günah ve anne babayı üzecek bir hâdise hâlinde zuhur etmesi, muhtemel hususlardan sadece bir tanesidir. Çocuğun iradesiyle dalâletini hazırlaması sebeplerden bir diğeridir. Bu itibarla bunların hepsini birden düşünmek icap eder.

Bundan başka; Allah, çocuk daha dünyaya gelmeden onun iradesini kötüye kullanacağını bildiği için, onun hakkında şaki ve tâli'siz yazmıştır. Fakat buna küçük bir sebep belki de anne babanın haram yemesidir. Burada çocuğun iradesi nefyedilmemektedir. Anne babanın faiz ve rüşvet yemesi, yalan söylemesi, zina etmesi çocuklarında böyle bir arıza olarak zuhur etmiştir. Biz, burada "Çocuğun günahı nedir ki?" deriz. Çocuk, kendi günahını, kendi iradesiyle yapmaktadır. Burada onun iradesi nefyedilmemektedir. Aklı başında herkes, kendisine Kur'ân'ın prensipleri altında bir istikamet verebilir. Çocuk günahın içine düşerken kendi iradesiyle gitmekte ve günaha inhimak etmektedir. Bizim, iradenin keyfiyetini bilip bilmememiz önemli değildir. Ama bu arada anne ve babanın işledikleri günahın bir zuhur ve neticesi olması da gayr-i mâkul değildir. Allah, çocuklarının maruz kaldığı şeyle esas ebeveyne çektirir. Meselâ, anne baba haram yemişler, fiilî, kavlî zina etmişler veya ahlâksızlığa müteallik işler yapmışlardır. Cenâb-ı Hak da, onların bu günahlarını çocuklarında gösterir ve onlar bu durumu her gördüklerinde ızdırap çekerler. Burada onları müteessir edeceği gibi çocuğun işlediği günahlar sebebiyle –işin içinde çocuğun iradesi de vardır– ahirette de azap etmek suretiyle anneye,

babaya göstererek yine azap görebilirler. Nasıl ki burada sağlam bir İslâm terbiyesi vermediği çocuğu anarşist olmak suretiyle hem dinine hem vatanına hem de milletine düşmanlık yaparken mütedeyyin, vatanına milletine bağlı anne baba dilgir olur, yaptığı günahın cezasını yudum yudum yudumlar ve ızdırap çeker. Aynen öyle de öteki hayatta çocuğunun şekavetini gördükçe muzdarip olur ve günahının cezasını çeker. Fakat bu demek değildir ki, sadece anne ve babanın günahı çocuğu bu hâle getiriyor. Zira çocuğun iradesi de işin içinde olduğundan, ne Allah'a isnat edeceğimiz bir cebir (zorlama) ne de anne ve babanın günahı çocuğa yüklendi de çocuk masum olarak bunu çekiyor gibi bir durum söz konusudur.

1 Bkz.: el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 1/79.

MEZHEPLERİN DOĞUŞU VE ÇOK OLUŞUNUN HİKMETLERİ

Soru: Dört mezhebin meydana gelmesindeki hikmetler nelerdir?

Lugat mânâsı itibarıyla, tutulup gidilen yol, yöntem demek olan “mezhep”, ıstılahî olarak dinin, bazı noktalarda yorum ve tevil farkları bulunan kollarından her birine denir.

Her şeyden önce şunu ifade etmeliyim ki, mezhep imamları mezhep kurmak için uğraşmamışlardır. Meselâ, bunların ilki Ebû Hanife, hicrî 80’de dünyaya teşrif buyurmuş, 150’de vefat etmiştir. Ebû Hanife, sahabe ve tâbiînden (radıyallâhu anhüm) Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ahvâl ü etvâr ve davranışlarına dair meseleleri tespit edip toplamıştır. Bunu yaparken örfün tesirleri de olmuştur. Kendi anlayış, yorum ve tevillerinde Ebû Hanife, “Ben mezhep kuruyorum.” dememiş, “Sünnet ve hadislerden, teferruata dair benim anladığım meseleler bunlardır.” demiştir.

Daha sonra zuhur eden İmam Mâlik, teferruata dair meseleleri değerlendirirken, yetiştiği şartlar ve kendi kültür ortamının da tesiriyle, müracaat ettiği şahıslardan çok cüz’î bazı farklarla hadis kitabı Muvatta’ı meydana getirmiş ve fetvalarını da onun içinde toplamıştır.

Onun talebesi İmam Şafiî, İmam Malik’e harfiyen bağlı olmakla beraber pek çok meselede hocasının anladığı meselelere saygısının yanında, bir kısım farklı yorumlar ortaya koymuştur ama o da bir mezhep kurma sevdasına düşmemiştir. Kendinden evvel yaşamış imamlara hürmetli olmakla beraber teferruata dair meselelerde kendi kanaatlerinin doğru olduğu fikrine varmıştır; varmış ve ulaştığı bilgileri, *“el-Ümm”* isimli kitabında toplamıştır.

İmam Ahmed İbn Hanbel, İmam Şafiî’den sonra gelmiş, meseleyi hadislere isnat ederek tekrarlarla beraber yaklaşık kırk bin hadis ihtiva eden “el-Müsned”ini meydana getirmiştir. O da bir mezhep kurmayı düşünmemiş, âyet ve hadisler çerçevesinde kendi anlayışını ortaya koymuştur. Böylece kendi kendine arkasında toplananlar için bir mezhep teşekkül etmiştir.

Binaenaleyh hiçbir mezhep imamı, parti kurar gibi mezhep kurma sevdasıyla ortaya çıkmamış ve anlayışlarını kitaplaştırmamışlardır. (Anlayış farkının usûlde değil, teferruatta olduğunu bir kere daha hatırlatalım.) Anlayışlarını kitaplarda tefrik edince bu anlayış farklarını parlak ve cazip bulanlar onun arkasından yürümüşler ve böylece zamanla mezhepler teşekkül etmiştir. Bu

müntehîlerin (mezhep imamları) arasında ciddî bir muhalefet olmamıştır. Meselâ İmam Şafiî, İmam Âzam'ın medfun bulunduğu Bağdat'ta sabah namazı kılarken kunut duasını okumayı terk etmiş, bunun sebebi sorulduğunda da, "Ebû Hanife'nin huzurunda ona muhalefet etmekten hayâ ederim!" demiştir. Evet, onlar bu kadar hakperest ve kadirşinastılar.

Diğer bir konu, aslında mezheplerde büyük bir rahmet vardır. Vâkıa, Efendimiz'in bütün hayatını tek başına bir insanın yaşaması mümkün değildir. Allah mezhep imamlarına lütfetmiş ve ihsanda bulunmuş, her biri ona ait farklı derinlikleri temsil etmiştir ki o derinliklerden herhangi birini yaşayan kurtulur. Mezheplerin tevhidi olsaydı, her imamın söylediği şeyi yaşama mecburiyetinde kalacaktık.

Bir de bunlar çeşitli meşreplere göre çok hoş ve latiftir. Farklı coğrafyalar, farklı mizaçlar bunlardan herhangi birine daha yatkın olabilir ve mükellefiyetlerini belli ölçüde de olsa daha rahat yerine getirebilir. Bütün insanların meşreplerini, mizaçlarını birleştiremeyeceğimize göre, mezhepleri birleştirme veya bunların ayrı ayrı olmalarını hor görüp yadırgama yanlıştır. Beşer o kadar çeşitli tabakalardadır ki, bunları birleştirmek mümkün değildir.

İmamların meseleleri farklı anlamalarına gelince, İmam Şafiî, insan vücudundan kan çıkınca abdestin bozulmayacağına, insanın elinin kendisine nikâh düşen birine değdiğinde abdestin bozulacağına hükmeder.[1] Ebû Hanife ise bunların tam tersi bir hükme varır. Bunların kendilerine göre delilleri de vardır. İmam Şafiî şöyle der: Resûl-i Ekrem ve sahabe harp ederlerdi, çok defa yara alırlardı. Sonra kılıçları, kabzaları ve vücutları kanlı, Allah'ın huzurunda elpençe durur ve namaz kılarlardı.[2] Eğer kan, abdesti bozsaydı Allah Resûlü onları ikaz ederdi.

Ebû Hanife taraftarları ise şöyle derler: İmam sen doğru söylüyorsun ama bu, harp zamanı gibi bir zarurete mebnidir. Her zaman böyle olmaz. Sair zaman insanın vücudundan kan çıksa onu yıkaması gerekir.

Zayıf da olsa her iki imamın farklı yorumladıkları şöyle bir hâdise de söz konusudur: Hz. Âişe, Efendimiz'in yüzünde çıkan bir sivilceyi kalkıp koparır. Yüzünden sivilcenin kopuşunu gören Resûlüllah kalkar abdest alıverir. Bu mesele kapalı bir zarf içinde imamların önüne getirilir. Ebû Hanife, "Efendimiz abdest aldı, çünkü sivilceden çıkan kan abdestini bozdu." der. İmam Şafiî ise konuyu, "Allah Resûlü yüzüne kadın eli değdiği için abdest aldı." şeklinde

değerlendirir. Buna benzer meseleler çoğaltılabilir…

İşte teferruata ait bazı meselelerde bu türlü farklı anlayışlar, imamları farklı mütalaalara götürmüş ve bunlardan birini daha mâkul bulan, Ebû Hanife'nin arkasında, diğerini cazip bulan da İmam Şafiî'nin arkasında yerini almıştır. Mezheplerin bütün ihtilâfları böyle tâlî ihtilâflardır. Ben, Allah'a çok şükrediyorum ki, mezhepleri böyle ihtilâf ettirmiş ve meseleye vüs'at (genişlik) kazandırmıştır.

* * *

Soru: Mezheplerin doğuşu hakkında bilgi verir misiniz?

Mezhepler, Efendimiz'den sonra ortaya çıkmıştır. Efendimiz, bütün bu yol ve cetvellerin (kanalların) başı ve bu cereyanların iltikâ edip (buluşup) deniz hâline geldiği bir ummandır. Evet, her şey, makam-ı cem'in sahibi O Zât'a dayanır ve O'ndan feyiz alır. Yani bütün mezhep imamlarımız, ellerindeki kâseyle o deryadan su almış ve onunla beslenmişlerdir.

Ancak Efendimiz'den alınan bu şeyler, mezhep imamlarının tarz-ı telâkki yönüyle anlama ve idrak farklılığıyla, yetiştiği muhit, içtimaî hayatın içinde veya dışında bulunmasıyla, devlet idaresinde vazife görüp görmemesiyle, içinde yetiştiği topluluğun bedevi veya medeni olması itibarıyla nasslar –teferruata ait olmak şartıyla– bir kısım değişik ve farklı tevillere tâbi tutulmuştur. Yani herkes kendi iklim şartlarına göre elindeki malzemeyi kullanmış ve ondan teferruata ait bir kısım farklı hükümler çıkarmıştır ki bu biraz da o muhitte öyle olması gerektiği içindir.

Meselâ, Ebû Hanife'nin mezhebi Abbasiler içinde gelişmiştir. Ebû Hanife'yi ikna edemeyen Abbasi halifeleri İmam Ebû Yusuf'u ikna etmişler ve onu şeyhülislâm yapmışlardır. Ebû Yusuf, Abbasilerin içinde Hanefî fıkhını geliştirince, Hanefî mezhebinin devlet idaresiyle alâkalı yönleri de oldukça seri inkişaf etmiştir. İmam Şafiî ise daha basit bir muhitte neş'et ettiği için verdiği hükümler o muhite göre daha uygun düşmüştü. Ahmed İbn Hanbel'in mezhebi de daha ibtidaî bir çevrede neş'et etmiştir ki öyle bir çevre içinde uygun olan odur. Ve bu hususlar esasata değil, teferruatı anlama mevzuuna tesir etmiştir ve teferruata ait bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır.

İşte bunun gibi faktörlerle mezhepler arasında ayrılık olmuşsa da bunlar, bir ağacın dalları gibidir ve hepsi de nas yörüngelidir.

* * *

Soru: Mezheplerin dört oluşundaki rahmet ve hikmet nedir?

Mezheplerin farklı olmasında büyük rahmet vardır. Onlar olmasaydı hâlimiz de çok fena olurdu. Çünkü mezhep imamları, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) umumî ahvalini anlamaları, tefsirler ve tevilleriyle, hususiyle de teferruata ait meseleleri âdeta aralarında taksim etmiş gibidirler; öyle ki bunlardan birinde şahsî durumu itibarıyla biraz zorlanan bir insan, diğeriyle amel ederek dinin ruhundaki yüsürden yararlanmış olur. Şimdi isterseniz bu hakikati birkaç misalle biraz daha müşahhaslaştıralım:

Bana senelerce evvel birisi gelmişti. Bu kişi haram olduğunu bilmediği için sütkardeşiyle evlenmiş ve bu hanımdan dört de çocuğu olmuştu. Bu zat, sütkardeşle evlenmenin haram olduğunu öğrenince çok perişan olmuş ve bu vaziyette bana gelip ne yapması gerektiğini sormuştu. Ben de sütannesinin onu kaç defa emzirdiğini hatırlayıp hatırlamadığını sorunca sütannesini bir defa emdiğini söylemişti. Hanefî mezhebine göre kişi süt müddeti içinde bir yudum dahi emse hürmet sabit olur. Şafiî mezhebi ise Hz. Âişe'den gelen bir hadise dayanarak sütkardeşliği için beş defa emilmesi gerektiği hükmünü verir. Bunun üzerine ben, o şahsa Şafiî bir imama gidip ona durumu anlatmasını söyledim. O da imam efendiye gidip durumunu arz edince imam, sütkardeşliği için beş defa emmenin gerektiğini ve kendisi için böyle bir durum mevzuubahis olmadığı için evliliğin devam edebileceğini söylemiş.

Evet, böyle tek bir örnekte bile mezhebin nasıl rahmet olduğu açıkça görülmektedir. Ebû Hanife'nin tarz-ı telâkkisi içinde meseleyi ele alsaydık, bu şahıs, dinin bu rahmet yönünden istifade edemeyecekti. Bu mevzuda Şafiî mezhebini taklit ederek içindeki sıkıntısını gidermiş oldu.

Bir misal daha arz etmek istiyorum: Hanefî mezhebine göre kan akması kişinin abdestini bozar. Dem-i sâilin (akan kan) tek damlası dahi necistir. Bir kişinin elbisesi üzerinde avucun içi kadar büyüklükte kan varsa bu durum namaza mânidir. Ancak İmam Şafiî, ashab-ı Resûlullah'ın kanlı kılıçlarla namaz kıldığından istinbatla, kan aksa da namaz kılınır demiştir. Bu itibarla zor durumda kalan bir kişi bu mevzuda İmam Şafiî'yi taklit edebilir.[3]

Son bir örnek daha sunmak istiyorum: Şafiî mezhebine göre kişinin eli, kendisine nikâh düşen bir kadına dokunursa abdesti bozulur, Hanefi'ye göre bozulmaz. Şimdi Kâbe'yi tavaf ederken ihramın muktezası eller ve ayaklar mecburen açık olmaktadır. Orada ne kadar da sakınsanız izdihamdan dolayı

tavaf esnasında bir kadın elinin elinize değmesi kuvvetle muhtemeldir. Böyle bir durumda Şafiî mezhebine göre amel etmek çok zordur. İşte burada da Hanefî mezhebi rahmetin bir tezahürü olarak size bir yüsür kapısı aralar.

Bütün bu meseleleri bir noktada toplamak da mümkün değildir. Çünkü onlar, istinbat kuralları çerçevesinde Kitap ve Sünnet'ten hüküm çıkarma yoluna göre hükm-i şer'î nasıl anlaşılıyorsa öyle anlamışlardır; anlamış ve herkes kendi tarz-ı telâkkisi içinde bunu tespit etmiştir. Böylece Müslümanlara kolaylık olsun diye hak çizgisinde pek çok mezhep zuhur etmiştir. Ne var ki daha sonraları etbâları birbirine iltihak ederek çoğu terk edilmiş ve dört tanesi kalmıştır.

* * *

Soru: Hak bir olur. Dört mezhep nasıl hak oluyor?

Bu bir içtihad mevzuudur. Mezhepler hak olduğu için dört olmuştur. Dört olduğu için de yine haktır. Hak olması dört olmasına mâni değildir. Bir şey hem hak hem de dört olabilir. Nitekim peygamberlerin hepsi haktır ama yüz yirmi dört bin[4] –başka bir rivayette iki yüz yirmi dört bin[5]– peygamber gelmiştir. Mürsellerin hepsi haktır. Hadisin ifadesiyle üç yüz on üç mürsel gönderilmiştir.[6] Ülü'l-azm peygamberlerin hepsi haktır ve beş tane ülü'l-azm peygamber vardır.[7] Esasen bu, hakikat-i uzmânın ancak böyle çeşitli dimağ, istidat ve kabiliyetler sayesinde inkişaf edeceği ve beklenilen şekli ve hüviyeti iktisap edeceği için doğrudan doğruya Allah tarafından ayarlanmış bir plânın gereğidir (kaderî program).

Bunun daha açık bir ifadesi şudur: Din-i mübin-i İslâm'ın birkaç yönü vardır:

1. Şeriat-ı fıtriyede cereyan eden eşya ve hâdiselerin durumu.

2. Memur bulunduğumuz hususlar ve hayatımızda mâkes bulan veya bizden istenen şeyler.

3. Hakikat-i Ahmediye'de (aleyhisselâm) –tabir caizse– zuhur ve tecellî eden keyfiyet.

Kâinatta cereyan eden eşya ve hâdiselerin bir insan hayatında aynını görmek düşünülüyorsa, bu, Efendimiz'in hayatında açıkça müşâhede edilmektedir. Binaenaleyh Hayat-ı Hakikat-i Ahmediye aynen şeriat-ı garrâdır ve O, kâinattaki eşya ve hâdiselerin bir mir'ât-ı mücellâda aksinin değişik unvanıdır.

Bu konu, oldukça geniş bir konudur. Resûl-i Ekrem bütün kâinata, kâinatta cereyan eden eşya ve hâdiselere tevfik-i hareket ettiğinden davranışlarında hiçbir eksik ve gedik olmamıştır. Eksik ve gedik olacağı yerde de Allah onu kapatmış ve telâfi etmiştir. Ondan sonra Efendimiz'in hayatını sahabe ve müçtehidîn-i izâm yaşamıştır. Ancak görüş ufku, meseleleri kavrama ve Kur'ân'a intikal etme mevzuu, tam Efendimiz gibi olamadığından ötürü herkes kendi mizaç, meşrep ve anlayışına göre naslara muvafik olmak üzere hakikat-i Ahmediye'nin bir yönünü almıştır. Onun için Allah Resûlü, zayıf bir hadislerinde, *"Ümmetimin ihtilâfı rahmettir."*[8] buyurmuşlardır. Bunun, daha doğrusu ve kavîsi ise Efendimiz'in, *"Ümmetim dalâlet üzerinde icma ve ittifak etmez."*[9] sözüdür.

Buradan anlaşılmaktadır ki mezhepler, Efendimiz'de mâkes bulan hakikat-i şeriati, usûlde olmasa bile teferruatta âdeta bölüştürmüşler ve herkes bunun bir kısmını sistemleştirmiş ve yaşamıştır. Aksine o, bütünüyle tek bir ferdin üstüne yüklense, götürülemeyecek bir yüktür. İşte böyle bir bölüştürmede rahmet vardır. Ayrıca mezheplerin farklılığında kolaylık da söz konusudur. Bir insanın, bir mezhebe göre hareket ve davranışları uymazsa, bilmeyerek yaptığı hataları, bir başka mezhebe göre affedilir ve o kişi şeriata göre hareket etmiş sayılır. Allah öyle kabul buyurur ve mükâfatlandırır.

Her şeyin doğrusunu en iyi Allah (celle celâluhu) bilir.

1 eş-Şâfiî, *el-Ümm* 1/15.

2 en-Nevevî, *el-Mecmû'* 2/67-68.

3 es-Serahsî, *el-Mebsût* 1/76; el-Merğînânî, *el-Hidâye* 1/14.

4 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/265; el-Bezzâr, *el-Müsned* 9/427.

5 el-Halebî, *es-Sîratü'l-Halebiyye* 3/343.

6 İbn Hibbân, *es-Sahîh* 2/77; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/167.

7 Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Mûsa, Hz. İsa ve Peygamberimiz Hz. Muhammed (aleyhimüssalâtü vesselâm). Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/7; Şûrâ sûresi, 42/13; Ahkaf sûresi, 46/35.

8 Bkz.: en-Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim* 11/91.

9 İbn Mâce, *fiten* 8; Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* s.367.

“LÂ İLÂHE İLLALLAH” DEMEK KURTULUŞA YETER Mİ?

Soru: Yalnız Allah’a inanıp Peygamberimiz’e inanmayan bir insan Cennet’e girer mi?

Tefsir, hadis ve kelâm kitaplarında ulemâ, Efendimiz’in devrini ve sonrasını idrak ettikten sonra O’nu (aleyhissalâtü vesselâm) tanımadan necat söz konusu olmadığı hususunu açıkça ifade etmektedirler. Bazı kimseler Efendimiz’e karşı anlamsız bir inat içindedirler. Kaldı ki, Efendimiz onlara kapalı da değildi; bilinip kabul edilmemesi çok garip düşmektedir.

Ancak şunu da ifade etmeliyim ki, O’nu kabul etmeyenlerin hepsi aynı ölçüde mülhit değildir. O’na açıktan karşı çıkanlar ve getirdiklerine savaş ilân edenler, âkıbetlerini bütün bütün karartmış ve azab-ı ilâhîye istihkak kesbetmiş sayılırlar. Çünkü bunlar tam mülhittirler ve her türlü mesaviye de açıktırlar. Allah, eski devirlerde bu türlü mülhitlerden, Lut kavmi gibi bazılarını yerin dibine batırmış, Âd kavmi gibilerini fırtınayla cezalandırmış, Semud kavmi gibi inatçıları da bir sayha ile hâk ile yeksân etmiştir. Günümüzde Müslümanlar, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) gibi bir kaptana dayandıkları, O’nun mesajını neşrettikleri için geçmiş kavimlerde olduğu gibi toptan helâk olmayacaklardır. Eğer O’na inananlar olmasaydı, dokuz-on asırdır şüheda kanıyla yoğrulmuş bu toprakta, Allah bugünküleri de –ama başka şekilde– mutlaka cezalandırırdı.

Mevzuyla alâkalı ikinci bir husus da, biz Müslümanlar olarak dünyaya İslâm mesajını duyurmadık. İslâmî hak ve hakikati onlara ulaştıramadık. Bu sebeple hakikat onlara karşı kapalı kaldı. Allah, onları hesaba çekerken, bizi de İslâm’ı onlara götüremedik diye hesaba çekecektir.

Üçüncüsü, insanlık içinde, Efendimiz’i hiç duymayan, çok ücra yerlerde bulunan kimseler, bir nevi fetret hayatı yaşamaları itibarıyla –Büyük bir müceddidin beyanına dayanarak ifade ediyorum– inşâallah onlar, fetret devri insanının tâbi olduğu muameleye tâbi olurlar.[1] Çünkü onlar ötede diyebilirler ki: “Müslümanlar bize İslâm hakikatini getirmediler; yâ Rabbi, getirseler inanırdık!” ihtimal, Cenâb-ı Hak da onlara farklı muamelede bulunur.

* * *

Soru: Bir hadis-i şerifte, “Lâ ilâhe illallah” diyen, Allah’a eş koşmayan

kimsenin Cennet'e gireceği[2] ifade ediliyor. Bu söz, hangi anlamda söylenmiştir?

Gönülden "Lâ ilâhe illallah" diyen, bunu iz'an eden, muktezasını kabullenen ve tasdik eden kimse mü'min demektir ve böyle bir kimse Allah'ı mâbud-u mutlak, maksud-u bi'l-istihkak olarak kabullenmiş demektir. Efendimiz böyle bir kimsenin Cennet'e gireceğini pek çok sahih hadisinde ifade buyurmuşlardır.

Bunun mânâsı şudur: Bir insan "Lâ ilâhe illallah" der, Allah'a karşı ahd ü peymânda bulunur ve bu mazmuna sadakat içinde ruhunu O'na teslim ederse, Allah böyle bir kişiye dilerse azap eder, dilerse onu Cennet'e koyar. Başka bir hadiste bu husus şöyle dile getirilmektedir: "Lâ ilâhe illallah" diyen ve bunun ışığında imandan, irfandan nasiptar olan kimseyi Allah, sonsuz rahmeti gereği ebedî Cehennem'de bırakmaz. Bazı bâtıl mezheplerden, bu türlü kimselerin ebediyen Cehennem'de kalacağına kâil olanlar da az değildir.

Bu arada "Lâ ilâhe illallah" ile kurtulan bir zümre de olacaktır. Bu zümreye ait insanlar hayatlarında ibadet ü taat yapacak kadar değil, sadece "Lâ ilâhe illallah" diyecek kadar bir fırsat bulmuşlardır. Ben biraz da bu tarafa temayül ederek bu hadisin bu zümreye mahsus olabileceğini düşünüyorum. Yoksa bu, onun uzun süre sadece "Lâ ilâhe illallah" diyerek yaşadığı mânâsına değildir. Ancak bunlar, ikrar ve tasdiklerinde sadakat içinde olurlarsa, Allah da dilerse onları affeder. Öyle olmuştur ki bir şahıs Müslüman olmuş, ardından hemen bir harbe iştirak ederek şehit düşmüş ve bir namaz kılma bile kendisine nasip olmamıştır.[3] İşte böyle bir insanın "Lâ ilâhe illallah" demesi onu kurtarır. Diğerlerine gelince, Allah dilerse affeder, dilerse azap eder. Evet, "Lâ ilâhe illallah"ı küçük görmemek gerekir.

1 Bediüzzaman, *Kastamonu Lâhikası* s.83.

2 Buhârî, *tevhîd* 33; Müslim, *îmân* 153.

3 Müslim, *imâret* 144.

HZ. ÂDEM NEREDE YARATILDI?

Soru: Hz. Âdem, yeryüzünde mi yoksa başka bir yerde mi yaratıldı?

Bu mesele tefsir imamları arasında farklı anlaşılmıştır. Bir grup müfessirîn, Hz. Âdem'in yeryüzünde, farklı bir buudda, diğer bir grup ise öteki âlemdeki Cennet'te yaratıldığı şeklinde mütalaada bulunmuşlardır.

Hz. Âdem yeryüzünde yaratıldı, diyenler kendi görüşlerine delil olarak, *"Sizi yerden yarattık. Yine oraya iade edeceğiz ve oradan tekrar çıkaracağız."*[1] âyetini gösterirler. Diğerleri ise, *"Birbirinize düşman olarak aşağıya inin!"*[2] âyet-i kerimesinden hareketle, masum insanların yaşadığı bir yer olması itibarıyla, Cennet'in dünyamızdan başka bir yerde olması nokta-i nazarından meseleyi ele almış ve Tâhâ sûresi'ndeki âyeti şöyle yorumlamışlardır: İnsanın mahiyeti arzdan (yeryüzünden) alınmıştır. Ama Hz. Âdem Cennet'te yaratılmıştır. İnsan ölüp toprağa dönecek ve daha sonra tekrar diriltilecektir.

Buhârî, Müslim ve Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde yer alan bazı âhadi hadislerde Hz. Âdem'in Cennet'te yaratıldığına dair bir hayli rivayet var.[3] Usûle taalluk etmediğinden, her iki görüşü savunan kimseler olmuş ve bunların hiçbiri ashab-ı bid'at ve dalâlet sayılmamıştır.

Ancak bana, Hz. Âdem'in dünyanın dışında başka bir Cennet'te yaratılmış olması görüşü daha kuvvetli gelmektedir. Menşeimizin orası olması, vicdanımızda oranın arzusunu duymamız ve ebedî bir yurt arzumuz da bunu teyit etmektedir. Ayrıca bu meseleyi teyit eden şöyle bir hadis de vardır: Hz. Musa ile Hz. Âdem, berzahî vücutlarıyla karşılaştığı ve selâmlaştıklarında, ülü'l-azm bir peygamber olan Hz. Musa kemal-i hikmetle Hz. Âdem'e, *"Allah seni mahlukat arasından seçti ve müstesna bir varlık olarak yarattı. Sen ise, insanları Cennet'ten çıkardın!"* der. Bunun üzerine Hz. Âdem ona şöyle cevap verir: *"Yâ Musa! Sen kelîmullahsın. Allah seninle konuşuyor. Allah, beni yaratmadan kırk bin sene evvel Cennet'ten çıkacağımı yazmış ve tespit etmişti. Allah'ın yazdığı bu yazıya ben nasıl karşı gelebilirdim!"*[4]

Bu hâdise ve konuşma Hz. Âdem'in, dünyanın dışında farklı bir Cennet'te yaratıldığını göstermektedir.

Ehl-i Sünnet'ten bazı kimselerin yanında, firak-ı dâlleden de bazı zevat, Hz. Âdem'in yeryüzünde yaratıldığını, burada yaşayıp gömüldüğünü ve yine

yeryüzünde haşr ve neşr olacağını söylemektedirler. Bu anlayışın altında Cennet'in de yeryüzüyle açık bir münasebetinin olduğu sezilmektedir ki, böyle bir yaklaşımın bazı sû-i tevillere sebebiyet verdiği/vereceği açıktır.

* * *

Soru: Hz. Âdem'den önce yeryüzünde başka canlı var mıydı?

Dünyada Hz. Âdem'den evvel canlılar olduğu gibi Cennet'te de Hz. Âdem'den evvel kuşlar, hevam ve haşerat gibi canlılar vardı. Çok zayıf rivayetlerde şeytanın yılanın ağzına girdiğinden bahsedilmektedir.[5] Ancak kat'î bir nas olmadığı için bu mevzuda ceffe'l-kalem söz söylemek recmen bi'l-gayb olur.

1 Tâhâ sûresi, 20/55.

2 Bakara sûresi, 2/36.

3 Müslim, *birr* 111; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/229.

4 Buhârî, *tefsîru sûre* (20) 3; Müslim, *kader* 13.

5 es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân* 1/183; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* 1/64.

HZ. ÂDEM'İN YARATILIŞI

Soru: İnsan spermden sonra devre devre gelişip dünyaya geliyor. Acaba Hz. Âdem önce makro olarak bütün cihazatıyla yaratıldıktan sonra ruh üflenerek mi yaratıldı? Yoksa Hz. Âdem de insanın yaratılış devrelerinden geçmiş midir?

Bu husus, tekâmül nazariyesinin anlatıldığı Darvinizm konferansında geçmişti.[1] Şimdi bir kere daha kısaca arz etmeye çalışayım. Kur'ân'ın, Hz. Âdem'in yaratılışı ile alâkalı olan âyetleri, kelimelerinin köklerine inilerek tahlil edilecek olursa, Hz. Âdem'in yaratıldığı yerde son şekliyle yaratılmış ve hayat nefhedilmiş olduğu anlaşılacaktır. Her şeyden önce Hz. Âdem'in yaratılması bir mucizedir. Nitekim Hz. Mesih'in mucize olarak yaratılışı da sadece Hz. Âdem misaliyle anlatılır Kur'ân'da. Zira Hz. Mesih'in hilkatine Hz. Âdem'in yaratılma mucizesinden başka bir misal bulmak da mümkün değildir. *"Allah nezdinde İsa'nın durumu, aynen Âdem'in durumu gibidir. Allah, Âdem'i topraktan yaratıp ona 'Ol!' dedi, o da derhal oluverdi."*[2]

Kur'ân'da mucizevî olarak yaratıldığı bildirilen üç kişi vardır: Hz. Âdem, Hz. Havva ve Hz. Mesih. Hz. Âdem'in ne annesi vardır ne de babası. Bu yönüyle o, anne babasız olarak yaratılan farklı bir hilkat harikasıdır. Hz. Havva ise, Hz. Âdem'in bir parçasından, yani ondan bir maya, bir temel unsur alınarak yaratılmıştır. Hz. Mesih ise, onun anası var, fakat babası yoktur. Bu üç fıtrat garibesinin üçü de Allah'ın mucizesi olarak var edilmişlerdir.

İhtimal, Hz. Âdem'in yaratıldığı balçık, yeryüzünün her tarafındaki çeşitli elementlerin pek çoğundan yani yerin temel unsurlarından alınmıştı. Bugünkü ifadesiyle yerin üzerindeki pek çok element bir araya getirilmek suretiyle bir protein çorbası yapılarak Hz. Âdem'in iskeleti bununla şekillendirilmişti. Bir hadis beyanına göre, yapısını oluşturan unsurların farklı yerlerden alınması dolayısıyla nesli de farklı karaktere sahip olacaktı…[3]

Hz. Âdem'e ruh nefhedilmesi amiplerde olduğu gibi bölünmeyle olmadığı açıktır. Allah onun iskeletini olduğu şekilde yapmış ve daha sonra da onu Kendi nefhasıyla canlandırmıştır. Bütün hücreleri baş başa, omuz omuza tutacak olan ruh, işte bu nefha-i ilâhîdir. *"Ben onu düzenleyip insan şekline koyduğum ve içine ruhumdan üflediğim zaman, derhal onun için secdeye kapanınız."*[4] âyetinde anlatılan nefha-i ilâhî de işte budur.

Hadisin anlattığına göre Âdem (aleyhisselâm), kendine geldiğinde aksırıvermiş ve Allah tarafından "Elhamdülillâh" demesi kendisine telkin edilmişti. Allah da ona "Yerhamükellah–Allah sana rahmet etsin." diye mukabelede bulunmuştu. Ondan sonra da, Cennet'te ve yeryüzünde Hz. Âdem'in torunları arasında aksırma ve selâmlaşma bununla başlamış olur.[5]

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, Hz. Âdem, tedricî bir şekilde yaratılmamıştı; o, bugünkü insanoğlunun şeklinde yaratılmış ve sonra da ona hayat verilmişti. Naslardan anlaşılan budur. Ama bütün bu nasları müteşabihata irca etmek suretiyle balçığa bir sembolle, boyunun uzunluğunu ve benzeri şeyleri başka sembollerle ifade etmek gibi bir durum olursa, o zaman; Kur'ân'da da yeryüzünde de tek hakikat kalmayacaktır. Evet, bu şekilde her söz tevile kalkışılırsa, en açık "Elhamdülillâh ben Müslüman'ım!" sözünün altında da başka amaçlar aranacak ve "Acaba ben Müslüman değilim!" mi demek istedi gibi tevillere gidilecektir...!

1 Bkz.: M.F. Gülen, *Yaratılış Gerçeği ve Evrim,* Nil Yayınları, 2010.

2 Âl-i İmrân sûresi, 3/59.

3 Bkz.: Tirmizî, *tefsîru sûre* (2) 1; Ebû Dâvûd, *sünnet* 16; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/400, 406.

4 Hicr sûresi, 15/29.

5 et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/76; et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr* 1/227-228.

HZ. ÂDEM'İ HAREKETE GEÇİREN NEFHA-İ İLÂHÎ

Soru: Cenâb-ı Allah, Hz. Âdem'i yarattıktan sonra onu hangi âyetle harekete geçirmiştir?

Doğrusunu Allah bilir fakat bu konuda akla gelen şudur: Hz. Âdem'in (aleyhisselâm) yaratılış keyfiyeti, –Kur'ân'daki âyetler ve sahih hadislerin ışığında– bir balçıktan alınıp hamur veya belli bir protein çorbası şekline getirildikten sonra tahcir edilerek, ardından kendisine hayat nefhedilmesi şeklinde olmuştur. Bu, bir mucizedir. Yani tabiî hâdiselere bağlı böyle bir durumu izah etmemiz mümkün değildir.. evet, Hz. Âdem'in yaratılışı fevkalâdedendir. Aslında diğer yaratmalar fevkalâde değil mi? Elbette ki onlar da fevkalâdedendir; ama esbabın perdedarlığı cihetiyle bunları Allah'ın vaz'ettiği kanunlar içinde belli çerçevede izah etmek mümkündür. Tohum toprağa gömülür. Hava, su ona merhaba deyince rüşeym başını dışarıya çıkarır. Çıkarmayabilir de ama âdet-i ilâhî olarak bu böyle cereyan etmektedir. Sonra da çiçeğe, sünbüle, başağa yürür.

Hz. Âdem'in yaratılmasına gelince, o bunlardan başkadır. İskeletine hayatın nefhedilmesini Cenâb-ı Hak, *"Tam tesviye edip kıvamına getirdikten (ruhuna göre bir madde verip iç-dış yapısı bütünlüğünü hâsıl ettikten, daha doğrusu potansiyel olarak ahsen-i takvîme mazhar kıldıktan) sonra Kendi ruhumdan ona nefhettim."*[1] anlamlarına gelen ifadelerle anlatmaktadır. Ruh, her şeyi kemale erdiren, terbiye edip olgunluğa ulaştıran ilâhî bir kanun-u emrîdir.[2] Hz. Âdem'e nefhedilen ruh, yine Rabbinden ona bir emir olarak gelmiştir. –Hâşâ– Cenâb-ı Hak için bir ağız, bu ağızda bir nefes mülâhaza etmek ve sonra Hz. Âdem'e nefeslenince Hz. Âdem hayata mazhar oldu şeklinde düşünmek tecsimdir, dolayısıyla da dalâlettir. Hayatın nasıl nefhedildiğinin mecazî mânâları da vardır. Bunlar müteşabihattır ve biz onların hakikatini idrak edemeyiz. Allah'ı idrak edemiyoruz ki, icraatını idrak edelim. Bildiğimiz tek bir şey vardır: Cenâb-ı Hak, harikulâdeden yarattığı Hz. Âdem'e, harikulâdeden, nezd-i ulûhiyetinde bulunan harikulâde bir ruhu, harikulâde bir keyfiyet ile intikal ettirmiştir.

Hâsılı, Hz. Âdem öyle anlaşılmaktadır ki, وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي *"Ona Kendi ruhumdan nefhettim."*[3] âyetinde anlatılan bir harikulâde teveccühle

mutasavver kaderî bir formattan makdûrî bir keyfiyete yönlendirilmiştir.

1 Hicr sûresi, 15/29.

2 Bkz.: İsrâ sûresi, 17/85.

3 Hicr sûresi, 15/29.

HZ. ÂDEM'DEN SONRAKİ FARKLI DİLLER

Soru: Hz. Âdem'den sonra pek çok dil nasıl meydana gelmiştir?

Hz. Âdem'den sonra dillerin nasıl meydana geldiğine dair elimizde net bir bilgi mevcut değildir. Tarih ve siyer kitaplarında, hususiyle de mevsuk dinler tarihinde Hz. Âdem ve Hz. Âdem'den sonraki nesillerin, Süryani dilini kullandıkları ifade edilmektedir. Bugün de Mardin civarında hâlâ bir kısım Süryaniler vardır. Ancak bunlar amelde Hristiyandırlar. Binaenaleyh Hz. Âdem zamanında diller henüz teşa'ub (gruplara ayrılma) etmemiştir.

Bu mevzuda dilin tekâmülüyle alâkalı dil uzmanları bize bazı bilgiler vermektedirler. Onların dediklerini reddetmek için de ciddî bir sebep görünmüyor. Aslında din de bunları reddetmemektedir. Aynı zamanda bunları kabul etmek de dine ters değildir. Hz. Âdem'in evlâtları ve torunları –ihtimal– muhitlerinden ayrılıp ayrı ayrı mıntıkalara gidip oralara yerleşmişlerdir. Ayrı ayrı mıntıkalarda eşya ve hâdiselerin tesiriyle o ibtidaî dilleri o ortama göre geliştirmişlerdir. Böylece o dil, zamanla değişmiş, tekâmül etmiş, ayrı bir hâl almıştır. Nitekim mevsuk tarihin rivayet ettiğine göre Türk milletinden sayılan Finliler aslen Türk olmalarına rağmen bugün Finlandiya'da konuştukları dilin Türkçe ile hiçbir alâkası yoktur. Bugün soydaşlarımız Orta Asyalıların konuştukları dildeki pek çok kelimeyi anlamakta zorluk çekmekteyiz. Hatta bazı kelimelerin sonlarına eklenen heceler o dili tamamen başkalaştırmıştır. Bin senelik metinler karıştırıldığında bugünkü dille onlar arasında çok büyük bir fark bulunduğu görülecektir.

Dahası halk edebiyatı ve saray edebiyatı ile bugünkü konuştuğunuz dil arasında bile ciddî farklılıklar vardır. İhtimal, bu tür istihaleler geçire geçire diller, sürekli farklılaşagelmiştir. Bugün bizim dilimiz de bir hayli değişmiştir. Bazen diller öyle bir istihale geçirmektedir ki âdeta ayrı bir dil hâline gelmektedir. Meselâ, bundan elli sene önce konuşulan Türkçe ile bugünkü Türkçe arasında çok büyük farklar vardır.

Dil, elli sene gibi kısa bir zaman içinde böyle istihalelerle kendi kökünden uzaklaştığına göre Hz. Âdem'den bu zamana kadar dillerin teşa'ub etmesi, farklılaşması gayet normaldir ki, bir kısım dil uzmanları da aynı şeyleri söylemektedir.

İNSANLARIN FARKLI RENKLERDE OLMALARI

Soru: İnsanların kumral, siyah, sarışın ve beyaz olmalarının sebepleri nelerdir?

Kur'ân-ı Kerim, hilkatin Zât-ı Ulûhiyet'e delil olduğunu ifade ettiği gibi renklerin, simaların, ellerin, ayakların, lisanların, lehçelerin, mahreçlerin hatta fonetiğin de Allah'ın yaratmasıyla olduğunu belirtmektedir.[1] Ancak Allah (celle celâluhu) yarattığı her şeyi sebepler dairesinde yaratmaktadır. Bu mevzuda tabiatçıların, materyalistlerin ve insan anatomisi, fizyolojisi üzerinde araştırma yapanların, tamamen materyalist beyanları olduğu gibi, inanan insanların da bütün bunların Allah'ın kudreti ile meydana gelmiş olduğuna dair beyanları vardır.

Ekvatora yakın yerlerde, ekserisi çöl veya orman olan ve pek çok sekenesini zenci ve benzer kabilelerin teşkil ettiği insanlar, renk itibarıyla siyah, saçları itibarıyla da kıvırcık olmaktadırlar. Bu, Allah'ın o iklime göre tedricî bir tekâmül silsilesi içinde o hâle getirdiği bir durum olabileceği gibi, doğrudan doğruya Allah'ın, Hz. Nuh'un evlâtlarından kimisini siyah, kimisini sarı, kimisini esmer yaratmış olmasından da olabilir. Bunların birincisinde, Allah'ın, kâinatta icraat ve şuunat-ı rubûbiyetini devam ettirdiği bir tedricîlik, diğerinde ise doğrudan doğruya Hz. Nuh'un neslinden kumral, siyah veya sarışın insanlar yarattığı şeklinde düşünülebilir.

Ben, böyle iki şekilde de meseleyi kabul etmede dinî açıdan bir mahzur görmüyorum. Zira kısa tecrübelerle görülmektedir ki memâlik-i hârrede (sıcak memleketlerde) yaşayan insanlar buralarda uzun zaman kaldıklarında –ihtimal– cildin altındaki mürekkep tulumbacıkları cildi korumak için yukarıya doğru çıkmakta ve cildi siyahlaştırmaktadır. Bir hikmete binaen o iklimlerde bulunurken böyle bir cilde herhâlde lüzum ve maslahat vardır ki, her şeyi hikmetle yapan Hakîm-i Mutlak Hz. Allah, uzun zaman sıcak memleketlerde bulunanların cildinde böyle bir değişme meydana getirmektedir. (Bu ifadelerle, mutasyonlara kâil olduğumuz zehabına varılmasın.)

1 Bkz.: Rûm sûresi, 30/22; Fâtır sûresi, 35/28.

IRKLARIN MEYDANA GELİŞİ

Soru: Hz. Âdem ile Hz. Havva'dan ırkların meydana gelmesi nasıl olmuştur?

Allah (celle celâluhu), renk ve şekilleri varlığına bir delil olarak Kur'ân-ı Kerim'de ifade buyurmaktadır. Hz. Âdem'in (aleyhisselâm) yeryüzünde ne zaman zuhur ettiğini bilemiyoruz. Talmut yazarları Hz. Âdem'in altı veya yedi bin sene evvel dünyaya geldiğini söylemektedirler. Ancak bu mesele İsrailiyat kaynaklıdır. Bunun bir aslı ve esası olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Zira şimdilerde arkeolojik araştırmalarla müstehâseler (fosiller) üzerinde çalışan kimseler, bir veya bir buçuk milyon sene evvel yeryüzünde insana benzer varlıkların yaşadığına dair nazariyeler ileri sürmekteler. Binaenaleyh Hz. Âdem'in yeryüzünde ne zaman zuhur ettiğine dair bir şey söylemek imkânsız görünmektedir.

İster milyonlarca sene sözcüğüyle ifade edilen, ister birkaç yüz bin sene ile Hz. Âdem'den bu yana geçen bu uzun zaman içinde insanların yeryüzüne dağılmaları mümkündür. Evet, insanlar, çeşitli devirlerde değişik vesileleri değerlendirip yeryüzünün farklı yerlerine dağılmış olabilirler. Bu cümleden olarak Amerika'ya ilk gidildiğinde orada Kızılderili yerlilerinin bulunduğu görülmüştür. Ayrıca biz daha evvelki dünya karalarının keyfiyetini de bilemiyoruz. İhtimal değişik devirlerde yer kabuğundaki bazı değişimlerle bazı yerler çukurlaşarak denizlere zemin oluşturmuş bazı yerler de zirveleşerek dağları meydana getirmiş. Meselâ jeologlar, bundan on bin sene evvel Akdeniz'in tamamen bir kara parçası ve bugün kara olan yerlerin de o devirlerde deniz olduğunu söylemektedirler. Eğer dedikleri doğruysa, demek ki Akdeniz'in yerinde, o gün için bir kısım medeniyet ve devletler vardı.

Bu böyle olduğu gibi Amerika ve Avustralya için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Yani oralar da belki çok önceye dayanan bir tarihte, dünyanın diğer karalarıyla bitişik durumdaydılar ve aradaki deniz ve okyanuslar birer kara parçasıydı. İzn-i ilâhî ve murad-ı sübhanî ile değişe değişe bugünkü duruma geldi. Muhammed Hamidullah, Kristof Colomb'dan evvel bir kısım Arap seyyahlarının sallarla dar geçitlerden Amerika kıtasına gittiklerine dair, vesikalarıyla bir eser neşretmişti. O husus da ayrı bir açıdan önem arz etmektedir. Bu da Colomb'dan evvel Müslümanların Amerika'yı keşfettiğini gösterir. Geriye dönecek olursak, ister yeryüzü kabuğunun değişmesi, ister

başka şekilde her zaman farklı kıta ve farklı insan tiplerinin olması gayet normaldir

İnsanların bulundukları muhitte bir kısım mutasyonlar geçirerek çok az dahi olsa bazı fizyolojik değişikliklere maruz kalmalarına gelince, biz bunu bugün de görüyoruz. Ne var ki bununla insanın insanlığı hiçbir zaman değişmemiş, o hep insan olarak kalmıştır. İnsanlık değişmemekle beraber, Allah'ın (celle celâluhu) kanunuyla insan için çeşitli mıntıkalarda, o mıntıkaya uyum adına bir kısım mutasyonların olduğu da açıktır. Bu da tamamen sûrî bir husustur. Meselâ, cildin deri altındaki mürekkep tulumbacıklarının dışarıya doğru çıkmasıyla vücudun rengini değiştirmesi ciddî bir değişme değildir. Bir insan nesli uzun bir süre bir kıtada yaşasa herhâlde böyle bir değişikliğe maruz kalır.

Evet, bunlar, küçük çapta Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı mutasyonlardır ve kat'iyen ciddî bir değişiklik değildir. Binaenaleyh cildin siyah veya saçın kıvırcık olması, bulunulan muhite uyumun ifadesidir ve bu, Allah'ın bir kanunudur. Allah şartlar içinde insanlara o şartlara uygun yaşama donanımı ihsan etmiştir.

ALLAH KULLARI ARASINDA AYRIM YAPMAZ

Soru: Allah, "İstediğimi hidayete erdiririm."*[1] *buyuruyor. Bu durumda Cenâb-ı Hak, kulları arasında ayrım yapmış olmuyor mu?

Her şeyden önce şunu ifade etmeliyim ki, Allah, eğer kulları arasında bir ayrım yapsa buna kimsenin "Niçin ayrım yaptın?" demeye hakkı yoktur. Allah mülkün yegâne sahibidir ve mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunur. Ayrıca bu konuda sorulacak soruyu da edibane ve nezihane sormak gerekir. Cenâb-ı Hak, her şeyi kabza-i tasarrufunda tutan bir Malikü'l-Mülk'tür. O'na karşı insanın böyle bir şey demeye hakkı yoktur. Aslında, böyle bir soru şöyle de sorulabilirdi: Cenâb-ı Hak bir insanı hidayete erdirdikten veya dalâlete attıktan sonra kendi âdet-i sübhanîsi açısından hangi prensibe göre muaheze edecektir? Zira Allah hâkim-i mutlaktır. Kendisi insanı nehyettiği şeyin içine itiyorsa acaba dalâlete itmesi hangi hikmete binaendir ve hangi isminin muktezasıdır?

Evet, Allah (celle celâluhu) dilediğini hidayete sevk eder, dilediğini de dalâlete düşürür. Bu hakikat, Kur'ân-ı Kerim'in mükerrer yerlerinde zikredilir. Bu hususta meşîet-i ilâhî esastır. Hidayet ve dalâlet Allah'ın yaratmasıyladır. Ancak sebebiyet, kulun mübaşeretiyledir. Bu mevzuda kulun mübaşereti o kadar önemsizdir ki, âdeta hiç hesaba katılmamakta ve doğrudan doğruya hidayetin yaratılması Zât-ı Ulûhiyet'e isnat edilmektedir.

İsterseniz konuyu biraz daha açalım: Meselâ, insan yemek yeme ve su içme ameliyesini yapar. Yemek ve içmekle onun hüceyrat-ı bedeninde (bedenindeki hücrecikler) içine giren çeşitli protein ve vitaminler gidip yerlerini alırlar ve bunlar bedende kendilerine ait fonksiyonları ifa ederler. Bütün bu hususlar öyle hassas hesaplara göre cereyan eder ki, insanın sadece lokmayı ağzına koyması bu işleri halletmeye yetmez. İnsana, lokmayı ağzına koyması için gerekli olan eldeki kuvvet, kafadaki plân ve daha değişik şeyler Allah tarafından verilmiştir. İnsan lokmayı ağzına koyar; Allah tükürük bezlerini harekete geçirir, onun ağzını ıslatır. Ağızda daha yemek ıslanırken beyne haber gider ve hemen oradan mideye "Şöyle bir yemek geliyor. Ona göre gerekli olan asidi ifraz et!" diye mesaj gönderilir. Bunun üzerine midedeki bütün fakülteler faaliyete geçer ve mide kendine ait fonksiyonu eda etmeye başlar. Daha sonra bağırsaklara bir mesaj gönderilir ve orada bir kısım lüzûcetli şeyler çeşitli sert asitlerle halledilir.

İnsanın bütün bunlarda hiçbir dahli yoktur. Selülozlu şeyler bağırsaklarda

ayrı bir vazife görür. Elma kabuğu gibi şeyler insan vücudunda bunları eritecek enzimler olmadığı için erimez, dışarı atılır. Bütün bunların hepsi fevkalâde bir nizam içinde cereyan eder. Aksi takdirde insanın bağırsaklarında bir kısım problemlerin meydana gelmesi kaçınılmaz olur.

Zannediyorum daha fazla teşrihe de gerek yok. İnsan, ağzına lokmayı koyduktan sonra bu lokma ağza girdiği andan itibaren vücutta faydalı hâle gelinceye kadar bin ameliye görür ve bütün bu ameliyeler içinde –denebilir ki– insanın hiçbir dahli yoktur.

Şimdi nankör biri kalkıp da, "Bütün bu faaliyetlerin hepsini ben kendi irademle yaptım!" dese, Allah'ın icraatında kendini O'na şerik saymış olmaz mı? Oysaki bunun yerine o şöyle demelidir: Ben ağzıma lokmayı koydum, birden bire esrarengiz bir mekanizma gaybî bir el tarafından çalıştırıldı. Binaenaleyh bu lokmanın halledilmesi mevzuunda, her hâlde benim hiçbir dahlim olmadı. Görüldüğü gibi bu mevzuda insanın irade ve meşîeti o kadar cüz'îdir ki, bu işleri ona isnat etmeye imkân yoktur.

Hidayet meselesine gelince, o öyle mühim bir meseledir ki, onda insanın en küçük bir dahli yoktur. Meselâ siz çok defa, bir kalb inşirahı ve inbisatı içinde içinizi döküyorsunuz. Nâfizü'l-kelim ve olabildiğine müessir bir üslûpla anlatacağınız şeyleri anlatıyorsunuz. Ancak bir türlü muhataplarınıza müessir olamıyorsunuz. Ne kadar arzu ediyorsunuz ki, namaza durduğunuz zaman kendinizden geçesiniz. Vecd ve istiğraklar içinde kendinizi unutasınız. Dünya ve mâfihâyı elinizin tersiyle itip O'na yönelesiniz; ama buna muvaffak olamıyorsunuz. Allah, bazen istediklerinizi lütfetse de her zaman olmaz; olması O'nun meşîetine bağlıdır.

İman zevki, aşkı ve onun hazzı, Cennet iştiyakı ve Cenâb-ı Hakk'a yönelmeye teşne olma keyfiyeti öyle ilâhî bir ihsandır ki, Allah bunu sadece dilediklerinin ruhuna ifâza eder de etmedikleri mahrum kalır. Onun için Sadüddin Teftâzânî bu mevzuu tarif ederken, *"İman, insanın cüz'î iradesini kullanması suretiyle, Allah'ın insanın içinde yaktığı bir şem'adır."* der. Şem'ayı yakan Allah'tır ve insanın bunda dahli gayet cüz'îdir. Evet, insan cüz'î iradesini kullanır; düğmeye dokunur, Allah da onun hayatını tenvir eder.

İnsan, ağızdaki lokma örneğinde olduğu gibi bu meseleyi de öyle kabul etme mecburiyetindedir. وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ *"Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz."*[2] Evet, işin çoğu O'na aittir. İnsana ait olan o kadar küçüktür

ki, bunu görmezlikten gelerek bütüne sahip çıkmak Allah'a karşı büyük bir su-i edep ve cüretkârlık olur.

1 Bkz.: Bakara sûresi, 2/272; İbrahim sûresi, 14/4; Hac sûresi, 22/16; Kasas sûresi, 28/56.

2 İnsan sûresi, 76/30; Tekvîr sûresi, 81/29.

DUA VE NİYAZLARDAKİ ORTAK ESPRİ

Soru: Me'sûrata baktığımızda bazı duaların zamanla mukayyet olduğunu görüyoruz. Dualardaki ortak espri nedir?

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) me'sûratında pek çok istiâze ve dualar vardır. Bu duaların bazılarının hangi durumlarda okunacağı belirlenmiş olsa da bazılarının ne için okunacağı bildirilmemiştir.

Meselâ, Efendimiz, bazı şeylerin şerrinden, hususiyle de bilmediğimiz bir yerde yatıp kalkarken hevam ve haşeratın zararlarından emin olmak için أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ وَذَرَأَ وَبَرَأَ *"Allah'ın yarattığı, zürriyet hâlinde her tarafa saçtığı ve kusursuz meydana getirdiği şeylerin şerrinden yine O'nun tastamam kelimelerine ve vech-i kerimine sığınırım."* duasının okunmasını tavsiye etmiştir.[1] Bununla beraber Efendimiz, yaptığı her duada, duayı hangi gaye için okumak gerektiğini bildirmemiştir. Bundan dolayı bütün dualardaki ortak hakikati kavramak çok mühimdir.

Evet, küllî bir nazarla bakıldığında dua ve münâcâtlarda esas olanın *Hakk'a teveccüh* olduğu anlaşılmaktadır. Yani Cenâb-ı Hakk'a yapılan tazarru ve niyazların ortak noktası, O'na teveccüh etmek, O'na açılan kapının tokmağına dokunmak veya düğmesine basmak demektir.

Allah Teâlâ'ya yapılan dua ve niyazların bütünü için geçerli olan diğer bir hususiyet de, bu duaların bizim *kuvve-i mâneviyemizi takviye* etmeleridir. Yani Hâkim-i Mutlak olan Allah, bizimle beraber olduktan, mü'min de bunun bilincinde olarak hareket ettikten sonra hiçbir kimsenin veya hâdisenin dua dua yalvaran bir mü'mine zararının dokunması mümkün değildir. Duaların mü'mine kazandırdığı sırlardan biri de Allah'a karşı yaptığı niyazların onun için çok yüksek bir moral kaynağı olduğudur.

Meselenin diğer bir yanı da şudur: Allah'a sığınılacak hususlardan istiâze edilmesi ve bunun hedeflenmesi, bu hususların haricî şartlarına riayet edilmesini de iktiza eder. Aynı zamanda, Allah'a sığınılan hususlardan mü'mine verilmesi beklenen neticelere ulaşmanın hedef alınması da bu hususların hariçteki şartlarının yerine getirilmesini gerektirir. Bu konuyu bir misalle az daha açmak istiyorum:

Efendimiz'in yaptığı dualardan biri şöyledir:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ

وَأعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَالْبُخْلِ وَأعُوذُ بِكَ مِنْ غَلَبَةِ الدَّيْنِ وَقَهْرِ الرِّجَالِ.

"Allahım! Üzüntüden, tasadan, âcizlikten, tembellikten, korkaklıktan, cimrilikten, borca yenik düşmekten, başkalarının ayağı altında iki büklüm kalıp ezilmekten, bazı insanların galebe ve tasallutundan Sana sığınırım."[2]

Efendimiz'in yaptığı bu duada istiâze ettiği hususlardan biri "hazen"dir. Hazen, tasa, keder ve işin sarpa sarması gibi mânâlara gelir. İnsanın içindeki tasa ve keder, bazen hem işlerin sarpa sarmasına hem de iradeyi felç eden bir çaresizlikle bunalımlara sebebiyet verir. Buna karşılık yapılacak şey, Allah'a sığınma olmalıdır. Zira gerçek melce' ve mencâ (sığınılacak yer) Allah Teâlâ'dır; evet, sadece O'na sığınılır ve her şey O'ndan beklenir. Böyle bir mülâhaza, aynı zamanda kulun Rabbisine karşı edebi ve saygısının gereğidir. Eskiden tekyelerde kapının arkasında "Edep Yâ Hû!" yazılırdı. Nasıl ki sahabenin Peygamber Efendimiz'le gizli bir şey konuşmak istediğinde –âyetin ifadesiyle– sadaka vermesi gerekirdi.[3] Şüphesiz bu, onların mazhar olduğu nimetten ve hiç de ucuz olmayan bir mülâkata şükran nişanesiydi.

İşte mü'min, Allah'a yalvarmak ve tazarru, niyazda bulunmakla aslında O'nunla gizlice konuşmuş olmaktadır. Bu da bir mânâda kendi güç ve kuvvetinden teberri etme mânâsına gelir ki, mü'minin yaptığı böyle bir dua ile âdeta *"Kendi güç ve kudretimden teberri ettim ve Senin güç ve kuvvetine sığındım Allahım!"* demektedir. *"Allahım! Bütün eşrârın şerrinden, füccârın keydinden Sana sığınıyorum!"* demenin yanı başında, *"Nefsimin şerrinden de Sana sığınıyorum."* demiş olmaktadır. Böyle bir duada bulunma bu mânâları ihtiva ettiği gibi bir de *"Allahım! Eğer Sen muhafaza buyurmazsan hiç kimse beni koruyamaz."* mânâsını da muhtevidir. Bu da, doğrudan doğruya O'ndan O'nu istemek demektir.

Mevzu ile alâkalı mülâhazalarla ele aldığımız duaya devam edecek olursak, "tasa ve kederden" sıyrılma meselesinin de bir mü'min için çok önemli olduğunu söyleyebiliriz. Yani bu dua, insanın tasa ve kederlerinin ruhunu sarmasına sebep olan ihmal, söz ve davranışlardan uzak durmayı da nazara vermektedir. Bu açıdan böyle bir duayı yapan mü'minin aynı zamanda tasa ve kederlerden sıyrılma gayreti ve cehdi içinde olmasının gerekliliği söylenebilir.

Binaenaleyh hem düşünce ve duygularımızı hem de davranışlarımızı alâkadar eden dua gibi bir meselede esbap her şey demek değildir. Bir diğer yönüyle de madem dua ile istediğimiz hususu hedef olarak ele alıyoruz ve bu

husus bizim için bir gaye-i hayal oluyor; hatta onunla matlabımıza ulaşmak istiyoruz. Öyle ise bu isteklerimizin aksini netice verecek esbaba karşı tavır almamız gerekmektedir. Aynı zamanda arzu ettiğimiz hususlara ulaşmak için de gerekli sebeplere riayet etmemiz lâzımdır. Hususiyle de esbap dairesinde bulunduğumuz sürece –ki bu durum insanın ömrü bitene kadar devam eder– sebeplere riayet bizim için bir sorumluluktur.

Ayrıca Allah'a olan yalvarma ve yönelişlerdeki ortak esprilerden biri de onların *birer reçete olmaları*dır. Peygamberimiz'e gelen bir sahabi fakirlikten dert yanıp bir türlü bunu aşamadığını ifade edince Allah Resûlü ona sabah namazından sonra üç defa bu duayı okumasını tavsiye eder: *"Allahım! Üzüntüden, tasadan, âcizlikten, tembellikten, korkaklıktan, cimrilikten, borca yenik düşmekten, başkalarının ayağı altında iki büklüm kalıp ezilmekten, insanların galebe ve tasallutundan Sana sığınırım."*[4]

Burada Efendimiz, mü'mine bir yandan fakirlikten kurtulmanın reçetesini verdiği gibi diğer yandan da onu bu sonuçlara götürücü hususlardan kaçınması konusunda da uyarmaktadır.

Evet, her şey fertte başlar. Daha sonra himmeti toplum olan fertler, toplumun sesi ve soluğu hâline gelir ve her yerde bunları soluklarlar. Bundan böyle de Yunus'un yaklaşımıyla her yerde onların pazarlığı yapılır. Onların alışverişinde alıp sattıkları şey de tevhiddir.

Burada bir hususu daha arz etmek istiyorum. Kaba sebepçi bazı insanlar gibi meseleye "Asıl olan, duayı okumak değil. Önemli olan, duanın gereklerini fiilen yerine getirmektir." şeklinde yaklaşmak oldukça yanlıştır. Zira bir mü'min her şeyi Allah'tan ister ve mü'minin kaybettiği şey ayakkabısının bağı da olsa onu Allah'tan istemelidir.[5] Fakat öyle bir istekle O'na sığınmak başkadır, O'nu her şeyin mercîi, melcei ve mencâı bilmek daha başkadır.

1 Ebû Dâvûd, *edeb* 87-98; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/40.

2 Buhârî, *daavât* 36; Tirmizî, *daavât* 70; Ebû Dâvûd, *vitr* 32.

3 Bkz.: Mücadele sûresi, 58/12.

4 Bkz.: Buhârî, *daavât* 36; Tirmizî, *daavât* 70; Ebû Dâvûd, *vitr* 32.

5 Bkz.: Tirmizî, *daavât* 117; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 6/130.

HERKES KENDİ ŞARTLARINDA HESABA ÇEKİLECEK

Soru: Meselâ Rusya'da doğan, büyüyen kimseler ile İslâm memleketlerinde doğup büyüyen kimseler mahşerde aynı şartlar altında mı imtihana tâbi tutulacak?

Bu soruya bir tek cümleyle cevap verilecek olursa şöyle diyebiliriz: İnsan, Cenâb-ı Hak tarafından sahip bulunduğu imkânlar ve bu imkânları değerlendirmesi nispetinde mükâfat görür veya muahezeye maruz kalır. Allah, kime ne kadar nimet bahşetmişse, bahşettiği şeylerin şükrünü eda edip etmemesine göre insanları hesaba çeker.

Küre-i arzın bazı yerlerinde öyle insanlar vardır ki, ne nebinin adını duymuş ne de ulûhiyete ait bir ses ve soluğa şahit olmuştur. Keza öyle yerler de vardır ki, –bugün Avrupa'da olduğu gibi– Hz. Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) adını duymuşlardır ama bunu seviyesiz ve cahil insanlardan duymuşlardır.

Günümüzde İslâm memleketleri Avrupa ülkelerine endeksli bir hayat yaşamaktadır. Öyle ki onların bir ambargosuyla pek çok Müslüman ülke çok zor durumda kalabilmektedir. Avrupa, âlem-i İslâm'ın bu durumu karşısında Hz. Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) adını duysa ve bilse dahi bu tür insanların mensup olduğu dini kabul etmede tereddüt yaşar. Çünkü böyle zelil kimselerden gelecek bir mesaj onlar üzerinde ciddî bir alâka uyarmaz.

Bu da şu demektir: Bu konuda Avrupalı bizden daha az imkâna sahiptir. Dolayısıyla da Efendimiz'i tanımamakta ve kendilerince bir kısım disiplinleri takip etmektedirler. Bu itibarla da onlar, sizin çizginizde kabiliyetlerini çok da inkişaf ettirme imkânına sahip değillerdir. Bu arada, öyle kimseler de vardır ki bunlar komünizm, ateizm ve inkârcılık baskıları altında yetişmekte ve serbest düşünme fırsatını bulamamaktadırlar. Şimdi, böylelerinin Allah'ı bilmeleri veya bizim istediğimiz mânâda Cenâb-ı Hakk'ı tanımaları mümkün değildir. Onlar da sahip bulundukları imkânlara göre ya muaheze veya mükâfat göreceklerdir.

Ehl-i Sünnet, Allah'ı bilme ve bulma imkânına sahip olmayan bir yerde yaşayan insan için, eğer putlara tapmıyorsa kurtulur demektedir. Ancak böyle bir hüküm, puta tapan insanlar için geçerli değildir. Çünkü onun vicdanında bir mâbud akidesi belirmiştir. O kimse kafasını kullansa, vicdanına müracaat etseydi kendi eliyle yaptığının mâbud olmayacağını anlayacaktır.

Yine Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat içinde başka bir görüş de şöyledir: "Bir insan, evsafını tam bilemese de yaratıcı bir varlığa inanması şarttır." İşte bir insanın içinde, bu mânâda bir yaratıcı mefhumunun belirmesi, onun kurtulmasına vesile olabilir. Bu açıdan bizim İslâm'ı götüremediğimiz bir dünya, kendi elleriyle yaptıkları putlara tapmıyorlarsa –Allahu a'lem– kurtulabilir. Çünkü o dünyaya İslâmî inanç ve düşünce anlatılmamış ve duyurulmamıştır. Keza bir kısım şerikler arkasından koşmayan, şahıslara ulûhiyet isnat etmeyen ve küfür ve küfran içinde bulunmayan Hz. İsa'nın yolundakiler de ehl-i necat olabilir. Keza materyalizme saplanmamış, Hz. Mesih'i görememiş, duyamamış, Hz. Muhammed'den (aleyhissâlâtü vesselâm) haberdar olamamış başka biri de Allah'a inanıyorsa, mâbedinde Cenâb-ı Hakk'a imanın vecdi ve neşvesi içinde yaşıyorsa –Allahu a'lem– bir görüşe göre o da kurtulabilir. Ormanda yaşayan, Yaratıcı'ya ait bir şey hissetmeyen, dahası bu mevzuda hiçbir şey müşâhede etmeyen bir kimsenin içinde, kâinatı müşâhedesinde bir yaratıcı olabileceği kanaati varsa bu kimse de kurtulabilir…

İhtimal bütün bunlar derecelerine göre Cennet'e giderek Allah'ın nimetlerinden istifade ederler. Yalnız şöyle bir derece farkı vardır: Bir kişi Cenâb-ı Hakk'ın kendisine vermiş olduğu akıl, idrak, imkân ve bunları değerlendirmesi adına mazhar olduğu sebepler ölçüsünde kabiliyetlerini inkişaf ettirdiği nispette Cennet'te Allah'ın nimetlerinden istifade edecektir. Kendisine bahşedilen istidat ve kabiliyetleri inkişaf ettiremediği nispette de onun istifadesi az olacaktır.

Menkıbe kitaplarında Hz. Musa ile alâkalı şöyle bir kıssa anlatılır: Hz. Musa yolda bir çoban görür. Çoban ona şunları söyler:

Ey kerem sahibi Allahım! Neredesin ki Sana kul, kurban olayım. –Hâşâ!– Çarığını dikeyim, saçını tarayayım. Elbiselerini yıkayıp süt ikram edeyim Sana. Elini öpüp, ayağını ovayım. Bütün keçilerim Sana kurban olsun. Bütün nağmelerim Sana'dır Allahım!

Çobanın bu tür şeyler söylediğini duyan Hz. Musa:

– *Kiminle konuşuyorsun,* diye sorar. Çoban da:

– *Bizleri ve bu yeri-göğü yaratanla,* diye cevap verir. Bunun üzerine Hz. Musa:

– *Sen sersemlemişsin. Allah'ın her şeye kadir olduğunu biliyorsan bu hezeyanlar da ne? Amcana, dayına mı söylüyorsun bunları? Ayağa muhtaç*

olan çarık giyer, büyüyecek olan süt içer. Allah'ın sıfatlarında cisim sahibi olmak ve ihtiyaç var mı ki! El, ayak bizler için övgü vesilesidir, Allah'a nispet edildiği zaman kusur olur. Bunun üzerine çoban:

– *Yâ Musa, ağzımı bağladın, pişman oldum,* der. Bu sırada çoban öyle bir ah çeker ki, Hz. Musa'ya gayptan şöyle bir nida gelir:

– *Kulumuzu bizden ayırdın. Sen ulaştırmak için mi geldin, yoksa ayırmak için mi? Gücün yettiğince ayrılığa basma. Herkese farklı huy verdim. Ona medih olan söz sana zem olabilir…*[1]

Evet, işte bu çoban da böyle bir ulûhiyet anlayışı ile Cennet'e girecektir. Çünkü o, o kadar bilmektedir. Ancak Cennet'te de herkes istifazasının derecesine göre istifade edecektir.

Bunu şöyle bir örnekle izah edebiliriz: Muhteşem bir mimar âbidesi karşısında, mimarinin en ince teferruatına kadar her şeyi müdrik olan, her nokta ve hatta ayrı bir zevk ve neşveye dalan, güzel sanatların inceliklerinden haberdar bir insan düşünelim. Bir de böylesine muhteşem bir mimar âbidesini bir kısım taş yığınından ibaret gören bir çobanın olduğunu farz edelim. Mermerler üzerindeki nadide işçiliği ve desenleri gören çoban mermere parmağını sürer ve "Hakikaten bu mermeri ne güzel oymuşlar!" der. Ancak her şeyi müdrik mimar sanatkârın, sanatkârlık ruhunun, bediiyata vukufunun –yenilerin ifadesiyle– yaratıcılık gücünün ve kabiliyetinin sanata aksettiğini müşâhede eder ve engin bir hayranlık duyar.

Şimdi bir çoban Cennet'e götürülse, orada önüne çeşit çeşit nimetler konsa, fikir yoluyla anahtarı bükmemiş, o nimetlerin kapısını açmamış böyle bir insan, ağzına koyduğu kabakla karpuzu fark edemez. Çünkü o, kabiliyetlerini tam inkişaf ettirememiştir. Ancak her nimetin ayrı ayrı lezzetini idrak eden, ağzına aldığı baklavanın içindeki cevizi, fıstığı, tereyağını tefrik eden hassas bir ağız ve gönül bu nimetlerin hepsini çok iyi idrak eder.

İşte çeşitli yerlerde değişik imkânlara sahip bulunan ve ona göre mârifet ve iz'anını artıran kimseler inkişaf ettirdikleri kabiliyetlerine göre Cennet'te niam-ı ilâhiyeden böyle istifade edeceklerdir. Bununla birlikte bir çoban da kendi idrakinin üstünde bir zevkin olduğunu bilemeyecek, onun için de rahatsız olmayacaktır. Herkes kendi inkişafına göre Cennet'te bir yerde olacak ve bulunacaktır.

1 Mevlâna, *Mesnevî* 2/396-399.

ÜÇ KARDEŞ MESELESİ

Soru: Üç kardeş meselesini izah eder misiniz?

Üç kardeş meselesi, mezhep imamları tarafından münakaşa konusu hâline getirilen tasavvurî bir mevzudur. Bu mesele, bilinen şekli ile, Eş'arî mezhebinin kurucusu Ebu'l-Hasan el-Eş'arî ile hocası Ebû Ali el-Cübbâî arasında geçen münazarada söz konusu edilmiştir.

Allah'a hiçbir şeyin vacip olmayacağı görüşünü benimseyen İmam Eş'arî ki –bu Sünnî düşüncede de böyledir– bunu ispat etmek için Kelâm tarihinde "Üç kardeş meselesi (ihve-i selâse)" diye bir örnek tasarlamış ve hocası Ali el-Cübbâî'ye: biri mü'min, diğeri kâfir, üçüncüsü de henüz çocukken ölen üç kardeş hakkındaki kanaatini sormuştur. Cübbâî'nin, birincisinin Cennet'e, ikincisinin Cehennem'e, üçüncüsünün ise azaptan kurtulmakla birlikte Cennet'e giremeyeceği şeklinde cevap vermesi üzerine Eş'arî üçüncü kardeşin şöyle bir mazeret ileri sürebileceğini söyler: *"Yâ Rabbi! Beni yaşatsaydın ben de Sana iman ve itaat ederek yaşayıp Cennet'e girseydim. Benim için en uygun olan bu olmaz mıydı?"* Bunun üzerine Ebû Ali el-Cübbâî buna şöyle cevap verir: *"Cenâb-ı Hak, bu çocuk için en uygun olanı yaratmıştır. Zira yaşasaydı günahlara girecek ve netice itibarıyla Cehennem'e gidecekti. Onun böyle çocuk yaşta ölmesi bir rahmettir."*[1]

Burada meselenin nirengi noktası, büyüyüp de kâfir olan kardeşin durumudur. *Evvelâ* şunu ifade etmeliyim ki çocukken ölenin Cennet'e gideceğine dair kat'î bir nas yoktur. Ancak biz, rahmetin enginliği açısından Cennet'e gideceği ümidini taşıyabiliriz. Zira Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadislerinde, *"Onlar babalarına tâbidir."* buyurmaktadır. Sahabe, herhangi bir amel işlemeden mi diye sorunca da *"Ne amel edeceğini Allah bilir."*[2] buyurmuşlardır. Ayrıca bu yaklaşımın, hadislerin telifi açısından münakaşası yapılabilir. Binaenaleyh konuyu hemen kesip atmamak gerekir.

Sâniyen, Allah mülk sahibidir. Mülk sahibi mülkünde dilediği gibi tasarruf eder. Kimisini geç, kimisini erken öldürür ve dilediğini dilediği kadar yaşatır. Âyet-i kerimenin ifadesiyle, kimse Allah'a, yaptığından dolayı soru soramaz. Ama Allah herkesi sorgular.[3] Bu hakikati İbrahim Hakkı şu mısralarla dile getirmektedir:

"O'na bir kimse cebriyle bir iş işletemez asla,

Ne kim Kendi murad eder, vücuda ol gelir billâh.”

Sâlisen, kader mevzuunda bir önemli kıstas vardır: Cenâb-ı Hak meselâ, o çocuğun büyümesine ve kâfir olmasına imkân verirken büyümesini kâfir olmasına veya kâfir olmasını büyümesine bağlamamıştır. Küfür ayrı şey, büyümek ayrı bir şeydir. Şöyle ki her büyüyen, kâfir olmaz. Zira nice büyüyenler vardır ki küfür ortamında olsalar dahi mü’min olabilmiş ve mü’min olarak ölmüşlerdir.

Üçüncü çocuk “Yâ Rabbi, beni yaşatsaydın da Sana iman ve itaat ederek yaşasaydım ve Cennet’e girseydim!” derken acaba bir hakkı mı istemektedir, yoksa Cenâb-ı Hakk’ın atâsından bir şey mi talep etmektedir? Görünüşe bakılırsa bu çocuk, sadece Cenâb-ı Hakk’ın lütfundan istifade etmeyi düşünmektedir. Cenâb-ı Hak bir kimseyi çocuk yaşta öldürürse, bu bir atiyye-i ilâhiyedir.

Bunu şöyle bir misalle açabiliriz: İki arkadaş bir uçurumun kenarından geçerken birisi diğerine, “Buradan gitmeyelim, yuvarlanıp uçurumdan aşağıya düşebiliriz!” der. Arkadaşı, “Bir şey olmaz, gidelim!” diye ısrar eder. Giderlerken bu sözü söyleyen kişinin ayağı kayıp uçurumdan aşağıya yuvarlanır. “Gitmeyelim!” diyen kimse ise bir inâyetle kurtulmuş olur.

Şimdi uçurumdan aşağıya düşen kişi, arkadaşını kurtaran inâyet eline, “Sen onu kurtardın da beni niye kurtarmadın?” diyebilir mi? Diyemez, çünkü bu durumda O Zât ona şöyle diyecektir: Sen iradenle o uçurumdan aşağıya yuvarlandın. Ancak arkadaşına olan ihsanım, benim hediyem ve bahşişimdir. Ben herkese bahşiş verme mecburiyetinde değilim.

Dalâlet ve küfre düşen kimse de işte böyledir. O, kendi iradesiyle dalâlet ve küfrünü hazırlamıştır.[4] Evet, Allah’ın, çocukken birinin canını alması, ona olan hususî bir lütfudur. Cenâb-ı Hak, herkese ihsanda bulunacak diye de bir husus söz konusu değildir. Allah (celle celâluhu) ona, atâyâ-i sübhaniyesinden ihsanda bulunmuş, diğerine ise bulunmamıştır. Ve o şahsın kendi iradesiyle hakkında küfür takdir edilmiştir. Ancak Efendimiz’in buyurduğu gibi –Allahu a’lem– yaşasaydı kâfir olacaktı. Evet, o kendi iradesiyle kendi küfür ve küfranını hazırlamıştır. Artık bir talepte bulunmaya da hakkı yoktur. İyilikler Allah’tan, kötülükler ise kişinin nefsindendir.[5] Yani küfre giden, kendi isteğiyle gitmiştir. Allah kişinin küfrana gideceğini bilmektedir ve bildiğini yazmıştır.

Biraz açalım; yani bu kişi yaşayacak, iradesini kötüye kullanacak ve Cehennem'e gidecektir. Bu arada Allah onu yaşatırken, ona inanma fırsatı sayılan bir hayat bahşetmiştir. Zira çocukken ölen bir insan kabiliyetlerini inkişaf ettirme imkânını bulamamıştır. Bir diğerini Allah, gençlik, zindelik, güç ve çok imkânlara sahip olma şerefiyle şereflendirmiştir. Yani ona bağ ve bahçe vermiş, "Burayı ek, mahsulünü al, istifade et ve ahiretine zâd-ı ahiret gönder!" demiştir. O ise bu imkânları değerlendirmemiş ve değerlendirmesi için kendisine verilen iradesini suistimal ederek Cehennemini hazırlamıştır.

Binaenaleyh varlık, yaşama ve dünyada kalma, insan için çok hayırlıdır. O zaman o kimsenin böyle bir şeyi talep etmeye hakkı yoktur. İhtimal Cenâb-ı Hak böyle birine şöyle diyecektir: "Ben seni yaşattım ki doğruyu bulasın. Sen ise inhiraf ettin ve baş aşağıya gittin. O çocuk, kabiliyetlerini inkişaf ettiremedi ve çocukken öldü. Sen ise imkânlarını suistimal ettin. Hem o çocuğa Benim verdiğim şey Benim lütfumdur. Hiç kimsenin Benden bir şey alma gibi bir hakkı yoktur. Ben istediğime veririm, istediğime vermem. Evet, senin daha önceden Bana geçmiş bir hakkın bulunsaydı onu istemeye hakkın olurdu.

Her şeyin doğrusunu Allah bilir.

1 el-Îcî, *Kitâbü'l-Mevâkıf* 3/288.

2 Ebû Dâvûd, *sünnet* 17; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/84.

3 Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/23.

4 Ebû Dâvûd, *sünnet* 17; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/84.

5 Bkz.: Nisâ sûresi, 4/79.

MELÂMÎLİK

Soru: Melâmî tarikatı hakkında bilgi verir misiniz?

Melâmîlik mutasavvifîn yollarından bir yolun adıdır. Bazı sofiye, bunun da diğer tarikatlar gibi müstakil bir tarikat olduğunu söylerler. Melâmî olarak bilinen meşhur ve mümtaz sima Abdulaziz Mecdi Efendi “Melâmîlik diye bir tarikat yoktur.” der. Bu kanaatte olan daha başkaları da vardır.

Sofiler arasında melâmet, bâtında olanı dışa vurmama tavrının unvanı olagelmiştir. Yani onlar iç dünyaları itibarıyla derin, mâverâ-i tabiata açık, tavırları açısından ise laubali ve gayriciddî bir görüntü sergilemektedirler. Onlarda zikir, fikir ve kalbî hayat vardır ama taç, hırka, tekye, zaviye ve merasim yoktur. Diğer sofilerde ise bunların hepsi söz konusudur.

Üçüncü asırda Hamdun Kassar, şekil ve şemaile baş kaldırarak melâmet yolunu seçmiş; Osmanlı döneminde de Hacı Bayram Veli’nin çırağı Ömer Sikkin taç ve hırkayı yakarak şekilciliğe isyan edip melâmet yolunu seçmiştir.

Her grubuyla Melâmîler, tevhid-i ef’âl, tevhid-i sıfât ve tevhid-i zât konularında Muhyiddin-i Arabî’nin vahdet-i vücud anlayışını takip etmektedirler.

Melâmîlik’te tekye, zaviye ve ayin olmamasına mukabil ciddî bir sohbet sistemi mevcuttur. Bu sohbetlerde daha çok kendi inanç sistemlerini işler ve kalendarâne anlayışın yayılması, yaygınlaştırılması üzerinde dururlar. Onlar hakkında neler söylendiği, ayrı bir bahsin konusudur.

Ülkemizdeki müntesiplerince melâmet, insanın nefsini levm etmesi, kendini hor ve hakir görmesi mesleğidir. Bu mânâda melâmet her tarikatın ruhunda vardır. Evet, eğer melâmet, insanın nefsini kırması, kendini aşabilmesi mevzuunda başvurulan bir sistemse, eskiden nefsî enaniyeti kavî kimselere, tarikata gittiklerinde hazm-ı nefs edemedikleri için merkebe tersine bindirip şehirde elma armut sattırmaları türünden sayılabilir. Meselâ, paşazâdelerden biri, tarikat şeyhinin yanına geldiğinde, hazm-ı nefs edemeyeceği meselesi bahismevzuu olduğundan şeyh ona, “Git oğlum, kasaptan üç parça et al ve onları birbirine dokundurmadan bizim eve götür!” demiş. Bunun üzerine paşa, etin bir parçasını bir eline, diğerini öbür eline, üçüncü parçayı da mecburen ağzına alarak, o etleri bütün insanların göreceği şekilde eve kadar götürmüştür. Tabakat yazarları, Züfer b. Hüzeyl’in de böyle bir şey yaptığını söylemektedirler.

Şimdi, Melâmîliğin dünü ile bugününü ayırarak bir değerlendirme yapmak gerekirse, tefessüh etmemiş Melâmîler, kaçınılması mümkün olmayan cemaatle namaz dışındaki ibadetlerini ve Allah'a yakınlıkla ilgili hâllerini hep halktan gizleyegelmişlerdir. Dahası bunları açıktan riya saymışlardır. Gerçek derinliklerini sezdirmemek için halk içinde sıradan bir insan gibi giyinip kendilerini belli etmeden yaşamaya çalışmış, görünüş ve gösterişe değer vermemişlerdir. İnsanlara yalnız kötü taraflarını gösterip iyiliklerini gizlemede çok ileri gittiklerinden –Bu, irşad mesleğine uygun değildir– çevrelerince hep hakir görülmüşlerdir.

Ben, çocukluğumda bazı tarikatlarda bu tür melâmet mevzuunun yaşandığını görmüştüm. İhtimal kendim çok defa hazm-ı nefs etme adına ağzımla şeyhimin torununun meslerinin bağını çözmüş ve sigarasını yakmışımdır. O günkü anlayış öyleydi. Bugün buna uyar mıyım, uymaz mıyım bilemiyorum. Muhtemel, nefsim ve enaniyetim şimdi buna müsaade etmez. Bugün onu bir zillet sayar, belki de –Allah affetsin– pek tenezzül edemem.

Yukarıda da ifade edildiği gibi melâmet bir mânâda her tarikatın ruhunda mevcuttur. Ne var ki daha sonraları Melâmîlik farklı bir kulvarda özel yorumlarıyla baş başa kalmıştır. Eskiden bazıları, melâmet ruhuyla "Hakkımda hüsnüzan etmesinler, bana kötü adam desinler." deyip meyhanenin önünden geçermiş. Bazıları da kendisi hakkında "Kumar oynuyor!" desinler diye kumarhaneye gidermiş.

Burada hemen bir parantez açıp şunu bir kere daha ifade etmeliyim ki bugün irşad ve tebliğde böyle bir yola kat'iyen başvurulmamalıdır. Böyle birisi daha sonra irşadda müessir olamaz. Evet, bugün irşadda bulunanların melâmet yoluna başvurmaları caiz değildir. Belki o günün şartlarında böyle bir şey olabilirdi; bugün o türlü şeylere "Evet" demek mümkün değildir.

Daha sonra melâmet mevzuu, suistimal edilerek meyhanelere, kumarhanelere ve demhanelere açık durur hâle gelmiştir. Bu anlayışı ifade sadedinde: *"Orucumuz demhanede, iftarımız meyhanede, bayramımız puthanede, dem bu dem olur."* denmiştir. Bu, melâmetin tamamen şirazeden çıkması ve tefessüh etmesi demektir. Bu arada, o yola ve yönteme, kendi ruhuna uygun mensubiyetini devam ettirenler de vardır. Bir tarikatın âlî şekilde devamının şiarı, Resûl-i Ekrem'den bize intikal eden Sünnet-i seniyyeye riayetidir. Buna göre farzlar hassasiyetle yerine getirilecek, haramlardan kaçınılacak, vaciplerin edasına titizlik gösterilecek, sünnetler üzerinde tir tir titrenecek, müstehaplar

yapılacak ve evrâd u ezkâra da devam edilecektir. Hz. İmam Rabbânî'nin ifadesi çerçevesinde, Sünnet-i seniyyeyi ihya etmeden tarikat olmayacaktır.[1] İşte bu şartlar içinde Melâmîlik de başımızın tacıdır.

Son zamanlarda Melâmîlik, bir bakıma pek çok yerde, akidede vahdet-i vücudu temsil eden bir sistem hâline getirilmiştir. Onlara göre "Sen, ben diye bir şey yok, her şey Allah'tan ibarettir." Hatta meseleyi vahdet-i mevcuda götürmüş ve monistçe her şeyi "bir"e irca etmişler ve bu "bir"in verâsında da her şeyi maddeye irca etmişlerdir. Bu yönüyle de sapmış ve firak-ı dâlleye iltihak etmişlerdir. Amelde ibadet ü taati laubaliliğe bağlamışlar, "Mühim olan huzurdur. Huzurun ve sohbetin kazası olmaz, namazın kazası olur." demiş, oturdukları yerde –bağışlayın– laklak etmiş, ibadet ü taati geçirmiş, ama laklakı terk etmemişlerdir. Yani günümüzde bazı şubeleriyle Melâmîlik amelde de bir laubaliliğin ad ve unvanı olmuştur. Aynı zamanda Melâmîlik gidip gulat-ı Şiaya iltihak etmiş ve Hz. Ali'nin karşısında yer yer Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve pakdâmen seyyidemiz ve validemiz Hz. Âişe'ye itâle-i lisanda bulunmuşlardır. Hz. Ali karşısında bulunan Hz. Zübeyr ve Hz. Talha'ya çirkin sözler söylemeye kalkışmışlardır. Bu arada Melâmîliğin gerçek ruhuna sahip çıkanlarını tekrar tenzih etmek istiyorum. Onlar beni bağışlasınlar.

Melâmîlik her şey gibi güzel başlamış, fakat zamanla bazı inhiraflarla dinin ruhuna aykırı bir hâl almıştır.

1 İmâm Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/134 (255. Mektup).

KUR'ÂN'IN ZÂHİR VE BÂTINI

Soru: Hz. Peygamber'in, "Kim Kur'ân'ı kendi kafasına göre tefsir ederse kâfir olur, velev ki isabet etmiş olsun."[1] hadisini söylediği rivayet edilip asrın son müçtehitlerinden bir muhterem zatın bu yola başvurduğu iddia edilerek hafife alınmak istenmektedir. Buna mesnet olarak da bir kısım âyetlere dair tefsirleri gösterilmektedir. Ayrıca cifir ve ebced hesabıyla yapılan tespitlerin İslâm'da bulunmadığı belirtilmektedir. İslâm'da ebcedin yeri nedir?

Evvelâ, soruda ifade edilen bu sözün hadis olup olmadığının münakaşası yapılabilir; zira bu mevcut şekliyle hadise benzememektedir. Sonundaki ilâve ise hevese göre ifade edilmiş gibidir. Bilinen hadis kitapları meydandadır. Onlarda bu tarzda bir söz yoktur. Bu itibarla da bu söz, hadis kriterleri açısından ele alınacak hüviyette değildir. Ancak Sünen-i Ebî Davud'da, مَنْ قَالَ فِي كِتَابِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ بِرَأْيِهِ فَأَصَابَ فَقَدْ أَخْطَأَ *"Her kim, Allah'ın (azze ve celle) kitabı hakkında kendi reyiyle konuşursa, isabet etse de hata eder."*[2] şeklinde bir rivayet vardır.

Kur'ân'ı kendi reyine göre tefsir etme tehlikeli bir husustur ve aynı zamanda bu, tefsir usûlüne de aykırıdır. Âl-i İmrân sûresi'nin başında anlatıldığı üzere, Kur'ân'ın Ümmü'l-Kitap diye adlandırılan muhkemat âyetleri vardır. *"O Allah ki bir kısım muhkem âyetler inzal buyurmuştur. Bunlar 'Ümmü'l-Kitap – Kitabın esası'dır."*[3] Bunun mânâsı, Kur'ân-ı Kerim'de Ümmü'l-Kitab'ın dışındaki hafî, mücmel, müşkil, müteşâbih, kinâye, mecaz… gibi lafızların Ümmü'l-Kitab'a irca edilmek suretiyle tefsir edilmesidir. Ümmü'l-Kitap, tefsir yapabilmek için, tutunup öbür tarafa geçmemize yardım eden bir ip gibidir. Tefsir yaparken dil, gramer, gibi hususların yanında her şeyi bunlarla test eder ve tefsirde ya da tevilde bunlarla mütenakız düşmemeye çalışırız. Başka bir tabirle, müfessirin elinde Ümmü'l-Kitab bir temel disiplinler mecmuası, terminoloji gibidir. Tevil bunlara uyuyorsa doğrudur, uymuyorsa değildir.. ve uymayan tefsirler de reddedilir. Kitaptaki ana meselelerin, açık mânâları vardır ki, bunları başka türlü anlamaya imkân yoktur. Ancak şu kadar var ki, bir mesele bunlara ve dinin ruhuna ters olmamak kaydıyla ilhama dayalı tefsir ve tevil de yapılabilir.

Usûlde bir prensip vardır: Nasları zâhirine hamletmek mümkün olduğu

müddetçe onlara zıt bir mânâ vermek uygun değildir.[4] Meselâ, Kur'ân'daki, وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ *"Namazı dosdoğru kılın!"*[5] sözünden, Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) talim buyurduğu gibi namaz kılmak anlaşılır. Esasen bu ifadeden, başka ikinci bir mânâ da çıkarmak mümkündür. Meselâ: "Namaz duadır. Dua, kulun Allah'a teveccühüdür. Allah'a teveccüh ederken lâhî ve lâğî olmamak bir esastır. Öyleyse mühim olan, Allah'a lâğî ve lâhî bir kalble değil, hüşyar bir gönülle teveccüh etmektir." gibi. Burada bu ifadeyi asıl mânâdan çevirecek kuvvetli bir karine olmadığına göre وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ *"Namazı dosdoğru kılın!"* ifadesinden biz bu ikinci mânâyı değil, birinci mânâyı anlarız. Birinci mânâyı vermememiz için bunu birinci mânâdan sarfedecek kuvvetli bir karine lâzımdır. Ne var ki burada böyle bir karine mevcut değildir.

Yine Kur'ân'da, وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ *"Allah adına kesilmeyen hayvanın etini yemeyin!"*[6] şeklinde âyet vardır. Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri bu âyetten, üzerine Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanların etinin yenmeyeceği hükmünü çıkarırlar. İmam Şafiî ise, Resûl-i Ekrem'in (aleyhisselâm) bir fiilini, âyeti asıl mânâsından sarfedici veya tahsis edici bir karine olarak kabul eder ve Besmele'nin mendup olduğunu söyler. Ona göre, Besmele çekilmeden kesilen hayvanın eti de yenilebilir. Çünkü Resûl-i Ekrem'in bu âyetten sonra bir uygulaması vardır. Bu da başkaları tarafından getirilen eti Efendimiz'in yemesidir. Şayet bir nassa, zâhir mânâsını vermeyi engelleyen kuvvetli bir karine var ise böyle bir yola gidilir.[7]

Kur'ân'ın her âyetini asıl mânâsına hamletmek mühimdir. Bununla beraber yine usûl-i tefsire göre muhkematın yanında bir de "hafî" vardır ki, onun asıl mânâsı ilk plânda bilinmeyebilir. Bunlar, tetebbu, teemmül, tetkik ve meseleyi başka naslarla karşılaştırmayla anlaşılabilecek Kur'ânî ifadelerdir. Ayrıca bir de Kur'ân'ın "mücmel"i vardır tafsil ister, "müteşabih"i vardır mânâsı herkes tarafından hemen anlaşılmaz veya bir kısmının tetkikle, teemmülle ve çeşitli ihtimaller içinde ele alınması iktiza eder. Bundan başka mânâsı apaçık "sarih" âyetler olduğu gibi, "kinaye"li âyetler de vardır. Bunları olduğu gibi kabul etmek lâzımdır. "Hakikat"in yanı başında "mecaz" vardır ki bunları da edebiyatla iştigal edenler bilir. Binaenaleyh âyetlerin hepsini zâhire hamletmek hata olduğu gibi, âyetlerde sadece bâtınî mânâ var demek de korkunç bir ifrattır.

Zâhiriye mezhebine zâhib olan bir kısım kimseler zâhirperestlikte ifrat etmek suretiyle Kur'ânî üslûbun bir yönünü inkâr ve tezyif ettikleri gibi, Karmatîler ve Hurufîler gibi bâtıl mezhepler de Bâtınîlikte aşırı gitmek suretiyle onun diğer yönünü inkâr etmişlerdir. Evet, bir taraf her şeyi bâtın kabul ederken öbür taraf da tamamen zâhiri esas almıştır.

Hâlbuki zayıf dahi olsa bir hadis-i şerifte ifade edildiği gibi, إِنَّ لِكُلِّ أٰيَةٍ ظَهْرًا وَبَطْنًا وَلِكُلٍّ شُجُونٌ وَغُصُونٌ *"Her âyetin bir zâhiri bir de bâtını vardır; bu zâhir ve bâtından her birerlerinin de bir dalı, bir budağı, bir çiçeği ve bir de meyvesi vardır."*[8] Binaenaleyh Kur'ân-ı Kerim'in müteşabih ve hafî âyetlerinden, başka türlü izah edilmemiş mücmel âyetlerinden zâhirine münafi olmamak kaydıyla bir kısım tevil ve tahsisler yapmak mümkün olduğu gibi, tarizlerinden ve remizlerinden de bir kısım mânâları anlamak imkân dahilindedir. Muhkemata zıt olmamak kaydıyla tâli derecede bir kısım işârî mânâlara intikal etmenin hiçbir mahzuru yoktur. Usûl-i din de buna cevaz vermektedir.

Konu usûl-i fıkıh ve usûl-i tefsir açısından ele alınacak olursa Kur'ân'ın âyât-ı beyyinatının bir kısım zâhirî mânâlardan ibaret olmadığı görülecektir. Müteşabihin mânâsının anlaşılıp anlaşılmaması dahi müfessirler tarafından uzun uzadıya münakaşalara medar olmuş bir husustur. Üzerinde bu kadar münakaşanın yapıldığı bir meselenin gayr-i ciddî, laubalilik içinde ve hiçbir şeyden haberi olmayan bazılarınca ele alınması, en azından Kur'ân-ı Kerim'e karşı ciddî bir saygısızlığın ifadesidir.

Kur'ân'ın zâhiri kadar bâtını, mücmeli kadar mufassalı, muhkemine mukabil de müteşâbihi vardır. Bunların her biri farklı kalb ve ruh insanlarının birer cevelengâhıdır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, sadece kafası bir çoban kafası kadar inkişaf etmemiş insanlara hitap etmemektedir. Evet, gece uykusunu terk eden ve onu kalbinin derinlikleri ölçüsünde değerlendiren kimselerin öyle bir ledünnî hayatları vardır ki, bir mübtedinin anlayışı onlara göre çoban anlayışıdır. Binaenaleyh Kur'ân'ın, onların o derin ve buudları idrak edilmez gönül ufuklarına göre de bir iması ve işareti olacaktır. Onun hem bir kitab-ı zikir hem kitab-ı fikir hem kitab-ı tefekkür ve kitab-ı ders olmasının gereği de zannediyorum işte budur.[9]

Ayrıca Kur'ân-ı Kerim, her seviyede herkese hitap eden bir kitaptır. O, belli bir seviyenin kitabı değildir. İbn Sina ve Farabî ondan ders aldığı gibi, şayet

Sokrates Kur'ân-ı Kerim'in tilmizi olsaydı, onun da Kur'ân'dan istifade edeceği çok şeyler olacaktı. Ama o, Kur'ân'ı görmedi. Emsali belki görebilirdi fakat onlara da biz gösteremedik. Kur'ân'ın ima ve işaret ufkunda –zâhire muhalif olmamak kaydıyla– müceddit ve müçtehidînin cevelengâhı sayabileceğimiz içtihada medar olabilecek öyle hususlar vardır ki, bu ufuktan parlak dimağlar, hüşyar gönüller, uyanık hisler öyle şeyler istinbat ederler ki bizler onların bu tevilleri karşısında şaşar kalırız. Kur'ân'ı bu esaslar içinde tevil ve tefsir etmek, hadis olup olmadığı şüpheli o beyanın ruhuna zıt da değildir. Çünkü bu şekilde tefsir, tefsir usûlüne uygundur.

Zannediyorum konuya böyle yaklaşınca bazı büyükleri tenkit etmenin de doğru olmadığı anlaşılacaktır. Çünkü meseleyi o şekilde ele aldığımız zaman İmam Gazzâlî, Muhyiddin İbn Arabî, İmam Sühreverdî, Mevlâna, İmam Şafiî… gibi devâsâ pek çok kimseyi tadlil etme durumunda kalırız. Evet, onların öyle ifadeleri vardır ki, şayet biz bunlara bir mahmil bulamaz, bir müteşabihin mânâsı ve bir seviyenin ifadesi olduğunu kabul etmezsek, onları tadlil etmemek mümkün değildir. Biz onların bazı beyanlarına mâkul bir mahmil bulamazsak, söylediklerine bakıp İmam Gazzâlî'yi sapıklık ve küfürle ittiham edecekler çıkabilir.

İbn Arabî nasların zâhirinden bir kısım hükümler çıkararak, sadece işin kalıbını ifade edenlerin, dinin ruhuna hiçbir zaman nüfuz edemeyeceklerini ifade eder. Meselâ, "Lâ ilâhe illallah" avamın tevhididir ona göre. Hâlbuki Efendimiz (aleyhisselâm), *"Ben ve benden evvel peygamberlerin söylediği en efdal söz, Lâ ilâhe illallah'tır."* [10] buyurur. Yani Peygamber Efendimiz'in de söylediği sözler içinde en faziletlisi yine "Lâ ilâhe illallah" oluyor. İmam Gazzâlî[11] ve ondan mülhemen İbn Arabî buna "Avamın tevhididir." [12] diyorlarsa, bu, Efendimiz'e avam demiş olma mânâsına gelir ki kabul etmek mümkün değildir. Çünkü herkes o mişkât-ı nübüvvetten istifade etmektedir. Bu sözü söyleyen Muhyiddin İbn Arabî, "Hz. Muhammed (aleyhisselâm) öyle bir mir'âttır ki, O olmasaydı Allah bilinmezdi."[13] diyor. O zaman biz, bu söz için mutlaka mâkul bir mahmil bulmalıyız.

Evet, ruhen ve kalben inkişaf etmemiş kimseler, "Lâ ilâhe illallah"tan sadece deliller muvacehesinde bir tevhid hakikatini anlarlar. Ama kalbî ve ruhî hayatları itibarıyla ileriye giden ve esmâ-i ilâhiyenin mecâlîsine muttali olan, esmâ ve sıfât-ı ilâhiye dairesine giren insanlar hayretten kendilerinden geçer,

Zât-ı Akdes'i mülâhaza ve müşâhede iştiyakına kapılır ve her şeyi O'nda gördükten sonra "Lâ ilâhe illallah"ı başka şekilde anlarlar. Bir seviyenin tilmizi bunu, "Lâ mevcûde illâ hû" şeklinde, diğer bir seviyeninki de "Lâ meşhûde illâ hû" şeklinde soluklar. Bu sözlerden birincisi vahdet-i vücudu, ikincisi de vahdet-i şuhûdu ifade eder. İbn Arabî, tevhidi, "Lâ mevcûde illallah" şeklinde anlar ki, bu ona göre havassın tevhididir. Bu da, "Allah'tan başka mevcut yok; sadece Allah vardır. O'nun dışındaki her şey hayalâttan ibarettir." demektir. Bunu vahdet-i vücudu anlatırken arz etmiştim.[14]

Büyük bir ehl-i tahkik bu sözü ceffelkalem kullanmaz. Bunu söyleten onun iç müşâhedeleri, kendini kontrolü ve içindeki "seyr ilallah", "seyr fillâh" ve "seyr minallah" sülûkiyle vardığı hakikat ufkudur. Vardığı noktadan eşya ve hâdiselere bakınca, o, mevcelenen bütün eşyanın esmâ-i ilâhiyenin dalgalanmasından ibaret olduğunu görür.[15] Muhalfarz o, bir an esmâ-i ilâhiyenin inkıtaa uğradığını hayal etse her şey söner gider ve onun nazarında bir humûdet hükümferma olur. Ona göre eşyanın kendi kendini koruma ve devam ettirme gücü yoksa –ki yoktur– başkasına dayalı bir varlığa nasıl var denilebilir ki? Eşyanın varlığı Allah'tandır; öyleyse hakikî var olan Allah'tır. İşte bu, derin bir mârifet ufkunun ifadesidir. Haddizatında kalben bu şekilde inkişaf eden biri "Lâ ilâhe illallah"tan hep bunu anlar. Mustafa Sabri Bey bu meseleyi ele aldığı zaman, İbn Arabî hakkında müspet veya menfi bir şey söyleyemeyeceğini ifade eder ki bu da kısmen bir lisan sıyaneti sayılır.

Bize gelince biz, zâhir kadar bâtına da inanırız. Resûl-i Ekrem'in nasıl zâhiri vardı, öyle de bir bâtını da vardır. Meselâ, bir keresinde ashabının içinde elini bir noktaya doğru uzatır ve sonra da geriye çeker. Sorarlar: "Bu neydi yâ Resûlallah?" Buyururlar: *"Cennet'ten bana bir salkım uzatıldı. Şayet onu alıp size verseydim, kıyamete kadar yiyip bitiremezdiniz."*[16] Zâhirî yönüyle bu, aklın alacağı bir şey değildir. Öyleyse bu, bâtın-ı Muhammedî ufkuna in'ikâs eden öbür âleme ait bir berzahî varlık ve bir misalî mevcuttur.

Hz. Ebû Bekir'e iftar vaktinde bir bardak su ikram edilir. Suyu ağzına götürünce hıçkıra hıçkıra ağlamaya durur. Niye ağladığı sorulunca da şöyle konuşur: Bir gün huzur-i Risaletpenâhîde oturuyordum. Bir aralık baktım elleriyle bir şeyi itiyormuş gibi yaptı. Ne olduğunu sorduğumda O: *"Dünya temessül edip kendini bana kabul ettirmek istedi. 'Git! Bana kendini kabul ettiremezsin!' dedim. Dönüp bana, 'Ben kendimi sana kabul ettiremiyorum*

ama senden sonrakilere kabul ettireceğim.' dedi."[17]

İşte bunlar bâtın-ı Muhammedînin cilvesidir. Resûl-i Ekrem, temessül etmiş dünyayı görüyor ve onu elinin tersiyle itiyor. Varılabilecek en son ufukta Allah Resûlü (aleyhissalâtü vesselâm), metafizik âlemlerle parmağının ucu ile oynuyor. Nâdân, bu mazhariyetleri bilemediğinden dolayı da evham ve hayalât zanneder.

İmam Rabbânî Hazretleri ise vahdet-i şuhûda kâildir ve Lâ ilâhe illallah'ı, "Lâ meşhûde illâ hû – Allah'tan başka müşâhede edilen bir şey yoktur."[18] şeklinde anlar. Zevk-i ruhanî ve mârifet ufku açısından öyle demesi normaldir. O, aslında "Allah'tan başka mevcut yoktur." demiyor; Allah'tan başka mevcutlar vardır ve bunların varlığı Allah'ın varlığı ile kâimdir, diyor. "Lâ meşhûde illallah – Müşâhede edilen O'ndan başka değildir." ifadesi, bütün eşbah ve ervahın O'ndan olduğunu ifade ediyor. Çünkü bütün terkipler, bütün tahliller hepsi O'ndan, bütün görünümler de yine O'ndandır. Hakikî hakâik-i eşya ise esmâ-i ilâhiyeden ibarettir.[19] O, esmâyı Cenâb-ı Hak'tan ayrı mütalaa edemeyeceğimize göre, müşâhede ettiğimiz şey nedir, diye soruyor. Cevabını bulamayınca da "Lâ meşhûde illallah" diyor.

Bize gelince, biz, kalben vicdanen duyduğumuz, zevken hissettiğimiz meseleleri anlatabilmek için ehlullahın böyle tevile muhtaç yollarına girmeden Resûl-i Ekrem'in anladığı ve anlattığı mânâda "Lâ ilâhe illallah"ta da aynı şeyleri inşâallah zevk eder ve deriz ki, "Allah'tan başka mevcutlar O'nun varlığıyla kâimdir. Allah'tan başka Mâbud-u Mutlak, Maksud-u bi'l-istihkak, Mahmud-u ale'l-ıtlak yoktur. Herkes ve her şey O'na muhtaçtır. Herkes O'nun kapısında kemerbeste-i ubûdiyet içindedir. O ise hiçbir şeye muhtaç değildir." Bunu derken de mâbudiyetini, mahbûbiyetini, matlûbiyetini ifade eder ve bunun ötesinde mevcud ve meşhud meselesine karışmayız. Bunlar birer zevkî ve hâlî meselelerdir deriz.

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) tevhidine avam tevhidi demesinden ötürü Muhyiddin İbn Arabî ile İmam Rabbânî'ye dil uzatıp bir şeyler söylemek kimsenin haddine değildir. Onların bazı beyanları kendi zevk ufuklarına göre nazmedilmiştir.

Bir vaiz kürsüde, "İnsan, إِيَّاكَ نَعْبُـدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ *'Rabbim, yalnız Sana kulluk yaparız ve bu kulluk vazifesini ifa etmede de yardımı sadece*

Senden isteriz.'[20] derken aklı mâsivâ ile meşgulse bu, kulluğum mâsivâyadır mânâsına gelir." diyordu. Ben bunun yerine, ubûdiyetimi Mevlâ'ya arz ederken onu vicdanımda tam hissetmezsem, "Yine namazın bir yeri kırıldı!" demeyi tercih ederim. Şimdi eğer o vaizin seviyesi hakikaten o noktada ise bu söz doğrudur. Bu, bir hâl meselesidir ve şayet o zat kendi iç âleminde bunu müşâhede etmemişse, kendiyle tenakuz içindedir. Belli bir noktanın ifadesi olan bu söz, onun sözü olmamalıdır.

İsterseniz bunu biraz daha açalım. Bir insan düşünün ki o her namaza durduğunda Kâbe, önünde temessül ediyor. Arzdan Arş'a kadar Kâbe etrafındaki musalli halkalarını görüyor ve إِيَّاكَ نَعْبُدُ derken Mevlâ'yı müşâhede ediyormuş gibi iliklerine kadar irkiliyorsa, böyle biri إِيَّاكَ نَعْبُدُ dediğinde başka mülâhazalarla ufkunun kirlenmesine açık durduğu takdirde o ufka saygısızlık etmiş olur ve böyle biri için o vaizin söylediği doğrudur. Ve o zat bu seviyenin insanı ise dediğinin bir mahmili olabilir. İşte İmam Rabbânî, Muhyiddin İbn Arabî gibi kimseler, umuma söylenmemesi gereken bu meseledeki müşâhedelerini anlatırken duyup hissettiklerini seslendirmişlerdir. *"Tatmayan bilmez."* fehvâsınca nâdânlar o sözleri serrişte etmeye kalkmışlardır.

Birileri, Muhyiddin İbn Arabî'yi böyle bir meseleyle tenkit ederken, bazı kimseler de "Eşyanın Allah'la bâtınî münasebet keyfiyetini bunun kadar ciddî ve tutarlı ifade etmiş bir zat tanımıyorum!" diye hayranlığını ifade edebilir. Bu da bir anlayıştır. Ama bu ikincisi bir ümmî anlayış değildir.

Meselenin bir başka yönü de bu türlü tevil ve tefsirlerin kadimden beri olagelmesidir. Bir mânâda tefsir usûlüne zıt da görülebilir. Ne var ki bir kısım yorumlar vardır ki bunlar öyle "kaldır-at" türünden insanların yorumu değildir. Edebi, takvası ve Allah'a saygısı açısından onları görseydiniz kendi kulluğunuzdan hayâ ederdiniz. Muselâ, hayatı boyunca günde iki öğün yemekle yetinmiş, hep peygamberâne zühd ve takva içinde hayat sürmüş ve ömür boyu pusuda yaşamış; öyle ki "Dün evde uyanık otururken Efendimiz geldi, kapıyı açtı, içeri girdi ve bana şunları söyledi!" dese, ona itimat eden kimseler, dinin temel esaslarına zıt olmayan bu şekildeki mevhibelere bir şey dememelidirler. Bunlar edille-i şer'iye ölçüsünde delil olmasalar da mutlak bir hususiyetleri vardır.

Evet, yetmiş-seksen yaşına kadar dünyevî hayatı adına bir şeyler elde etme

istikametinde yalana tenezzül etmemiş ciddî bir insanın kalkıp bu yaşından sonra yalan söyleyebileceğine ihtimal verilemez. Nitekim Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) hakkında bu kabîl mütalaalar serdedilmiştir. Evet, O, kırk yaşına kadar yalana tenezzül etmemiş emin ve sadık bir insandır. O yaştan sonra yalana tenezzülü söz konusu değildir.

Tarih boyunca büyük müfessirler ve Allah dostları Kur'ân'dan işaretler alarak bu türden bazı gerçekleri dile getirmişlerdir. Muhyiddin İbn Arabî, Kur'ân-ı Kerim'in bir âyetinden elektriğe işaret buluyor. Asırlarca sonra gelen Edison, kendisine ışık tutan Muhyiddin İbn Arabî'ye teşekkürlerini sunuyor. "Müspet Mâneviyat Etüdleri" isimli kitapta da buna benzer bilgiler vardır. Şöyle ki sekiz-dokuz asır evvel yaşamış bir insan elektriğe ve elektriğin ampulün içine gireceğine işaret ediyor. Bu ifade, Fütuhât-ı Mekkiye'nin hâtimesinde var. Bu kitap, yedi asır evvel yazılmıştır. Bu âyeti benim elime verseler, oradan elektriği anlamam mümkün değildir. Nazarı dokuz asrı aşan bu insanlar böyle harika şeyler söylüyorlar ve dediklerini de zaman doğruluyorsa şimdi biri kalkıp böyle [21] اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ âyetinden elektriğe işaret bulan bu insan hakkında "Kur'ân'ı kim reyi ile tefsir ederse küfre girer!" dese, biz de deriz ki, "Kimin kâfir olduğu ahirette belli olacaktır."

Kur'ân-ı Kerim'de gaypten bahisler pek çoktur. Meselâ o, henüz meydana gelmeden dokuz sene evvel, Romalıların Sasanilere galebe çalacağını haber verir: *"Rumlar yakın bir yerde mağlup oldular. Ama bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde onlar galip gelecekler."*[22] Dokuz sene sonra Bedir günü Romalıların Sasanilere galebe çaldığı görülür. *"Hakikî mânâda gayba muttali olan Allah'tır. Ne var ki Allah kimi gayba muttali kılarsa, o da bildirildiği ölçüde bilir."*[23] Bu zâhirî mânâ, Devr-i Risaletpenâhî'de açıkça tahakkuk ediyor.

Başka bir tefsirci bundan bâtınî bir yorum da çıkarıyor. Meselâ, tasavvufî yönü de olan müfessirlerden İbn Berrecan bu âyetlerden şu mânâyı çıkarıyor. Yazdığı tefsirinde derkenar olarak, Kudüs'ün işgalden kurtulacağını, hem de zaman ve günü de tayin ederek söylüyor. Kendisi, keşfettiği zamandan önce de vefat ediyor. Müslümanlar onun keşfettiği tarihte Kudüs'ü fethediyorlar. Âlûsî'nin tefsirinde kaydedildiğine göre, onun, Allah'ın Kitabından gayba dair bazı hâdiselere vâkıf olduğuna inanılıyordu. Bunu da bir kısım hesap kaideleri ve harflerin ebced değerlerinden hareketle yapıyordu. Nureddin Zengi de

Kudüs’ün fethini bildiren bu tefsire hürmeten, fethedildiğinde mescide koymak üzere bir minber yaptırmıştı. Ama ömrü Kudüs’ün fethine yetmedi. Kudüs Selahaddin-i Eyyubî tarafından tahrir edildi (hürriyete kavuşturuldu) ve minber de oraya yerleştirildi.[24]

Bir başka misal de, hurûf-u mukattaadan “Hâ Mîm Ayn Sîn Kâf” harfleri gösterilebilir. Vâkıa bunlara çoğu müfessir mânâ vermemiş ve “müteşabih” demişlerdir. Ancak bazı ehlullah bundan farklı bir mânâ çıkarmış ve bunu hiziblerine almışlardır. حٰمٓ ۝ عٓسٓقٓ (حُمِينَا) – Hâ Mîm Ayn Sîn Kâf hürmetine mazhar-ı himaye kılındık”,[25] كٓهٰيٰعٓصٓ (كُفِينَا) – Kâf Hâ Yâ Ayn Sâd hürmetine de Hakk’ın kifayetiyle serfiraz olduk.”[26] diye dua etmişlerdir.

Biz, hurûf-u mukattaadan bir şey anlamazken, ehlullah değişik şeyler anlamış, dahası bunları vesile yapıp Cenâb-ı Hakk’ın cenah-ı himayesine girme adına onları dualarına mukaddime yapmışlardır. Hemen pek çok hizipte bu tür bir üslûpla karşılaşırız. Evet, Şâzilî, Gavs-ı Âzam Abdulkadir Geylânî,[27] Ahmed er-Rufâî, Ahmed Bedevî… gibi zatların hepsinin hiziplerinde bunları görmek mümkündür. İmam Bahauddin Nakşibend Hazretleri yedi defa “Hâ Mîm” dedikten sonra “Hâ Mîm Ayn Sîn Kâf” diyor ve bununla dua ediyor.[28] Demek o bundan bir mânâ anlıyor ki, onu vesile yapıyor. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *“Mânâsını bilmediğiniz kelimelerle dua etmeyin. Çünkü lehinizde söyleyeyim derken, aleyhinizde bir şey söylemiş olursunuz.”*[29] buyurur. Bu büyük zatların, mânâsını anlamadıkları şeylerle dua etmeleri söz konusu değildir.

Taberî, Şûrâ sûresi’nin başındaki hurûf-u mukattaayla alâkalı İbn Abbas’tan bir rivayet aktarır. İbn Abbas’a bu âyetin tefsiri sorulduğunda o önce cevap vermek istemez. Sual birkaç defa tekerrür edince o, bugünkü Bağdat’ın krokisini çizip anlatıyormuş gibi şu tür izahta bulunur: *“Etrafında iki nehir bulunan tepemsi bir yere bir şehir kurulacak, orada, peygamber torunlarından adı Abdulilâh veya Abdullah olan önemli bir kişi/kişiler bâğiler tarafından öldürülecektir.”* der.[30] General Abdülkerim Kasım, Abdulilâh ve merhum Faysal’a karşı ihtilâl yapınca Faysal taraftarları bu meseleyi kaleme alıp halka dağıttılar.

Şimdi geriye dönelim; âyetin zâhirinden böyle bir şey çıkarmak mümkün değildir. Ama İbn Abbas tefsirinin de, bâtınî ölçüler içinde kendisine göre bir

yeri vardır. Vâkıa, usûl-i tefsirde bunlara pek itibar edilmez, bununla beraber eğer bir vak'a, olduğu gibi çıkıyorsa, artık onu reddetmek mümkün değildir.

Başka bir zat da, [31]اَلنَّفَّاثَــاتِ فِي الْعُقَدِ ifadesinden bâtınî bir işaret çıkarıyor ve "siyaset"in âdeta efsun edici mahiyette hükümferma olacağını söyleyip rakamlardan 1971 tarihindeki hâdiselere işarette bulunma sadedinde; eğer ifsat edilen gençler ıslah edilmezse o tarihte gelen tokadın şiddetli olacağını ifade ediyor. Yani altmış sene önce yazılmış tefsirde 12 Mart muhtırasından haber veriliyor.[32]

Evet, ekilen tohumlar ıslah edilmemiş, anarşi doruk noktaya ulaşmıştır. Ve ardından şiddetli bir tokat gelmiştir. Bu âyetten bu işareti her müfessir çıkaramaz. Ama mehbit-i ilham-ı ilâhî olan gönle, اَلنَّفَّاثَاتِ derken böyle bir esinti gelebilir. Ebced ile de belli bir zamana tevafuk ettiyse, vakti geldiğinde de denenler olduysa, tenkide yeltenenlere İbn Hacer'in cevabını vermek gerekir: *"Her havlayana bir taş atsan, yerde taş kalmaz!"*

Ebced, Avrupa menşeli, Arapçaya tercüme edilmiş Dairetü'l-Maarif'te (İslâm Ansiklopedisi) uzun boylu anlatılıyor. Buna göre ebced, Arami, Süryani ve İbranilerce Devr-i Risaletpenâhî'de de biliniyordu. Nitekim tefsirlerde de ebcedin bilindiğini ifade eden pek çok vak'a vardır.

Ezcümle Buhârî Tarih'inde ve İbn Ebî Hâtim Tefsîr'inde, sıhhati hakkında bir şey söylememekle beraber Yahudilerin ebcedi bildiğine ve bundan hareketle hükümler çıkardıklarına dair bir vak'a naklederler:

Ebû Yâsir İbn Ahtab, Bakara sûre-i celilesinin baş taraflarını Efendimiz'den duyar. Daha sonra kardeşi Huyey b. Ahtab ve bazı Yahudiler yanına gelince: "Allah'a yemin ederim ki, Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine indirilen şu âyetleri okuduğunu duydum." der ve *"Elif Lâm Mîm. İşte Kitap! Şüphe yoktur onda. Rehberdir o müttakilere!"* âyetlerini okur. Bunun üzerine, "Bunu işittin mi?" diye sorar. Kardeşi de "Evet" cevabını verir. Daha sonra Huyey b. Ahtab, o Yahudilerle Resûlullah'ın yanına gelerek: "Ey Muhammed! Allah'ın sana indirdiği *'Elif Lâm Mîm. İşte Kitap! Şüphe yoktur onda. Rehberdir o müttakilere!'*[33] âyetlerini okuduğunu söylüyorlar. Öyle mi?" diye sorar. Resûlullah da "Evet" cevabını verir. Bunun üzerine tekrar onlar: "Cebrail, bu âyetleri sana Allah nezdinden mi getirdi?" diye sorarlar. Allah Resûlü yine "Evet" der. Huyey bunun üzerine, "Allah, senden önce kendilerine ümmetlerinin ömrünün açıklanıp açıklanmadığını bilmediğimiz

peygamberler gönderdi. Ancak biz, senin ümmetinin ecelini biliyoruz.” der ve ayağa kalkıp beraberinde bulunanlara: “Elif 1, Lâm 30, Mîm 40. Bunların toplamı ise 71 yıl yapar. Şimdi siz, mülkünün ve ümmetinin ömrünün süresi 71 yıl olan bir Peygamber’in dinine mi gireceksiniz?” der.

Daha sonra Huyey b. Ahtab, Allah Resûlü’ne yönelerek: “Yâ Muhammed! Bundan başka âyetler de var mı?” diye başka bir soru tevcih eder. Buna karşılık Allah Resûlü de diğer mukattaa harflerini okur. Rakamlar artıp da kendince Efendimiz’in ümmetinin ömrünü sınırlayamayınca, “Yâ Muhammed! Senin durumun bize karmaşık göründü. Az mı, çok mu verildiğini bilmiyoruz.” mukabelesinde bulunarak etrafındakilere “Kalkın gidelim!” deyip orayı terk eder. Ebû Yâsir, kalbi yumuşak ve Müslümanlığa müheyya bir zattı. Kardeşi Huyeyy’e ve diğer Yahudilere: “Ne biliyorsunuz! Belki de bu rakamların hepsinin toplamıdır ümmet-i Muhammed’in eceli. Bu da çok uzun zaman eder.” demesine karşılık onlar, “O’nun durumu bize karışık geldi!” düşüncesinde ısrar ederler.[34]

Müfessirler, ebcedin Yahudiler, Aramiler, Süryaniler ve İbraniler tarafından bilindiğini söylüyorlar; demek ki o, sonradan zuhur etmiş bir şey değil…

Kur’ân’ın zâhirine ve muhkematına ters düşmeyecek şekilde bazı âyetlerinden belli tarihlere ait ebced hesabı ile bazı hususlara işaretlerin bulunabileceğini kabul etmede bir mahzur olmasa gerek.

Tarih boyunca değişik vesilelerle ebced hep kullanılagelmiştir. Meselâ, İstanbul şehrine, selef, بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ *“Ne hoş bir diyar!”*[35] âyetiyle ebced hesabına göre tarih düşürmüşlerdir.[36] Timurlenk’in Şam’ı almasına başka bir kelimeyi denk getirmiş ve bu şekilde önemli hâdiseleri ebcedle belirtmişlerdir. Ebced, Osmanlı sanatları arasında çok gelişmiş, hatta en büyük edebî sanatlardan biri olan kitap sonları ve mezar taşları ebcedle düşürülen rakamlarla mânâlandırılmıştır.

Böyle bir ilme, ulûm-i evvelîn ve âhirînden bahseden Kur’ân’ın bîgâne kalması mümkün değildir. Daha evvelki devirlerde muttali olunmasa bile biz bazı âyât-ı Kur’âniye’yi bu asırda teleskopların, mikroskopların mikro ve makro âlemi gözümüzün önüne getirmesiyle daha farklı anlıyoruz.

Meselâ, وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ *“Semayı Biz Kendi ellerimizle, çok sağlam bir şekilde bina ettik ve onu durmadan genişleten*

Biziz Biz."[37] diyerek ekspansiyonu (Genişleme, Büyüme Teorisi) anlatıyor Kur'ân-ı Kerim. Biz bunu teleskop başında göreceğimiz ana kadar anlayamazdık.

Şimdi, Kur'ân, kâinat genişlemesinden bahsediyorsa, bu, ona hakaret mi oluyor? Allah'ın azameti anlatılırken ilme ve fenne dair bir fezleke de anlatılsa, bunun ne mahzuru var? Kur'ân, ceninin ana karnındaki yaratılışını bütün safahatıyla anlatırsa, bu, Kur'ân için bir nakise midir? Demek ki, nüzul devrinde olmasa bile daha sonraki asırlarda tekevvün ve tedevvün edecek ilimlere ait o Mu'cizü'l-Beyan'ın bir kısım açıklamaları olacaktır. Ve Kur'ân, alanına giren bu hâdiselere parmak basacak ve onlardan bahsedecektir.

Kadim tarihten beri bilinen ebced, Selçuklu'nun elinde geliştirildi ve Osmanlı'da doruk noktaya ulaştı. Memleketlerin alınışı, büyük zatların vefatları mezar taşlarına ebced hesabıyla tarih düşürülerek bu ilim ulema arasında, üzerinde fikir yorulan bir konu hâline geldi. وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ *"(Yer altı tabakalarının karanlıkları içindeki tek bir tane, hâsılı) yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık ve net olarak bu kitapta bulunmasın."*[38] ferman-ı sübhanîsi konuya bir genişlik getirerek "Yaş-kuru her şey benim içimde vardır; bazen zâhiren ve sarahaten vardır bazen de kinaye yoluyla, teville, tarizle." der.

Bundan dolayı İmam Şârânî, Kuşeyrî, Kâşânî… gibi büyük zatların hususî işaret tefsirleri vardır. Onlar Kur'ân'ın sadece işaretleriyle meşgul olmuşlar ve bu alanda eserler ortaya koymuşlardır. Tefsirin işaretle yapılan kısmı ayrı bir daldır ama,

Nâdanlar eder sohbet-i nâdanla telezzüz
Divanelerin hemdemi divane gerektir. (Ziya Paşa)

.mısralarında da ifade edildiği gibi herkes bu alanda söz söyleyemez

Netice olarak, bu hususta söz söyleyen ve tefsir yapan bir zatın, İslâm'ı anlama mevzuunda hassasiyetine ve titizliğine bakmak lâzım. Eğer insan, hak ve hakikat hesabına konuşurken, kalbi tir tir titriyorsa, onun yorumlarında her hâlde bir mesaj var ki böyle deniyor şeklinde düşünmek insafın ifadesidir.

Eslâfta Kur'ân'dan böyle işaretler alarak söz söyleyen pek çoktur. Ebû Hanife devrinde Fudayl b. Iyaz; Ahmed İbn Hanbel zamanında Bişr-i Hâfî gibi kimseler, Kur'ân'ın bâtınıyla meşgul olurlardı ve o büyük imamların yanına gittikleri zaman da itibar ve iltifat görürlerdi. Bu büyük imamların da iltifat

ettikleri bu bâtın ricali, o devirde iltifat gördüklerine göre şimdi bizim kalkıp bunları görmezlikten gelmemiz kat'iyen doğru değildir.

Bu mesele, bir risale veya kitap şeklinde teferruatlı ele alınsa değer. Ancak körü körüne itirazda bulunan kimselerle boşu boşuna meşgul olmaya da lüzum yoktur. Zira bunların kanaatlerini değiştirmek zordur; hâssaten de anlayış ve niyetleri belli olanların…

1 Hadis kaynaklarında yer almayan bu ifade için bkz.: ez-Zerkeşî, *el-Burhân* 2/164; ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân* 2/63.

2 Ebû Dâvûd, *ilm* 5; Tirmizî, *tefsîru'l-Kur'ân* 1.

3 Âl-i İmrân sûresi, 3/7.

4 ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît fî Usûli'l-fıkh* 2/682.

5 Bakara sûresi, 2/43, 83, 110; Nisâ sûresi, 4/77, 103; En'âm sûresi, 6/72: Yûnus sûresi, 10/87; Hac sûresi, 22/78; Nûr sûresi, 24/56; Rûm sûresi, 30/31; Mücadele sûresi, 58/13; Müzzemmil sûresi, 73/20.

6 En'âm sûresi, 6/121.

7 eş-Şâfiî, *el-Ümm* 2/227, 234.

8 Bkz.: Abdurrezzak, *el-Musannef* 3/358; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 9/278.

9 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.393 (Yirmi Beşinci Söz, Mukaddime).

10 Tirmizî, *daavât* 122; Muvatta, *Kur'ân* 32, *hac* 246; Abdurrezzak, *el-Musannef* 4/378.

11 el-Gazzâlî, *Mişkâtü'l-envâr* s.8.

12 Bkz.: Konuk, Ahmed Avni, *Füsûsu'l-hikem tercüme ve şerhi* 1/239.

13 Bkz.: Konuk, Ahmed Avni, *Füsûsu'l-hikem tercüme ve şerhi* 1/61-64, 129.

14 Bkz.: M.F. Gülen, *Asrın Getirdiği Tereddütler* 1/58-70.

15 Bediüzzaman, *Sözler* s.683 (Otuz İkinci Söz, Üçüncü Mevkıf, Birinci Mebhas).

16 Buhârî, *ezan* 91; Müslim, *salâtü'l-küsûf* 17.

17 el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 7/343, 345; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/344.

18 Bkz.: İmâm Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/56-58, 274-293 (43. ve 272. Mektuplar).

19 İmâm Rabbânî, e*l-Mektûbât* 1/180 (209. Mektup).

20 Fâtiha sûresi, 1/5.

21 Nûr sûresi, 24/35.

22 Rûm sûresi, 30/1-3.

23 Cin sûresi, 72/26-27.

24 el-Makdisî, *er-Ravdateyni fî ahbâri'd-devleteyni'n-Nûriyye ve's-Salâhıyye* 3/394-395; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 1/102.

25 Bkz.: M.F. Gülen, *el-Kulûbu'd-dâria* s.242 (Hizbü't-Tams - İmam Şâzilî (k.s.)).

26 Bkz.: M.F. Gülen, *el-Kulûbu'd-dâria* s.242 (Hizbü't-Tams - İmam Şâzilî (k.s.)).

27 Bkz.: M.F. Gülen, *el-Kulûbu'd-dâria* s.176 (Hizbü'l-Hıfz – Abdülkadir Geylânî (k.s.)).

28 Bkz.: M.F. Gülen, *el-Kulûbu'd-dâria* s.299-300 (Evrâd-ı Kudsiyye – Şâh-ı Nakşibendi (k.s.)).

29 Bkz.: Buhârî, *vudû* 53; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 222.

30 et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 25/6.

31 Felak sûresi, 113/4.

32 Bediüzzaman, *Şuâlar* s.252-253 (On Birinci Şuâ, Hâtime).

33 Bakara sûresi, 2/1-2.

34 İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 3/82; el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr* 2/208; İbn Ebî Hâtim, *et-Tefsîr* 1/33.

35 Sebe sûresi, 34/15.

36 el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 22/26.

37 Zâriyât sûresi, 51/47.

38 En'âm sûresi, 6/59.

ZEKÂTTA MİKTARLAR

Soru: Hayvanların zekâtı verilirken 40 koyundan 120'ye kadar bir, 121'den 200'e kadar iki tane olmasını bazıları adaletsizlik olarak kabul ediyorlar. Bunu açıklar mısınız?

Bu meseleye sathî nazarla bakan bir insan, matematik hesabına göre 40 koyunda 1 tane olunca, 80 tanede 2, 120 tanede 3 gibi artması gerektiğini düşünür. Ona göre adalet olan budur. Aslında o, meseleyi tek taraflı düşünmektedir.

İnsanı yaratan Allah, onun bir vasfını Kur'ân'da şöyle anlatır: *"Nefis, menfaatlerine düşkünlüğüyle, cimriliğe meyilli olarak yaratılmıştır."*[1] Evet, insan fıtratında cimrilik vardır. Eğer insan, Allah'ın istediği şekilde cömert olsaydı, elinde hiçbir şey bırakmaz hepsini sarf ederdi. İnsana cimrilik meylinin verilmesi hikmetlerinden biri, onun tutumlu olması ve malını saçıp savurmaması içindir. Âyette Cenâb-ı Hak, *"Yakınlarına, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver, sakın saçıp savurma. Çünkü savurganlar şeytanların kardeşleridirler. Şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür."* [2] buyurmaktadır. O şeytan sahip olduğu kabiliyetleri kullanamamış ve boşa harcamıştır. İnsanı böyle şeytanî bir duruma düşmekten koruyan işte bu potansiyel cimriliktir.

Bununla beraber insan, başka yönden ayrı bir şeytanî duruma da düşebilir. Allah Resûlü meselenin her iki yönünü birden anlattığı hadis-i şeriflerinde şöyle buyururlar: *"Cömert, Allah'a, insanlara ve Cennet'e yakın; Cehennem'den uzaktır. Cimri ise Allah'tan, insanlardan ve Cennet'ten uzak; Cehennem'e yakındır. Allah, cahil cömerdi, cimri ibadet düşkününden daha çok sever."*[3] Başka bir hadis-i şeriflerinde ise Allah Resûlü cömerdin eninde sonunda Allah'ın izniyle mutlaka Cennet'e gireceğini ifade ederler.[4] Zira Allah cömerdi mahrum etmez. İşte zekâtta bu muvazeneye riayet edilerek cömert olmanın yanında ölçüye de dikkat çekilmiştir.

Evet, 1000 koyunu olan bir insandan matematik hesaplarına göre zekât olarak 25 koyun istemek bazen onu fitneye sokabilir. Bu miktara varan zekât, fıtratındaki cimrilik sebebiyle onu temerrüde sürükleyebilir. Kur'ân, bu duruma Hz. Musa'nın kavmi içinde yaşamış, –günümüzde de bir insanın zenginliği anlatılırken "Karun kadar zengin." darb-ı meseliyle ifade edilen– bir zatı misal gösterir.[5] Karun'a, *"Allah'ın sana ihsan ettiği bu servetle ebedî ahiret*

yurdunu mamur etmeye gayret göster, ama dünyadan da nasibini unutma! (İhtiyacına yetecek kadarını sakla). Allah sana ihsan ettiği gibi sen de insanlara iyilik et, sakın ülkede nizamı bozma peşinde olma! Çünkü Allah bozguncuları sevmez.”[6] denildiğinde o, malının çokluğu ve dolayısıyla vereceği meblâğın yüksekliği sebebiyle bundan geri durdu ve *“Ben bu servete kendi ilmim ve becerim sayesinde kavuştum.”*[7] dedi. Hâlbuki onun bütün mâmeleki elinden alınmıyor ve mâkul bir nispet isteniyordu. Ancak o kadar fazla koyunun zekâtını düşününce, ona verilemeyecek gibi geldi ve temerrüde girdi…

Bundan dolayı İslâm, kanunları vaz’ederken, insanın bir kısım zayıf taraflarını da nazar-ı itibara alıp ona göre vaz’etmiştir. Bu şekilde zor da olsa onun verebileceği miktarı farz kılıyor ve veremeyeceği vergiyi ondan istemiyor.

Bunun yanında mü’minin verdiği zekât, sadece koyunla sınırlı da değildir; zekâta tâbi başka şeyler de vardır. Meselâ, bir mü’min, birikmiş parasının kırkta birini zekât olarak verir. Para ne kadar artarsa artsın, nisap miktarını geçtiğinde verilen hep aynı nispettedir. Sayı ve miktara göre değişme hayvanlara mahsustur. Dinimiz, hayvanlarda kaç tanede ne verileceğini naslarla tespit etmiştir. Bunu, Hz. Enes’in rivayet ettiği bir hadiste açıkça görürüz. Hz. Ebû Bekir, kendisini Bahreyn’e memur olarak gönderdiği zaman ona zekât miktarları hakkında yazılı olarak ayrıntılı bir talimat vermiş ve talimatnâmenin altını da Resûlullah’ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) mührü ile mühürlemiştir.[8] Aslında İslâm’da fakire, hiç yoktan mal verilmek suretiyle adaletin ötesinde bir ikramda bulunuluyor. Burada adaletsizliğin olduğunu söyleyen insan ise zannediyorum meseleye hissiyatıyla yaklaşıyor.

Meselenin dikkatlerden kaçan bir diğer yönü de, o kadar koyunun muhafaza edilmesidir. Koyunun sayısı arttıkça ona göre de masrafı artacaktır. Sayı arttıkça bakım görüm için ona göre mera, bekçi köpeği, ekin ekilecek yerleri hazırlamak gerekecektir. Binaenaleyh İslâm’daki usûlî kaide, اَلْمَغْنَمُ بِحَسَبِ الْمَغْرَمِ *“İnsan ne kadar zarara maruz ise o kadar menfaatlendirilecektir.”* şeklindedir.

Netice olarak, hayvanların zekâtında nisap miktarı ve kaç tanede ne kadar verileceği de Allah Resûlü’nün sarih ve sahih hadislerdeki ifadeleriyle sabittir

ve değiştirilemez.[9]

[1] Nisâ sûresi, 4/128.

[2] İsrâ sûresi, 17/26-27.

[3] Tirmizî, *birr* 40; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 3/27.

[4] Bkz.: el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 7/435; et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/229.

[5] Bkz.: Kasas sûresi, 28/76.

[6] Kasas sûresi, 28/77.

[7] Kasas sûresi, 28/78.

[8] Bkz.: Buhârî, *zekât* 37, 38, *farzu'l-humus* 5; Ebû Dâvûd, *zekât* 5.

[9] Bkz.: Tirmizî, *zekât* 4; Ebû Dâvûd, *zekât* 5; İbn Mace, *cenâiz* 55.

BEŞERDEKİ POTANSİYEL HAYIR VE ŞER

Soru: Cenâb-ı Hakk'ın bize ihtiyacı yoktur. Öyleyse çok yönüyle çirkin, fena şeyleri yapan nev-i beşerin yaratılmasında ne hikmet vardır?

Allah (celle celâluhu), yaratma işinde pek çok maslahata ve umumî neticeye bakar; murad-ı sübhânî olan neticeler elde edilirken meydana gelecek izafî şerler nazar-ı itibara alınmaz. Haddizatında insanların da "hayır" diye yaptıkları pek çok şeyin altında bir kısım izafî "şer"ler vardır. Meselâ, insanlar atomu icat etmişlerdir. Şayet atom, milletler arasında sulh-i umumîyi temine matuf olarak kullanılsa, atomun keşfi hayır olacaktır. Meselâ o, insanlığa zarar vermeden, denizaltılarını yürütmede, aydınlatma ve ısıtma işlerinde kullanılabilse insanlığın yararına olacaktı. Ama Hiroşima ve Nagasaki'ye atılan atom bombaları insanlığın yararına olmamış, aksine seksen kilometrelik bir alanı senelerce canlı yaşamaz hâle getirmiştir. O gün üç yüz binden fazla insanın hayatına mâl olan bu bombanın, zararlı tesirleri hâlâ devam etmektedir. Atom bu hâliyle bir mânâda şerdir ve olabildiğine çirkindir. Atomu insanoğlu icat etti, geliştirdi ve beşerin başına belâ yaptı. Görüldüğü gibi şer için yapılmasalar bile insanoğlunun sebebiyet vermesiyle onun şerre dönüştüğü de olabiliyor.

Bir başka misal; pek çok ilim adamımızın ve hususiyle bir kısım gençlerin, kendisini Cennet'e sokmak için onun avukatı kesildikleri biri vardır. Bu, ampulün icadında bir numara sayılan Edison'dur. Bunlar, bu müdafiler "Edison, Hz. Muhammed'e (aleyhissalâtü vesselâm) inanmıyorsa bunca iyiliğine rağmen Cennet'e giremez mi?" diye sorarlar. Demek ki, Edison'un büyük bir iyilik yaptığını herkes kabul ediyor. Çünkü o, her şeyden evvel insanlığa elektrikten yararlanma imkânını kazandırmıştır. Oysaki Edison'un bulduğu ışık Allah'ın yarattığı maddededir ve onun tezahürüdür. Edison bunu yaratmamıştır. Onu, Allah yaratmıştır. O ise sadece Allah'ın yarattığını keşfetmiştir. Ama bu büyük bir iyilik sayıldığından Edison'u Cennet'e koymak isteyenin haddi hesabı yoktur. Öyle ki onun ahiretteki durumuyla alâkalı olumsuz bir şey söyleyenin başına kızıl kıyamet koparırlar.

Biz, insanlığa büyük bir iyilik yapmış olan Edison hakkında eğer o "Lâ ilâhe illallah" dediyse, bu şarta bağlı olarak Allah onu mesut etsin deriz. Ama bulmuş olduğu elektrikte, pek çok hayrın yanında şer de vardır. Evet, sesimizin çok uzaklara gitmesini o elektrikle sağlıyoruz. Karanlıkta birbirimizin yüzünü

onunla görüyor, fabrikaları onunla çalıştırıyor ve her yeri onunla tenvir ediyoruz. İlk bakışta bunların hepsi hayırdır ve o da bu hayırların sebebidir.

İşte bunlar umumî neticelerdir. Fakat bunun altında bazen şer de olabilir. İçine su kaçırdığınız zaman kontak yapar; tedbirsiz ve ihtiyatsız olarak uğraşırsanız da sizi çarpıp öldürebilir. Görüldüğü üzere, mutlak hayır gibi görünen elektriğin bile bir kısım şer neticeleri olabiliyor. Şimdi elektriğin sadece bu şer yönünü düşündüğümüzde, "Allah cezasını versin Edison'un!" demeye hakkımız var mıdır? Evet, o zâhiren insanlığın başına yedi başlı bir belâyı salmıştır. Ne var ki bugün böyle bir şey söyleyen kimse yoktur. Aksine halk, onu umumî neticeleri itibarıyla ele alıyor, ortaya çıkan kusurlardan da kendini veya elektriği suistimal edenleri kınıyor.

Bunun gibi Allah suyu yaratmıştır. Su, Allah'ın emriyle buharlaşarak yağmur oluyor, toprağı suluyor. Bu arada toprağın denizlere akmaması, şehirlerin ve köylerin sele kapılmaması, insanlara emanet edilmiş bir sorumluluktur. Avrupa ülkeleri nehirleri kullanıyor, içlerinde gemileri yüzdürüyorlar. Bunun için de bazı yerlerde kanallar açarken bazı yerleri de derinleştirerek sorumluluklarını yerine getiriyorlar. Onlar eşya ve hâdiselere hükmediyor ve Allah'ın kâinatta vaz'ettiği tekvînî âyetleri iyi okuyorlar. Sel felâketi daha çok bizde ve bazı geri kalmış ülkelerde var. Şimdi asıl felâket olan şey su ve sel değil, uyuşukluktur. Asıl korkulacak şey de, eşya ve hâdiseleri bilememe, varlığın ruhundan habersiz yaşama ve Allah'ın neyi niçin yarattığını idrak edememektir.

Şimdi sorudaki meseleye gelelim. Evet, bir kısım insanlarda bazı şerler vardır. Ama bu hususta da asıl olan, büyük hayırlardır. Beşer, Allah'ın emriyle eşya ve hâdiselere müdahale etme kabiliyetine sahiptir. Her şeyden evvel ahsen-i takvîme mazhar olan beşer, yeryüzünde Allah'ın halifesidir. O öyle bir ağacı temsil eder ki, o ağacın potansiyel donanımı çekirdek ve meyvesi, melâike-i kiramı dahi geride bırakacak mahiyettedir. Miraçta mesafeler Efendimiz'in ayağının altında dürülüp en büyük nebülözler ayaklarının altında kaldırım taşı hâline gelirken orada Cibril'in sesi duyulur: *"Yürü yâ Muhammed! Bundan öte bana bir adım atmak dahi mümkün değildir."*[1] İşte insanoğlu böyle bir meyve vermeye de müsaittir.

Mahz-ı hayır için yaratılan beşer, cismaniyette Allah'ın en canlı aynasıdır. O, hem maddede hem mânâda hem akılda hem de ruhta bütünüyle Cenâb-ı Hakk'ın bin bir isminin nokta-i mihrakiyesidir. İşte bütün bunlarda, melekler

dahil Cenâb-ı Hakk'a ayna olabilecek ikinci bir varlık gösterilemez. Beşer bu âyinedarlığı yaparken, kendisine Cennet'e gitme ve cemalullahı görme yanında bir imtihan kabiliyetini inkişaf ettirme adına ona şehevî, behîmî, gadabî duygular ve suistimalâta açık akıl gibi kabiliyetler de verilmiştir. Bunlar şer gibi görünmekle beraber mutlak şer değil, hayırda da kullanılabilecek kabiliyetlerdir. Pürşer beşer bunları suistimal ettiği zaman, kendi hazırladığı felâketlerde boğulmuş olacaktır. Yoksa haddizatında o hem potansiyeli hem de kendinde meknî bulunan hakikatlerle mahz-ı hayırlar âbidesidir. Evet, beşer mahz-ı hayırdır, onu şer hâline getiren de yine kendisidir. Allah (celle celâluhu) pür-şer hâline gelmemiş beşeri pür-nur eylesin!

1 Bkz.: Fahruddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* 2/214.

ALLAH RESÛLÜ KAÇ DEFA MİRACA ÇIKTI?

Soru: Miraç nedir? Peygamberimiz kaç defa miraca çıkmıştır?

Miraç, Efendimiz'in (aleyhissalâtü vesselâm) ubûdiyetine mükâfat olarak kulluk yoluyla kazandığı vilâyetin arşiyesinden ibarettir. Allah, yeryüzünde insanlara mesajıyla gösterip tanıttırdığı O Muallim-i Ekmel ve Erşed'i, Mele-i Âlâ'nın sakinlerine de göstermek için O'nu oralarda dolaştırmış ve bütün semavî dairelerin sekenesiyle O'nu buluşturmuştur.

Evet, herkes O'nu hüsn-ü istikbal etmiş, melekler teşrifatçılık yapmış ve huriler O'na selâm durmuştur. Yıldızlar kaldırım taşı gibi ayaklarının altına serilmiş, bineğiyle berk gibi bütün kevn ü mekânı temâşâ edip tekrar harîm-i Kâbe'ye ve sine-i insaniyete dönmüştür. İşte miraç bu âlî yolculuğun adıdır. Tasavvuf kitaplarında kavs-i uruc, kavs-i nüzul veya arşiye-ferşiye diye velilerin ruhlarında ve gönüllerinde yaptıkları seyahat, Resûl-i Ekrem'in hayatında ruhuyla ve cismiyle bu şekilde gerçekleşmiştir. Daha önce yer yer arz ettiğim için burada meselenin keyfiyetindeki ihtilâfın teferruatına girmek istemiyorum.

Efendimiz'in kaç defa miraç yaptığı meselesine gelince, nakkâd-ı muhaddisîn, Allah Resûlü'nün bir defa miraç yaptığını ifade etmektedirler. Ancak bazı meğâzî ve siyer yazarları, hâdisenin içindeki küçük bir detaydan ve bir de vak'anın başlangıcındaki yer ihtilâfından ötürü "İki defa miraç gerçekleşti." demişlerdir. Hatta bazıları bunu beşe kadar çıkarmışlardır.

Aslında Efendimiz her an, Huzur-i Kibriyâ'ya yükselme yolunda olmuş ve her velinin ruhen yaptığı miracın kat kat üstünde miraçlar yapmıştır. Ruhu ve cismiyle سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرٰى بِعَبْدِهِ[1] 'yi temsil eden, ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنٰى[2] ile serfiraz olan Hz. Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) bir tek miracı vardır ki, bu, O'nun için de, ümmeti için de bir vesile-i iftihardır. Süleyman Çelebi'nin, *"Ermedi Senden evvel gelen bu devlete"* sözüyle ifade ettiği gibi gerçekten hiç kimse o devlete erememiştir. Şimdi eğer diğer miraçlar da söz konusu ise onlar velilerin miracının üstünde, ruhen Efendimiz'in "kâb-ı kavseyni ev ednâ"ya irtika ve irtifaından ibarettir.

İnsanları müteaddit miraçların olduğuna sevk eden husus, ashab-ı kiram arasında Hz. Âişe ve Hz. Muaviye gibi bazı kimselerin, miraç hakkındaki farklı

mütalaaları olmuştur. Burada, Allah Resûlü'nün ruhuyla miraç yaptığı iddiasına gelince, bu, "Miracı rüyada yaptı." demek değildir. Ruhuyla bir kısım veliler bile kendilerine göre ve kâmetlerine uygun miraçlar yapabilirler. Biz buna ruhî tecrübeler içinde ruhî degajman diyoruz. Bu, ruhun bedenden infisali, trans hâlinde ruhun pek çok yerde görülmesi ve pek çok meseleye müdahale edebilmesidir. Bugün medyumlukla iştigal edenler bu işi çok iyi bilirler. Evet, burada ruhuyla miraç yaptı derken, kastedilen rüya değildir.

Bazı kimseler, Efendimiz'in cismen değil ruhen miraç yaptığını söylemişlerdir. Buna delil olarak da bazı muteber hadis kitaplarında geçen bir hadise dayanmışlardır.[3] Bu hadisin isnadında yer alan ravi Şerik İbn Abdullah İbn Ebî Nümeyr, tâbiîn seviyesinde, hafız olmayan ve Müslim tarafından "Hıfzında zoru vardır." denilerek cerhedilen bir zattır.[4] Bir başka rivayette Miraç hâdisesi anlatırken, *"Hatîm'de yatıyordum, geldiler melekler şöyle yaptılar, miraç yaptım, uyandığımda kendimi Hatîm'de buldum."*[5] ifadesi geçtiği için "Efendimiz Hatîm'den hiç ayrılmadı." demişlerdir. Delil olarak gösterilen diğer rivayette ise Hz. Âişe, *"Efendimiz'in cesedini hiç kaybetmedim."*[6] demektedir. Bu hadisin doğru olması düşünülemez. Zira Efendimiz Mekke'de miraç yaptı; Hz. Âişe o zaman Efendimiz'in döşeğinde değildi ki *"Cesedini kaybetmedim."* diyebilsin. Zira Hz. Âişe ile Efendimiz'in izdivacı Medine'de olmuştu.

Evet, bazıları "Miraç, Hatîm'de oldu." demişler, bazıları ise Süleyman Çelebi'nin, *"Ümmühânî'nin evine döndü heman."* sözleriyle ifade ettiği gibi Allah Resûlü'nün amcasının kızı Ümmühânî'nin evinden seyahat yapıp oraya döndüğüne dair rivayeti[7] esas almışlardır. Bazıları buradan hareketle "Allah Resûlü iki miraç yaşamıştır. Miracın biri Ümmühânî'nin evinden başlamış, ikincisi ise Hatîm'den başlamıştır. Miracın birisi ruhanî, diğeri ise cismanî olmuştur." şeklinde bir kanaat izhar etmişlerdir. Ancak hadis kritikçilerine göre bu mesele doğru değildir.[8]

Efendimiz'in ruh infisaliyle kat-ı meratip ettiğine dair ve Allah ile kavî şekilde münasebetini ifade eden çok vak'alar vardır ve bunlar sayılamayacak kadar çoktur. Miraç meselesi bunlara bağlanamaz. Muteber ve makbul hadis kitapları Allah Resûlü'nün cismi ve ruhuyla bir kere miraç yaptığını söylemişlerdir. Diğerine de ihtimal vermenin yanında biz bu görüşe katılarak,

“Allah Resûlü bir kere miraç yapmıştır.” diyoruz.

1 Bkz.: İsrâ sûresi, 17/1.

2 Bkz.: Necm sûresi, 53/8-9.

3 Buhârî, *menâkıb* 15, *tevhid* 37; Müslim, *îmân* 262.

4 Bkz.: ez-Zehebî, *el-Kâşif* 1/485; İbn Hacer, *Takrîbü't-tehzîb* 1/266. M. Zâhid el-Kevserî, ravi Şerîk'in bu rivayette 12 vehmini ortaya koymuştur. Bkz.: el-Kevserî, *Makâlât* s.490.

5 Buhârî, *menâkıbü'l-ensâr* 42; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/208.

6 Bkz.: İbn İshak, *es-Sîre* 5/275; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 15/16.

7 Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 2/248; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 24/432.

8 Bkz.: el-Aynî, *Umdetü'l-kârî* 15/25; Aliyyülkârî, *Şerhu'ş-Şifâ* 1/379-430.

ALLAH'IN İSTEDİĞİ MÂNÂDA SALİH AMEL

Soru: Allah'ın istediği mânâda salih amel nasıl olmalıdır?

Cenâb-ı Hak, kullarından istediklerini müphem, kapalı ve mücmel bırakmamış; neyi nasıl istiyor, nasıl ifa edilmesini murad buyuruyorsa onları kullarına götürebilecekleri şekilde tahmil etmiş, sonra da anlayabilecekleri bir dille onlardan bunu istemiştir. Baştan sona Kur'ân, "vahy-i metlüv" olarak ve Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) O'nu izah ve şerh sadedinde mübarek sözleri, takrirleri ve fiillerinin hepsi, insanların idrak seviyesindedir. Bunu, اَلتَّنَزُّلَاتُ الْإِلٰهِيَّةُ إِلٰى عُقُولِ الْبَشَرِ "İlâhî ifadenin beşer idraki seviyesine inmesi" diye ifade ediyoruz ki, bu da, insanlara Allah'ın (celle celâluhu), onların kendi seviyelerine göre konuşması, onların ufukları açısından meseleyi ifade etmesi demektir.

Bundan dolayıdır ki, bizim buudlarımızın dışına çıkan evliya, asfiya, mukarrabîn… gibi ehlullah, bizim anladığımız mânânın yanında Kur'ân'ın bâtınî mânâsında daha bir derinleşiyor, ondan farklı işârî mânâlar çıkarıyorlar. Kâşânî ve İbn Arabî'nin tefsirlerine bakıldığında bizim tefsir ölçülerimizden farklı pek çok malûmat görmek mümkündür.

Bunlar bâtınîdir ama Kur'ân-ı Kerim, çocuktan en yaşlı insana; bir cahilden en derin ilim adamına kadar bütün insanlığa objektif olarak onların anlayabileceği bir dilden sehl-i mümteni olarak hitap eder. Onun ifadesine bakan bir insan, kendisinin de bu ifadeyi kullanabileceğini zanneder. Hâlbuki bütün seviyeleri gözetme keyfiyetiyle Kur'ân ifadesi, beşer takatinin, idrakinin çok çok üzerindedir ve onun ifade tarzına denk ikinci bir ifade tarzı da yoktur. Okuma bilmeyen bir çoban bile onu duysa, ilâhî kelâm olduğunu anlayacak ve onu kendi seviyesinde en üstün ifade olarak kabul edecektir. Bunun yanında, vicdanı tefessüh etmemiş, kalbi ve kafası fünûn-u müsbete ile dolu olan bir kişi Kur'ân-ı Kerim'i okusa, "Bu, Allah kelâmıdır." diyecek ve bel kırıp secdeye kapanacaktır. Onun içindir ki, en mübtedi kimselerle beraber Farabîler, İbn Sinalar ve İslâm'ın yetiştirdiği nadide sima Gazzâlîlerin dahi Kur'ân-ı Kerim'in muhteşem ifadesi karşısında gözleri kamaşmış ve her zaman ona hayranlıklarını ifade etmişlerdir. Hâsılı, İlâhî Kelâm'a hangi seviyede müracaat edilirse edilsin herkes kendisine bakar bir delik bulacak ve rahatlıkla alacağı şeyi ondan alacaktır.

Herkesin kendi seviyesine göre istifade ettiği Kur'ân, salih amel ile ne

istediğini de açıkça anlatmıştır. Kur'ân, Tîn ve Asr sûrelerinde olduğu gibi bazı yerlerde salih ameli icmalî olarak anlatır. Allah: *"Biz, insanı ahsen-i takvîme mazhar olarak yarattık. (Su-i ihtiyarı ve iradesini kötüye kullanmasıyla da) onu baş aşağı esfel-i safilîne ittik."* dedikten sonra bazı insanları bunun dışında tutar ve: *"Ancak gönülden iman edip salih amelleri yapanlar müstesna."*[1] buyurur. Asr sûresi'nde ise: *"Zamana yemin olsun ki, insan hüsrandadır. Ancak, iman edip makbul ve güzel işler yapanlar, bir de birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesna."*[2] Görüldüğü gibi salih amel, bu âyetlerde icmal edilmiştir.

Bakara sûre-i celilesinin başında da salihat yukarıdaki beyanlara göre bir derece daha tafsilâtıyla anlatılır: *"Kur'ân-ı Kerim, müttakiler için hidayet kaynağıdır. Müttakiler gayba iman eder, namazı dosdoğru yerine getirir. Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden (nafaka seviyesinde, israf etmeden ve başa kakmadan) infak ederler."*[3] demek suretiyle salihatın ruhunda mündemiç olan hakikatleri kısmen de olsa tafsil eder. Onun için şekil olarak Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'da namaza, oruca, zekâta müteallik ne kadar ibadet varsa bütünü salihat sözcüğüyle ifade edilir.

Aynı şekilde salihatın menfî yönü, haram yememe, haram giymeme, harama bakmama, haram konuşmama… gibi ne kadar nehyedilen şey varsa bunlar da terk edilmeleri zaviyesinden ibadet sayılırlar. Biz de müspet amelleri yaptığımız ve menfîlerini de terk ettiğimiz zaman salihler güruhuna girmiş oluruz. Hatta nikâh, talak, alışverişe kadar bütün muamelâtta dine tevfik-i hareket ettiğimiz nispette salihat işlemiş sayılırız. Bunlar da şekil olarak tafsilidir ve baştan aşağıya kadar Kur'ân-ı Kerim hep bunları anlatır.

İnsanın, imanını iz'an hâline getirmesi, iman ettiği şeyleri aksine ihtimal vermeyecek şekilde güçlendirmesi, hatta bunların aksini rüyasında dahi hatırına getirmemesi, imanda matlup olan keyfiyettir. Evet, mü'min, inandığı şeylerin aksi mevzuunda yanlış kanaat verecek ne kadar şüphe ve tereddüt îras edici şey varsa, bütün bunların kökünü kazımaya çalışmalı, hatta hayallerinde bile imanın tadını duyacak, salihatı da bu iman havası içinde eda edecek kıvam peşinde olmalıdır. Meselâ, namaz tepeden tırnağa haşyetle dopdolu olarak eda edilmeli ve insan saygıyla Mevlâ'nın huzuruna hep öyle gelmeli, kendisinin kul, O'nun mâbud olduğunu namazın her lahzasında duymalı, bu mülâhaza ile belini kırıp boynunu bükmeli, kendinden geçmelidir. İşte bütün bunların hepsi namazın

salih olarak eda edilmesinin ifadesi demektir.

Keza o, zekâtı verirken, Allah'ın kendisine verdiği bir emaneti yerine ulaştırıyor olma niyetiyle infak etmeli ve bunu verirken de "Rabbim, ben Senin bana verdiklerini veriyorum. Sen de rahmâniyet ve rahimiyetinle ötede salih kullarına vaad ettiğin şeyleri bana da lütfet!" diye düşünmesi lâzımdır. Bu dağdağalı harp meydanında muhafaza edemeyeceği malını bu şekilde Allah'a emanet etmesi ve bâki bir surette ahirette kendisine lütfedeceği inancıyla ve niyetiyle zekât ve diğer sadakalarını vermesi, zekâtın salih amel olması yoludur.

Salih amellerden biri olan hac, mâşerî vicdanın bir cemm-i gafir olarak Cenâb-ı Hakk'a teveccüh ettiği bir ibadettir. Mü'min, o mukaddes mekânlarda sürekli bu duyguyla dolup boşalmalıdır. Hacda şeytanın en çok itiraz ettiği meselelerden biri de şeytanın taşlanmasıdır; çünkü insan orada taşa taş atmaktadır. Bunun da akıl ve mantık açısından anlaşılamayacağı açıktır. Mü'min, taşı atarken hep Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda ibadet ediyor tavrı içinde olmalıdır. Namazdan şeytan taşlamaya kadar bütün ibadet ü taatimizde bu ulvî ruhu işleyebildiğimiz takdirde bunların hepsi salih amel olur.

Bugün, birinci derecede salihatı ifade eden cihad yaparken onu da salih bir şekilde eda etmek lâzımdır. Evet, irşad veya cihad unvanıyla anlatılan vazife de mühim salih amellerden birisidir. Evet, en yakın daireden başlayarak, insanlara Allah ve Resûlü'nü sevdirmek ve bu vazifeden bir an dûr olmamak salihatın en mühimlerindendir. Bazen daha geniş dairede de vazife terettüp edebilir. Ama bu geçicidir ve muvakkaten olur. Milletvekili, başbakan olmak gibi, devamlı olmayan vazifeleri sadece iş tevdi edildiği zaman yapma, ama daimî vazifeye devam etme, mü'minlik şiarıdır.

Daimî vazife, cihad-ı ekber olan nefisle mücadeleden başlar ve yakın daireden işi ele alarak bütün insanlara hak ve hakikati –tabiî kendisi de uygulayarak– anlatmayla devam eder. Daimî vazifeyi yapma, salih ameli salih mahiyette eda etmek demektir. Aslında dar dairedeki salih amelleri hakkıyla yapamayanlar uzak dairedeki işlerinin fiyasko ile neticelenmesi sonucunda sukût-u hayale uğrarlar. Ama salihatı idrak şuuruyla hareket eden bir insan, "Başka yerde yapılacak şey olmayabilir, ama bizim hususî dairede hiç işimiz bitmez." diye düşünür. Bugün yapılan, köy köy, kasaba kasaba dolaşıp hak ve hakikati anlatma, salihat kabîlinden işlerdendir.

1 Tîn sûresi, 95/4-6.

2 Asr sûresi, 103/1-3.

3 Bakara sûresi, 2/2-3.

VESVESE HASSAS İNSANLARDA OLUR

Soru: İnsana sık sık vesvese gelmesinin sebebi nedir? Vesvesenin sebebi, mânevî gıdaların azlığı olabilir mi?

Vesvese, tereddüt, kafa karışıklığı itikatta ve amelde işin mahiyet-ü nefsü'l-emriyesine aykırı mülâhazaların hayale, tasavvura musallat olması demektir. Bazen itikatta ve ibadette olduğu gibi bazen de insanın aile hayatıyla alâkalı meselelerde olabilir.

Vesvesenin en tehlikelisi, akideyle alâkalı olanıdır. Evet, inanılması gereken şeyler hakkında bazen kalbe bir kısım is-pas ve sis-duman gelebilir. Şayet insan, bunların ne mânâ ifade ettiklerini bilmezse zarar edebilir. Ama bunları, tıpkı içinde yağmur ve kar taşımayan boş bulutlar gibi görür ve uğrayıp gideceklerini düşünürse, ona ciddî zararı olmaz. O bakımdan vesvesenin iki yönü vardır: Birincisi, vesvesenin mahiyeti ve ona karşı davranışlarımız. İkincisi de, vesvesenin insana niçin musallat olduğu meselesidir.

Vesvese bir yönüyle özellikle de hassas ve asabî ruhlarda onların ömürlerinin sonlarına kadar terakkilerine medar olabilecek bir zemberek mahiyetindedir. Saati çalıştıran zemberek gibi, vesvese de onları daima hüşyar (uyanık) tutar; sağdan-soldan, önden-arkadan… yani bütün cihetlerden gelebilecek tehlikelere karşı insanı müteyakkız kılar.

Vesvesesiz insan, bazen kendini her şeye hâkim gibi görebilir ve âkıbetinden emin gibi davranabilir. Ama vesveseli insan, karşısında dessas şeytanın, zalim ve gaddar bir nefis ve hevânın bulunduğunu düşünerek her an nöbet bekleyen bir asker gibi uyanık durur. Bu yönüyle vesvese, insanda bir bakıma şeytanın vazifesini yapar, onda Allah'a (celle celâluhu) sığınma duygusunu tetikler.

Ayrıca insanda, ilhamı ve vahyi alabilecek, duyabilecek, "mehbit-i ilham-ı ilâhî"ye mukabil bir de şeytandan gelen şeyleri alabilecek "lümme-i şeytaniye" vardır. Bunlardan birincisi, din-i mübin-i İslâm'ın ruhuna uygun, insana ışık tutucu mahiyette ilhamlar, sünuhat, tulûat ve bütün bunların üstünde vahiy ve vahyin çeşitleri; diğeri ise insanı baştan çıkaracak, onun hayatını katıp karıştıracak şeytan vesveseleridir. Vesvese, lümme-i şeytaniyede, şeytanın müdahalesinin ve nefsi işlettirmesinin neticesinde meydana gelir.

Şeytanın müdahalesi sonucu olan vesvese, esasen insanı dikkatli ve uyanık tutar. Binaenaleyh insan, kendisi hakkında zararlı hâle getirmediği müddetçe vesvesenin faydası olduğu da söylenebilir. Ancak bazen bir kısım asabî ruhlar,

vesveseyi zararlı hâle getirebilirler. Böyle bir insan, şeytan karşısında ümitsizliğe düşer, şeytanın ara sıra içine attığı vesveseler karşısında, “Artık ben mahvoldum!” diyebilir ki işte böyle biri mağlubiyeti baştan kabullenmiş demektir. Ama karşı koyma güç ve iradesini, daha sonra da emniyetini kendinde hissettiği an da, ne cin ve şeytan ne de vesvese ona zarar verebilir.

Vesvese, daha çok iman mevzuunda terakki eden mü’minlerde olur. Yerinde sayan insanlara o, çok az musallat olur. İç âlemlerinde yükselip arşiye ve kavsiyeler çizen kimseler, yolun bazı noktalarında vesveseye maruz kalabilir, vesvese veren şeytanlarla yüz yüze gelebilir, onların manyetik alanlarına girerek onların dürtülerinin tesirinde kalabilir.

Bazı kimseler, ruhun semalarına doğru yükselirken şeytan onlara her menzilde tuzak kurar ve bekler. Hatta insanın ruhî terakkisi sayılan “seyr u sülûk”te her menzile girildikçe bazen şeytanın manyetik alanına da girilmiş olur. Şeytanın manyetik alanına girince de insanın kalbinde –tıpkı bulutun altına giren kimsenin, güneşin ışıklarıyla irtibatı kesildiği gibi– Allah ile münasebetin kopuşu söz konusu olabilir. Haddizatında bu hâl gelip geçicidir, yağmursuz bir bulutun çekip gittiği gibi o da çekip gidecektir.

Müterakki olmayan kimselerde az görülen vesvese, sahabe-i kiramda çok olurdu. Bir keresinde sahabiler, Resûl-i Ekrem’e (aleyhissalâtü vesselâm) gelip, “Bazılarımızın aklından bir kısım vesveseler geçiyor ki, normalde bunu söylemenin günah ve küfür olacağına inanıyoruz.” diye sıkıntılarını bildirdiler. Allah Resûlü, *“Gerçekten de bunları duyuyor musunuz?”* diye onlara sordu. Onların, “Evet” cevabı üzerine de Efendimiz, *“İşte bu, imanın kuvvetindendir.”*[1] buyurdular. Buna şöyle de bakılabilir; şeytanın arkasından tıpış tıpış gidene şeytan niye vesvese versin ki? Kim doğru istikamette gidiyorsa, o, onunla meşgul olur ve onu baştan çıkarmaya çalışır.

Hadis-i şeriflerde anlatılan hususlar kadar emniyet telkin etmese bile, menkıbelerde anlatılan bir hâdise vardır ki bu hususu aydınlatma adına anlatılabilir. Bu tür hâdiselerin, aslından ziyade faslına bakmak lâzımdır, diyerek nakledelim:

Rahatına düşkün birisi rüyada şeytanı görür. Şeytan elinde pek çok iple bir tarafa doğru gitmektedir. “Nereye gidiyorsun?” diye sorar. “Mescitte bir kısım âbid ve zâhitler var. Bu gem ve ipleri başlarına geçirip onları iğfal edeceğim!” cevabını verir. Bunun üzerine adam sorar: “Benim ipim hangisi? Şeytan: “Sen

böyle yaşamaya devam ettiğine göre senin için ipe gerek yok; sen zaten rahat rahat arkamdan geliyorsun!" diye cevap verir.

Evet, şeytan ısrarla kendini ibadete vermiş müterakki kimseler için vesvese peşinde koşar. Bu bir menkıbedir ama bize önemli bir hususu anlatmaktadır.

Vesvese, daha ziyade hassas ve asabî ruhlara musallat olur demiştik. Evet, işte bu bakımdan kendisine vesvese gelmeyen herkes baş aşağı gitmediği gibi, her vesveseye maruz kalan da muhakkak müterakki ve yükseliyor demek değildir. Ancak durum ekseriya böyle cereyan etmektedir.

Vesveseden kurtulmanın en önemli çaresi, Bediüzzaman Hazretleri'nin de dediği gibi vesvese üzerinde çok durmamaktır.[2] Herkes hayatının değişik dönemlerinde vesveseye maruz kalabilir. Kendi adıma, benim maruz kaldığıma kimsenin maruz kaldığını zannetmiyorum. Vesvese üzerinde her durduğumda o hayal gibi büyür ve âdeta bir heyula hâlini alırdı. Aksine vesvese hayal gibi olduğundan onu küçük gördükçe küçülür, büyük gördükçe de büyür. Üzerinde hassasiyetle durursanız, söküp atamayacağınız bir maraz hâline gelir; üzerinde durmaz, yağmur taşımayan bulutlar gibi uğrayıp geçeceğini düşünür ve "Benden bir şey koparamazsın!" derseniz o da çeker, gider. O bakımdan vesveseden kurtulmanın çaresi, üzerinde durmamak ve onu ciddî bir dert, bir problem olarak görmemektir. Vesveseyi bir derttir diye kabullenirseniz, zamanla mağlup olabilirsiniz. Vesvese sizin için bir hasımdır. Onu küçük görmek lâzımdır. Eğer vesveseye karşı fikren "Allah'ın tevfikiyle senin altından vurur üstünden çıkarım!" derseniz rahatlıkla onun üstesinden gelebilirsiniz.

İkinci çare de, vesvesenin kalbe ait ciddî bir maraz ve dert olmadığını düşünmektir. Aksine o, kalbi rahatsız ve tedirgin eden bir marazdır ama kalbe ait bir maraz değildir. Belki kalbe yakın belli bir noktaya şeytan tarafından atılan okların ifadesidir. Binaenaleyh insan, iradesi ve ihtiyârıyla vesveseye maruz kalmadığı için mesul olmaz. Çünkü insanın iradesini aşkın ona musallat olan bir hastalık, hakikî hastalık değildir. Suç da sayılmaz. O, insanın iradesini aşan bir hâdisedir. Evet, o, şeytanın, insanın kalbinin yanı başında, yani "lümme-i şeytaniye"ye oklarını atmasıyla oradan bir kısım asılsız hayal ve tasavvurların oluşmasından ibarettir.

Bu itibarla da insan, vesveseye sahip çıkmamalı, çünkü o, ona ait değildir. İnsan onu, kendi düşüncesiyle, iradesiyle yapmamıştır. O tasavvur ve tahayyülün, ne plânı ne de hesabı ona aittir. O kendi kendine gelmiştir. Bu

açıdan da insan ondan rahatsız olmamalıdır. Zaten işin en mühim yönü de, vesveseden insanın rahatsız olmasıdır. Vesvese, sana ait bir şey olsaydı hiç rahatsız olur muydun? İşte bundan dolayı kâfirin küfrü vesvese değildir. Meselâ, Allah'ı inkâr adına kalemi eline alıp yazı yazan biri, bu işin hesabı ve plânı içinde olduğundan onunki vesvese değildir. Onunki, "küfr-i inadî"dir. Öyle ise o, yaptığı şeyden mesul olur. Mü'mine gelince o, yakışıksız tahayyüllerden mesul olmaz. Çünkü işin içinde onun iradesi yoktur. Şeytan varsın istediği kadar vesvese versin. Sonunda bir şey koparamayacağını anlayınca vazgeçip gidecektir.

Şeytan, insanın kalbine çok farklı şekil ve miktarda dürtülerde bulunabilir. Meselâ, –Ben o vesveseyi bin hicap içinde söylüyorum– insanlık adına iftihar ettiğimiz Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında insî-cinnî şeytanlar, O'nun çok kadınla evlenmesini bir vesvese olarak ortaya atabilir. Bundan kurtulmanın iki çaresi vardır. *Evvelâ,* Resûl-i Ekrem 53 yaşına kadar bir kadınla yaşamış, bundan sonra vefatına kadar, 8-9 sene diğerlerini almıştır. Çoğu yaşlı olan bu kadınlarla belki kadın-erkek münasebeti bile olmamıştır. Demek ki Resûl-i Ekrem kat'iyen kadınlarla beşerî garizelerinden dolayı evlenmemiştir. Kaldı ki, ahirette ona eş olmak için kendisini teklif eden kadınlar bile olmuştu. Mescitte bu şekilde bir vak'a aynıyla cereyan etmişti. Ancak Efendimiz ona iltifat buyurmamışlardı.[3] Evet, Resûl-i Ekrem'in bu mevzuda kat'iyen bir zaafı yoktu. Bu şekildeki bir izah, işin aklî ve mantıkî yönüyle alâkalıdır.

İkincisi, Kâinatın Efendisi'nin, kâinata neşrettiği nura bakmak lâzımdır. Öyle bir insan ki, akidede, amelde, iktisatta, içtimaî hayatta ve siyasî hayatta o denli ciddî bir dalgalanma meydana getirmiştir ki, O'ndan sonra olan bütün gelişmeler, bir bulut gibi gelip geçici olmalarına rağmen O'nun getirdikleri hâlâ yepyenidir. Günümüzde ortaya çıkan bazı sistemlere bakın. Ortaya çıktıkları günden bugüne bir sürü enternasyonal ve bir sürü revizyona rağmen bugün onların yerinde yeller esiyor. Oysa Efendimiz'in (aleyhissalâtü vesselâm) getirdiği sistem, hayat-ı içtimaiyeyi on dört asır idare ettiği hâlde hâlâ terütaze, olabildiğine canlı, beşerin bütün ihtiyaçlarını karşılamada kâfi ve vâfi olduğunu görecek ve bu husustaki vesveselerin dayanaksız olduğunu anlayacaksınız.

Keza Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ı, sıfatları, esmâsı hakkında da insanın aklına bir şey gelebilir. –Hâşâ– Allah'a insanî vasıflar nisbet etme vesvesesi gibi...

İnsan, böyle bir vesveseye maruz kaldığında hemen Allah'ın eşi, ortağı, menendi olmadığını düşünmelidir; çünkü bunlar insanlarda çoğalmak için bir kısım ihtiyaçların ve zaafların ifadesidir. Vâcibü'l-Vücud, kâinatı kabza-i tasarrufunda tutuyor. Her şey, "اَللّٰهُ الصَّمَدُ"'in[4] kabza-i tasarrufundadır. İnsan, kâinattaki Allah'ın tasarrufuna bakarak O'na acz ve zaaf isnat etmekten uzaklaşmalıdır. Zira bu türlü şeyleri Allah'a isnat etmek kat'iyen aklî ve mantıkî değildir.

Bunun gibi, ibadete de vesvese musallat olabilir. Meselâ, abdestte bazı yerlerin kuru kalıp kalmadığı şeklinde sık karşılaşılan bir vesvese vardır. Şayet bu durum, sık sık tekrar ediyorsa, burada yapılacak şey "Abdestim hak mezheplerden birine göre olmuştur." deyip artık üzerinde çok fazla durmamaktır.

İbadetlerden muamelâta hayatın her sahasında muhtelif vesveseler olabilir. Bunlardan kurtulmak için, üzerlerinde çok durup onunla uğraşmamak ve bunların kalbe arız olan geçici bir durum olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir.

Soruda bir de vesvesenin sebebinin mânevî gıdaların eksikliği olup olmayacağı soruluyor. Tabiî ki bu da bir sebep olabilir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, çok müterakki insanlarda da vesvese olabilir. Hatta sahabe-i kirama vesvese geldiği gibi, onlardan sonra çok büyük bir hüviyeti haiz bulunan İmam Rabbânî Hazretleri'ne dahi vesvese gelebilir; ama bunlar gelip geçicidir; gelmeleri, ömrün sonuna kadar insanın müteyakkız olması içindir.

Vesvese, İmam Rabbânî'de oluyorsa, başkalarında olması gayet normaldir. O bakımdan mânevî gıdasızlık, tam bir sebep değildir vesveseye. Bazen fazla gıda alanlarda da vesvese olabilir. Bunun için Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz; Allah, sizi helâk eder ve yerinize günah işleyecek (fakat tevbeleri sebebiyle) mağfirete erecek kimseler yaratırdı."*[5] buyururlar. Zira bazen insan kendini günahsız sanmakla gurura düşüp aldanabilir. Bu da insanın farkına varamayacağı ledünnî bir hastalıktır. Bu ledünnî hastalık daha tehlikeli olduğundan insan, kendi nefsini levmedeceği, kınayacağı, beğenmeyeceği yola kendisini sevk edecek bir kısım vesileler bulması lâzımdır. O da, küçük bir iki zelleyle insanın bilerek veya bilmeyerek sürçmüş veya düşmüş olması gibi şeyler olabilir. Bu durumda insan, kendini beğenme hastalığına da düşmemiş olur.

[1] Müslim, *îmân* 209, 211; Ebû Dâvûd, *edeb* 108-109.

2 Bediüzzaman, *Sözler* s.291 (Yirmi Birinci Söz, İkinci Makam); *Lem'alar* s.96-97 (On Üçüncü Lem'a, Altıncı İşaret).

3 Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre (22)* 1; Nesâî, *nikâh* 41

4 *"O Samed'dir (herkesin muhtaç olduğu bir müstağni)."* (İhlâs sûresi, 112/2).

5 Müslim, *tevbe* 11; Tirmizî, *cennet* 2.

MUVAKKAT DÜNYA HAYATI İÇİN EBEDÎ CEHENNEM ADALET Mİ?

Soru: Altmış yaşında ölen bir kâfir, çocukluk çağını çıkardığımız zaman yaklaşık kırk beş yıl küfür işliyor ve işlediği bu mahdut küfürle ebedî Cehennem'le cezalandırılıyor. Bunu adalet-i ilâhî ile nasıl bağdaştıracağız?

İsrailoğulları böyle bir mülâhazadan hareketle *"Cehennem ateşi, sayılı birkaç gün dışında bize asla dokunmayacak!"*[1] demişlerdir. Aslında, amel ve âkıbet arasındaki bu tür münasebete göre Cennet'te de yapılan salih ameller müddetince kalmak gibi bir husus karşımıza çıkar..!

İmanda da küfürde de asıl mesele, niyet ve azme bağlanmıştır. İnsan, üç-beş senelik muvakkat hayatında imanı ve salih ameliyle ebedî Cennet'i kazanabilir. Öyle ki biz, amellerimizle Cennet'e ehil hâle gelemeyebiliriz, ama ciddî bir niyetimiz, cehdimiz vardır. Her sabah, ezanlarla beraber namaza kalkar, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) davetine icabet eder, mescide koşar; böylece bu fâni dünyada fâni adımlarımızı, ibadetlerimiz ve Hakk'a teveccühlerimizle ebedîleştirebiliriz. Zira ertesi gün ömrümüz olursa yine kalkma niyeti içindeyizdir.. ve bizde, ebedî olan Allah'a ebedî kulluk yapma arzusu vardır. Yani Allah bizi bu vaziyette bin sene yaşatsa, ciddî bir neşve ve aşk içinde bin sene O'na kulluk yapmayı düşünürüz. Bizim ebedî kulluk niyetimizi Allah, olmuş gibi kabul buyurur, *"Mü'minin niyeti, amelinden hayırlıdır."*[2] fehvâsınca bizi ebedî Cennet'le serfiraz kılar.

Kâfire gelince o, korkunç bir cinayet içindedir. Evet, ne kadar meziyet ve faziletleri de olsa o, kâinatın Sahibi'ni inkâr ve tezyif etmektedir. Her yanda Allah'ın isim ve sıfatları âsârıyla O'nu ilân ettikleri hâlde münkir kalbiyle Allah'ı inkâr etmektedir. Bu, büyük bir cinayettir. Bazıları, falan ilim adamı, filân ilim adamı gibi kimselerin avukatlığını yaparak "Onlar Cehennem'e mi gidecek?" diyedursunlar; evet, eğer onlar da Allah'ı inkâr ediyor, Sahib-i kâinat'ı tanımıyorlarsa elbette Cehennem'e gideceklerdir. Bu mevzuda küfrün şiddetini göstermek için şu basit misali arz etmekte fayda mülâhaza ediyorum:

Bir ülkenin şöyle böyle bir idaresi olsa ve bu idarenin insanî hak ve hürriyetlere de saygısı bulunmasa; masum insanlara ilişilmenin yanında, sokaklar eşkıya ile kaynayıp dursa.. bazı güç odakları sürekli millet malını

hortumlasa.. kavî zayıfı ezse.. mazlum kendini ifade edemese… se.. se.. se… Şimdi böyle bir idare karşısında dahi Einstein çapında bir dâhi veya böyle bir dâhiler topluluğu çıksa; çıksa ve size dehâ ürünü bir kısım projeler sunsa, ezcümle: "Size yirmi dört saat içinde bir füze üssü tesis edeceğim. Bunun bütün masrafları da bana ait olacak.. bununla sizi semavî saltanatlara yükselteceğim; ama bir şartım var: Ben sizin hükümeti tanımıyorum. Kimseye hesap vermek de istemem."

Böyle bir şart karşısında zannediyorum Türkiye, kendisine çok şey kazandıracak bu adama ne bu imkânları verir ne de istediği bu tavizi kabul eder. Çünkü hikmet-i hükümet hâkimiyet ister. Her şey hükümetin inisiyatifiyle olsun ister. Evet, hükümet, Türkiye'yi fezalara çıkaracak bu zatın çalışmasına mâni olur ve belki de ona şöyle der: "Ne yapıyorsan yap ama bizi dinleyecek ve bize itaat edeceksin. Bu meselenin bize göre bir plânlamadan çıkması ve devlet reisinin imza atması gerekir. Çünkü buranın hâkimi biziz. Hâkimi tanımadıktan sonra senin ne meziyetinin ne de faziletinin hiçbir kıymeti yoktur."

Aynen bunun gibi, şu kâinat, âdeta işleyen muhteşem bir fabrikadır. Tıkır tıkır çalışmakta ve Sahibini ilân etmektedir. Kâfir ise bu muhteşem mekanizma, makine veya saat karşısında bunun yapıcısını ve ustasını tanımamaktadır. Allah inancı olmayan birisi, kalbimizden hücrelerin kalbine kadar her şeyi her an kabza-i tasarrufunda tutan, sevk ve idare eden bir kudret ve kuvvete sahip bulunan, "Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" ile kalbimizi, zerrat-ı vücudumuzu ve kâinattaki bütün sistemleri aynı anda hareket ettiren, kontrol eden, muvazene ile yürüten bir Sultan-ı Zişan'ı inkâr etmektedir. İşte küfür böylesine korkunç bir cinayettir ve onun affedilmesi de söz konusu değildir.

Evet, kâfir, kâinattaki bütün güzellikleri tezyif etmektedir. Şöyle ki, antika sanatların dizili olduğu bir meşhergâh (sergi yeri) düşünün. Bu meşherin Sanatkâr'ı, bunları, buradaki gölgeleri görsünler de ahirete ait onların asıllarına iştihaları açılsın diye dizmiştir. Kâfir bu meşhere girmekte ve "Bunların hepsi tesadüftür, esbap ürünüdür, müessir tabiattır." demekte ve Sanatkâr'ı hiç hatırına getirmemektedir. Bu şekilde, avizeyi idare eden düğmeye dokunulmuş da ortalık karanlıkta kalmış gibi, bu meşhergâh-ı âlemde teşhir edilen o muhteşem sanatların hepsi karanlığa dökülmüş gibi olmaktadır.

Ayrıca kâinat da "Kâfirin bizi tezyife hakkı yoktur!" diyerek bütün zerrâtı ve seyyârâtıyla onun hakkında davacı olma ihtimali vardır. Bu bakımdan bir lahza küfür, bütün kâinatın hukukuna tecavüz olduğundan, kâinatın zerrâtı adedince

büyük bir cinayeti tazammun etmektedir. Kâfir de bilerek veya bilmeyerek işte böyle bir cinayeti işlemektedir. Aynı zamanda o sadece böyle bir cinayet işlemekle de kalmayıp, her akşam ve her sabahki inkârıyla, meşhergâh-ı âlemi tezyifte ısrarcı olmakla o mütemadî niyetinin cezasını da görecektir. Eğer o, "Ben bundan dönüyorum" dese kurtulur. Evet, hayatının en son lahzasında dönen kimse de mutlaka kurtuluşa erer. Uhud'da bu hakikati teyit eden şöyle bir hâdise yaşanmıştır:

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamberliğini duymuş, Medine'de olduğunu öğrenmiş ve O'nun yanına gitmeye karar vermiş Muhayrık adında bir haham vardır. Bu haham, Yunus'un saf bir Anadolu havası içinde dediği gibi,

"Araya araya bulsam izini,
İzinin tozuna sürsem yüzümü,
Hak nasip eylese görsem yüzünü,
Yâ Muhammed canım arzular seni!"

diyerek araya araya Allah Resûlü'nün izini bulmuş, izinin tozuna yüzünü sürmüş, özlediği cemalini görmek üzere Medine'ye varmıştır. Ama o sırada Medine'de Uhud savaşı olmaktadır. Orada Efendimiz'in şehit olduğu söylentisini duyunca, "Aradığımı buldum fakat kaybettim. Ben niye duruyorum ki…" deyip kılıcını çeker, Allah Resûlü'nü görmeden savaşır ve neticede de şehit düşer.[3] Bu haham, bazı yerlerde "Allah Resûlü'nü görmediği hâlde Müslüman olan, Uhud'da şehit düşen ve bir ölçüde sahabi olmayan kişi kimdir?" diye lugaza olarak sorulur. Bu kutlu şahıs için bir lahzada çok şey olmuş ve onun bütün hayatı nurlanmıştır. Cenâb-ı Hak bizim de encamımızı hayretsin!

1 Bakara sûresi, 2/80.

2 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 6/185-186; el-Beyhakî, *es-Sünenü's-suğrâ* s.20.

3 İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 3/51, 4/37.

GURURLANMAK

Soru: Bir kimsenin zenginliği, makamı, hoşsohbetliliği gibi haklı bir meziyeti dolayısıyla gururlanmasının uhrevî bir mahzuru var mıdır?

Zenginlik ve hoşsohbet olma gibi hususlar, zâhiren insanın diğer insanlar üzerinde fâikiyetini işaretlediği bir gerçektir. Halk böyle bir kişi hakkında hüsnüzan edebilir, o da bu hüsnüzanna itimat edip bel bağlayarak gurura düşebilir. Keşke düşmese..!

Gurur, Arapçada aldanma mânâsına gelir; insanın kendine ait olmayan bir şeyi kendi malıymış zannederek aldanması da bu cümledendir. Bu nokta-i nazardan dünyaya da, “İnsanların aldandığı dünya” mânâsına “Dâru’l-gurûr”[1] denmiştir.

Hâlbuki bu dünya, sırtına yüklendiği insanları, esas yurtları olan âleme götürmek üzere bir vazifelidir. Ne var ki bazı kimseler yolda giderken süsünden, cazibesinden dolayı bu bineğe âşık olmuş ve öteleri unutmuşlardır. Hâlbuki ona, konumu kadar önem ve ehemmiyet verilmesi gerekirdi. Ne acıdır ki, bazıları ona bağlandı ve asıl matlubu unuttular; unuttu ve aldanmış oldular. Evet, dünya bazı yönleri itibarıyla insanı aldatabiliyor.

Allah (celle celâluhu), bir insana hoşsohbetlik, sürat-i intikal (çabuk kavrama), nüktedanlık, cemal, tesir gücü gibi bazı hususiyetler vermiş olabilir. Bu, insanın elinde olan bir şey değildir. Şayet onun elinde olsaydı pek çok insan hoşsohbet, nüktedan, sürükleyici olabilirdi. İnsan bunların kendine ait olmadığını anladığında, aldanmadan kurtulur ve her şeyi sahibine verir. Bunu anlamak çok önemlidir. Aksine insan, kendine ait olmayan şeylere kendini sahip zanneder, hem Allah’a (celle celâluhu) karşı nankörlüğe girer hem de gülünç duruma düşer.

Evet, her şey Allah’tan ve mülk sahibi de O’dur. İnsanın zenginliği Allah’tandır ve emanet olarak ona verilmiştir. Zaten İslâm’a göre mülk de menkul-gayrimenkul topyekün Allah’ındır. Onlar insanda vedia (emanet) olarak bulunmaktadır. Bundan dolayı su-i ihtiyar ve iradesiyle zayi ettiğinden ötürü Allah onu sigaya çeker. Kasdî ve iradî zayi etme söz konusu değilse Allah onu affeder. Evet, insan, yeryüzünde bir emanetçidir. Allah, insanın nefsinden malına, mülküne, arazi ve akarına kadar her şeyi onun zimmetine emanet olarak vermiştir. O bu emaneti ancak Sahibinin rızası ve izni dairesinde kullanabilir ve O’nun emirlerine göre tasarrufta bulunabilir. Mal nerede harcanır, can

nerede feda edilir, O'nun verdiği şeyler nasıl değerlendirilir… gibi bütün bu hususlarda O'nun vaz'ettiği kurallara göre hareket edilir.

İnsan bir emanetçi olduğuna göre emaneti yerinde kullanmalı, emaneten verilen şeyleri korumalı ve bu hususta hep Sahibinin izni ve rızası dairesinde hareket etmeli ki öbür âlemde onları bâkî bir şekilde geriye alabilsin.

Bir kere daha tekrar edelim: Ne servet ne zenginlik ne zekâ ne de ilim insanda gurura sebep olmamalıdır. Çünkü bunların hepsi onda bir emanettir. Bu açıdan, eğer Cenâb-ı Hak tecellî yönüyle "Bana ait olan şeyleri verin!" deyiverse, insan açıkta kalacaktır. Bir zaman bir dünya hakkında boş atıp tutan bir askere –latîfe olarak– şöyle demiştim: "Palaskanın üzerinde o gücün damgası var. Matara, kasatura, elbise ve hatta silâhında onların mührünü taşıyorsun. Şimdi eğer o güç ve kuvvet: 'Bana ait şeyleri ver!' dese sen çırılçıplak kalmayacak mısın?"

Fanilere karşı böyle bir durum mutlak olmayabilir ama, Allah'a karşı insanların durumunun böyle olduğu muhakkak ve mutlaktır. Mevlâ-i Müteâl, zerrelerinden, sahip olduğun en son noktaya kadar her şeyi sana bedava vermiştir. Bu itibarla da Allah'ın insan üzerindeki ihsanlarını gurur vesilesi yapmak, O'na karşı nankörlük olur.

Evet, insan asla gururlanmada haklı olamaz. Eğer elinde olmayarak gururlanıyorsa, gururunun, aklî ve mantıkî olarak izalesine çalışmalıdır. Şayet zorlanıyorsa, Allah'a çok teveccüh etmeli ve mutlaka her şeyi O'ndan bilmeye kendini alıştırmalıdır.

1 Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/185; Hadid sûresi, 57/20.

PEYGAMBERLİK LİYAKATA DAYALI İLÂHÎ BİR İHSANDIR

Soru: Peygamberlerin gönderilmesinin hikmeti ve onların gönderilmelerini zarurî kılan sebepler nelerdir?

Bir arı kovanının ana arıya ihtiyacı olduğu gibi beşer de peygambere muhtaçtır. Peygamber olmadan beşer ne ferdî ne ailevî ne de içtimaî hayatını anlamlı kılamaz. Zira peygamber özel donanımlı bir insan olarak Allah (celle celâluhu) ile insanlar arasında bir elçi, insanların Allah yolunda rehberi, Allah'ın da insanlara karşı elçisidir. Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bizim önümüzde Hakk'a götüren bir rehberdir. O, bize Hakk'a vâsıl olma yol, âdâp ve erkânını göstererek yürüdüğü yolu yürüyeceğimiz şehrah hâline getirdiği gibi, aynı zamanda maksud ve murad-ı ilâhîyi bize intikal ettirmek üzere de Allah'ın bir resûlüdür. Kulluğu itibarıyla içimizden çıkar, Hakk'a gider, elçiliği itibarıyla Hak'tan döner, Hak ile halkı bir eder. Halkın içinde bulunur fakat Hak'la beraber olur.

Her fitrat, ancak çok sâfî ruhlarda olabilecek bu durumu ihraz edemez. Âyet-i kerimenin ifadesiyle Allah, meleklerden de, insanlardan da bir kısım pak ve nezih kimseler ıstıfa eder, seçer ve onları önemli misyon için ihtiyar buyurur.[1] Nübüvvet, iktisab (kazanılarak elde) edilmez, o, Allah tarafından bir mevhibe olarak verilir. Bir kendini bilmez ve aldanmış: "Feylesof, peygamberden büyüktür. Çünkü feylesof meseleleri çalışarak bulur. Peygamber ise çalışmadan yapar, Allah'tan alır." demiştir ki, bu onun hezeyanıdır…

Her peygamber, tertemiz ve nezih bir fitrattır. Meselâ Efendimiz'i ele alalım. Kendisine kırk yaşında peygamberlik gelmiştir. Fakat O'nun kırk yaşına kadar yaşadığı nezih hayatı âdeta peygamberliğin temel taşları ve altyapısı gibidir. Vakanüvis, O'nun yirmi beş yaşında iken Hz. Hatice'nin karşısındaki durumunu bize naklederken şöyle der: *"Meysere kendisine Hz. Hatice'nin talebini ilettiğinde Resûl-i Ekrem buram buram ter dökmüştü."* Evet, Allah Resûlü, iffetsizliğin hükümferma olduğu bir devirde kaşını kaldırıp da bir kadının yüzüne bakmamıştı. Evvel ve ahir sorgulanabilecek olumsuz hiçbir davranışı olmamıştı. Keza O'nun, hiç mi hiç yalanı duyulmamıştı.

Bu İstikamet Âbidesi'yle alâkalı Mugîre İbn Şu'be Müslüman olmadan önce başından geçen şöyle bir hatırasını anlatır: Ebû Cehil ile beraber bir yolda yürüyorduk. Bir aralık Peygamberimiz karşımıza çıktı. Biz çakırkeyf bir

lâubalilik içindeydik. O, ciddî bir sekine ve vakarla bize yaklaştı. Kendisine yakışır bir eda ile bize hakkı anlattı. Bunun üzerine Ebû Cehil, "Senin peygamber olduğunu kabul etsek zaten dinine girer arkandan yürürdük. Seni kabul etmiyoruz!" dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü ayrıldı ve gitti. Sonra benimle baş başa kalan Ebû Cehil bana şöyle dedi: "O'nun getirdiği haberlerin hepsi doğru. O yalan söylemez. Çünkü şimdiye kadar hiç yalanına şahit olmadık. Fakat Abdülmuttalipoğulları, 'Sikâye bizden, sidâne bizden, rifâde bizden' diyorlar; bir de kalkıp 'Nübüvvet de bizden.' derlerse ben buna dayanamam."[2]

Evet, Resûl-i Ekrem, nübüvvetten evvel de bîhemta bir elmastı. Nübüvvet O'na semavî ayrı bir derinlik ilâve ederek âdeta O'nu bir kez daha saykıllamıştı. Yani bu muhteşem varlığa, vahiy gelmiş; O bu sayede mehbit-i vahy-i ilâhî olmuştur. Alâ meratibihim diğer nebilerin durumu da aynıdır. İşte bu tertemiz âli ruhlar Allah ile münasebet kurmuş, Allah da onları büyük bir vazife ile şereflendirmiştir.

Bu mevzuda sübjektif bir şey arz etmek istiyorum: Sizin içinizde de kalbi ilhama mazhar olanlar vardır. Meselâ bunlar, yarın başına gelecekleri, gelme sırasına göre keşfen veya müşâhedeten veya uyku ile uyanıklık arasında keşfederler. (Ben öyle hüsnüzan ediyorum. Bu tür Hak dostları daima olmuştur ve olacaktır.) Ancak bu, herkes için söz konusu değildir. Bu saf kalan ve saflaştırılanlara has bir mazhariyettir. Bunlar dün olduğu gibi bugün de vardırlar ve mazhar oldukları şeyler de nübüvvet ve mucizenin bir gölgesidir. Bunun adı vilâyet, ondan zuhur eden de kerametir. Bunlar birer ihsan-ı ilâhîdir ama hep liyakate terettüp etmektedir. Kişinin liyakati olur, tezkiye-i nefs eder, kalbini daima berrak ve duru tutar, günahlardan olabildiğine kaçınırsa ki bu da bir mânâda "tehannüs"tür. Cenâb-ı Hak da onu özel mevhibelerle serfiraz kılar.

Şimdi içimizde böylesi bir terakkiye mazhar olmayan kimseler, "Niçin bunlar seçilmiş?" diyemezler. Çünkü bu, liyakate terettüp eden bir mazhariyettir. Bu mesele biraz daha derinleştirilip katre-umman tahayyüllerine girilebilse karşımıza nübüvvet çıkar. Evet, nebi, gölgesiz, doğrudan doğruya semadan gelen vahye sinesini açar, ona mazhar-ı tam olur ve her şeyi apaçık görür. İşte nübüvvet mazhariyeti!

Herkes bu durumu ihraz edemediği için bir adı da "Mustafa" (seçilmiş, ihtiyar edilmiş) olan Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve diğer

seçkinler, insanlarla Allah arasında birer vesile ve vasıta olarak vazife görmektedirler. Ehlullah menkıbelerinde, insanın, tasaffi ederse Resûl-i Ekrem'le doğrudan doğruya münasebet kurabileceği söylenir. Nitekim Allâme Süyûtî, Efendimiz'le yetmişten fazla yakazaten görüştüğünü dile getirmektedir.[3] Hatta ehlullahtan öyleleri vardır ki, "Ben bir an Allah Resûlü'nün huzurunda bulunduğumu hissetmezsem ölürüm. Ben, O'ndan her an hayat alıyor, hayatımı O'nun işaretlerine göre tanzim ediyorum." demektedirler. Vâkıa, Allah Resûlü, *"Size iki şey bırakıyorum, onlara sımsıkı tutunduğunuz zaman dalâlete gitmezsiniz. Bunlar, Kitabullah ve Sünnetimdir."*[4] buyurarak işaretini verip gitmiştir. Elde Şeriat-ı Garrâ vardır. Ancak bununla beraber o büyük kâmetler, öylesine kurb-u huzura müşerref olmuşlardır ki, bir lahza orada bulunmadıklarını hissettiklerinde mahvolacaklarını zannetmektedirler. Bazıları ise bu huzurda olmadıklarını hissettiklerinde, "Huzuru ihlâl ettik, ters düştük!" diyerek kalkıp boy abdesti almaktadırlar.

Evet, işte böylesine müterakki ve Resûl-i Ekrem'in (aleyhissalâtü vesselâm) münasebettarı kimseler de vardır. Bunlar olmazsa, âlem başka âlem olur. Bu bir hâl, keyfiyet, çap ve ağırlık meselesidir ve bunu madeni bakır olanlar değil, bîhemta elmas olanlar anlar.

1 Bkz.: Hac sûresi, 22/75.

2 İbn İshak, *es-Sîre* 4/191; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/255-256.

3 İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb* 4/54; en-Nebhânî, *Câmiu kerâmâti'l-evliyâ* 2/158.

4 Tirmizî, *menâkıb* 77; Muvatta, *kader* 3.

BESMELESİZ VE HAMDELESİZ İŞLER NETİCESİZDİR

Soru: "Bismillâh ile başlanmayan her önemli iş güdüktür (hayrı kesiktir)."[1] hadisi ile "Elhamdülillâh ile başlanmayan her önemli işin de hayrı eksiktir."[2] hadisinin vech-i tevfiki nedir?

Metinleri birbirine benzeyen bu iki hadis-i şerifin bazı rivayetlerinde aynı mânâlara gelen farklı kelimeler kullanılmıştır. Bazı lafızları itibariyle tenkide uğrayan bu iki hadis, farklı kelimelerle ashab-ı sünen tarafından da rivayet edilmiştir.[3] Besmeleyle alâkalı olan rivayette hem أَبْتَرُ hem de أَقْطَعُ lafızları kullanılmıştır ki, bu iki lafiz da *güdük, kesik, bereketsiz* mânâlarına gelmektedir. Yani *iş diyebileceğimiz herhangi bir şey, Besmele'yle başlanmazsa onun sonu gelmez, bereketi olmaz; başladığı gibi bereketsiz biter.*

Diğer rivayette ise, *"İş diyebileceğiniz herhangi bir şeye 'Elhamdülillâh' ile başlamadığınız zaman, kesik ve eksik kalır, o da sonuçsuzdur."* buyruluyor. Sorulan mesele ise, "sonu gelmez" denilen işlerin biri "Besmele"yle, diğeri de "Elhamdülillâh" ile alâkalıdır. Bu durumda bir işe "Bismillâh" diyerek başlasak, "Elhamdülillâh" ile; "Elhamdülillâh ile başlasak "Bismillâh" ile başlamamış olacağız. Bunları birbiriyle nasıl telif ederiz? Öyle olmalı ki, insan hem "Bismillâh" desin, hem de "Elhamdülillâh"ı unutmasın.

Bu karışıklığı önlemek için selefin, ikisini cem eden bir âdeti vardır. Onlar hayırlı bir işe başlarken, *"Bismillâhirrahmânirrahîm Elhamdülillâhi Rabbi'l-âlemîn"* diyerek hem Besmele hakkındaki emri hem de Elhamdülillâh'la alâkalı emri ve hükmü yerine getirmiş oluyorlardı.

Bu hadiste geçen bazı kelimelerden bir kısım ipuçları daha yakalamak mümkündür. Meselâ, *"Besmele'yle başlanmayan iş ebterdir."* buyruluyor. Araplarda "ebter" daha ziyade nesli devam etmeyen kimseye derlerdi. Nitekim Âs İbn Vâil, Efendimiz'e o küstahça ifadesiyle ebter demişti ki, Kevser sûresi bu münasebetle nâzil olmuştu. Allah bu sûrede Efendimiz'e *"Biz sana kevseri verdik. Öyle ise sen de namaz kıl, kurban kes. Seni kınayıp ayıplayan ve hakkında çirkin söz söyleyen, ebterin ta kendisidir."*[4] buyurmaktadır. O müşrik, Efendimiz'in oğlu olmadığından dolayı, nesli devam etmeyecek mânâsına O'na "ebter" diyordu. Kelimenin bu mânâsından hareketle

Besmele'yle başlanmayan bir işin devam etmeyeceğini, bir yere kadar gitse de ondan tam netice alınamayacağını anlamak mümkündür.

Besmele hakkında bildiğimiz şeyleri de düşünerek şunu söyleyebiliriz:

Bismillâh her hayrın başıdır. Hangi hayırlı iş olursa olsun, mutlaka insanın "Bismillâh" ile başlaması gerekir. "Bismillâh", *Allah'ın adıyla* demektir. Allah'ın adıyla başlayan bir iş ise, meyveleriyle öbür âlemde de devam eder. Burada Allah adına yaptığınız şeylerden dünyevî netice alamasanız dahi işin bereketi öbür âlemde devam edip gitmektedir. Binaenaleyh, Besmele'yle başlanmayan iş, bir yere kadar gitse de belli bir yerde kalır ve daha ileriye gitmez. Meselâ, işini, Allah adına, hasbî ve ihlâsla çalışmayan herhangi bir kimse, işini bir yere kadar götürse de sonuçta bir yerde kalır ve daha ileriye gitmez. Ancak Allah'a dayalı işlerdir ki, –burada her zaman olmasa da– öbür âlemde devam edip durur ve semereleri itibarıyla kat'iyen kesilmez. Yani onun mütemadî bir yümün ve bereketi olur.

Bunu anlamak için Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) Allah adına, Besmeleli işine bakılması yeterlidir. Kâinatın Fahrı, maddî hükümranlık, nübüvvet ve kalblere hâkimiyet vaadiyle gelmiş, kalblerin sevgilisi, kafaların da mürebbi ve musarrifi olmuştur. Allah adına olduğundan dolayı da O gönüllere taht kurmayı bilmiş ve âlemin sevgilisi olmuştur. Ve O'nun hâkimiyeti dış yönüyle İsm-i Zâhir'in cilvesi olarak asırlarca devam etmiştir.

Her ne kadar yirminci asırda O'nun şahs-ı mânevî olarak tam hâkimiyeti göze çarpmıyorsa da, bir mânâda yeryüzündeki bütün sistemler Efendimiz'in getirdiği yümün ve bereketten istifade etmişlerdir/etmektedirler. Meselâ, devlet ve devletçilik adına, işçi sınıfının haklarını koruma konusunda insanlığın O'ndan alacağı çok şey olduğu gibi, kapital mevzuunun dengeli ele alınmasında da O tam bir rehberdir. Tarih boyunca O'nun getirdiği sistem –bu sistem bazen suistimal edildiğinden dolayı ifrat ve tefritlere girilse de– hep denge unsuru olmuştur. İşçi-patron münasebetini ilk defa ele alan Efendimiz'dir. İşçi-patron ilişkilerinin nasıl olması gerektiği hususunun Avrupa'ya Endülüs yoluyla geçmiş olduğu düşüncesini paylaşan bir hayli ilim adamı vardır. İhtimal O'ndan sonra, sınıflar arasında muvazene kurulamadığından dolayı kavga ve anarşiye meydan açılmış ve peşi peşine ayaklanmalar olmuştur.

Elhamdülillâh'la başlama mevzuunda bir de أَقْطَعُ tabiri vardır ki, *bitik, kesik* mânâlarına gelir. Ümmet-i Muhammed, Tevrat'ta "Hammâdûn" yani çok

hamdedenler diye anlatılır.[5] Efendimiz de çok hamdeden ümmetin, "Muhammed" isminde çok hamdedilen, övülen, "Mahmud" isminde övgüye mazhar, "Ahmed" isminde ziyade öven, medheden ve hamdeden bir peygamberidir. Bundan anlıyoruz ki, "Hammâdûn" olan bir ümmetle "Muhammed", "Ahmed" ve "Mahmud" olan o ümmetin Peygamber'i arasında çok sıkı bir münasebet bulunduğu gibi, bütün kitapları hulâsa eden, Elhamdülillâh ile başlayan ve namazda beş defa tekrarlanan ve Elhamdülillâh ile anlatılan ümmet-i Muhammed arasında ciddî bir münasebet var. Öyle ise bu ümmet hamdetmelidir; bu ümmetin ilk sözü hamd[6], Cennet'e dahil oldukları zaman son sözleri de yine hamd olacaktır.[7] Bundan dolayı burada işlerini hamd ile yürütmeyen, hamd ile başlatmayan bir insan için dünyada bu nimetler bitiverdiği gibi, ahiret adına bereketi de devam etmez.

Dünyada bu şekilde hamd etmeyenler, ahirette dirildikleri zaman, *"Hamdolsun bizi bu Cennet'e eriştiren Allah'a! Eğer Allah bizi muvaffak kılmasaydı, biz kendiliğimizden yol bulamazdık. Rabbimiz'in elçilerinin gerçeği bildirdikleri bir kere daha kesinlikle anlaşılmıştır."*[8] diyemezler. Esasen orada bunu diyebilmek çok önemlidir. Bunun için de dünyada "Besmele" ve "Hamdele" asla terk edilmemelidir.

1 Bkz.: Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'* 2/69-70; el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 1/206.

2 İbn Mâce, *nikâh* 19; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 1/173; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/127.

3 Bkz.: İbn Mâce, *nikâh* 19; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/359; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/127; ed-Dârakutnî, *es-Sünen* 1/229.

4 Kevser sûresi, 108/1-3.

5 Dârimî, *mukaddime* 2; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 10/89.

6 Bkz.: Fâtiha sûresi, 1/1.

7 Bkz.: Yûnus sûresi, 10/10.

8 A'râf sûresi, 7/43.

ALLAH RESÛLÜ'NÜ RÜYADA GÖRMEK

Soru: Allah Resûlü'nü rüyasında gören kimse sahabi olur mu?

Bu soruya latîfemsi bir ifadeyle cevap verecek olursak şöyle denebilir: Böyle bir kimse *rüya sahabisi* olur, hakikî sahabi olmaz…

Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) rüyada görmek, muhakkak bir hayır ve bereketin ifadesidir. Ben çocukluğumda kıbleye doğru yatar, âdeta dileniyor gibi iştiyakla "Ne olur yâ Resûlallah, Seni bir rüyamda görmek istiyorum!" deyip inlediğim olmuştur. Belki aynı iştiyakı şimdi de vicdanımda hissediyorumdur..? Hissetmiyorsam demek ki kalbim pek kararmış. Cenâb-ı Hak, kalb kasvetini izale buyursun!

Efendimiz'i görmek çok mühimdir. Resûl-i Ekrem bir hadislerinde *"Beni rüyasında gören hakkıyla görmüş demektir."* buyurur. Bazıları bu hadisi, "Efendimiz'i (aleyhissalâtü vesselâm) burada gören orada da görür; görür ve şefaatinden istifade eder. Havz-ı Kevser'inin başına gider, orada O'nun eliyle Kevser içer." şeklinde yorumlamışlardır. Bazıları da hadisi, "Efendimiz'i rüyada gören, aynıyla görmüş demektir." şeklinde anlamışlardır. Zira hadisin sonunda, *"Şeytan benim suretime giremez."*[1] buyrulmaktadır.

Bununla beraber ulema tarafından meselenin daha farklı yorumları da vardır. Yorumlardan biri şöyledir: Efendimiz, herkese değişik şekilde görülür. Hatta Efendimiz'i birkaç defa rüyasında gören bir kimse, O'nun farklı ruh hâletleri itibarıyla her defasında farklı suretlerle görmüş de olabilir. Meselâ, bir defasında tıraşlı bir çehre olarak, bir defasında büyük gözlü, mukavves burunlu, açık alınlı, siyah saçlı.. ve başka bir defasında da saçlarında beyazlık olarak görmüş olabilir. Bundan dolayı, "Efendimiz'i her gören onu görmemiştir." diyenler de olmuştur. İmam Rabbânî gibi bazı müdakkik ve muhakkikler, "Efendimiz'i doğru görebilmek için evvelâ O'nu Ravza-i Tâhire'de, sâniyen şemailine uygun olarak görmek gerekir."[2] demişlerdir.

Vâkıa, Efendimiz'in belli bir sûreti ve şemaili vardır. Allah Resûlü, orta boyludur.. iri kemiklidir.. parmakları kalındır.. âdeta bir pehlivan tipindedir.. göbekli değildir.. göğsüyle karnı aynı hizadadır.. alnı gayet geniştir.. burnunda tatlı bir kavis vardır.. yüz hatlarıyla fevkalâde sevimlidir.. dişleri inci gibidir ve hiç dökülmemiştir.. dudakları lâl ü güher gibi bir parlaklık içindedir...[3] İşte İmam Rabbânî, Allah Resûlü'nün bu şekilde şemailine uygun olarak görülmesi

gerektiğini ifade etmiştir. Ancak cumhur, bir kimsenin Efendimiz diyerek rüyasında gördüğü kişinin Allah Resûlü olduğunu söyleyegelmişlerdir.[4] Zira bizzat Efendimiz, *"Şeytan benim suretime giremez."* buyurmuştur.

Allah Resûlü'nün rüyalarda farklı suretlerde görülmesi meselesine gelince, herkes O'nu rüyasında biraz mir'ât-ı ruhuna göre, biraz da altında kaldığı hâdiselerin tesirine göre görür. Kiminin mir'ât-ı kalbi dev aynası gibidir, o ona göre görür. Kimisininki mukavves bir ayna gibidir, o da ona göre müşâhede eder. Bunları bir ölçüde mir'ât-ı ruh belirler. Kimisinin kalbi dupdurudur, berraktır, orası apaçık bir visal koyudur; o, böyle dupduru bir keyfiyetle görür. Kimisi de bir kısım is ve pas içindedir, böyleleri için de bu tür isler, görmeyi bulandırır.

Tekrar soruya dönecek olursak, Efendimiz'i rüyada gören değil, Saadet Asrı'nda hakikaten gören kişi sahabi olur. En makbul sahabi tarifini yapan İbn Hacer, sahabiyi şu ifadelerle tanımlamıştır: *Sahabi, Efendimiz'i gören, kurb-u huzura müşerref olan, sohbet-i nebeviden az dahi olsa istifade edip Müslüman olarak vefat eden kimsedir.*[5]

Devr-i Risaletpenâhîyi idrak edip Müslüman olduğu hâlde Efendimiz'i görmeden şehit olmuş bazı kimseler vardır ki, ashab-ı kiram onları sahabi saymamışlardır. Bu sebeple sahabi olabilmek için Allah Resûlü'nü bizzat görmek şarttır.

Dahası, bir kimse, değil rüyada, temessül etmiş olarak bile Efendimiz'i görse, sahabi olmaz. Meselâ Hâfiz Süyûtî, Allah Resûlü'yle yetmişin üstünde temessülen görüştüğünü ifade etmektedir.[6] Süyûtî, bir ruh degajmanıyla (ruhun bedenden infisaliyle) doğrudan doğruya Efendimiz'le buluşma temin ettiğini ve açıktan açığa konuştuğunu dile getirmektedir ki, bu bir rüya değildir. Bu, ruh âlemine ait bir şey de değildir. Belki hakikat-i Ahmediye ile Süyûtî'nin hakikati yüz yüze gelmiştir. Buna rağmen Hâfiz Süyûtî sahabi değildir. Pek çok kimse Süyûtî gibi temessülen Efendimiz'i görmüştür.

Bunlardan biri de Hallac-ı Mansur'dur. Hallac bir müşâhedesini şöyle anlatır: Kürsüde *"Benim şefaatim, ümmetimden günah-ı kebâir işleyenleredir."*[7] hadisini okurken aklımdan şöyle bir şey geçti: "Yâ Resûlallah, niye himmetini dûn tutuyorsun? Küfür işleyenlere de şefaat ederim, demiyorsun da sadece günah-ı kebâir işleyene şefaat ederim diyorsun?" O esnada Resûl-i Ekrem karşımda temessül etti. Başımdan sarığımı açtı, boynuma

doladı ve şöyle buyurdu: *“Zannediyor musun ki söylediğimi Ben söylüyorum? Bunu başınla öde!”*

Evet, ehl-i tahkik, Hallac’ın idamına bu hâdisenin sebebiyet verdiği kanaatindedirler. Daha niceleri Efendimiz’i bu şekilde temessülen görmüştür ki, Şah Veliyyullah, İmam Gazzâlî ve İmam Rabbânî’nin kitaplarında sık sık bahsettiği âlem-i misal, eşyanın semboller hâlinde görünmesi, insanın hakikatinin de bir sembol hâlinde görünmesidir ki, biz bunların hepsine “temessülât” diyoruz.

Hâsılı, Efendimiz’i rüyasında veya temessülen gören bir kimse sahabi olmaz. Sahabi olabilmek için on dört asır ötede yaşamak gerekir. Ancak sahabinin arkasında olunabilir ki, o da bu asırda din-i mübîn-i İslâm’a hizmetle mümkündür. Allah (celle celâluhu) bizi mazhariyetlerimizin şükrünü edaya, selef-i sâlihîne karşı da saygı ve vefaya muvaffak kılsın!

1 Buhârî, *ilm* 38; Müslim, *rüya* 10.

2 İmâm Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/112 (107. Mektup).

3 Bkz.: et-Tirmizî, *eş-Şemâil* s.32-35

4 Bkz.: Tirmizî, *menâkıb* 8; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/328.

5 İbn Hacer, *el-İsâbe* 1/7.

6 İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-zeheb* 4/54; en-Nebhânî, *Câmiu kerâmâti’l-evliyâ* 2/158.

7 Tirmizî, *kıyâmet* 12; Ebû Dâvûd, *sünnet* 21; İbn Mâce, *zühd* 37.

İNSAN ŞUURALTIYLA ÖLÜR, ŞUURALTIYLA DİRİLİR

Soru: İmanlı olarak gitmek yaşayışa bağlı mıdır, yoksa son an meselesi midir? Takva dairesi içinde yaşayan bir kimse son anda imansız olarak gidebilir mi? Ya da bunun tersi olabilir mi? Olursa bunlar istisna mıdır?

Kur'ân ve Sünnet'in beyanları içinde, insanın imanlı gitmesine sebep ve vesile olarak; Müslüman olarak yaşamak, Müslümanca düşünmek, Müslümanlık çizgisinde bulunmak gibi esaslar beyan edilmiştir. Meselâ, *"Başka değil, Müslüman olarak ölmeye bakın!"*[1] âyet-i kerimesiyle, zayıf da olsa *"Nasıl yaşıyorsanız öyle ölürsünüz, nasıl ölürseniz öyle dirilirsiniz."*[2] hadis-i şerifi bu hakikat etrafında ortaya konmuş esaslardır. Hatta denebilir ki insan, şuuraltıyla ölür, şuuraltıyla dirilir ve ona göre de mükâfat görür.

Bir insan, ruh ve dimağını dünyada ne ile doldurduysa, neyin peşinde koşuyorsa, neyi aziz tuttuysa, neyi gönlünde en mutena yere oturttuysa, buradan göçüp giderken de öyle gidecektir. Tıpkı uyuyan bir insanın, şuuraltı müktesebatının tesirinde konuşup düşünmesi ve ona göre hareket etmesi gibi, ahirette o, bu kazanımıyla yeni bir varlığa erecektir. Evet, burada ruh âlemine ait mekanizmalar nelerle teçhiz edilmişse, öteye de onlarla gidilecektir.

Bundan yedi-sekiz asır evvel yaşamış, dört mezhebin fıkhını çok iyi bilen, tefsirinde dört mezhebin fıkhına da ağırlığınca yer veren Malikî mezhebinin o dev imamı İmam Kurtubî, *"et-Tezkire fi ahvâli'l-mevtâ ve umûri' l-âhire"* isimli eserinde şöyle demektedir: Devrimizde biz öyle kimselere şahit olduk ki, bunlar, nasıl bir hayat yaşamışlarsa vefat ederken gözlerini o hayata ait mülâhazalarla kapamışlardır. Meselâ birisi "Samanı getirin. Hayvanlara ot verin. Merkepleri dışarıya çekin!", başka birisi: "Şu çocuğuma bakın. Ben biraz raks edip eğlenmek istiyorum." diyorlardı.

Evet, insan burada ne ile ömrünü geçirmişse, giderken de onunla gidecektir. Bu sebeple insan, burada ruh ve dimağını iyi şeylerle meşbu kılmaya bakmalıdır. Vâkıa bunlar birer sebep, tabiri caizse birer şart-ı âdi ve Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz lütfunun imdadımıza yetişmesi için sadece birer davetiyedir. İhtimal Kur'ân-ı Kerim de, *"Müslüman olarak ölmek dışında başka türlü ölmemeye çalışın!"*[3] derken bu hakikati dile getirmektedir.

Bununla beraber, Cenâb-ı Hak, takva dairesi içinde yaşayan bir insanın elinden –hafizanallah– bütün sermayesini alıp onu baş aşağı götürse de O'na kimsenin bir şey demeye hakkı olamaz. Fakat âdet-i ilâhî ve rahmet-i sübhânî açısından Allah Teâlâ'nın şimdiye kadar böyle bir şey yaptığını da bilmiyoruz. Firavun, hayatının en son dakikasına kadar firavunca bir hayat yaşamış ve suyun altında, orada dahi yenemediği tereddütlerle boğulurken imansız olarak gitmiştir. Öte yandan küçük bir iman eseri ve iman reşhasıyla ona yürümüş bir insan da Cennetlere yükselmiştir. Allah Resûlü böyle birini hadis-i şeriflerinde şöyle anlatırlar:

Sizden önceki devirlerde yaşayan bir adam, doksan dokuz kişiyi öldürmüş, sonra, "Buranın en büyük âlimi kimdir?" diye soruşturmuştu. Ona bir rahip gösterilmişti. Bunun üzerine o da rahibin yanına giderek ona, "Doksan dokuz adam öldürdüm, tevbe etsem kabul olur mu?" diye sormuştu. Buna karşılık rahip ise, "Tevben kabul olunmaz!" deyince onu da öldürmüş ve sayıyı yüze yükseltmişti. Daha sonra da oranın en büyük âlimini sorup soruşturup ona giderek:

"Ben yüz adam öldürdüm. Tevbe etsem kabul olur mu?" demişti.

Âlim ise ona: "Evet, senin tevbe etmene kim engel olabilir ki? Ancak filân yere git, orada Allah Teâlâ'ya ibadetle meşgul olan insanlar var; onlarla beraber sen de Allah'a ibadet et ve onlarla ol!" tavsiyesinde bulunmuştu.

Bunun üzerine bu adam yola çıktı ve yarı yola vardığında da öldü. Rahmet melekleri de azap melekleri de bir araya geldi ve onun durumunu görüştüler.

Rahmet melekleri: "Bu adam candan tevbe ederek buraya geldi."

Azap melekleri ise: "Bu kimse hiçbir iyilik yapmamıştır..." şeklinde mukabelede bulundular.

Derken arkadan insan kıyafetinde bir başka melek bunların yanına gelerek onlara şöyle dedi: "İki belde arasındaki mesafeyi ölçünüz. Hangi tarafa daha yakın ise adam o tarafa aittir." Bunun üzerine mesafe ölçüldü. Adamı varacağı yere daha yakın buldular.. ve adam rahmet meleklerine teslim edildi.[4]

Evet, âdet-i ilâhî hep bu istikamette cereyan etmiştir. Binaenaleyh bizler, Cenâb-ı Hakk'ın kulları olarak her zaman O'nun âdet-i sübhânîsine ve rahmetine sığınmalıyız. Aksi takdirde Cenâb-ı Hakk'ın hakkımızda adaletle hüküm vermesi çok defa aleyhimizde olabilir. Vâkıa O, her zaman hayrın şerre

rüçhaniyeti cihetiyle hükmetmektedir ama, yine de bizler tir tir titremeliyiz. Allah, bazen bir hayırla insanı affeder, bazen de etmez. O Yüce Yaratıcı'dan dileğimiz, bizi ötede hizlan ve hüsran içinde bırakmasın…

Bazen de şöyle bir durum olabilir. Bir insan hayatının sonuna kadar iyi yaşar, –hadisin ifadesiyle– mü'min olarak doğar, mü'min olarak yaşar, kâfir olarak ölür. Veya kâfir olarak doğar, mü'min olarak yaşar, kâfir olarak ölür. [5] Bunlarda da yine mü'minin, iman ve mârifetinin, Cenâb-ı Hakk'a karşı kulluğunun, sebebiyet cihetiyle tesiri önemlidir. Evet, bir insan bazen günahlara girebilir, fakat onun içinde öyle bir vefa hissi vardır ki, bu his onu kurtarabilir. Nuayman'ı düşünün. O, ashabdan bir zattı. Müslüman olduktan sonra da uzun zaman zararlı meşrubatı bırakamamıştı ve yasak edildiği hâlde ara sıra içiyordu. Bu sebeple kendisine pek çok defa ceza verilmişti. Yine böyle bir had esnasında sahabinin biri ona sebbetme diyeceğimiz uygun olmayan sözler söylemişti. Bunu gören Allah Resûlü, kaşlarını çatarak rahatsızlığını izhar etmiş ve şöyle demişti: *"Susun! O, Allah ve Resûlü'nü çok sever."*[6]

İhtimal Nuayman, bu haram meşrubatı içse de içindeki muhabbet-i ilâhî çok defa onu vicdan azabı içinde bırakıyordu. O, bu günahı işledikten

sonra kim bilir nasıl sızlayıp feryad u figan ediyordu. Kim bilir إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّاٰتِ[7] fehvâsınca onun yerine ne güzel haseneler işliyor ve bu haseneler, onun seyyielerini alıp götürüyordu. Aslında hepimizin pek çok seyyiesi vardır. Ancak, çok defa bu seyyielerimizden dolayı Rabbimiz bizi muaheze etmiyor. Bizler, bununla O'nun rahmetinin enginliğini duyuyor ve O'na hamd ü senalarla yöneliyoruz. Bu itibarla her mü'min, diğer mü'min kardeşleri hakkında, "Kusur işleyip günaha girdi. Rabbim onu da Nuayman gibi affeder. Çünkü içinde iman ve muhabbet var." duygu ve düşüncesi içinde olmalıdır.

Evet, bazen Cenâb-ı Hak, kulunun bazı kusur ve seyyiesine bakmadan, onun güzel tarafını değerlendirir ve onunla o kulunu affeder. Bununla alâkalı şöyle latîf bir misal daha verebiliriz: Hz. Ömer, öyle bir insandır ki O, kendisi gibi, –Efendimiz'in dilinden tanıdığımız ölçülere göre ifade ediyorum– binlerce kişiyi de arkasına alıp, Cennetlere götürecek çapta biridir. Hz. Abbas, işte bu Hz. Ömer'i vefatından sonra rüyasında çok görmek ister. Ancak onu altı ay sonra rüyasında görebilir. Koca halife, Hz. Abbas'a *"Hesabı ancak bitirebildik!"*[8] der.

Çok mevsuk olmamakla beraber başka latîf bir vak'ada ise şu hususlar anlatılır: Cenâb-ı Hak, herkesi Cennet nimetleriyle serfiraz kılmada işi bir vesileye bağlar. Bu cümleden olarak, İran'ın içlerine giren, dahası ta Aral gölü önlerine kadar İslâm orduları sevk eden ve kılı kırk yararcasına Müslümanlığı yaşayan, çok defa sabahlara kadar âh ü efgân eden, her zaman ölüme hazır bulunan ve daima "Dostlar ülkesine bir sürgün!" deyip bekleyen, dünyada iken ahireti yaşayan, işte bu Hz. Ömer'e kendisinin af vesilesi sorulduğunda o şöyle der: Çocuğun biri elindeki kuşa eziyet edip onu hırpalıyordu. Ben de oradan geçerken çocuğa beş-on kuruş verip kuşu aldım ve onu azad ettim. Bana dendi ki, "Seni bu yüzden bağışladık!"

Evet, insanın hangi küçük şeyle bağışlanacağı hiç belli olmaz. Yanlış anlaşılmasın –hâşâ– Hz. Ömer'in hasenatı yok değildi. Ancak onun bağışlanma ufkuna ulaşmasına bu hareketi vesile olmuştu.

Harun Reşid'in zevce-i mükerreme ve muhteremesi Zübeyde Hatun, hayatı boyunca pek çok hayır ve hasenatta bulunmuş, hususiyle de Arafat ve Müzdelife'ye kadar, hacıların ihtiyaçlarını giderebilmeleri için çeşmeler yaptırmış bir hayır âbidesidir.[9] Vefat ettikten sonra Cennet-i Firdevs'te oturduğu görülür ve kendisinin bağışlanma ufkuna ulaşmasına vesile olan şeyin ne olduğu sorulur; o şöyle der: Bir gün meşru dairede yanımda bir çalgı çalınıyordu. Bu esnada ezan-ı Muhammedî sesi duyuldu. Ben, hemen müziği kesmelerini ve ezanı dinlememiz gerektiğini söyledim. İşte bu hareketimden dolayı aff-ı ilâhîye mazhar oldum.[10]

Bunun gibi selef-i salihînden daha niceleri böyle küçük şeylerle Cenâb-ı Hakk'ın af ve mağfiretine mazhar olmuş, kanatlanmış ve Firdevs'e uçmuşlardır. Binaenaleyh, bazen bu kadarcık küçük bir şeyle Cenâb-ı Hak, çok kötü yaşamış bir kimsenin yolunu neticede çevirip iyiye doğru götürür ve meyillerinin fenalık istikametinde tesirine meydan vermez. Aslında hepimizin hayatında, yaşanmış bu tür kareler pek çoktur. Meselâ, düşünün ki bir insan, Allah'ın razı olmayacağı bir mekâna gitmeye niyet edip yola çıktı. Şayet oraya gitse, kendisi gitmeyi dilediği için Allah onun istediği şeyi yaratacak, o da o günaha girecekti. Buna itiraz da edemeyecekti. Çünkü kendisi istemişti, tabiri caizse o günaha dilekçe vermişti. Cenâb-ı Hak da bu dilekçeyi kabul etmişti. Bu arada bu insanın içinde bir sadakat hissinin olduğunu kabul edelim. Tefsirciler, فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ[11] âyetini şöyle tefsir

etmektedirler: *“Siz geniş ve rahat zamanınızda Beni anın ki, Ben de kayacağınız zamanda sizi anayım.”* Yani siz dünyada Beni anın, Ben de sizi Sırat’ta anayım. Siz iyi zamanda ellerinizi açıp Bana dua edin, Ben de yanlış bir yere doğru gittiğinizde size mâni olayım.

Şimdi sadakatle yaşamış bu insan, Allah’ın razı olmayacağı bir mekâna niyet edip giderken, Allah o kişinin karşısına bir dostunu çıkarıyor ve o dostu onu alıp hayırlı bir yere götürüyor. İşte bu, Cenâb-ı Hakk’ın atâsıdır. Allah, kulunun oraya gitmesini istememiş ve onu bir mü’min kardeşiyle bu şeyden alıkoymuştur. İşte buna atâ-i ilâhî denmektedir. Bu, fevkalâdeden bir durumdur. Öyle ki işte burada bütün sebep ve müsebbepler ters yüz olmuştur.

Sözlerimizi şu duayla noktalayalım: Ey bizim Kerîm Rabbimiz! Bize hidayet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz bağışı bol olan Vehhâb Sensin.[12] Sen, Kendine teveccüh edenleri kaydırmayacağına dair söz verdin. Sen vaadinde hulfetmezsin.[13] Seni bulduktan sonra kalbimizi kaydırma.[14]

1 Bakara sûresi, 2/132.

2 Aliyyülkârî, *Mirkâtü’l-mefâtîh* 1/332, 7/375, 8/431.

3 Bakara sûresi, 2/132.

4 İbn Mâce, *diyât* 2; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/20.

5 Tirmizî, *fiten* 26; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/19.

6 Buhârî, *hudûd* 4-5; Abdurrezzak, *el-Musannef* 7/381, 9/246.

7 Hûd sûresi, 11/114.

8 Bkz.: Şemseddin Sivasî, *Menâkıb-ı Çehar-ı Yâr-ı Güzin* s.183.

9 İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam* 10/277; İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-a’yân* 2/314.

10 Bkz.: Halil İbn Şâhîn, *el-İşârât* s.871.

11 Bakara sûresi, 2/152.

12 Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/8.

13 Âl-i İmrân sûresi, 3/194.

14 Âl-i İmrân sûresi, 3/8.

DUA NEDİR? RABBİMİZ'E NASIL DUA EDİLİR?

Soru: Dua nedir? Rabbimize nasıl dua edilir? Belli zamanlarda duanın daha fazla kabul edildiği, ayrıca duadan sonra rahmânî bir ürperiş, hapşırma gibi şeyler duanın kabul edilişinin işaretleridir deniyor, doğru mudur?

Dua, Rabbimiz'e karşı yapılan çok sırlı, gizli ve kudsî bir ubûdiyettir. Evet o, en hâlis bir kulluk tavrıdır. Dua, insanın ihlâs ve samimiyetle Rabbisine yönelip O'ndan bir şeyler dilemesi hâlidir. Kur'ân-ı Kerim, *"Kullarım Beni senden soracak olurlarsa, bilsinler ki Ben pek yakınım. Bana dua edenin duasına icabet ederim."*[1], *"Bana dua edin ki size icabet edeyim."*[2], *"Duanız olmazsa Allah indinde ne ifade edersiniz ki!"*[3]… gibi âyet-i kerimelerle duanın ehemmiyetini dile getirmektedir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ümmetine dua etmeleri mevzuunda sık sık tavsiyelerde bulunur ve kendisi de hayatı boyunca yaptığı mübarek dualarla, ondan hiç dûr olmaz. Hatta Peygamber Efendimiz'in yaptığı dualara bakıldığında O'na "O, bir dua adamıdır." demek de mümkündür.

Bu kadar tahşidatla anlatılan dua, mü'minin hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Dua ile Rabbine ellerini kaldıran bir kul, âdeta O'na şöyle demektedir: Esbap bütün bütün sukût edebilir. Tabiattaki hâdiselerin hiçbir tesiri olmayabilir.. ve kimse bana el uzatıp, dertlerime derman olmayabilir. Ben her zaman sesimi duyan, soluklarımı işiten ve bana şah damarından daha yakın olduğunu ihtarla bana yakınlığını hatırlatan, sonra da duama icabet edeceğini vaad eden ve vaad ettiği şeyleri yapmaya gücü yeten, söz verip de ne yapayım gücüm yetmedi demeyen, O Yüceler Yücesi Zât'a ellerimi kaldırdım ve O'na dua ediyorum."

Kul, duasıyla, görmese bile, âsârıyla gördüğü Allah'a O'na hitap edecek kadar bir kurbet hissiyle yönelir. Biz, güneşe uzak olduğumuz gibi O'ndan da uzak olabiliriz. Ancak O, tıpkı güneş gibi rahmetinin şualarıyla her zaman başımızı okşamakta, her hâlimize nigehbân bulunmakta ve Kendisine açılan elleri boş çevirmemektedir. Evet O, kuluna kendi anne ve babasından daha şefkatlidir. Allah Resûlü bu hakikati etrafındaki sahabilerine şöyle bir tabloyu göstererek anlatmaktadır:

Bir savaş sonrası esirler arasında çocuğunu arayan bir kadın, çocuğunu bulmak için sağa sola koşuşturup durmaktadır; koşturup durmakta ve kendi

çocuğu diye bazı çocukları alıp bağrına basmaktadır. Kendi çocuğu olmadığını görünce onu da bırakıp aramasını sürdürmektedir. Arayan bulur fehvâsınca nihayet o da çocuğunu bulur, onu bağrına basar ve koklamaya durur. İşte o esnada Allah Resûlü, sahabilerine bu tabloyu gösterir ve *"Şu anneyi görüyor musunuz? O, bağrına bastığı bu çocuğunu hiç Cehennem'e atar mı?"* der. Ashab cevaben, *"Atmaz yâ Resûlallah."* derler. Bunun üzerine Allah Resûlü de, *"Allah kullarına karşı o anneden daha merhametlidir."*[4] buyurur.

Sorudaki *"Rabbimiz'e nasıl dua edilir?"* meselesine gelince, özetle şunları söyleyebiliriz: Dua ederken, *evvelâ* Cenâb-ı Hakk'ın kabul edeceğine gönülden inanarak ve ciddî bir itminan içinde dua edilmelidir. "Olsa da olur, olmasa da olur" veya "Falan şeyi bana verir misin yâ Rabbi?" şeklinde dua edilmemelidir. Çünkü Allah'ın hazinesi çok geniştir ve O'nun her şeye gücü yeter. İsterse bir an ve bir lahzada gedayı sultan eder. Onun için dua ederken himmetler âlî tutulmalı ve O'ndan yüce şeyler talep edilmelidir. Meselâ, Allah'tan Cennet yerine Firdevs istenmelidir. İşte bu şekilde dua etmeyi bize Allah Resûlü öğretmektedir.[5]

Sâniyen, biz, istediğimiz şeyleri yerine getirir diye Allah'ın kudret ve kuvvetini kabul ediyoruz. Yine biz, "Cennet gibi bir âlemi hazırlamasına O'nun gücü yeter." diyor ve O'ndan Cennet'i istiyoruz. Bu, sadece dua etmek ve birine hâlimizi arz etmek değildir, bu, derin bir arzuhâl ve bu arzuhâl içinde Cenâb-ı Hakk'ın bütün evsâf-ı kemaliyesi ve esmâ-i hüsnâsıyla ifade edilmesi demektir. İşte böyle bir dua, hâlis bir ubûdiyettir ve kat'iyen reddedilmez.

Ayrıca dua ederken insan gevşek durmamalı, özenerek dua etmelidir. Hani camilerin önünde dilencilik yapan insanlar vardır; onlar, bazen öyle içli laflar ederler, öyle gönülden isterler ki, insan mutlaka onlara bir şey verme zaruretini hisseder. İşte bizler de kul olarak Rabbimiz'e öyle yalvarmalıyız ki, bu yalvarışlar Rabbin rahmetini ihtizaza getirsin. Bazı insanlar, yapmış oldukları bu içli yalvarışlarla kurtulmuşlardır. Meselâ, birisi aşkla coşunca, "Yâ Rabbi! Kendimi biliyorum. Ben bu amelimle Cennet'e zor girerim ama Sen lütfedersen olur. Beni Cehennem'e de koysan, Sana öyle tutkunum ki, ben oradakilere de hep Seni anlatırım!" Bir başka Hak âşığı ise şöyle der: "Yâ Rabbi! Ben Sana baktım, bir de kendime baktım. Bana günahlar yakışmıyor ama Sana af öyle yakışıyor ki!"

Evet, bu tür yürekten ifadeler rahmeti ihtizaza getirir ve Cenâb-ı Hak da

Kendine yakışanı yaparak bu duaları onların affına vesile kılar.

Duada böyle hâlis bir ubûdiyet ruhundan ötürüdür ki, insanlar, hiçbir zaman duadan dûr olmamalıdırlar. Allah mutlaka insanların sesini duyar ama onlar, bazen yanlış şeyler isterler, Allah da o istedikleri şeyi vermeyip haklarında daha hayırlı olanı lütfeder. Bediüzzaman'ın ifadesiyle kul, bir erkek evlâdı ister, Allah ona Hz. Meryem gibi onun için daha hayırlı olacak bir kız evlâdı verir.[6] Evet, İmrân ve hanımı Allah'tan bir erkek evlâdı istemişlerdi. Allah, onlara Hz. Meryem'i vermişti.[7] Hz. Meryem, beş-altı asır insanlığın yarısına yakınını tenvir edebilecek büyük bir hakikati içinde mayalamış ve Hz. Mesih'i dünyaya getirmişti. Hz. Mesih, aynı zamanda Efendimiz'e giden yolları açmış ve Allah Resûlü'nün imamlık yaptığı Peygamberlik cemaati içinde, o cemaatin müezzinlik vazifesini üstlenmişti. Aynı zamanda Hz. Mesih, ahir zamanda da ruh, mânâ ve hakikat olarak ahlâken Muhammedîlik ile omuz omuza verecek ve din-i mübîn-i İslâm'ın şehbal açmasında yardımcı olacaktır.

İşte Hz. Meryem böyle bir insana annelik yapmıştır. Binaenaleyh biz de bazen dua ederiz ama Cenâb-ı Hak istediğimizi vermez, hakkımızda hayırlı olanı verir. Evet, Mevlâna ifadesiyle aklı, O'na ve O'nun emirlerine ve icraatına kurban etmek lâzımdır.[8] Nitekim akıl, O'nu anladığı nispette kıymetlidir. O'nu anlamayan akılda hayır yoktur. Rabbim, Kendisini idrak aklıyla bizleri şereflendirsin.

Bir de soruda *"Dua ettikten sonra insanda bir ürperti ve hapşırma gibi şeyler duanın kabulüne vesile midir?"* diye soruluyor. Ben, Kitap ve Sünnet'te böyle bir şey görmedim. Hatta Sünnet'ten sonra sözleri hüccetimiz olan imamlarımızın sözlerinde de böyle bir şey görmedim. Vâkıa, hapşırma, insana "Elhamdülillâh" dedirten mübarek bir reflekstir. Ancak mutlaka bundan böyle bir hayır çıkarma, yani fa'l-i hayırda bulunma diye bir esas yoktur. Bununla beraber madem neticesinde "Elhamdülillâh" diyoruz, "Böyle güzel yerlerde insanın hapşırması, iyi şeylere bir vesile ve mukaddimedir." demede de –inşâallah– bir beis yoktur. Fakat şunu da ifade etmek gerekir ki böyle şeylere bel bağlama, onlarla kabul oldu deme doğru değildir. Hafizanallah, şeytan, çomağını insanın burnuna sokar, onu hapşırtıp yanıltabilir. Bu sebeple bu türlü şeylere bel bağlama, dinimizin bize öğrettiği hakikatlere muhaliftir ve objektif değildir.

[1] Bakara sûresi, 2/186.

2 Mü'min sûresi, 40/60.

3 Furkan sûresi, 25/77.

4 Buhârî, *edep* 18; Müslim, *tevbe* 22.

5 Bkz.: Buhârî, *cihad* 4; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 10/471-472.

6 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.341 (Yirmi Dördüncü Mektup, Birinci Zeyl, Üçüncü Nükte).

7 Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/35-37.

8 Mevlâna, *Mesnevî* 4/483.

KABİRDE HESAP VAR MI?

Soru: Kabirde insana bütün hayatından hesap sorulacak mıdır? Sorulacaksa kıyamet günündeki hesaba ne lüzum var? Mü'min ve kâfir kabirde nasıl bir hayat yaşar?

Sorunun son tarafı berzah hayatıyla alâkalı. İnsan için çeşitli hayat mertebeleri söz konusudur. Ehl-i şuhud ve keşif, bu mertebelerin çoğuna muttalidirler. Meselâ, *hayalin kendine mahsus bir âlemi vardır;* hayali geniş olan kimseler, bizim göremediğimiz pek çok şeyi âdeta görür gibi olurlar. Onlar için safha safha geçmiş ve satır satır gelecek birden duyulur ve yaşanır. Hayalin hemen bir adım gerisinde *rüyalar âlemi;* rüyalar âleminin az ötesinde *berzah buudu;* berzahın daha ötesinde ise, Cennetiyle-Cehennemiyle en hakikî ve râsıh âlem olan *ukbâ* vardır. Oradan bu tarafa gelirken berzah âlemi, Cennet âleminden biraz uzak, bizden de biraz ötede bulunmaktadır. Bu âlem, ruhanîlerin cevelangâhı gibi bir yerdir. Burası rüyalar âleminden biraz daha râsıh ve köklü bir âlem mahiyetindedir. Berzah âlemiyle içli dışlı yaşayanlar orayı burayı bir arada görürler. Tabiî bu tür hâlleri, مَنْ لَمْ يَذُقْ لَمْ يَعْرِفْ fehvâsınca *tatmayan da bilmez.*

Şimdi sorunun ilk bölümüne gelelim. Bir insan imansız olarak ölürse kabirde azap görecektir. Hadisin ifadesiyle "dağtatü'l-kabr" yani kabrin sıkıştırması haktır.[1] Fakat orada hesap yoktur; zira hesap, mahkeme-i kübrâda görülecek ve imansız ölen bir insan Cehennem'e gidecektir.

Bununla beraber Kur'ân, kabir azabına da işarette bulunur.[2] Bununla beraber, mü'minin dünyada çektiği sıkıntılar, onun günahlarına keffaret olduğu gibi, ölüm esnasındaki ızdırapları, kabirde maruz kaldığı/kalacağı tecziye türü hususlar da ahiret azabını hafifletme adına arındıran birer ameliye oldukları söylenebilir.

Çok sıhhatli olmasa da siyerde şöyle bir vak'a nakledilir: Hz. Abbas, Hz. Ömer'i çok sevmektedir. O, Hz. Ömer'in vefatından sonra onu rüyasında görmek ister. Ancak aradan altı ay geçtikten sonra onu rüyasında görür ve sorar: *"Yâ Ömer! Altı aydır neredeydin, seni bir türlü göremedim!"* Hz. Ömer ona, *"Ancak hesaptan kurtuldum!"* der.[3] Hz. Ömer, âbide-i İslâmiye ve insaniyedir.. ve nebilerden sonra ka'bına ulaşılamazlardandır. Ancak, ihtimal onun da mukarrabîn ölçüsünde bazı lememleri vardı. Mahkeme-i kübrâda

“hasenât-ı ebrâr” diyeceğimiz lememden en ufak bir iz kalmayacak şekilde –muhtemel– bir arınma faslı yaşamıştı.

Şimdi de bizzat rüyada kendim yaşadığım bir müşâhedemi arz etmek istiyorum: Yakın zamanda bir yakınımı gördüm. Arkasından yürüyordum. –Şuuraltı olduğuna ihtimal vermiyorum.– Ona, bir buçuk senedir nerede olduğunu sorunca bana şöyle cevap verdi: “Bir buçuk senede ancak paçayı kurtarabildim!”

Evet, binlerce ehl-i keşif ve müşâhedenin açıktan açığa müşâhedesiyle bir kısım küçük günahları irtikâp etmiş mü’minler, hesaptan evvel kabrin sıkıştırmasıyla herhâlde bu günahlarından arındırılıyor ve huzur-u kibriyaya öyle alınıyorlar.

Kabir sıkmasına, Sa’d b. Muaz (radıyallâhu anh) gibi seviye insanı bir sahabinin durumu açık bir örnektir. O Sa’d ki vefatında Cibril (aleyhisselâm), Allah Resûlü’ne gelip şöyle demişti: *“Sa’d’ın ölümüyle Arş ihtizaza geldi yâ Resûlallah!”*[4] Ayrıca cenazesine iştirak eden Allah Resûlü, ayaklarının ucuna basarak yürüyünce bunun sebebi soruldu. Efendimiz de şöyle cevap verdi: *“Cenazesini teşyî için o kadar melâike indi ki, onları rahatsız etmemek için böyle davrandım.”*[5]

İşte böylesine yüce bir kamet olan Hz. Sa’d kabre konunca, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *“Fesübhânallah, kabir Sa’d b. Muaz’ı da sıkarsa!”*[6] deyip taaccüplerini ifade etmişlerdi. Evet, muhacirlerin efendisi Hz. Ebû Bekir olduğu gibi, Sa’d b. Muaz da ensarın Ebû Bekir’idir. O, Hendek’te şehit olmuştur. Ne hikmete binaen söylediğini bilmesem de o, yaralı bir vaziyette ve üzerinden kanlar akarken şöyle diyordu: *“Allahım! Habibin uğrunda O’nun düşmanlarına karşı yine savaştıracaksan beni yaşat. Eğer bir daha savaşamayacaksak, benim yaşamamın da mânâsı yoktur ve Sen, beni vefat ettir.”*[7] Evet, onun hayatının gayesi hep Allah yolunda mücadele ve mücahede olmuştur. Bu itibarla, nazarımda Sa’d o kadar büyük ve âlidir ki Everest Tepesi onun yanında derin bir çukura dönüşür.

Sahanın uzmanı ve “ehl-i keşf-i kubur” olmadığım için kabir azabının keyfiyetini anlatma mevzuunda bu kadarlıkla iktifa etmek istiyorum.

1 Bkz.: İbn Hibbân, *es-Sahîh* 7/379; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr* 12/232.

2 Bkz.: Mü’min sûresi, 40/46.

3 Bkz.: Şemseddin Sivasî, *Menâkıb-ı Çehar-ı Yâr-ı Güzin* s.183.

4 Buhârî, *menâkıbü'l-ensâr* 12; Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 123.

5 Bkz.: İbn Abdilberr, *el-İstîâb* 2/604; İbn Hacer, *el-İsâbe* 3/84.

6 Bkz.: İbn Hibbân, *es-Sahîh* 7/379; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 12/232.

7 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/141; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 6/6.

CENÂB-I HAKK'IN GÖRÜLMESİ

Soru: A'râf sûresi'nin 143. âyetindeki taleb-i rü'yette Hz. Musa, Allah'ın Zât'ını mı görmek istemiştir? Âyetteki "tecellî etmek" ne demektir? Hz. Musa وَأَنَا۬ أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ***"Ben mü'minlerin ilkiyim." demiştir; kendisinden evvel pek çok peygamber geldiği hâlde bu söz ne mânâya gelmektedir?***

A'râf sûresi'nin 143. âyeti, Hz. Musa'nın (aleyhisselâm), bir buudda buluşma yerine gelip Rabbinin kelâmına muhatap olduktan sonra, Cenâb-ı Hak'tan taleb-i rü'yetini (Cenâb-ı Hakk'ı görmek istemesini) anlatmaktadır. Evet o, bu âyette Rabb-i Kerim'ine, رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ *"Rabbim, görün bana, bakayım Sana!"*[1] yani "Rabbim tecellî buyur, nurdan hicabın kaldır, vuslatına vâsıl olup göreyim Seni!" demiştir.

Kelâmcılar arasında bu meselenin değişik yönleriyle bir hayli ve oldukça uzun boylu münakaşası yapılır. Meselenin bir yönünü, "Cenâb-ı Hakk'ın görülüp görülmeyeceği" diğer yönü de, "Cenâb-ı Hakk'ın görülmesi mümkünse, dünyada herkes bunu görebilir mi?" hususu teşkil eder. Şayet O'nun görülmesi dünyada mümkün değilse, Hz. Musa'nın isteği ne mânâya gelir?

Önce kısaca bir fikir vermek için dolaylı yoldan soruyla alâkalı bazı hususları arz etmek istiyorum. Ehl-i Sünnet, Cenâb-ı Hakk'ın rü'yetinin mümkün olduğunda icma hâlindedirler. Allah (celle celâluhu) görülür ama bu, bizim sair eşyayı görmemiz gibi değildir. Biz, gördüğümüz şeyleri güneşin ziyası altında, göz yardımıyla görürüz. Bunun için de gözün tümsekliği, yaratılış keyfiyeti, göz-ışık münasebeti gibi şartlar lâzımdır. Allah mesafeden, ziya ile görünmekten münezzeh olduğu gibi, görünmek, bilinmek için ışığa ihtiyaç duymadan da münezzehtir. Allah, gözlerimizi bu dünyada Zât'ını görebilecek mahiyette yaratmamıştır. Allah görülür, ama nasıl? Kalble mi? Basarla mı? Basiretle mi? Ya da O, başka bir göz lütfeder de onunla mı görülür? Bunları bilemeyiz; bilemez ve keyfiyeti mevzuunda hiçbir şey söyleyemeyiz.

Akaid kitaplarında *"Cennet'te mü'minler, keyfiyetsiz, kemmiyetsiz, riyazî ve hendesî ölçüler içine girmeyecek şekilde Rabb-i Kerim'lerini görürler."* deniliyor. Esasen O'nu görme mevzuu darb-ı meselle dahi anlatılamaz. Çünkü görülmek istenen, Zât-ı Bâri'dir; şuunatı, tecellîsi ve esmâsının cilveleri değil. Burada verâların verâsında, hicabı Nur olan Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ının

görülmesi söz konusudur. Sahih, hatta mütevatir derecesine varan hadis-i şeriflerinde Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), ahirette Cenâb-ı Hakk'ın görüleceği hususunu teyit etmektedir: Cerir b. Abdullah'ın (radıyallâhu anh) anlattığına göre, "Resûlullah bir dolunay gecesi aya baktı ve: *"Siz şu ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi de böyle perdesiz göreceksiniz ve O'nu görmede bir sıkışıklık da yaşamayacaksınız (herkes rahatça görecek)..."* buyurdular.[2]

Ehl-i Sünnet âlimleri, insanlar dünyada Cenâb-ı Hakk'ı görmeye muktedir olamasalar da ahirette Allah'ın görüleceğini söylerler. Onlara göre, En'âm sûresi 103. âyetinin nefyettiği şey ihata meselesidir. Evet, Allah ihata edilmez. İhata, bir meseleyi olduğu gibi kavramadır. Kavrama ise, meseleyi kemmî ve keyfî ölçüler içine sokar. Sınırlı bir insanın ihata edebildiği şeyin de sınırlı olması icap eder. Bir insanın, Hâlik-ı kâinat gibi nâmütenâhî (sınırsız) olması lâzım ki O nâmütenâhîyi idrak edebilsin. Hâlbuki kat'iyen bu mümkün değildir. Daha doğrusu Allah, imkân âlemi içinde böyle sınırsız bir varlık yaratmamıştır.

Öyleyse insan Allah'ı görür ama ihata ve idrak edip kavrayamaz. Zannediyorum bunu böyle anlamak en uygunu ve Ehl-i Sünnet de böyle anlamıştır. Evet, Cennet'te mü'minler, her hafta, Cenâb-ı Hakk'ın cemal-i bâkemâlini kendi mir'ât-ı ruhlarına göre müşâhede edecekler. Herkes O'na karşı ne çapta bir ayna tevcih etmişse, O da o kadar tecellî ile onu şereflendirecektir. Yani herkes O'nu kendi mir'ât-ı ruhuna göre görecektir. Bunun mânâsı, Allah Cennet'te görülecek demek değil; görenler Cennet'te bulunacak ve görecekler demektir.

Efendimiz'in miraçta Allah'ı görmesi de şüphelidir. Hz. Âişe, bu görmeye karşı çıkar ve *"Kim Muhammed, Rabb'ini gördü derse, o, Allah'a ve Resûlü'ne karşı iftirada bulunmuş olur. Zira görmüyor musunuz ki Kur'ân-ı Kerim,* لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ *'Gözler O'nu idrak edemez. O, basar ve basireti idrak eder.'*[3] *ferman ediyor."* der.[4] Şayet Allah Resûlü'nün Allah'ı gördüğü kabul edilirse, Cennet'ten görmüştür. Evet, o makam öyle bir makamdır ki oraya yükselen insan, dünyadaki buudların dışına çıkıp öyle farklı bir derinliğe giriveriyor ki, anında onu görüş milyonda altıdan milyonda bine yükseliyor ve Zât'tan değişik tecellîler müşâhede ediyor. Mü'minler de işte böyle bir rü'yete –inşâallahu teâla– mazhar olacak.

Şimdi sorulan tecellî meselesine gelelim. Eşya, Cenâb-ı Hakk'ın tecellîlerinden ibarettir. Daha doğrusu esmâ-i ilâhiyenin tecellîsinden ibarettir.

Meselâ, eşyadaki tertipler, Cenâb-ı Hakk'ın "Mukaddir" ismine dayalıdır. Kimisinin önce, kimisinin sonra bir tertibe göre sıraya girmesi her şeyi bir takdire bağlayan "Mukaddir" isminin bir aksidir. Koca koca cirimlerin küçük küçük cisimlere musahhar olup emirlerine âmâde olması "Muktedir" ismine, "Kudret" sıfatına bağlıdır. Bunun gibi, bütün eşyayı ele aldığımız zaman, bunların hemen hepsi Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinden birine bağlı olduğunu görürüz. Bu itibarla eşya, Allah'ın isimlerinin tecellîlerinin gölgelerinden ibaret demektir.

Daha kolay anlaşılması için bir misal arz edeyim. Nasıl sinema şeridinde bir kısım şekil ve resimleri perdeye ışık vasıtasıyla aksettirmek suretiyle karşımızda bir kısım görüntüler meydana geliyor. Aslında karşımızdaki bu şeyler şekil değildir; şekli temsilen bir kısım şebehlerdir (karartılar) ki karşımızda oynamaktadırlar. Aynen öyle de Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücud ve Tekaddes Hazretleri Zâtî kudreti, Zâtî iradesi, Zâtî meşîetiyle esmâ-i ilâhiyesini yokluk âlemine işte böyle tecellî ettirmiştir. Bu tecellîde bir kısım kimseler "müşahit", bir kısım kimseler de "müşâhede edilen" olmuştur. Bir kısım şeyler "meşher" olmuş, bir kısım kimseler de o "meşherde gezenler." Evet, olup biten şeyler bundan ibarettir. Her şeyin zimâmı Allah'ın elindedir. Gösteren, gösterdiği şeyleri yaratan ve bir tecellî ile ayakta tutan hep O'dur. Eşyanın, Kendisiyle münasebeti kesildiği zaman her şey bir sükûnete ve humûdete düşecektir.

Cenâb-ı Hakk'ın Tur'da, Hz. Musa'ya tecellîsi bir esmâ tecellîsi değildir. O, âzam derecede Kelâm sıfatının veya Zât-ı Ulûhiyet'in tecellîsidir. Hz. Musa,[5] tıpkı Hz. İbrahim gibi,[6] kalbinde nebi seviyesine yakışır bir itminan hâsıl olsun diye Allah'tan taleb-i rü'yette bulunuyor. Ben tam burada antrparantez bir şey sormak istiyorum: Hepiniz Allah'a inanırsınız. Kimsenin bu hususta bir tereddüdü yoktur. Buna rağmen hiçbiriniz "Bir payanda veya destekle daha yukarıya çıkayım da âli bir makamdan benim için görülebilecek şeyleri göreyim." demiyorsunuzdur. Fakat birisi, "Ben şu mihrabın arkasından Cennet'ten size uzanan bir üzümü göstereceğim. Bundan alamayacak ve yiyemeyeceksiniz ama gayb âlemine dair yeni bir ıttılaınız olacak. Bununla itminana kavuşacaksınız." dese, hiçbiriniz, "Biz zaten inanıyoruz. Böyle bir şeye ihtiyacımız yok!" demezsiniz. Belki, "Ah! Keşke olsa. Hiç olmazsa bir günlüğüne bile olsa bir itminan hâsıl ederiz!" dersiniz.

İşte büyük vazifelerle muvazzaf bir Nebi de, ihtiyaç hâsıl olduğu zaman böyle bir şey isteyebilir. Bazen de Allah onun bu isteğini bildiğinden, istemesine gerek kalmadan da verebilir. Efendimiz'in iki hâdiseden dolayı canı gırtlağına geldiği zaman, Miraç hâdisesi ile serfiraz kılınmıştır. Ebû Talip ve Hz. Hatice'nin vefatları Efendimiz'in hissiyat-ı ulviyesini sarstığı bir zamanda O, Allah'a dayandı, Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücud da O'nu terk etmediğini gösterdi. Bu tabirler Kur'ânî olduğu için tereddüt etmeden kullanıyorum. Âyette, مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰى *"Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da."*[7] buyuruyor Cenâb-ı Hak. Allah O'nu Miraç'a aldı ve kurb-i huzuruyla serfiraz kıldı. Böyle bir mesele, İbrahim ve Musa için de olabilir. Hz. İbrahim de, belki kavminin karakterini aksettirme üslûbuyla, رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتٰى *"Allahım, göster bana, ölüleri nasıl diriltiyorsun?"* şeklinde bir talepte bulunmuştu. Bazılarının aklına "Hz. İbrahim, Allah'ın ölüleri dirilteceğine inanmıyor muydu?" diye bir soru gelebilir. Cenâb-ı Hak böyle bir istifhamın belirmesine meydan vermemek için, *"Yâ İbrahim! İnanmıyor musun?"* dedi. O da, *"Biliyorsun, inanıyorum yâ Rabbi, fakat kalbin oturaklaşması gibi ciddî bir mevzu var. Onu istiyorum."*[8] diye konuştu. Bütün cihan tereddütle dolup taşsa da ben iki kere iki dört eder kat'iyetinde inanmalıyım ki öldükten sonra insan mutlaka dirilecektir. Bunun mânâsı, bir nebi kanaatiyle aksine rüyada bile ihtimal vermeme demektir.

Hz. İbrahim böyle bir şey istemişti; Hz. Musa ise rü'yet istedi. Hz. Musa, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Mesih ve Fahr-i Kâinat Efendimiz gibi beş ülü'l-azm peygamberden biriydi. Hz. Musa'nın taleb-i rü'yetteki maksadı, İsrailoğulları gibi her gün başına bir gaile çıkaran maddeci bir cemaat karşısında kalbinde, Hz. İbrahim'in istediği böyle bir itminânı hâsıl etmekti.

İkincisi, –ben böyle nezih bir nebi için meseleyi bu şekilde ele almaktan hicap ediyorum ama– İsrailoğullarında öyle bir ruh hâli ve karakter vardı ki, onlar, *"Biz, görmeden Allah'a inanmayız!"*[9] diyebiliyorlardı. Onların mücriminde veya yarı iman etmişinde bu şekilde sadece gördüğüne inanma iddiası kendisini gösterince; sâfi, musaffâ, ülü'l-azm bir peygamberin itminan hâsıl etmek için yaptığı taleb-i rü'yet, o ruha ve karaktere tam muvafık düşüyordu. İnsan ne kadar terbiye görürse görsün, ne kadar musaffa olursa olsun, içindeki bazı şeyleri atamaz; ama bu, bazılarında ulvi ve mukaddes olur; Hz. Musa'da olduğu gibi. O, Cenâb-ı Hakk'a itminan hâsıl etsin diye O'nu

görmek istemişti. Kavminde ise görme talebinin arkasında ilhad yani "Görmezsek inanmayız!" düşüncesi vardı.

Hz. Musa, Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ını müşâhede etmeyi istedi. Hâlbuki bu gözlerle O görülmezdi. İnsanın O'nu görebilmesi için âdeta lâmekâna yükselmesi, imkânla vücup arası bir noktayı ihraz etmesi lâzımdır. Bunun için ona, milyar defa milyarca sene ışık hızıyla öteleri görecek bir göz verilmesi ve bu gözün de ziyanın yardımı ve gözün anatomik yapısına ihtiyaç duymaması lâzımdır. Bu da insan fıtratının ve mahiyetinin değişmesi ve insanın ahiret insanı olması demektir. Ahirette istenecek meseleyi, Hz. Musa kendisine talim gelmeden dünyada istedi, *"Rabbim görün bana, bakayım Sana!"* dedi. Hz. Musa, Zât-ı Bâri'nin rü'yetine dünyadaki durumuyla tahammül edemeyeceğinden Allah لَنْ تَرَانِي *"Asla göremezsin!"* buyurdu. Bu ifade, nefy-i müebbet için değil, nefy-i müekked içindir ve لَنْ تَرَانِي tekit için getirilmiştir. Yani ebediyen göremezsin demek değildir, *şimdilerde göremezsin*, demektir ki, bu da ahirette görülebilir demektir. Bu husus dikkat edilmesi gereken ince bir husustur.

Bu talep üzerine Allah, *"Şu dağa bak, eğer yerinde durursa sen de Beni görürsün!"* buyurdu ve *"Rabbi Zât-ı Ulûhiyet'iyle veya sıfât-ı akdesiyle tecellî edince, dağ şak şak olup parçalandı. Hz. Musa da baygın olarak yığıldı kaldı."*[10] Demek ki Hz. Musa, o tecellîye tahammül edemedi. Edemeyecekti de, zira bu, ihtimal zâtî bir tecellîydi. Hâlbuki, eşyadaki tecellî, esmâ-i ilâhiye tecellîsidir. Bizim ilmimiz yetse yetse ancak esmâ-i ilâhiyeyi kavramaya yeter. Sıfât-ı ilâhiye hakkında "hayret" yaşarız. Zât-ı Bâri hakkında ise, sadece sükût ederiz. Orası hayretüstü bir makamdır. Evet, en yüksek makam zâtî tecellî makamıdır ki, dağı parça parça etti. İşte o tecellî, bu tecellîdir.

Esasen bir nebi olarak Hz. Musa, Cenâb-ı Hakk'ın Cennet'te görülebileceğini ve insanoğlunun O'nu görebileceğini bilir. Ama o, Cennet'te mümkün olan bir meselenin burada da mümkün olabileceğini düşünmüş ve böyle bir talepte bulunmuştur. Allah için mümkün olmayan bir şey yoktur. Hz. Musa da işte bu mümkünü istemiştir ki, bu da, makam-ı bâlâ-yı nübüvvete yakışır. Bu itibarla da Hz. Musa'ya "Allah dünyada görülmez. O, bunu talep etmişti." isnadı yapılamaz. Yapılmamalı da. Evet, Hz. Musa biliyordu ki, Allah istese görünür ve onda görme kabiliyeti yaratabilir. İşte o böyle mümkün olan

bir şeyi talep etti. Fakat Allah'ın hükmü o ki, görme bu dünyada olmayacak, ahirette olacaktır.

Bir de arz ettiğim gibi başka bir sır daha var burada. Taleb-i rü'yeti, onun kendi cemaati istemiştir. Hz. Musa da, bu isteklerine karşı, onlara gördüğü Rabb'ini anlatacaktı.

Âyetin sonundaki وَأَنَا۬ أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ *"Ben ümmetim içinde Seni görmeden iman edenlerin ilkiyim."* ifadesi için, Hz. Musa'dan evvel pek çok peygamberin geldiği ve dolayısıyla bu sözün mânâsının ne olduğu soruluyor. Orada, Hz. Musa ilk insandan bu yana ilk iman eden benim demek istemiyor. Nitekim aynı meseleyi Hz. İbrahim de ifade ediyor: *"Benim namazım da, her türlü ibadetlerim de, hayatım da ölümüm de hep Rabbü'l-âlemîn olan Allah'a aittir. Eşi-ortağı yoktur O'nun. Bana verilen emir de budur. O'na ilk teslim olan da benim."*[11] Hâlbuki onun yaşadığı zamana kadar çokları O'nun emirleri çerçevesinde ibadetle Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücud'a yükselmişti. Ama kendi devrinde ilk defa, itminan derecesinde imanı hâsıl eden Hz. İbrahim ve yine kendi devrinde, içinde itminanı en evvel hâsıl eden Hz. Musa olmuştur. Yani kendi devrinde ilk mü'min, Hz. Musa'dır.

Esasen burada bize de bir ders var: Hz. Musa, Zât-ı Bâri'nin rü'yetini talep etti. Bir beşer için dünyada Zât'ın tecellîsi ve Zât'ın rü'yetinin mümkün olmadığı Hz. Musa'ya gösterildi. Hz. Musa da yaşadığı tecrübeden sonra, "Ben ilk inanan oldum ki, Sen dünyada Zât'ınla tecellî etsen, kimse bunu görmeye muktedir olamaz. Hatta sıfât-ı akdesinle tecellî buyursan da bunu kimse idrak edemez." hükmüne vardı. Demek ki bu işe kısmen de olsa ilk muvaffak olan yine de Hz. Musa'ydı. Mesele bu şekilde olduğundan dolayı o, aslında devr-i Âdem'den bu yana mü'minlerin ilki olduğunu ifade etmiyordu.

1 A'râf sûresi, 7/143.

2 Buhârî, *mevâkîtü's-salât* 16; Müslim, *mesâcid* 211.

3 En'âm sûresi, 6/103.

4 Buhârî, *tefsîru sûre* (53) 1; Müslim, *îmân* 287.

5 Bkz.: A'râf sûresi, 7/143.

6 Bkz.: Bakara sûresi, 2/260.

7 Duhâ sûresi, 93/3.

8 Bakara sûresi, 2/260.

9 Bkz.: Bakara sûresi, 2/55.

10 A'râf sûresi, 7/143.

11 En’âm sûresi, 6/162-163.

Kaynakların Tespitinde Faydalanılan Eserler

Abd İbn Humeyd, Ebû Muhammed Muhammed b. Fütûh b. Abdullah el-Mayurkî el-Ezdî (v. 249 h.); ***el-Müsned,*** *[Tahkik: Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, Mahmud Muhammed Halil es-Saîdî],* Mektebetü's-sünne, Kahire, 1408/1988.

Abdürrezzak, Ebû Bekir Abdürrezzak b. Hemmam (v. 211 h.); ***el-Musannef,*** I-XI, *[Tahkik: Habiburrahman el-Âzamî],* el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1403 h.

Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybanî (164-241 h.); ***el-Müsned,*** I-VI, Müessesetü Kurtuba, Mısır, tsz.

___________; ***ez-Zühd,*** Dâru'r-rayyân li't-türâs, Kahire, 1987.

Ali Haydar Efendi, Eminefendizade Küçük (1354/1935); I-IV, ***Düreru'l-hukkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm,*** I-IV, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

Aliyyülkârî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed (v. 1014/1606); ***Mirkâtü'l-mefâtîh şerhu mişkâti'l-mesâbih,*** I-XI, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2001.

___________; ***Şerhu'ş-Şifâ li'l-Kadı Iyâz,*** I-II, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

Alûsî, Ebu's-Senâ, Şehâbeddin Mahmud İbn Abdillah (v. 1270 /1854); ***Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'u'l-mesânî,*** I-XXX, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

el-Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed (v. 855 h.); ***Umdetü'l-kârî şerhu Sahihi'l-Buhârî,*** I-XXV, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, tsz.

Bediüzzaman, Said Nursî; ***Âsâr-ı Bedîiyye,*** *[Derleyen: Abdülkadir Badıllı]* Elmas Neşriyat, İstanbul, 2004.

___________; ***Kastamonu Lâhikası,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; ***Lem'alar,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; ***Mektubat,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; ***Münazarat,*** *[Sadeleştirme ve açıklama: Abdullah Aymaz],* Şahdamar Yay., İstanbul, 2006.

___________; ***Sözler,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; ***Şuâlar,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

el-Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin İbn Mes'ud, (v. 516/1122); ***Meâlimü't-tenzîl,*** I-IIX, *[Tahkîk: Hâlid Abdurrahman el-Ak]*, Dâru'l-mârife, 1407/1987.

el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed İbnu'l-Hüseyin (384-458 h.); ***Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli Sahibi'ş-şerîa*** I-VII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1985.

___________; ***ez-Zühdü'l-Kebîr,*** *[Tahkîk: Âmir Ahmed Haydar]* Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, Beyrut, 1996.

___________; ***es-Sünenü'l-kübrâ,*** I-X, *[Tahkîk: Muhammed Abdülkadir Ata],* Mektebetü dâri'l-bâz, Mekke, 1414/1994.

___________; ***Şuabü'l-îmân,*** I-IX, *[Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl],* Dâru'l-kütübi'l-

ilmiyye, Beyrut, 1410/1990.

el-Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdülhâlık (215-292 h.); ***el-Müsned,*** I-IX, *[Tahkik: Mahfûzurrahman Zeynullah],* Müessesetü ulûmi'l-Kur'ân/Müessesetü'l-ulûmi ve'l-hikem, Beyrut/Medine, 1409 h.

Buhârî, Ebû Abdillah, Muhammed İbn İsmail (v. 256 h.); ***Sahîhu'l-Buhârî,*** I-VIII, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1979.

___________; ***et-Târîhu'l-kebîr,*** I-VIII, *[Tahkîk: es-Seyyid Hâşim en-Nedvî]* Dâru'l-fikr, Beyrut, 1986.

ed-Dârakutnî, Ebu'l-Hasan Ali İbn Ömer (v. 385 h.); ***Sünenü'd-Dârakutnî,*** I-IV, *[Tahkik: es-Seyyid Abdullah Haşim Yemânî el-Medenî],* Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1386/1966.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (202-275 h.); ***es-Sünen,*** I-V, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul (1413/1992).

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillah el-İsbehânî (v. 430 h.); ***Delâilü'n-nübüvve,*** I-II, *[Thk: Muhammed Ravvas Kal'acî Abdulberr Abbas],* Dâru'n-nefâis, Beyrut, 1991.

___________; ***Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ,*** I-X, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1405 h.

Ebû Ya' lâ, Ahmed b. Ali b. Müsennâ el-Mevsılî et-Temîmî (v. 307 h.); ***el-Müsned,*** I-XIII, *[Tahkik: Hüseyin Selim Esed],* Dâru'l-Me'mun li't-türâs, Dimaşk, 1404/1984.

el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (450-505 h.); ***İhyâu ulûmi'd-dîn,*** I-IV, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

Gülen, M. Fethullah; ***Asrın Getirdiği Tereddütler,*** I-IV, Nil Yayınları, İstanbul, 2007.

___________; ***el-Kulûbu'd-dâria,*** Nil Yayınları, İstanbul, 2010.

___________, ***Yaratılış Gerçeği ve Evrim,*** Nil Yayınları, İstanbul, 2010.

el-Hâkim, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah en-Neysâbûrî (v. 405 h.); ***el-Müstedrek ale's-Sahîhayn,*** I-IV, *[Tahkik: Mustafa Abdülkadir Atâ],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1990.

el-Halebî, Ali b. Burhaneddin (v.1044 h.); ***İnsanü'l-uyûn fî sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn (Sîret-i Halebiyye),*** I-III, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1400.

İbn Şâhîn, Halil (873/1468); ***el-İşârât fî ilmi'l-ibârât,*** Dâru'l-fikr, Beyrut.

Hatib el-Bağdadî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali (393-463 h.); ***Tarihu Bağdat,*** I-XIV, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

___________; ***el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi',*** I-II, *[Tahkik: Mahmud et-Tahhân],* Mektebetü'l-meârif, Riyad, 1403 h.

___________; ***Edebü'l-imlâ ve'l-istimlâ,*** Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1401/1981.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillah en-Nemirî (v. 463 h.); ***el-İstîâb fî mârifeti'l-ashab,*** *[Tahkik: Ali Muhammed el-Becavî],* I-IV, Dâru'l-cîl, Beyrut, 1412.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (508-597 h.); ***el-Muntazam fî târîhi'l-mülûki ve'l-ümem,*** Dâru sâdir, Beyrut, 1358 h.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris (v. 327 h.), ***Tefsîru'l-Kur'ân,*** I-X,

[Tahkik: Esad Muhammed] Mektebetü'l-asriyye, Sayda, tsz.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed (v. 235 h.); ***el-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr,*** I-VII, *[Tahkik: Kemal Yusuf el-Hût],* Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409 h.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî (773-852 h.); ***el-İsâbe fî temyîzi's-sahabe,*** *[Tahkik: Ali Muhammed el-Becavî]* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1412/1992.

___________; *Takrîbü't-tehzîb,* *[Tahkik: Muhammed Avvâme],* Dâru'r-reşîd, Suriye, 1406/1986.

İbn Hallikan, Ebu'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir b. Hallikan (v. 681 h.); ***Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâi ebnâi'z-zaman,*** I-VII, *[Tahkik: İhsan Abbas]* Dâru's-sekâfe, Beyrut, tsz.

İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî (v. 354 h.); ***Sahîhu İbn Hibban,*** I-XVI, *[Tahkik: Şuayb el-Arnavut],* Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1414/1993.

İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî (v. 213/828); ***es-Sîratü'n-nebeviyye,*** I-VI, *[Tahkik: Tâhâ Abdurrauf Sa'd],* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1411.

İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed (1032-1089 h.); I-VIII, *[Tahkik: Abdülkadir el-Arnavut, Mahmud el-Arnavut]* ***Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb,*** I-IV, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 1406.

İbn İshak, Muahammed İbn İshâk İbn Yesâr; ***Sîretü İbn İshâk,*** I-III, *[Tahkik: Muhammed Hamîdullah]* Ma'hedü dirâsât ve'l-ebhâs li't-ta'rîf, Beyrut, tsz.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr ed-Dimaşkî (v. 774 h.); ***el-Bidâye ve'n-nihâye,*** I-XIV, Mektebetü'l-meârif, Beyrut, tsz.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (207-275 h.); ***es-Sünen,*** I-II, Çağrı Yay., 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

İbn Sa'd, Ebû Abdillah Muhammed b. Sa'd ez-Zührî (v.230 h.), ***et-Tabakâtü'l-Kübrâ,*** I-VIII , Dâru sâdır, Beyrut, tsz.

el-Îcî, Ebu'l-Fazl Adudiddin Abdurrahman b. Ahmed Abdulgaffar (v. 756/1355); ***Kitabu'l-Mevakıf,*** *[Tahkik: Abdurrahman Umeyre]*, Dâru'l-cîl, Beyrut, 1997.

İmâm Rabbânî, Ahmed İbn Abdülahad İbn Zeynelâbidîn Serhendî (1034/ 1624); ***el-Mektûbât,*** I-II, Fazilet Neşriyat, İstanbul, tsz.

el-Kevserî, Muhammed Zâhid b. el-Hasan b. Ali (1371/1952); ***Makâlâtü'l-Kevserî,*** Dâru's-selâm, Kahire, 1418/1998.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Esbahî (93-179 h.); ***el-Muvatta,*** I-II, Dâru'l-hadis, Kahire, 1993.

el-Makdisî, Ebu'l-Kâsım Şehâbeddin Abdurrahman Ebû Şame ed-Dimaşkî, (v. 665/1268); ***er-Ravdateyni fî ahbâri'd-devleteyni'n-Nûriyye ve's-Salâhıyye,*** I-IV, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1418/1997.

el-Merğînânî, Ebu'l-Hüseyin Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl (v. 593 h.); ***el-Hidâye şerhu'l-Bidâye,*** I-IV, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, tsz.

Mevlâna, Celâleddin-i Rumî Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin (v. 672/ 1273); ***Mesnevi: konularına göre açıklamalı,*** I-VI, *[Tercüme: Şefik Can]*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2001.

el-Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdürrauf b. Tacilarifin b. Ali (v. 1031/ 1622); ***Feyzu'l-Kadîr şerhu Câmii's-sağîr,*** I-VI, el-Mektebetü't-ticâriyyetü'l-kübrâ, Mısır, 1356 h.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn el-Haccâc en-Neysâbûrî (206-261 h.); ***Sahîhu Müslim,*** I-V, *[Tahkik: Muhammed Fuad Abdulbakî],* Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

en-Nebhanî, Yusuf b. İsmail b. Yusuf (v. 1350/1932); ***Câmiu kerâmâti'l-evliyâ,*** I-II, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1409/1989.

en-Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (215-303 h.); ***es-Sünen,*** I-VIII, Çağrı Yay., 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

en-Nevevî, Ebû Zekeriyya Yahya İbn Şeref (631-676 h.); ***el-Mecmû',*** I-IX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1997.

___________; ***Şerhu Sahîhi Müslim,*** I-XVIII, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1392.

er-Râzî, Ebû Abdillah Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin (v. 606/1210); ***Mefâtîhu'l-gayb,*** I-XXXII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1421/2000.

es-Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman (v. 902/1497); ***el-Makâsıdü'l-hasene,*** *[Tahkik: Muhammed Osman]* Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1405/1985.

es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Neysâbûrî (427/1035), ***el-Keşf ve'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân;*** I-X, *[Tahkik: Muhammed İbn Âşûr]* Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1422/2002.

es-Semerkandî, Ebü'l-Leys İmamü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed (373/983); ***Tenbîhü'l-gâfilîn fi'l-mev'izeti bi ehâdîsi Seyyidi'l-enbiyâ,*** Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, Beyrut, 1409/1988.

es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl (v. 483/1090); ***el-Mebsût,*** I-XXX, Dâru'l-mârife, Beyrut, tsz.

es-Süyûtî, Abdurrahman b. el-Kemal Celâleddîn (849-911 h.); ***ed-Dürru'l-mensûr,*** I-VIII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1993 h.

___________, ***el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'ân,*** I-II, *[Tahkik: Saîd el-Mendûb]* , Dâru'l-fikr, Beyrut, 1416/1996.

eş-Şafiî, Ebû Abdillah Muhammed İbn İdris (v. 204 h.); ***el-Ümm,*** I-VIII, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1393 h.

eş-Şeybânî, Muhammed İbn Hasan İbn Ferkad; ***el-Mebsût (el-Asl),*** I-V, *[Tahkik: Ebu'l-Vefâ el-Afgânî],* İdaretü'l-Kur'ân ve'l-ulûmu'l-İslâmiyye, Karaçi, tsz.

et-Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (260-360 h.); ***el-Mu'cemü'l-evsat,*** I-IX, *[Tahkik: Tarık b. Ivazullah b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî],* Dâru'l-Harameyn, Kahire, 1415.

___________, ***el-Mu'cemü'l-kebîr,*** I-XXV, *[Tahkik: Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefî],* Mektebetü'z-Zehra, Musul, 1404/1983.

et-Taberî, Muhammed İbn Cerir İbn Yezid İbn Halid (224-310 h.); ***Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân,*** I-XXX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1405 h.

___________; ***Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk (Tarîhu't-Taberî),*** I-V, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1407h.

et-Tahâvî, Ebû Ca'fer, Ahmed b. Muhammed (v. 321); ***Şerhu müşkili'l-âsâr,*** I-IV, *[Tahkik: Şuayb el-*

Arnavut], Müessetü'r-risâle, Beyrut, 1408/1987.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsa b. Sevre (209-279 h.); ***el-Câmiu's-Sahih,*** I-V, Çağrı Yay., 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

ez-Zehebî, Şemsüddîn Muhammed Ahmed (v. 748/1347); ***el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâyetün fi'l-kütübi's-sitte,*** I-II, *[Tahkik: Ahmed Muhammed Nemir Hatîb, Muhammed Avvâme]* Dâru'l-Kıble, Cidde, 1413/1992.

ez-Zerkeşî, Ebû Abdillah, Bedreddin Muhammed İbn Bahadır İbn Abdullah, (794/1392); ***el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân,*** *[Tahkik: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim],* Daru'l-ma'rife, Beyrut, 1391.

___________; ***el-Bahru'l-muhît fî usûli'l-fıkh,*** I-IV, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1421/2000.

ez-Zürkânî, Muhammed Abdü'l-azîm, ***Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân,*** I-II, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1416/1996.